

R 183.400
4

ПО ЯФЕТИЧЕСКОМУ ПОЯС...

Н. Марръ.

ГРАММАТИКА

ЧАНСКАГО (ЛАЗСКАГО) ЯЗЫКА

СЪ ХРЕСТОМАТИЕЮ И СЛОВАРЕМЪ.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

Вас. Остр., 9 лин., № 12.

1910.

31693530
31693530
499.
M-2

Н. Марръ.

ГРАММАТИКА

ЧАНСКАГО (ЛАЗСКАГО) ЯЗЫКА

СЪ ХРЕСТОМАТІЕЮ И СЛОВАРЕМЪ.

12777

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМИИ НАУКЪ.

Вас. Остр., 9 лин., № 12.

1910.

ИМПЕРАТОРСКАЯ
АКАДЕМИЯ НАУК

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ.
Октябрь 1910 года.

Непремѣнный Секретарь, Академикъ С. Олденбургъ.

R 183.400
4

ИМПЕРАТОРСКАЯ
АКАДЕМИЯ НАУК

Содержаніе.

Содержаніе	СТР.
Списокъ таблицъ	I
Предисловіе. О чанскомъ языкѣ	VIII
Литература предмета	IX
I. Цитуемые источники, устные и письменные	XXIV
II. Сомнительныя слова и формы, приводимыя въ трудѣ	XXVII
г. Ачаряна	XXIX
Грамматика чанскаго языка	1—80
Письмо и чтеніе.	
§ 1. Чанскій языкъ; о гласныхъ и согласныхъ въ немъ	1
О звуковыхъ законахъ.	
§ 2. Мѣсто чанскаго среди другихъ языковъ и его фонетика	4
Удареніе.	
§ 3. Мѣсто ударенія и связанныя съ удареніемъ явленія, особенно усѣченіе собственныхъ именъ	4
Семасіологія звуковъ.	
(Трехсогласіе корней и огласовка ихъ).	
§ 4. Двойкая знаменательность звуковъ	6
а) Трехсогласіе корней	7
б) Морфологическая огласовка	7
О родѣ	
§ 5. Пережитки окончанія женскаго рода	8
§ 6. Приемы для обозначенія лицъ женскаго пола	8
Склоненіе именъ.	
§ 7. Семь падежей, два числа	9
§ 8. Три основныхъ падежа	9
§ 9. О звательномъ падежѣ	9
§ 10. Именительный падежъ	9
§ 11. Объ окончаніи именительнаго падежа при согласныхъ и гласныхъ	
основахъ	10

§ 12.	Сращаемость окончания именительного падежа съ основою и перемѣщеніе согласнаго элемента падежныхъ окончаній на послѣднее мѣсто	10
§ 13.	Всегдашнее наличіе гласнаго характера именительнаго въ косвенныхъ падежахъ	10
§ 14.	Родительный падежь. Окончаніе полное и усѣченное. Обезформленный Род. падежь	11
§ 15.	Направительный падежь, онъ же Дат. на 2 и 3, resp.	11
§ 16.	Четыре падежныхъ новообразованія: дательный мѣстоименный, отложительный, творительный и дательный картскій. Обезформленный Дат. падежь	11
§ 17.	Послѣбложные падежи: отложительный съ послѣблогомъ и сопутственный	12
§ 18.	Показатель множественности	13
§ 19.	Падежныя окончанія во мн. числѣ	14
§ 20.	Возстановленіе первоначальнаго вида основъ во мн. числѣ нѣкоторыхъ словъ	14
§ 21.	Три падежа основнаго склоненія: Им., Род. и Дат.	14
§ 22.	Основы—гласныя и согласныя; склоняемыя темы—всѣ гласныя	15
§ 23.	Склоненіе исключительно гласное	15
§ 24.	Распознаваніе гласныхъ и согласныхъ основъ по анализу	15
§ 25.	Пять видовъ гласнаго склоненія: е-склоненіе, і-склоненіе, а-склоненіе, о-склоненіе, и-склоненіе	15

Прилагательныя.

Склоненіе.

§ 26.	О склоненіи прилагательныхъ	17
§ 27.	Условія склоняемости прилагательныхъ	17
§ 28.	Условія несклоняемости прилагательныхъ	17

Степени сравненія.

§ 29.	Случай самостоятельнаго образованія сравнительной степени	17
§ 30.	Синтаксическое или описательное выраженіе степеней сравненія.	17

Отрицательныя прилагательныя.

§ 31.	Префиксы отрицанія	19
§ 32.	Префиксъ отрицанія ʔ, resp. ʔ-б	19
§ 33.	Префиксъ отрицанія ʔ ^{обл}	19

Числительныя.

§ 34.	Количественныя числительныя	19
§ 35.	Порядковыя числительныя: а) префиксальныя, б) суффиксальныя.	21
§ 36.	Порядковыя числительныя при помощи мѣстоименія ʔʔ ^д , resp. ʔʔ ^д	23

Мѣстоименія.

§ 37.	Личныя мѣстоименія: самостоятельныя	24
§ 38.	Личныя мѣстоименія: мѣстоименныя частицы	24

§ 39. Корень (э) и основа (э-я) личного мѣстоименія 3-го лица	25
§ 40. Составъ указательныхъ мѣстоименій	25
§ 41. Три основы указательныхъ мѣстоименій: а) простые указательныя мѣстоименія, б) сложныя указательныя мѣстоименія	25
§ 42. Притяжательныя мѣстоименія	27
§ 43. Способъ для выраженія возвратнаго мѣстоименія	27
§ 44. Взаимныя мѣстоименія	28
§ 45. Вопросительныя мѣстоименія	28
§ 46. Относительныя мѣстоименія	28
§ 47. О склоненіи мѣстоименій	28
§ 48. Особенности и непослѣдательности склоненія мѣстоименій въ образованіи падежей и мн. числа	33
§ 49. Условія склоняемости притяжательныхъ мѣстоименій	35

Послѣлоги и предлоги.

§ 50. Предлоги въ глаголахъ, послѣлоги въ именахъ	36
---	----

Послѣлоги.

§ 51. Самостоятельные послѣлоги	36
---	----

Предлоги.

§ 52. Мѣсто предлоговъ въ глаголахъ	37
§ 53. Предлоги а) простые, б) сложные	37
§ 54. Предложныя нарѣчія	37
§ 55. Взаимное мѣстоименіе въ качествѣ предлога	38

Нарѣчія.

§ 56. Нарѣчія, служащія и послѣлогами	38
---	----

Предлоги въ глаголахъ.

§ 57. Фонетическія явленія при стеченіи гласныхъ префиксовъ въ глагольныхъ формахъ съ гласными исходами предлоговъ: а) ∞ и б) э	39
§ 58. Замѣщеніе предложнаго нарѣчія я звукомъ ѣ въ 1-мъ и во 2-мъ лицахъ обоихъ чиселъ	39
§ 59. Перерожденіе ∞ въ я въ предлогѣ къ	39
§ 60. Утвердительная частица я , глр. я въ роли предлога для усиленія временъ	40

Спряженіе.

§ 61. Характеристика чанскаго спряженія	40
§ 62. Глагольныя и именныя основы въ спряженіи	40
§ 63. Твердая, плавная или слабая основа	40
§ 64. О различныхъ видахъ слабыхъ коренныхъ	40
§ 65. Коренные глаголы со слабымъ з , глр. я , двухсогласные и односогласные	41
§ 66. Вышнее совпаденіе спряженія слабыхъ коренныхъ глаголовъ со спряженіемъ отыменныхъ глаголовъ	41

§ 67. Основы отыменныхъ глаголовъ и спряженіе съ помощью нара- щаемого вспомогательнаго глагола	42
§ 68. Нарастаемые вспомогательные глаголы: а) $\frac{2}{3}$ <i>дѣлать</i> , б) $\frac{2}{3}$ <i>суще- ствовать</i> и с) $\frac{1}{3}$ <i>существовать</i>	42
§ 69. Формы отъ $\frac{2}{3}$	43
§ 70. Формы а) отъ $\frac{2}{3}$ и б) отъ $\frac{1}{3}$	43
§ 71. Субъективный и объективный строй спряженія	44

Спряженіе глаголовъ субъективнаго строя.

§ 72. Абсолютныя и относительныя формы спряженій субъектив- наго строя. Спряженіе абсолютныхъ формъ	44
§ 73. Субъективныя мѣстоименія 1-го и 3-го лица, префиксы и суф- фиксы, и ихъ особенности	44

Дѣйствительный залогъ.

§ 74. Полное развитіе дѣйствительнаго залога	45
--	----

Породы и времена.

§ 75. Четыре породы	45
§ 76. Характеры породъ	45
§ 77. Двѣ группы основныхъ временъ, каждая изъ главнаго (на- стоящаго или аориста) и производныхъ	46
§ 78. О третьей группѣ временъ	46
§ 79. Источники дѣленія основныхъ временъ на двѣ группы	46

Спряженіе и классы.

§ 80. Одно спряженіе: характеръ	47
§ 81. Два основныхъ класса: а-классъ и и-классъ	47
§ 82. Побочные классы: а) безъ гласнаго характера, б) съ характеромъ „, с) съ характеромъ $\frac{2}{3}$, d) съ характеромъ ∞	47
§ 83. Способъ образованія абсолютныхъ формъ спряженія субъектив- наго строя	48

Главные времена.

§ 84. Спряженіе главныхъ временъ, настоящаго и аориста, по всѣмъ классамъ и породамъ, кромѣ IV. ѣ, дѣйствительнаго залога	49
--	----

Производныя времена.

§ 85. Образованіе прошедшаго несовершеннаго, производнаго отъ настоящаго времени, и спряженіе его по тѣмъ же классамъ и породамъ	50
§ 86. Гласный характеръ (s) сослагательнаго и его спряженіе	51
§ 87. Производство прошедшаго сослагательнаго, будущаго по двумъ нарѣчіямъ, будущаго параллельнаго и условнаго	51

Повелительное наклоненіе.

§ 88. Формы для повелительнаго наклоненія, положительнаго и отрица- тельнаго	54
---	----

§ 89. Отрицательныя формы съ нѣ , resp. нѣ или нѣтъ , resp. нѣтъ , равно нѣтъ	55
--	----

Страдательный залогъ.

§ 90. Двѣ породы: I-я и II-я. Образованія по III-й породѣ съ характеромъ с	57
§ 91. Образованіе главныхъ временъ: настоящаго и аориста	57
§ 92. Одно спряженіе и два класса: e-классъ (с) и u-классъ (нѣ)	57
§ 93. Способъ спряженія. Настоящее время	57
§ 94. Прошедшее несовершенное	58
§ 95. Спряженіе временъ второй группы по дѣйствительному залогу	59
§ 96. Объ особенностяхъ въ образованіи временъ страдательнаго залога	59

Относительныя формы спряженія.

§ 97. Отличіе относительныхъ формъ	59
§ 98. Спряженіе IV-й породы всегда съ относительными формами	59

Спряженіе глаголовъ объективнаго строя.

§ 99. Способъ образованія формъ объективнаго строя. Три спряженія. Различныя формальныя или семасіологическія особенности	60
---	----

Описательное спряженіе.

§ 100. Спряженіе дѣйствительнаго залога съ помощью имѣю и страдательнаго съ помощью я есмь	61
§ 101. Сочетаніе именъ съ глаголами дѣлать , давать , дѣлать и т. п.	61
§ 102. Образованіе отыменныхъ глаголовъ отъ любого существительнаго или прилагательнаго	61

Отглагольныя имена.

(Имена дѣйствія и причастія).

§ 103. Различныя виды отглагольныхъ именъ	62
§ 104. Причастіе дѣйствительнаго залога — 3-е лицо настоящаго; причастіе страдательнаго на сѣ	62
§ 105. Герундивная форма на сѣ	63

Сводные корни.

§ 106. Перечень сводныхъ корней, восполняющихъ другъ друга въ спряженіи	63
§ 107. дѣлать	63
§ 108. дѣлать	64
§ 109. существовать	67
§ 110. ходить , ходить и сходить , resp. ходить	67

Союзы.

§ 111. и , а , б	71
---	----

Словообразование.

§ 112. Способы образования словъ	71.
§ 113. Основные формы словъ или жиждительныя основы, образуемыя внутреннею огласовкою	71
§ 114. Слова съ удвоеніемъ всего корня или перваго коренного	71
§ 115. Ласкательныя формы собственныхъ именъ	72
§ 116. Наибольте распространенныя суффиксы, коренные и заимствованныя изъ турецкаго	72
§ 117. Падежныя окончанія въ качествѣ суффиксовъ	74
§ 118. Глагольныя формы, служащія существительными и прилагательными	74
§ 119. Наибольте характерныя префиксы	74
§ 120. Сложныя слова	76

Синтаксическія особенности.

§ 121. Фонетическія и синтаксическія явленія въ связи съ сочетаніемъ словъ въ предложеніи	76
§ 122. Аномаліи въ употребленіи падежей	77
§ 123. Частица ի для усиленія мысли	78
§ 124. Числительныя не управляютъ падежомъ	79
§ 125. Отрицаніе չոքо съ сослагательнымъ наклоненіемъ	79
§ 126. Самостоятельныя обороты: а) съ причастіемъ, б) съ падежными временами	79
§ 127. Род. падежъ отъ аориста 3-го лица	80
§ 128. Гласное ո, какъ нарость	80

Хрестоматія чанскаго языка	81—123
--------------------------------------	--------

А. ЗАПАДНОЕ НАРЪЧІЕ.

I. Атинскій говоръ.

ռեւմտայ

Бесѣды.

1. Երգչիմ-գրչոս Տъ учителемъ	81
2. Գոթիմ-գրչոս Տъ лодочникомъ	83
3. Գնչիմքն Օ лошади	84
4. Գրչքն Въ ресторанѣ	85
5. Գոնտեռնիմքն Օ сапожникѣ	85
6. Գոնտեռնիմքն Օ пароходѣ	85
7. Զոնտեռնիմքն Объ уплатѣ долга	86
8. Կոնտեռնիմքն Օ перепелахъ	86
9. Զրչն զոռ նեռմիմքն յաթիւնաղլոս Извозъ на лодкѣ орѣха и рыбы	87
10. Զնչն զոռլոսազրչքն Другія занятія	87
11. Կառչիմ-գրչոս Տъ охотникомъ:	
а) Կոնտեռնիմքն Տъ ястребомъ	89
б) Կոնտեռնիմքն Օ рыбѣ	89
12. Զգրչիմ-գրչոս ձրչիմքն Рыбакъ съ рыбакомъ	90
13. Զոնտեռնիմքն Օ праздникѣ «литроп»	92
14. Գոնտեռնիմքն զոռ ձրչիմքն Օ дождѣ и кукурузѣ	92

15. ჯგუფი О путешествіи:	
a) ბონსკლიძის на Пархалъ	93
b) ბათინძე სოკოძის изъ Атины въ Хопэ	93
16. ქობინძის О книგბ	94
17. ბერბევეშ-ქაღას სბ დბ ტმ (a, b, c)	96
18. ლანგუვეშ სუკლევეშ ლასკი ვბ ტმ	97
19. ბაშკავეშ ოსინარევეშ იზბ ჩუ ჯიხ რ ავბოვბ (a, b, c)	99
	ჯგუფი ოტრ ვბი.
20. ქვეზინ-ბეჰაძის ქობინვეშ მ ყსი ფ ევი-ბეა (a — f)	99
21. თუტქის სტი ხ. ს ობიცილ ფ ევი-ბეი	100
22. თუტქის სტი ხ. ს ობიცილ ფ ევი-ბეი	100
23. ლანგუშეშ ქ ანსკი პ ოსლბვიცი (a—e). ს ობიცილ ფ ევი-ბეი	100

II. Вицкй говорб.

	<i>ბესბდა.</i>
1. ოსინარევეშ იზბ რ ავბოვა	101
	<i>სტი</i> ხი.
2. უზინე კობი გ ლუცე. ს ობიცილ ფ ახრი-ეფენდი	101
3. ვუნტუტის ი უნტურა . ს ობიცილ ფ ახრი-ეფენდი	101
4. ოპინე ი ფსნა. ს ობიცილ შ ევი	101
5. ვიბწო რ ყბა «იონცო». ს ოჩინილ შ ევი	102
6. ოს ხ ოლოდ. ს ობიცილ ფ ახრი-ეფენდი	102
7. სან ოღლი ს არ-ოღლი. ს ობიცილ ფ ახრი-ეფენდი	102
8. ბლეო ვი ც. ბ ესბდა მ ეჰუ დ ვამა გ რუპამა ვი ცევე, ნ აგორნოხ ი ნი ჯნიხ. ს ობიცილ ფ ახრი-ეფენდი	102
9. ოვტინეზის სენი პ ერვა ნ ოჩ. ს ობიცილ მ ესხუდ ი ეჰლევან-ოღლი. ს ოჩინენი ე გო ოტა	102
10. ქ ანრეიტან კ ოგდა პ იშეშ. ს ობიცილ ფ ახრი-ეფენდი	102
11. სეკლეო ხ ელილ. ბ ესბდა მ ეჰუ დ ვუშკო ი პ არნემ. ს ობიცილ ფ ახრი-ეფენდი	103
12. ბონჯუნის ღო შ უტუ ბ ონჯუნა ი შ უტუ. ბ ესბდა მ ეჰუ პ ოდრუგო ი ბ ონჯუნო. ს ობიცილ ფ ახრი-ეფენდი	103
13. ობგანე პ ლაც. ს ობიცილ ი უსუფ-ეფენდი	103
14. ან ბანოქ ქ ანრე ა ნქანის ს ოჩინენი არ ხავსკო ვ ენციანი. ს ობიცილ შ ევი	103
15. ბუტევევი. ბონოქ თ ქუ პ ჩელა. ს ოჩინენი დ ვუშკი. ს ობიცილ შ ევი	103
16. ქენ-ვინინის ვ ბ ბლო რ უბაშკბ. ს ობიცილ ი უსუფ	104
17. ვესქეს ბონო კ რასავიცი. ს ობიცილ ხ აკი ი ემურალ-ოღლი	104
18. ეჰ ვიღ ო , მ ირბ! ს ობიცილ ხ აკი ი ემურალ-ოღლი	105
19. ბონოძის დ ეხტანი პ ოზმა ო ვ ენციანბ. ს ობიცილ ხ აკი ი ემურალ-ოღლი	105
20. თუტქის სტი ხოტვონენი	108
21. თუტქის მ ინინის ოდა მ არუ. ს ოჩინენი რ ეშიდ-იილმა ი ეჰლევან-ოღლი	108
22. ლანსიტანის დ ეხტანი პ ოზმა ო ლ აზისტანბ. ს ოჩინენი რ ეშიდ-იილმა ი ეჰლევან-ოღლი	109
	ბათინძის ბონარევა ა ტინსკი ი ფსნი.
	(По записи Ачаряна сь исправлениями).
23. ქალე ბ ონო, მ ინო დ ე? ჩ ბ ტ ყ, დ ვუშკა?	112
24. ელა, ქობინო ნუ , პ ოდი ს უდა!	113

25. სადაც ახლ მოწივს ქონსებ	Въ комнатѣ сидитъ дѣвушка	113
26. მამულსა ქადაკავდაჲ	Пѣтухъ запѣлъ	114

В. ВОСТОЧНОЕ НАРѢЧІЕ.

1. Хонскій говоръ.

Стихи.

1. ხანა	Колыбельная пѣсня	115
2. მამულსა	Пѣтухъ	115

II. На такъ называемомъ «батумскомъ» говорѣ.

(По записи А Чаряна съ исправленіями).

სადაც

Бесѣда.

1.	О чанскомъ языкѣ	116
2.	Объ отвѣтѣ на вопросъ	116
3.	О здоровьѣ	117
4.	О письмѣ	117
5.	О часѣ	118
6.	О времени	118
7.	О настроеніи	119
8.	Объ имени	119
9.	Характеристика лицъ	119
10.	О пути куда-либо или откуда	119
11.	О дѣлахъ	120
12.	О домѣ	120
13.	О секретѣ	120
14.	О долгѣ	121
15.	О погодѣ	121
16.	Объ ѣдѣ	122
17.	О фруктахъ	122
18.	О ресторанахъ	122
19.	О снѣ	123
20.	О потѣ	123
21.	О пути	123
	Чанско-русскій словарь	125—240

Таблицы.

Въ Предисловіи:

I.	Генеалогическая таблица чанскихъ нарѣчій и говоровъ	XIX
II.	Генеалогическая таблица яфетическихъ языковъ	XXIII

Въ Грамматикѣ:

I.	Чанскій алфавитъ изъ грузинскихъ буквъ военнаго письма	2—3
II.	Примѣры склоненія	16
III.	Склоненіе личныхъ мѣстоименій первыхъ двухъ лицъ	29
IV.	Склоненіе личнаго мѣстоименія 3-го лица и указательныхъ мѣстоименій	30—31
V.	Склоненіе вопросительныхъ и относительныхъ мѣстоименій	32

ПРЕДИСЛОВІЕ.

О чанскомъ языкѣ.

Разработка теоріи о родствѣ грузинскаго, собственно картскаго языка, съ семитическими выдвинула на очередь вопросъ объ изученіи живыхъ говоровъ. Нельзя ограничиваться одними письменными источниками, памятниками литературнаго языка, хотя бы и съ древнѣйшихъ поръ. Живые грузинскіе говоры сохраняютъ часто болѣе архаичныя явленія, чѣмъ языкъ древнѣйшихъ памятниковъ грузинской письменности. Подробное изученіе этихъ говоровъ еще впереди, но послѣдное ознакомленіе съ ихъ реаліями выяснило нынѣ же невозможность довольствоваться діалектическими матеріалами одного грузинскаго.

Сугубый интересъ представляютъ родственные съ грузинскимъ языки, составляющіе съ нимъ одну яфетическую вѣтвь, ту яфетическую, которая и находится въ генетическомъ родствѣ съ другою вѣтвью, семитическою. Сугубый интересъ родственныхъ яфетическихъ языковъ состоитъ въ томъ, что они при сличеніи съ одной стороны съ грузинскимъ, а съ другой — съ семитическими даютъ возможность двойной провѣрки нашихъ фонетическихъ законовъ. Въ этихъ цѣляхъ мною направлены были разысканія въ сторону мингрельскаго и чанскаго (лазскаго), которые до побывки въ Лазистанѣ мнѣ казались двумя нарѣчіями одного языка¹⁾.

Лингвистическій интересъ къ мингрело-чанской группѣ языковъ или, какъ по недостаточной выясненности называлъ я тогда, иверскому языку усиливался у меня отъ того, что въ яфетическомъ составѣ обихъ языковъ Арменіи, и найскаго и армянскаго, я сталъ замѣчать элементы ближайшаго сродства именно съ мингрельскимъ и чан-

1) О равенствѣ терминовъ „чанъ“ и „лазъ“ и исконности перваго см. Н. Марръ, *Крещеніе армянъ, грузинъ, абхазовъ и алановъ св. Григоріемъ* (Арабская версія) въ Зап. Вост. Отд. Имп. Русск. Археол. Общ., т. XVI (1905), стр. 155—166, и *Изъ поѣздки въ Турецкій Лазистанъ* (Впечатлѣнія и наблюденія) въ Изв. Имп. Акад. Наукъ, 1910, стр. 548, 607. Тамъ же въ связи съ этимъ устанавливается неизбѣжность и закономѣрность термина „тубал-каинскій“, ч. с., стр. 548.

скимъ¹⁾. **Һайскій языкъ**, называвшійся веѣми нами до сихъ поръ армянскимъ, какъ и менѣе впрочемъ обследованный дѣйствительный армянскій, лишь по глубокому недоразумѣнію признается учеными не нашей школы чистымъ индоевропейскимъ; арменисты старой школы не усаиваютъ фактическаго сродства **Һайскаго** съ грузинскимъ, такъ какъ не имѣютъ представленія объ исторической грамматикѣ грузинскаго языка, не имѣютъ представленія о сравнительной грамматикѣ яфетическихъ языковъ, въ частности о фонетикѣ ихъ, между тѣмъ выступили новые факты, которые неожиданно для насъ вскрываютъ дальнѣйшую картину сложности самого яфетическаго ядра **Һайскаго** языка, внушаютъ мысль о томъ, что въ **Һайскомъ** языкѣ помимо арійскаго отложились нѣсколько яфетическихъ языковъ; въ связи съ этимъ въ **Һайскомъ** языкѣ не только обозначились органическіе яфетидизмы, но получилась возможность ихъ ближе характеризовать, подойти къ вопросу объ установленіи ихъ болѣе тѣснаго родства съ тѣмъ или другимъ опредѣленнымъ яфетическимъ языкомъ. Отъ этого, естественно, чувствовалась лишь сильнѣе потребность въ мингрельскихъ и чанскихъ матеріалахъ.

1) Приходится повторить, что нѣкогда «простонародный», и нынѣ живой, армянскій, легшій въ основу ново-армянскаго литературнаго языка, есть особъ языкъ, отличный отъ другаго «армянскаго» языка, княжескаго, живого языка древнихъ армянскихъ феодаловъ, легшаго въ основу литературнаго языка древней Арменіи. Армяне до сихъ поръ этотъ княжескій языкъ называютъ „письменнымъ“ (grabar), а такъ какъ древне-армянская письменность была исключительно духовной, то, въ противоположность такъ называемому „письменному“, собственно княжескому языку простонародный языкъ у армянъ принято называть „свѣтскимъ“ (ашġarhabar). Однако въ лингвистической терминологіи устарѣлыя названія (grabar *письменный*, ашġarhabar *свѣтскій*) не могутъ быть долѣе удержаны; ихъ породила судьба письменности въ древней Арменіи, не зависѣвшая отъ качества того или иного языка, а нынѣ, послѣ постигшихъ армянскую литературу превратностей, названія тѣ не имѣютъ оправданія и съ точки зрѣнія сравнительной характеристики живой рѣчи и литературной. Не приемлемы и болѣе реальные термины „княжескій“ и „простонародный“: они характеризуютъ не языки, а соціальныя отношенія различныхъ классовъ Арменіи, говорившихъ на интересующихъ насъ двухъ языкахъ, притомъ въ извѣстный періодъ, и можно подумать, что рѣчь идетъ лишь о двухъ стиляхъ, высокомъ и низкомъ, одного и того же языка. Потому въ лингвистической терминологіи остается использовать два существующія названія, одно—мѣстное національное, „Һайскій языкъ“ (*Հայերէշ*), унаследованное отъ княжескаго слоя населенія Арменіи и нынѣшними ея сынами, другое — общеизвѣстное, „армянскій языкъ“, и примѣнять первое для обозначенія такъ называемаго древне-«армянскаго», который въ извѣстный періодъ былъ княжескимъ и потомъ письменнымъ, другое — для обозначенія такъ называемаго «ново»-армянскаго, который существовалъ и въ древности, тогда былъ простонароднымъ и съ извѣстной поры сталъ свѣтскимъ, вообще единственнымъ живымъ языкомъ. Кстати, древніе армяне сами „простонародный“ языкъ называли армянскимъ (gamkakan, см. Н. Марръ въ рецензіи на „Государственный строй древней Грузіи и древней Арменіи“ И. А. Джавахова, Ж. М. Н. Пр., 1908, стр. 213).

То немногое, что было въ нашемъ распоряженіи, вызывало на преимущественныя разысканія въ Лазистанѣ прежде всего потому, что собранныя чанскіе матеріалы были не только незначительны, но, что особенно беспокоило, завѣдомо ненадежны¹⁾. Чанскій манилъ еще тѣмъ апіорнымъ соображеніемъ, что въ немъ чище должны были сохраниться своеобразныя явленія, чѣмъ въ мингрельскомъ: мингрельскій языкъ подвергся грузинскому вліянію; здѣсь сказались непосредственное сосѣдство грузинъ и долгое ихъ политическое господство.

Лично меня манило къ чанскому еще то, что изъ яфетическихъ языковъ въ немъ я находилъ и продолжаю находить больше всего точекъ соприкосновенія съ языкомъ такъ называемыхъ сузскихъ надписей, между прочимъ въ суффиксѣ мн. числа — ре (> чан. фе озд). Въ немъ же намѣчались грамматическія явленія, дающія опору для методологически-научнаго, а не гадательнаго лингвистическаго анализа до сихъ поръ неопознаннаго языка клинообразныхъ надписей Арменіи.

Были и другіе культурно-историческіе вопросы, возбуждавшіе интересъ къ лазамъ. О нихъ рѣчь въ цитованныхъ уже путевыхъ замѣткахъ: „Изъ поѣздки въ Турецкій Лазистанъ“. Тамъ же данъ перечень селъ Турецкаго Лазистана, говорящихъ по-чански²⁾. Тамъ же названы пункты, городки и села, гдѣ я бывалъ и изучалъ языкъ, именованы мои учителя и вообще лазы, принимавшіе ближайшее участіе въ моихъ занятіяхъ ихъ родною рѣчью³⁾.

Въ настоящій моментъ на западѣ крайній пунктъ распространенія чанской рѣчи Кемеръ. Лазы, говорящіе по-лазски или, что тоже, по-чански, занимаютъ прибрежную полосу отъ Кемера, на западѣ, до Сарпа, на востокѣ. Сарпъ находится уже въ Россіи, въ трехъ часахъ ѣзды отъ Чороха на западѣ (по воздушной линіи 16 $\frac{1}{3}$ версты отъ Батумскаго маяка). На указанной узкой полосѣ размѣщается чанскій языкъ съ двумя діалектами и рядомъ говоровъ и подговоровъ.

1) Въ 1904-мъ году во время путешествія по Шавшетіи я убѣдился фактически, что трудомъ г. Аджарянца, точнѣе Ачаряна (см. ниже *Цитуемые источники, устные и письменные*), посвященнымъ лазскому, надо пользоваться съ крайнею осторожностью и въ фактической части (Н. Марръ, *Дневникъ поѣздки въ Шавшетію и Кларджетію*, стр. 30, прилож. къ *Житію Григорія Хандатійскаго*).

2) ц. с., стр. 615. У г. Ачаряна въ словарь внесены нѣсколько географическихъ названій Лазистана вообще, но опредѣленія ихъ даны черезчуръ общія или несовѣмъ точныя, именно: „*საქარისა*“, „*საქარისა*“, „*საქარისა*“, „*საქარისა*“, „*საქარისა*“, —, „названія лазскихъ селъ“, „*საქარისა*“, „*საქარისა*“ — „города лазовъ-христіанъ“, „*საქარისა*“ (Ачар.: Уашига), „*საქარისა*“, „*საქარისა*“, — „города лазовъ-магометанъ“.

3) см. ниже *Цитуемые источники, устные и письменные*.

Однако, языкъ или нарѣчіе — чанская рѣчь? Приходится знать, что языкъ.

Взглядъ на чанскій, какъ на дѣтище мингрельскаго, или, наоборотъ, какъ на родителя мингрельскаго, совершенно ненаучный¹⁾. Сами лазы свою родную рѣчь считаютъ испорченнымъ мингрельскимъ языкомъ и себя производятъ отъ мингрельцевъ, но это ни на чемъ не основано, или основано на такихъ же соображеніяхъ, ничего общаго съ лингвистикою не имѣющихъ, въ силу какихъ мингрельскій нѣкогда, да и тогда не въ кругѣ специалистовъ-лингвистовъ, признавался испорченнымъ грузинскимъ.

Болѣе того: приходится отказаться и отъ прежней мысли разсматривать чанскую и мингрельскую рѣчь какъ два нарѣчія одного языка, иверскаго. Въ лингвистическомъ отношеніи самъ терминъ „иверскій“ — видовой: онъ эквивалентъ лишь мингрельскаго, какъ „чанскій“ — эквивалентъ того, что теперь принято называть лазскимъ.

Спора нѣтъ, что чанскій и мингрельскій не только родственны другъ съ другомъ, но и чрезвычайно близки: они стоятъ ближе другъ къ другу, чѣмъ къ грузинскому. Эта сравнительная близость мингрельскаго къ чанскому выступала бы еще болѣе ярко, если бы каждый изъ нихъ не былъ дифференцированъ подъ особымъ соосѣдимъ влияніемъ.

Какъ въ мингрельскомъ сказывается сильное грузинское влияніе, такъ въ чанскомъ велико влияніе турецкаго. Порою кажется, что турецкій на чанскій языкъ повліялъ значительно сильнѣе, чѣмъ грузинскій на мингрельскій. Правда, на чанскій языкъ влияніе турецкаго, какъ неродственного, сказывается почти исключительно въ словарѣ; но нѣтъ лаза, не говорящаго по-турецки; почти каждый лазъ лучше говоритъ по-турецки, чѣмъ на родномъ чанскомъ языкѣ.

Естественно, я не могъ наблюсти наиболѣе чистую рѣчь. Лучше всего знаютъ чанскій языкъ женщины, притомъ не городскія, къ которымъ относятъ себя и жительницы такихъ мѣстечекъ, какъ Атина, Хопэ и т. п., а сельскія. Женщины же соблюдаютъ строже древніе обычаи. Въ общемъ сельская рѣчь чище городской. Впрочемъ булепецъ Али-реизъ основательно утверждалъ, что Баш-кой, крайнее наверху Атинскаго ущелья лазское селеніе, такъ же не можетъ похвастаться чистотою чанской рѣчи, какъ и городокъ Атина. Въ селахъ по Атинскому ущелью болѣе или менѣе одинаково имѣютъ пристрастіе

1) У Erckert'a въ *Die Sprachen des kaukasischen Stammes* лазскій названъ прямо таки „діалектомъ мингрельскаго главнаго діалекта“: „lazischer Dialect des mingrelischen Hauptdialectes“!

въ турецкимъ словамъ и оборотамъ. Лучшая чанская рѣчь, по его мнѣнію, въ семи, восьми часахъ пути отъ моря по ущелью Фортуны. Здѣсь въ селахъ говорятъ чисто, безъ такой, какъ въ Атинскомъ ущельѣ, примѣси турецкихъ словъ.

Однако, безъ помощи турецкихъ словъ въ данный моментъ и нельзя вести бесѣду съ лазомъ изъ Турціи на родномъ его языкѣ. Говоря точнѣе, нѣтъ лаза, говорящаго вообще на лазскомъ или чанскомъ языкѣ. Современный лазъ способенъ говорить лишь на какомъ-либо чанскомъ говорѣ, въ лучшемъ случаѣ нарѣчій, но никогда на чанскомъ языкѣ, такъ какъ при отсутствіи чанской литературы, при отсутствіи общей родной культурной или политической жизни нѣтъ и языка обще-чанскаго. Когда я старался, пользуясь средствами различныхъ чанскихъ нарѣчій и говоромъ, вести бесѣду на чистомъ чанскомъ языкѣ, безъ примѣси турецкихъ заимствованій, меня не понимали.

Касательно заимствованій изъ турецкаго одно замѣчаніе: они въ громадномъ большинствѣ самимъ турецкимъ восприняты изъ персидскаго или арабскаго, отчасти греческаго. Съ другой стороны, не всегда общія чанскому и турецкому слова представляютъ заимствованія изъ турецкаго въ чанскій. Но этотъ чреватый послѣдствіями вопросъ находится въ дѣлѣ ответственномъ состояніи. И это вполне естественно, разъ, при продолжающемся господствѣ навыковъ схоластической филологіи, лоскутокъ пергамента или папируса съ нѣсколькими нечитаемыми по дефектности строками мертваго текста вызываетъ болѣе общепризнанный интересъ среди ученыхъ, чѣмъ богатѣйшая живая старина — пережитки народностей древнѣйшаго культурнаго міра съ ихъ неисчерпаемымъ разнообразіемъ живыхъ лингвистическихъ матеріаловъ.

Кромѣ турецкаго, на чанскій изъ неродственныхъ языковъ вліялъ греческій. Греческихъ словъ и теперь довольно много, ихъ было въ чанской рѣчи, надо думать, еще больше, но они вытѣснены въ качествѣ чанскихъ турецкими.

Я все не теряю надежды, что яфетическіе языки рано или поздно сдѣлаются предметомъ научнаго интереса вообще филологовъ. Специалисты тогда обратятъ вниманіе на чанскій языкъ по вопросу о греческихъ въ немъ заимствованіяхъ¹⁾. Весьма вѣроятно, греческихъ

1) Пока остается поражаться и тому, что до сихъ поръ вопросъ о несомнѣнныхъ тѣсныхъ узлахъ, связывавшихъ древнюю Россію съ Кавказомъ, не привлекаетъ ни одного серьезнаго изслѣдователя русскаго языка. Казалось бы, стоило труда найти опроверженіе или подтвержденіе этого факта въ заимствованіяхъ русскаго изъ яфетическихъ языковъ. Чанскіе матеріалы часто и особенно рѣзко наталкивали насъ на этотъ вопросъ. Дѣло, конечно, не въ единич-

заимствованій окажется нѣсколько болѣе, чѣмъ мнѣ удалось отозвѣ-
ствить въ *Словарь*. Мимоходомъ лишь замѣчу нѣсколько особенностей
чанской передачи греческихъ звуковъ: γ передается чанскимъ ɣ ǵ,
υ—γ и, resp. ɔ i¹), ξ—ɮ sk, resp. ɮ s²), φ—φ [a ne ph = φ], ψ—ψ
ms или ɮ s. Имена существительныя или прилагательныя на օս появ-
ляются съ окончаніемъ օւօօп, какъ напр. օղծծօօօ Զերմոփ-ի *кисель*
(букв. *горячій*, ср. въ *Словарь* օղծծ). Любопытно, что слово это встрѣ-
чается и въ сочиненіи католика Арсенія О (*церковномъ*) *раздѣ-*
леніи Арменіи и Грузіи въ значеніи „теплоты“ св. Причастія³).

Вліяніе хайскаго языка незначительное и болѣе позднее, быть
можетъ, черезъ армянскую рѣчь хемшиновъ. Особенно сильно могло
бы сказаться такое поздне-армянское вліяніе на атинскомъ говорѣ: по
Атинскому ущелю и происходитъ постоянное движеніе дѣятельныхъ
хемшиновъ для общенія съ вышнимъ міромъ черезъ море.

Однако, не всякое сходство между хайскимъ и чанскимъ слѣ-
дуетъ учитывать въ качествѣ армянскаго вліянія. Бываютъ случаи
обратнаго явленія, т. е. вліянія чанскаго на хайскій языкъ, какъ
было показано мною примѣрно на словѣ խախ tant *муха*⁴). Кромѣ
того, надо помнить, что хайскій языкъ, какъ и армянскій, въ из-
вѣстной мѣрѣ генетически родствененъ съ чанскимъ: онъ самъ доб-
рою своею частью -- яфетическій языкъ. Болѣе того: до-арійскіе языки
Арменіи, отложившіеся въ хайскомъ и армянскомъ, какъ будто ближе
стояли къ сванскому и даже мингрельскому и чанскому, чѣмъ къ гру-
зинскому, хотя бы въ нѣкоторыхъ существенныхъ явленіяхъ.

Такимъ образомъ, если учесть позднѣйшія вліянія на чанскій
языкъ армянскаго, греческаго и особенно турецкаго, сходство чан-
скаго съ мингрельскимъ будетъ еще болѣе значительно, они окажутся
еще въ болѣе тѣсной близости, и тѣмъ не менѣе чанскій и мингрель-
скій не два нарѣчія одного языка, а два языка.

ныхъ созвучныхъ словахъ, быть можетъ, и случайно совпавшихъ, въ родѣ
напримѣръ յճծյ յճու յլուկա, *жаба*, въ которомъ Rosen (ц. с., стр. 29), при-
ведя неизвѣстную мнѣ форму յճծյ (*жаба*, склоненъ былъ признать „славянское“
заимствованіе!

1) Появленіе .i в восточномъ нарѣчіи въ такихъ случаяхъ объясняется
тѣмъ, что этому нарѣчію вообще свойствененъ перебой и въ .i.

2) Исчезновеніе .k находится въ связи съ судьбою яфетическаго .k на
чанской диалектической почвѣ.

3) Թ. Жорданія, Գեորգիոս Կո Երզն, Тифлисъ 1893, стр. 328, 18: «Այս շրջան
շրջանում ձգծծյօն Կո Երզն շրջանում Զերմո».

4) Къ вопросу о ближайшемъ сродствѣ армянскаго [слѣдовало бы хайскаго]
языка съ иверскимъ [слѣдовало бы: съ тубал-каинскими языками], Зап. Вост. Отд.
Имп. Русск. Археол. Общ., т. XIX, стр. 071=отд. отд., стр. 3.

Въ учету подлежитъ не только дифференціація, исторически возникшая подъ вліяніемъ чуждыхъ языковъ, но также исторически развивавшееся сближеніе или взаимное уподобленіе мингрельскаго и чанскаго языковъ, тысячелѣтіями жившихъ въ непосредственномъ со-сѣдствѣ. Сравнительно недавнее явленіе — нынѣшнее состояніе, когда Мингрелію отъ Лазистана отдѣляетъ полоса съ грузино-христіанскимъ и грузино-мусульманскимъ населеніемъ, — т. е. полоса съ гурійцами, кобулетцами, аджарцами, шавшето-имерхевцами и тао-кларджетцами, изъ коихъ мусульманская часть въ значительной степени отуречена и въ языковомъ отношеніи. Грузинское же вліяніе связано съ иммиграціею грузинъ, точнѣе — картвовъ, начало которой положено лишь въ концѣ VIII-го вѣка по Р. Хр. Но и по образованіи грузинскаго средостѣнія тѣсное общеніе чановъ съ мингрельцами не прекращалось: оно поддерживалось объединявшимъ ихъ моремъ, на берегахъ коего живутъ какъ мингрельцы, такъ лазы или чаны. Взаимное вліяніе мингрельскаго и чанскаго усиливалось еще отъ того, что мингрельцы съ лазами часто образовывали одно политическое цѣлое: то мингрельцы господствовали, и подъ ихъ властью объединялись съ мингрельцами лазы, Мингрелію тогда называлась страна отъ сѣвернаго предѣла настоящей Мингреліи до Трапезунда, то гегемонія находилась въ рукахъ лазовъ, и страню лазовъ или Лазикою, т. е. Лазистаномъ считалась таже страна отъ западныхъ предѣловъ настоящей Лазики до Абхазіи. И эта географическая номенклатура, отражавшая мѣстныя политическо-племенные отношенія, усваивалась языкомъ такого государства, какъ византійское, въ сферу вліянія, порою даже въ составъ, котораго входили названныя страны цѣликомъ или частично.

Наконецъ, сближеніе чанскаго или лазскаго съ мингрельскимъ вызывалось общимъ грузинскимъ вліяніемъ: грузинская рѣчь оказала вліяніе не только на мингрельскій, но и на чанскій языкъ. Въ обоихъ языкахъ одинаково усвоены даже чисто-грузинскія или картскія грамматическія явленія, такъ напр. дательный картскій на *ts* (§ 16, d). Точно также замѣчается грузинское вліяніе и въ лексикѣ чанскаго языка. Конечно, несравненно больше грузинскихъ заимствованныхъ словъ въ восточномъ или горловомъ нарѣчій чанскаго языка и еще больше въ окраинныхъ говорахъ этого нарѣчія, расположенныхъ на рубежѣ по линіи соприкосновенія съ грузинскою рѣчью, но нѣкоторыми грузинскими словами или формами вытѣснены чанскіе эквиваленты на всемъ протяженіи чанской рѣчи,

напр. картская (грузинская) форма ζ^s ღა *небо* вытѣснила, ^{однаково} и въ Мингрелии, и въ Лазистанѣ мѣстный или родной тубал-каинскій обликъ того же слова, именно ζ^s ღა, сохранившійся однако какъ переживание въ названіи *четверга*: ζ^s - ζ^s ღა-ღა или ζ^s -ღ ζ^s ღა-შიღა, буквально *день неба*¹⁾.

Если учтемъ такимъ образомъ и эти наносныя общія черты, придающія чанскому языку еще больше сходства съ мингрельскимъ, передъ нами предстанутъ два давно индивидуализованныхъ языка, хотя и весьма близко стоящихъ другъ къ другу, но все же самостоятельныхъ.

Что, однако, даетъ право чанской рѣчи считаться самостоятельнымъ языкомъ?

Чанскій языкъ отличается отъ мингрельскаго главнымъ образомъ глаголь: въ немъ — образованіе будущаго, совершенно неизвѣстное мингрельскому (§ 87, b, A, 1); въ немъ особое образованіе аориста, именно исключительно на \circ i (§§ 80, 84), и въ чанскомъ такимъ образомъ одно спряженіе; въ немъ настоящее образуется лишь съ двумя гласными характеристиками ζ а и η и ($> \circ$ i), и въ чанскомъ спряженіи слѣдовательно лишь два класса (§ 81); въ немъ „масдар“ное образованіе отглагольныхъ именъ (§ 103), такъ — отъ корня ჳ ζ^s ჭ *писать* при мингрельскомъ неопредѣленномъ ჳ ζ^s ჭჳ ჭაგა чанскій „масдар“ — ζ^s ჳ ζ^s ჭჳ ontagi. Сейчасъ нѣтъ надобности останавливаться на иныхъ различіяхъ — въ мѣстоименіяхъ, особенно указательныхъ, въ существительныхъ и прилагательныхъ.

Самостоятельность же чанскому языку придаетъ то, что у него свои нарѣчія и говоры, при всемъ разнообразіи объединяемые единствомъ или общностью лингвистическихъ нормъ.

Нарѣчія самого чанскаго языка иногда настолько разнятся другъ отъ друга, что сами лязы, говорящіе на двухъ различныхъ нарѣчіяхъ одного родного чанскаго, не понимаютъ другъ друга.

Два нарѣчія чанскаго языка географически расположены одно на востокъ отъ Сарпа до границы Хопской казы съ Вицскою, другое — на западъ отъ упомянутой границы до посѣлка Кемеръ на западъ отъ Аѳины.

Въ районѣ восточнаго нарѣчія теперь лишь одинъ городокъ: Хопэ. Исслѣдователи говорятъ еще о батумской лазеккой, гесп. чан-

1) О самостоятельномъ появленіи ζ^s ღა діалектически см. *Словарь*.

ской рѣчи. Это такое же недоразумѣніе, какъ если бы въ настоящее время признали ризскую чанскую рѣчь. Какъ въ Ризѣ, такъ и въ Батумѣ лазы или чаны живутъ, но это пришлые изъ различныхъ частей Лазистана жители, въ Батумѣ — преимущественно изъ Хонэ и вообще района восточнаго нарѣчія, и говоръ большинства ихъ хопскій или одного изъ пунктовъ съ восточнымъ нарѣчіемъ.

Особый говоръ восточнаго нарѣчія существуетъ у чхальцевъ. Чхала (Нчхала-су пятиверстной карты) — лѣвый притокъ Чороха въ русскомъ отрѣзкѣ современнаго Лазистана, на три, четыре версты ниже р. Мургула, также лѣваго притока Чороха ¹⁾. Чхальцы сейчасъ имѣются и въ Турецкомъ Лазистанѣ въ числѣ ста домовъ: они, переселившись въ Турцію, обосновались за хемшинскими селами ²⁾.

Въ районѣ западнаго нарѣчія три городка, наибольшій — Атина, резиденція каймакама, главы Атинской казы, затѣмъ Вицэ и Архава или, какъ называютъ сами лазы по-чански, Арѣаб-и.

Западное, сравнительно широко раскинувшееся, нарѣчіе распадается на два говора, географически опредѣляемые терминами атинскій (А) или западный и вицэ-архавскій (V) или вицэскій, онъ же восточный.

Атинскій или западный говоръ западнаго нарѣчія распространенъ вдоль ущелій рѣкъ Атины и Фортуны съ перечисленными нами въ другомъ мѣстѣ лазскими селами и поселками ³⁾, причемъ къ нимъ примыкаютъ съ востока Арташенъ, а съ запада всѣ селенія до Кемера, включая и его.

Атинскій или западный говоръ крупныхъ дѣленій не имѣетъ, но онъ распадается на подговоры, приурочиваемые къ отдѣльнымъ селамъ. Такъ существуетъ булейскій подговоръ (b) въ селеніи Булепъ на рѣчкѣ того же имени, на востокѣ отъ р. Атины.

Вицэскій говоръ или восточный говоръ западнаго нарѣчія распространенъ по ущельямъ рѣкъ Вицэ, Абу-ѣкари, Сумлы и Архавы съ перечисленными уже, насколько я могъ освѣдомиться, лазскими селами и поселками ⁴⁾.

Вицэ-архавскій говоръ, онъ же восточный говоръ западнаго на-

1) Болѣе точными свѣдѣніями про чхальскихъ чановъ я обязанъ Г. А. Кипшидзе, только что совершившему по нашему порученію лингвистическую экскурсію въ Русскій Лазистанъ.

2) Последнее свѣдѣніе я сообщаю со словъ Али-эфенди.

3) Изъ поездки въ Турецкій Лазистанъ, стр. 608—612.

4) п. с., стр. 613—614.

рѣчія, распадается прежде всего на два крупныя подраздѣленія: 1) вицекій подговоръ и 2) архавскій подговоръ.

Отъ подробной діалектической карты чанскаго языка мы, конечно, стоимъ еще далеко, но все же намѣчаются уже сейчасъ предѣлы географическаго распространенія двухъ нарѣчій и говоровъ, отчасти также подговоровъ западнаго нарѣчія.

На таблицѣ I (стр. XIX) дана генеалогія чанскихъ нарѣчій, говоровъ и подговоровъ въ томъ видѣ, какъ она представляется теперь, послѣ нашей поѣздки въ Турецкій Лазистанъ. Географическое распредѣленіе соотвѣтствуетъ въ точности діалектическому дѣленію чанскаго языка на нарѣчія, говоры и подговоры по чисто лингвистическимъ признакамъ.

Основное различіе восточнаго и западнаго нарѣчій состоитъ въ томъ, что, во-первыхъ, восточное нарѣчіе сохранило горловой яфетической звукъ γ k или въ непочатой сохранности или въ степени отупѣнія— δ k, лишивъ κ , тубал-каинскій эквивалентъ картскаго k, аспираціи β c, а западное — нѣтъ: оно, наоборотъ, лишило κ твердаго элемента, сохранивъ его аспирацію β c, которая затѣмъ исчезла послѣ согласныхъ или исчезаетъ вездѣ, можно сказать, на нашихъ глазахъ, напр. на восточномъ нарѣчій γ c b s k o n a *пашня*, на западномъ β c b s c o n a, resp. c b s o n a, на вост. нарѣчій $\delta \beta \delta c m$ -t k o *лаворо-вишня*, на западномъ — $\beta \gamma$ (A), на вост. нарѣчій $\delta s \beta \delta \gamma b \gamma b$ m a t k u n - e n *у меня болитъ*, на западномъ— $\delta s \beta \delta \gamma b \gamma b$ (A); во-вторыхъ, будущее въ восточномъ нарѣчій образуется съ помощью глагола $\delta o b c b$ m i n o n *я хочу*, напр. $\delta \beta \delta c s \delta o b c b$ b t a g a m i n o n *я напишу*, а въ западномъ—съ помощью суффикса $\delta \gamma$ g e, напр. $\delta \beta \delta c s \delta \gamma$ b t a g a r e *я напишу*.

Различіе восточнаго (или вицѣ-архавскаго) и западнаго (или атинскаго) говоровъ западнаго нарѣчія въ томъ же фонетически кардинальномъ вопросѣ сводится къ тому, что въ восточномъ говорѣ, такъ въ Вицѣ, долго сохранялся спирантъ β c, нынѣ вымирающій, въ непочатомъ видѣ, въ западномъ говорѣ—его замѣнялъ e y , также вымирающій, напр. вост. $\delta o \gamma c b - \gamma b$ *у меня есть* въ Вицѣ— $\delta o \beta \beta \beta c b - \gamma b$ m i t c ' l o n - u n, въ западномъ говорѣ— $\delta o e c b - \gamma b$ m i u o n u n, вост. $\gamma c b s$ —въ Вицѣ $\beta c b s$, въ западномъ говорѣ— $c b s$ o n a (< * $e c b s$ * $\gamma o n a$).

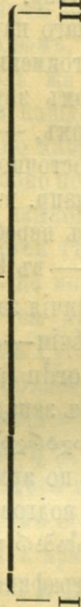
Надо, конечно, учесть перекрещиваніе діалектическихъ явленій, прежде всего взаимное вліяніе смежныхъ говоровъ, такъ напр. восточное вліяніе изъ Хопѣ доходитъ не только до Архавы, но и до Вицѣ, гдѣ теперь почти господствуетъ δ k вм. γ k, resp. κ . Весьма возможно,

1. Генеалогическая таблица чанских нарччй и говоровъ.

Языки:

[иверскій (< тубал'скій,
онъ же мингрельскій)]

чанскій (< кайнскій;
гесп. кауп'скій, онъ же лазскій)

Нарччя:

восточное (горловое)

западное (спирантное)

Говоры:

хопскій
чхальскій
? (необслѣ-
дованный)

восточный
или ε-говоръ
(вице-архавскій)

западный
или γ-говоръ
(агинскій)

Подговоры:

архавскій
или
и-говоръ

вицскій
или
o-говоръ

агинскій
или
ε-говоръ

булейскій и др.
или
φ-говоръ

что въ самомъ восточномъ нарѣчій γ к вм. к держится подъ влияніемъ карійскаго, а также мингрельскаго, и въ такомъ случаѣ иногда этимъ γ к вытѣсненъ мѣстный k ($< k$), успѣвшій однако перекочевать въ Вицѣ, гдѣ онъ сохранился, напр. сейчасъ ტუბი tkub-i *близнецы* звучитъ въ восточномъ нарѣчій, ტუბი tkub-i—въ восточномъ говорѣ западнаго нарѣчій и ტუბი tub-i—въ западномъ говорѣ западнаго нарѣчій. Конечно, имѣются и другія фонетическія особенности у нарѣчій и говоровъ, такъ—въ отношеніи гласныхъ восточное нарѣчіе характеризуется перебоемъ γ и, resp. ϵ о, въ \circ і, напр. ბუსა pusa *новобрачная* въ восточномъ нарѣчій ბოსა pisa, а въ восточномъ говорѣ западнаго нарѣчій вмѣсто γ и появляется ϵ о, напр. მტკორი m-tk-or-i *дикий* вм. მტკური m-tk-ur-i, resp. მტკური m-t-ur-i.

Западный и восточный говоры западнаго нарѣчій другъ отъ друга отличаются прежде всего тѣмъ, что мѣстоименный префиксъ 1-го л. въ одномъ говорѣ, именно вицѣ-архавскомъ звучитъ и передъ гласнымъ δ b, а въ другомъ говорѣ, атинскомъ, — γ v, напр. я *есмы* на западномъ говорѣ ვანე v-oge, а на восточномъ — ბანე b-oge.

Въ подговорахъ атинскаго говора, напр. въ булейскомъ, наблюдаемъ такія фонетическія измѣненія, какъ перебой δ к, собств. k въ ტ t, γ g [$< \text{g}$] — въ ჯ d или ქ q [$< \delta$ q] — въ ვ δ и т. п.

Еще болѣе рѣзкія діалектическія различія замѣчаются нерѣдко въ лексикѣ, напр. *стул* на восточномъ нарѣчій — თახტი t'ax-ti, на западномъ въ восточномъ говорѣ — თახტი ot'hi (архавскій подговоръ), resp. თახტი ot'ho (вицскій подговоръ), въ западномъ говорѣ — კული kul-i; *говорю* на восточномъ нарѣчій — ვიგარგალაფი viğarğalaφ, а на западномъ нарѣчій въ восточномъ говорѣ по архавскому подговору — ბირაგამიფამი birağamiφam, по вицскому подговору — ბისინაფამი bisinaφam, въ западномъ же говорѣ — ვიყარაფი viqaraφ.

Сообразно со сказаннымъ вмѣсто географической терминологіи по странамъ свѣта или по названіямъ мѣстъ въ діалектологическую номенклатуру чанскаго языка можно бы ввести чисто лингвистическіе термины, такъ—чанскій языкъ раздѣляется на два нарѣчія, горловое и спирантное; изъ нихъ спирантное нарѣчіе подраздѣляется на два говора—говоръ- ϵ (β) и говоръ- γ (α); въ свою очередь говоръ- ϵ подраздѣляется на подговоръ-и и подговоръ-о, а говоръ- γ — на несмягченный подговоръ съ g и смягченный подговоръ съ d и т. п.

Болѣе близкое знакомство съ чанскимъ намъ даетъ возможность яснѣе представить внутреннія соотношенія между яфетическими языками. Прежде представлялось такъ, что яфетическая вѣтвь раздѣ-

ляется прямо на языки грузинскій, сванскій, иверскій (съ ласкскими и мингрельскимъ нарѣчіями), языки до-арійской Арменіи и т. п. И тогда было видно, что отношенія между родственными языками грузинскимъ, сванскимъ и мингрельскимъ довольно дальнія и во всякомъ случаѣ неодинаковыя.

Теперь для насъ стало ясно, что, сопоставляя грузинскій, сванскій и иверскій, мы сравнивали другъ съ другомъ не просто языки, а группы языковъ или представителей различныхъ группъ. Яфетическую вѣтвь языковъ надо дѣлить не прямо на языки, а на группы, и лишь представителя той или иной группы и усматривать въ томъ или иномъ наличномъ языкѣ. Сейчасъ фактически установлено, что мингрельскій и чанскій, два самостоятельныхъ языка, настолько близки другъ съ другомъ, что составляютъ особую тубал-каинскую группу. Въ грузинскомъ языкѣ, въ которомъ, какъ извѣстно, слились два языка, каргскій и месхскій, столь же близко родственные другъ съ другомъ, имѣемъ представителя кашд-мосохской группы. Въ сванскомъ языкѣ наличіе двухъ довольно характерныхъ нарѣчій, княжескаго и свободнаго, также способно поддержать насъ въ мысли, что и здѣсь имѣемъ дѣло съ группою языковъ уже на пути сліянія, но вопросъ о сванской группѣ осложняется тѣмъ, что нынѣшнее географическое положеніе свановъ отнюдь не можетъ считаться исконнымъ. Въ географической номенклатурѣ на рубежѣ съ Арменіею, именно въ области, называвшейся у армянъ Гугарами, вскрываются лингвистическія явленія, находящія свое объясненіе въ сванскомъ языкѣ. Прежде всего это — суффиксъ мн. числа *сб аг*, наличный между прочимъ въ названіи той же области *Gugar-q¹*). Въ яфетической вѣтви ни одна другая группа не сохранила этого показателя мн. числа: его имѣемъ еще въ армянскомъ, въ которомъ особенно рѣзко бросаются въ глаза яфетическія переживанія, изъ армянскаго же онъ еще въ древности успѣлъ проникнуть въ хайскій, и когда болѣе основательно будутъ изучены сванскій, хайскій и армянскій языки въ ихъ взаимныхъ отношеніяхъ, то, быть можетъ, сванскій языкъ придется соединить въ одну группу

1) *q* (*р*, *ѣ*) въ хайскомъ языкѣ есть показатель множественности; онъ — также яфетическаго происхожденія. Слѣдовательно, въ терминѣ *Gugar-ag-q* имѣемъ случай наслоенія двухъ окончаній множественнаго числа, причемъ первое, сросшееся съ основою, принято за часть самого корня (ср. Н. Марръ, *Грам. древн.-арм. языка*, § 109, 8). Въ яфетическихъ языкахъ, такъ напр. въ качествѣ переживанія въ грузинскомъ, существуетъ и *ѣб еп*; какъ показатель множественности, и его находимъ въ греческой формѣ *Γου-αρ-γυ-γ*, представляющей также случай наслоенія двухъ окончаній мн. числа. Къ наслоенію двухъ окончаній мн. числа параллели имѣются и въ чанскомъ языкѣ (*Грам.*, § 48, е, 2, 3).

съ однимъ изъ языковъ до-арійской Арменіи, именно, съ до-арійскимъ армянскимъ.

На таблицѣ II (стр. XXIII) показана генеалогія яфетическихъ языковъ, какъ она представляется намъ теперь, послѣ посильнаго обслѣдованія чанскаго языка.

Само собою разумѣется, что мы здѣсь даемъ лишь общіе выводы, что же касается подробностей, основанныхъ на собранномъ и предлагаемомъ въ настоящей работѣ матеріалѣ, онѣ сохраняются для труда, посвященнаго специально сравнительному изученію яфетическихъ языковъ. Мы, естественно, хотѣли бы тѣмъ временемъ лично или черезъ другихъ пополнить и исправить собранныя данныя, особенно — преумножить чанскіе тексты¹⁾.

Въ *Хрестоматіи* у меня приведены сочиненія лучшаго современнаго чанскаго поэта — Решид-хилма Пеллеван-оглы, но я не имѣлъ случая видѣть „странствующихъ пѣвцовъ Лазистана и Понтійскихъ горъ“, по словамъ К. Коха „въ самомъ дѣлѣ имѣющихъ нѣкоторое сходство съ средневѣковыми трубадурами“²⁾.

Наши чанскія разысканія на мѣстѣ были кратковременны и неизбѣжно поверхностны. Ихъ достаточно развѣ для того, чтобы приготовить почву для серьезнаго исчерпывающаго изслѣдованія въ будущемъ. Такъ смотрю я и на издаваемую здѣсь *Грамматику чанскаго языка съ хрестоматіею и словаремъ*. Но въ итогѣ и сейчасъ наличное изученіе чанскаго языка плодотворно настолько, чтобы съ чувствомъ убѣжденія высказать слѣдующее руководящее положеніе: если ученіе о родствѣ яфетической вѣтви языковъ съ семитической и его широкія обобщенія и способны были лишь вызвать реальный, осмысленный интересъ къ такимъ частностямъ, какъ грузинскіе и сродные діалекты, выработать въ насъ чуткость для систематическаго воспріятія жизненно-разнообразныхъ фонетическо-морфологическихъ фактовъ въ ихъ закономѣрныхъ соотношеніяхъ, то съ другой стороны, только съ преумноженіемъ надежныхъ матеріаловъ по живымъ говорамъ, въ томъ числѣ и чанскимъ, и углубленнымъ ихъ изученіемъ можетъ получить должную разработку и окончательное, безспорное утвержденіе сама общая наша лингвистическая теорія.

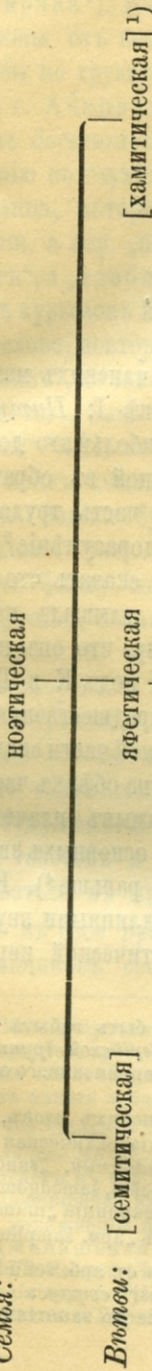
1) Результаты лѣтней поѣздки І. А. Кипшидзе, именно лингвистическія наблюденія по чхальскому говору и записи нѣсколькихъ текстовъ появятся въ настоящей серіи.

2) *Reise von Redut-Kaleh nach Trebisond* въ «Die Kaukasischen Länder und Armenien», Leipzig 1855, стр. 103.

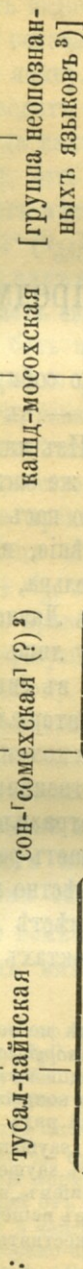
XXIII
3087000000

II. Генеалогическая таблица яфетическихъ языковъ.

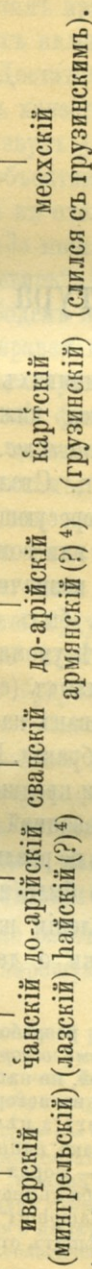
Семья:

Группы:

Языки:

Примѣчаніе 1. Судя по тому, что пока выяснено по вопросу объ отношеніи хамитическихъ языковъ къ семитическимъ, яфетическая вѣтъ стоитъ ближе къ семитической, чѣмъ хамитическая. Потому позволю я себѣ переимѣнить въ настоящей таблицѣ традиціонный порядокъ въ перечнѣ трехъ братьевъ: Сима, Хама и Яфета, гезр. Іафета.

Примѣчаніе 2. Вопросъ ставлю лишь въ отношеніи того, правда-ли дошедшій до насъ сонскій, гезр. сванскій языкъ, составляя одну группу съ сомехскимъ, успѣвшимъ исчезнуть въ составѣ картскаго, а также армянскаго. Такъ-то сванскій — бесспорно яфетическій языкъ, а также, по всей видимости, яфетическимъ былъ — сомехскій.

Примѣчаніе 3. Понражумѣваются языки, внѣ предѣловъ древней Грузіи и древней до-арійской Арменіи, относительно которыхъ пока имѣется лишь болѣе или менѣе основательная предумица въ пользу родства ихъ съ яфетическими, какъ-то сузскій въ клянообразныхъ письменахъ и др.

Примѣчаніе 4. Подъ вопросомъ находится сейчасъ не родство языковъ до-арійской Арменіи съ яфетическими, а точное ихъ мѣсто въ кругу языковъ яфетической вѣтви, ближайшее родство до-арійскаго найскаго и до-арійскаго армянскаго языковъ съ той или иной ея группой.

Литература предмета.

Два слова о предшественниках по собиранію чанскихъ матеріаловъ¹⁾. Перечень ихъ дается ниже — въ спискѣ I: *Цитуемые источники, устные и письменные*. Изъ нихъ наибольшаго довѣрія заслуживаетъ Georg Rosen. Столь же заслуженной въ обратномъ смыслѣ можно признать интересующую насъ здѣсь часть труда Egskert'a: что ни слово, то или сомнѣніе, или недоразумѣніе²⁾. Работа Реасок'а слишкомъ незначительна, чтобы сказать что либо. Одно его преимущество: онъ былъ въ Лазистанѣ, слышалъ настоящихъ лазовъ³⁾. О Блапротѣ упомяну лишь потому, что онъ первый обратилъ вниманіе на нашъ языкъ (см. въ спискѣ I подѣ К и Тг).

Трудъ г. Ачаряна основанъ на матеріалахъ предшественниковъ, частью на собственномъ его собраніи. На компилятивной части сказались всѣ достоинства и недостатки предшественниковъ; на обѣихъ частяхъ, и оригинальной, и заимствованной отразилось самымъ плачевнымъ образомъ то, что г. Ачарянъ не различаетъ реально основныхъ звуковъ яфетическихъ языковъ. Это было извѣстно мнѣ и раньше⁴⁾. Но то, что выяснилось по ознакомленіи на мѣстѣ съ подлинными звуками, превзошло всѣ наши догадки о дефектахъ фонетической передачи

1) По чисто теоретической разработкѣ не можетъ быть забыта работа А. А. Цагарели — *Сравнительный обзоръ морфологій иберійской группы кавказскихъ языковъ*, СПб. 1872, но ей, не нашедшей въ свое время живого отклика въ ученой средѣ, сейчасъ мѣсто въ исторіи вопроса.

2) Между прочимъ у Egskert'a цѣлый рядъ грузинскихъ словъ, выдаваемыхъ за лазскія (чанскія), какъ напр. „saumendo“ [діалектическая — особенно въ устахъ мингрельцевъ — форма изъ saumedo] *надежный*, „sando“ *заслуживающій довѣрія* (у Eg. 457 оба съ значеніемъ „истинный“), samodgoma *осень*, „šamprigi“ [во всякомъ случаѣ „šamprugi“, въ нашей транскрипціи „šampru-i“] *вертелъ* (Ачар. вслѣдъ за Eg. спѣшитъ отождествить его съ „арм. šampru“: оно имѣется и въ грузинскомъ, и слово одного происхожденія съ арб. seffūd: سقود *вертелъ*), „šiši“ *страхъ*. Совсѣмъ сомнительное слово — „šiši“ *страусъ*.

3) Въ Арханѣ я видѣлъ лаза, принимавшаго участіе въ занятіяхъ Реасок'а: по его словамъ, онъ тамъ пробылъ три дня.

4) см. выше, стр. XI, прим. 1.

г. Ачаряна¹⁾. Къ этимъ недочетамъ присоединились недоразумѣнія, возникшія отъ незнанія основныхъ явленій яфетической грамматики, хотя бы по грузинскому языку. Достаточно указать, что „kčiš“ [kčiš kčiš] г. Ачарянъ приводитъ въ качествѣ глагольной основы со значеніемъ *достигать*, тогда какъ звукъ \check{z} k, замѣститель \check{z} g по уподобленію съ глухимъ \check{z} t, есть объективный мѣстоименный префиксъ 2-го лица, которому нѣтъ мѣста въ отвлеченной основѣ „čiš“, т. е. \check{z} tš, а аор. „mekčiši“ (\check{z} tš mekčiši) значить не „я достигъ, настигъ“, а „я тебя, resp. васъ настигъ“. Въ отдѣльныхъ случаяхъ отъ такихъ курьезовъ не бываетъ свободенъ и Rosen, напр. у него приводится слово, повторенное безъ поправки и у г. Ачаряна, — „sojapan сапожникъ“, но такого слова не существуетъ, приведенный же комплекс фонемъ есть, быть можетъ, искаженіе фразы \check{z} tš so tuman „иди шьютъ?“²⁾. Не могу не отмѣтить одного крупнаго недоразумѣнія, общаго всѣмъ моимъ предшественникамъ, занимавшимся грамматикою чанскаго языка: будущее время они называютъ настоящимъ. Дѣйствительно, разъ булепецъ Али-реизъ въ качествѣ настоящаго привелъ форму .сослаг. + \check{z} , т. е. наше будущее время; когда же я его спросилъ, а какъ онъ приведетъ будущее время турецкаго языка, онъ отвѣтилъ, что интересующая меня лазская (чанская) форма соответствуетъ и настоящему, и будущему въ турецкомъ; однако, когда я произвелъ отъ примѣрнаго глагола настоящее по-чански, онъ перевелъ его на турецкій настоящимъ же, и послѣ того самъ безъ всякаго напоминанія настоящее переводилъ настоящимъ, а сослаг. + \check{z} — будущимъ. И вообще ни изъ летучихъ бесѣдъ, ни изъ записанныхъ текстовъ я не могъ извлечь какихъ-либо данныхъ, чтобы сомнѣваться въ принятомъ опредѣленіи указанной формы. Все это однако въ свое время не помѣшало работѣ г. Ачаряна и его предшественниковъ сослужить мнѣ хорошую службу³⁾: какъ никакъ,

1) Между прочимъ у г. Ачаряна цѣлый рядъ словъ съ \check{z} g вм. \check{z} k, такъ «gai», «gaude», «ged—gederi», «gibri» и т. п.; я ихъ не слышалъ, но эту подробность все же отмѣчаю, допуская пока, что она можетъ оправдаться матеріалами изъ какого либо, неизвѣстнаго мнѣ, говора восточнаго нарѣчія.

2) Въ курдскомъ имѣется слово «سوچی vōcī» со значеніемъ *сапожникъ*, проявляющее нѣкоторое созвучіе съ предполагаемымъ чан. „sojapan“, но и оно не помогаетъ въ истолкованіи формы „sojapan“.

3) Совершенно въ сторонѣ отъ науки стоятъ различныя псевдо-лингвистическія упражненія на тему о чанскомъ языкѣ вродѣ 42—46 страницъ статьи М. Г. Джанашвили: „Историко-археологическій очеркъ Гуріи, Чорохскаго бассейна и Чанети (Лазистана)“. (*Батумъ и его окрестности*. Къ 25-лѣтію присоединенія гор. Батума къ Россійской Имперіи. Изданіе Батумскаго Городскаго Общественнаго Управленія, Батумъ 1906).

на основаніи ихъ еще до поѣздки я выработалъ общую схему грамматики чанскаго языка и благодаря имъ пріѣхалъ въ Лазистанъ съ нѣкоторой подготовкой. Специально, сводный трудъ г. Ачаряна, особенно его словарь служилъ мнѣ готовымъ опроснымъ листомъ по лексикографіи, который, понятно, исправлялся и пополнялся на основаніи непосредственныхъ наблюдений. Неудостовѣренные и непровѣренные матеріалы изъ указанныхъ источниковъ мы приводимъ въ *Словарь* лишь тогда, когда за нихъ стоитъ какое либо теоретическое соображеніе, но въ такихъ случаяхъ они всегда представлены въ ковычкахъ. Цѣлый рядъ словъ или ихъ формъ за крайнюю ихъ сомнительностью мы исключили, но на всякій случай даемъ ихъ списокъ подъ цифрою II.

Тексты г. Ачаряна (ц. с., стр. 439—446 = отд. отд., 101—108) намъ не удалось провѣрить полностью, но мы всеже внесли ихъ, какъ матеріалъ для будущихъ опросовъ, въ нашу *Хрестоматию*, понятно съ устраненіемъ наиболѣе грубыхъ, при томъ явныхъ, ошибокъ и неточностей.

Цитуемые источники, устные и письменные.

- А = атинскій говоръ съ его подговорами.
- Али-реизъ = булейецъ, одинъ изъ моихъ источниковъ по атинскому говору, см. *Изъ поѣздки*, стр. 555.
- Али-эфенди = Хаджи-Карал-оглы Али-эфенди, хопецъ, см. *Изъ поѣздки*, стр. 567.
- Аслан-бей = членъ бегскаго дома въ Вицѣ, см. *Изъ поѣздки*, стр. 560.
- At = атино-вицѣ-архавское или западное нарѣчіе въ матеріалахъ изъ труда г. Ачаряна или его источниковъ, особенно Rosen'a.
- Ачар. (Ачарянъ) = М. Н. Adjarian, *Étude sur la langue lazé* (Extrait des Mémoires de la Société de linguistique de Paris, 1899, t. X, стр. 145 — 160, 228 — 240, 364—40°/₁, 405—446, 447—448 = отд. отд., стр. 1—108, 109—110).
- b = булейскій подговоръ западнаго (атинскаго) говора западнаго нарѣчія.
- Bt или «Vt» = въ цитатахъ изъ труда г. Ачаряна есть обозначеніе Батума, но такъ какъ теперь коренныхъ лавовъ въ Батумѣ уже нѣтъ, то подъ этою ссылкою приходится подразумѣвать различные говоры преимущественно восточнаго нарѣчія.
- V = восточный (вицѣ-архавскій) говоръ западнаго нарѣчія; иногда V имѣетъ значеніе лишь специально вицскаго говора, но въ такихъ случаяхъ указывается эквивалентъ по архавскому (рх) подговору или отсутствіе въ немъ приводимой съ V формы (— рх).
- Er. = Erekert, *Die Sprachen des Kaukasischen Stammes*, Wien 1895. I Th., стр. 1—204. II Th., стр. 347—353.
- Изъ поѣздки* = Н. Марръ, *Изъ поѣздки въ Турецкій Лазистанъ*. (Впечатлѣнія и наблюденія), Извѣстія Имп. Акад. Наукъ, 1910, стр. 547—570 и 607—632.
- К = сел. Кемеръ въ цитатахъ изъ труда г. Ачаряна, восходящихъ черезъ Rosen'a или непосредственно къ книгѣ Клапрота, *Asia polyglotta*, Paris 1823, стр. 122—124.
- Кемаль = Кемаль Балта-задэ Ибраим-эфенди, см. *Изъ поѣздки*, стр. 555.
- Кязим-бей = племянникъ Аслан-бея, изъ Вицѣ, см. *Изъ поѣздки*, стр. 561.
- OT = Н. Марръ, *Основныя таблицы къ грамматикѣ грузин-*

скаго языка съ предварительнымъ сообщеніемъ о родствѣ
грузинскаго языка съ семитическими, С.-Пб. 1908.

Peacock = *Original Vocabularies of Five West Caucasian Languages*. Compiled on the spot by Mr. Peacock, Vice-Consul of Batúm, Trans-Caucasia, South Russia, at the request of, and communicated by, Dr. R. N. Cust, Hon. Sec. R. A. S., with a Note въ *The Journal of the Royal Asiatic Society*, XIX (1887), стр. 145—156.

R = Georg Rosen, *Über die Sprache der Lazen* (Philologische und historische Abhandlungen der Königlichcn Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Aus dem Jahre 1843, Berlin 1845), стр. 1—38.

рх = архавскій подговоръ восточнаго (вицѣ-архавскаго) говора западнаго (аѣино-вицѣ-архавскаго) нарѣчія, см. V.

Серветъ = 10-ти-лѣтній мальчикъ изъ села Ламго въ Аѣинскомъ ущельѣ, см. *Изъ поѣздки*, стр. 556—557.

Tr = мнимо-трапезундскій діалектъ по Клапроту. Еще G. Rosen замѣтилъ (ц. с., стр. 1, прим. 1), что „von einem besondern Trebisonischen Dialecte des Lazischen kann nicht die Rede sein“: какъ въ Батумѣ, такъ и Трапезундѣ лазы теперъ лишь пришлые.

Фахри-эфенди = Фахри Мамудъ-яѣи (<язичи)-оғлы или Мамутіа-оғлы, одинъ изъ моихъ учителей по вицѣскому говору, талантливый отъ природы преподаватель, волею судьбы содержатель кофейни въ Вицѣ.

Февзи-бей = Тилатур-заде Февзи-эфенди, главный мой учитель чанскаго языка въ Аѣинѣ, см. *Изъ поѣздки*, стр. 551, 554—555.

Шевки = Шевки, онъ же Козьма Кади-оғлы, *Изъ поѣздки*, стр. 542.

Шевки Дж. = Шевки Джарах-оғлы, *Изъ поѣздки*, стр. 555.

Шукри = Шукри-эфенди Балта-заде, см. *Изъ поѣздки*, стр. 560.

Хаки Темурал-оғлы = самъ вицеѣцъ. Въ числѣ его сообщеній въ Вицѣ—Поэма о женщинѣ, сочиненіе архавянки, почему въ поэмѣ кое-какія архавскія выраженія.

Эристовъ, Сл. = кн. Раф. Дав. Эристовъ, *Краткій грузино-руско-латинскій словарь*, изъ трехъ естественныхъ царствъ природы, Тифлисъ 1884.

Юсуфъ = Юсуфъ изъ Вицѣ, не назвавшій своей фамиліи.

Юсуфъ-эфенди = Курдзали Юсуфъ-эфенди, архавецъ.

II.

Сомнительныя слова и формы, приводимыя въ трудѣ г. Ачаряна¹⁾:

- „ban“ вм. ბან «по R».
 „buri Bt. seul de lui même²⁾».
 „bca“ см. ბყა.
 „borja“ по R см. ბორჯა.
 „borxa“ по Eg. » ბორჯა.
 „bskibu“ по R » მსკიბუ.
 „bskua“ по R » ბსკუა.
 „bšora“ по R » ბჟორა.
 „butxa“ » ბუტხა.
 „buzi“ по R » ბუძი.
 „ca“ » ცა.
 „sakali“ » საკალი.
 „Ceha название лазской деревни“.
 „sekeni“ см. ცეკნი.
 „skneni“ » ცეკნი.
 „sobul Bt прыгать, скакать, аор. icobuli, icobulaminon“.
 „soxule Bt“ см. სოხლე.
 „suga“ см. სუგა.
 „схон“ » სხონ.
 „čami Bt еще“.
 „čархи Bt проколоть, сунуть“.
 „čekomi“ по Eg. см. ჩეკმი.
 „čie“ » ბუცხელ.
 „čoxre“ » სოხლე.
 „čр“ » ჩ.
 „čpid Bt душить, аор. doučpidi, b. vučpedaminon“.
 „čuve Tr“ см. ჯუვე.
 „dze Tr“ см. ზე.
 get: „taroni gaggetasunon“, развѣ „ტარონი ბაკეტასუნონ“.
 „gar Bt метать молнии, otro otro или karineri karineri garanu непрерывно свѣтитъ молнія“, см. ზან.
 „gonci At шумъ, крикъ, суматоха“.
 „gunčxa“ см. ბუნჩხა.
 „ganj Bt усиливать, возбуждать, оживлять“.
 „gosmeti Bt хрящ“.
 „ivoga тѣнь“, хотя и по R, но его не знаютъ ни въ A, ни въ V, ни въ рх.
 „jantx Bt лизать“.
 „jara“ см. ბიარა.
 „jegu [g'eghu] dick“ по R.
 „jibbeti Bt страшный, ужасный“ см. კალამი.
 „jumenoc“ см. ბუმენოც.
 „jummuš“ см. ბუმი.
 „jun“ см. ჯუნ.
 „ka“ по Eg. см. ცა.
 „kanapura Bt сорока“.

1) Нѣкоторыя формы восходятъ къ Клапроту, напр. sakali, čuve, kiše и др.

2) Изъ примѣровъ видно, что г. Ачарянъ не разобрался въ формѣ съ грузинскимъ суффиксомъ -ბეჭი, такъ въ A ბეჭეჭეჭი (груз. ბეჭეჭეჭი), ბეჭეჭეჭი (груз. ბეჭეჭეჭი), древне-груз. ბეჭეჭეჭი) и т. п.

- „kiše x“ см. ԵՅԴ.
 „mša“ см. ԶԳՏ.
 „okonva битва, сраженіе“ по R.
 „rag Vt разсѣивать, аор. doúragi,
 б. upraginon“.
 „porča“ см. օղբերհ.
 „porxa“ » օղբերհ.
 „gokseyd Vt смущаться, затруд-
 няться“.
 „sabatandi среда“ по R.
 „sguáli At прекрасный“.
 „sisila“ по R см. ՎօՎօղջ.
 „sipri“ по R см. Վօօղբօ.
 „sotkorč“—„sotkorčnu“ по Eг. пи-
 тать.
 „sxeni“ по R см. ՇԵԵԵ.
 „sxeni kučxa“ по R см. ՇԵԵԵ-ծղբերհ.
 „šaveri At грязный“.
 „tea Tr.“ см. ԶԳՏ.
 „teana Tr.“ см. ՎՏԵԵ.
 „zaa Tr.“ см. ՇՏ.
 „za“¹⁾ по Eг. см. ՇՏ.
 „žana At“ см. ՎՏԵԵ.
 „žari B“ см. ԵՅԴօճե.
 „хар Vt запрягать, [III-я пор.] аор.
 voxarini я запрегъ, б. voxari-
 naminon“.
 „xvil: axvilu почитать“ по Eг.

1) Впрочемъ этой разновидности съ „ž“ не слѣдовало бы отмѣчать, когда есть форма съ „с“ (см. выше): очень часто этими двумя начертаніями у Ачар. передается одинъ и тотъ же звукъ ʋ̇ ṫ.

Грамматика Чанскаго языка.

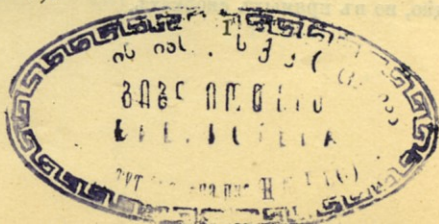
Письмо и чтение.

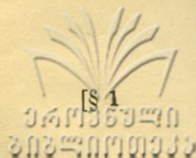
§ 1. Чанскій языкъ, называемый и лазскимъ, не сохранился въ какихъ-либо памятникахъ письменности: возможно однако, что лазы имѣли грамоту въ древности. Въ настоящее время у лазовъ нѣтъ родной письменности. Для выраженія наличныхъ въ этомъ языкѣ звуковъ въ совершенствѣ подходитъ алфавитъ родственнаго языка—грузинскаго (табл. I).

а) Сравнительно съ грузинскими звуками въ чанскомъ замѣчается осложненіе гласныхъ; простые гласные передаются начертаніями основныхъ яфетическихъ звуковъ (s, j || o, e || ŋ), а сложные, состоящіе изъ тѣхъ же гласныхъ въ сочетаніи со слабымъ согласнымъ e й,—описательно: es русск. я, ej ѣе, ee йо, ej русск. ю, или съ помощью надписнаго знака " и ^ : e" нѣм. ö. Въ чанскомъ существуетъ и слабый согласный z или ŋ, араб. 3. Самостоятельно онъ сохранился въ рѣдкихъ случаяхъ—діалектически, и тогда изображаемъ его древне-грузинской буквой z, обыкновенно же онъ сочетается съ гласнымъ, и тогда его передаемъ черезъ ŋ съ надписнымъ знакомъ ^ (ŋ) по примѣру грузинскихъ рукописей съ XVIII-го вѣка, напр. ŋs, ŋj.

Начертаніемъ ŋ мы вынуждены пользоваться временно. Было бы достаточно во всѣхъ случаяхъ писать z, но я опасался, что послѣднюю букву будутъ также неправильно произносить, какъ произносятъ ее грузиновѣды, не прошедшіе нашей школы. Съ этимъ колебаніемъ перекрещивается еще то, что слабый z=ŋ въ самомъ чанскомъ вымираетъ: діалектически, да и вообще его вытѣснилъ и сейчасъ легко вытѣсняетъ твердый согласный j.

б) Изъ согласныхъ чанскій имѣетъ подобно мингрельскому въ качествѣ излишка элифъ—β, ослабленіе твердаго согласнаго j (древне-араб. ع), но въ чанскомъ онъ представленъ весьма слабо—лишь діалектически (говоръ V).

Т а б л и ц а I.

Чанскій алфавитъ изъ грузинскихъ буквъ военнаго письма.

Н а ч е р т а н и я .

Названія.	Круглое (печатное).	Скорописное.	Произношеніе ¹⁾ .	Аналитическая транскрипція.	Турецкія соотвѣтствія.
1. აბ	ა	ა, ა	а	a	— (مثلا بَشَقَه)
2. ბაბ	ბ	ბ	б	b	ب
3. გაბ	გ	გ	г	g	عجمی) گ
4. დაბ	დ	დ	д	d	د
5. ებ	ე	ე	э	e	— (مثلا آفندی)
6. ვაბ	ვ	ვ	в	v	و (فرسی)
7. ზაბ	ზ	ზ	з	z(≠)	ز
8. თაბ	თ	თ	-[t̄]	θ	ت
9. იაბ	ი	ი	и	i	— (مثلا مِلّت)
10. კაბ	კ	კ	к	k(⟨k)	ق (عربی)
11. ლაბ	ლ	ლ	л	l	ل
12. მაბ	მ	მ	м	m	م
13. ნაბ	ნ	ნ	н	n	ن
14. ოაბ	ო	ო	й	y	ی
15. აბ	ა	ა	о	o	— (مثلا اوغلان) او
16. პაბ	პ	პ	п	p	پ (اسکی فرسی)
17. ჟაბ	ჟ	ჟ	ж	j(⊘)	ژ
18. რაბ	რ	რ	р	r	ر

1) Разъ въ русскомъ алфавитѣ нѣтъ точной передачи, ввожу условную транскрипцію, но въ прямыхъ скобкахъ.

Начертания.

Названия.	Круглое (печатное).	Скороченное.	Произношение.	Аналитическая транскрипция.	Турецкий соответств..
19. ԵՅԵ	Ե	Ե	с	s(±)	س
20. ԾՅԵ	Ծ	Ծ	т	t	ط
21. ՅՁ	Յ=Ձ	Յ	-[v]	w	و (عربی)
22. ԴԵ	Դ	Դ	у	u	مثلا اوافق او
23. ԾՅԵ	Ծ	Ծ	-[h]	φ	پ
24. ԺՅԵ	Ժ	Ժ	-[k̄]	q	ك
25. ԶՅԵ	Զ	Զ	-[r̄]	ʒ	غ (عربی)
26. ԿՅԵ	Կ	Կ	-[k̄]	k	ع (عربی)
27. ՊՕԵ	Պ	Պ	ш	sh(±)	ش
28. ԲՕԵ	Բ	Բ	ч	ç	چ
29. ԸՅԵ	Ը	Ը	ц	ç	تس=ث
30. ԺՕԸ	Ժ	Ժ	-[z=dʒ]	d̥	ذ
31. ՎՕԸ	Վ	Վ	-[h̄]	t̥	طس=(عربی) ظ
32. ԶՅԸ	Զ	Զ	-[ç]	t̥	طس
33. ԵՅԸ	Ե	Ե	x	q̄	خ
34. ՋՅԸ	Ջ	Ջ	-[ɣ=dʒ]	d̥	ج
35. ԷՅԹ	Է	Է	-[h]	h(±)	ح
36. ԳՅ	Գ	Գ	ф	f	ف
37. ԵԸՕԳՕ	Ե	Ե	-[ʔ]	ʔ(±)	أ

Условныя начертания для осложненных гласных:

a)	—	օ̣	օ̣	—(ö)	ö
b)	—	յ̣	յ̣	—(ü)	ü.

О звуковыхъ законахъ.

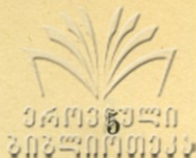
§ 2. Чанскій принадлежитъ къ яфетической вѣтви поэтической семьи языковъ. Соотвѣтственно въ немъ наблюдается дѣленіе согласныхъ на твердые, постоянные, и слабые, бѣглые или легко исчезающіе: слабыми являются щелинные звуки въ парныхъ антиподныхъ рядахъ сибилантовъ и спирантовъ (ʎ || ʒ, ʧ || ʤ, ʨ || ʣ, ʥ || ʦ), плавные (œ, œ̃, б), а также сродные съ ними (з, ф). Звуки или фонемы чанскаго языка нормируются законами яфетической системы: чанскому свойственны закономѣрные звуковые ея переходы, какъ то — чередованіе, движеніе, паденіе и подъемъ, отупѣніе (диссибиляція и дезаспирація) и обостреніе (ассибиляція и аспирація), удвоеніе, геср. раздвоеніе, наращеніе и усѣченіе и т. п. Относящіеся сюда факты исторической и діалектической фонетики чанскаго языка будутъ использованы въ сравнительной грамматикѣ языковъ яфетической вѣтви. Неудобно выдѣлять здѣсь и нужныя въ настоящей *Грамматикѣ* звуковыя явленія, какъ, напр., перебой ʒ, геср. œ въ о, исчезновеніе з (ʒ), геср. ʒ передъ о, нарастаніе б на согласныхъ послѣ гласныхъ, появленіе гласнораздѣловъ—слабыхъ согласныхъ œ и з, перваго между ʒ и любымъ инымъ послѣдующимъ гласнымъ, второго между œ и любымъ инымъ послѣдующимъ гласнымъ: достаточно того, что о нихъ упоминается при объясненіи морфологическихъ явленій, въ которыя они привходятъ.

Удареніе.

§ 3. Удареніе въ чанскомъ ставится обыкновенно на второмъ слогѣ съ конца: б'ѣ'ѣ, ꞑ'о'о, ꞑ'а'а, б'э'э, ꞑ'у'у, б'ѣ'ѣ'ѣ, ꞑ'а'а'а, ꞑ'а'а'а, ꞑ'а'а'а, ꞑ'у'у'у'у.

Отступленіе отъ этой нормы наблюдается въ слѣдующихъ случаяхъ:

а) сложные глаголы удареніе ставятъ на огласовку предлога, которая часто бываетъ не во второмъ, а третьемъ съ конца слогѣ, и тогда удареніе переносится на этотъ третій съ конца

слогъ: ბჭ'ნი я писалъ, დ'ბჭ'ნი я написалъ, დ'ნჭ'ნი пиши, *гесп. напиши*, დ'ნჭ'ნი онъ написалъ.

Въ связи съ этимъ

1) отрицательная частица *მე*, воспринимаясь проклитически, какъ приставка слѣдующей за нею глагольной формы, переносить на себя удареніе и тогда, когда она въ третьемъ съ конца слогѣ: *მე' ნჭ'ნიმ AV не пиши*, *V: მე'დ მე'ლეთი не приходите*, *მე'დ გ'რეთით не шчите*, *მე'ტ გ'რეთით не привязывайте*;

2) въ атинскомъ говорѣ междометіе *ო!* удареніе перетягиваетъ на себя, причемъ отъ словъ обращенія, именъ людей или ихъ прозвищъ, сохраняется лишь первый слогъ:

ქ' ბს!	вм. ქ' ბსბს!	ო, <i>отецъ!</i>
ქ' ნს!	„ ქ' ნსნს!	ო, <i>мама!</i> ¹⁾
ქ' მუ!	„ ქ' მუსტაფა!	ო, <i>Мустафа!</i>
ქ' მე!	„ ქ' მექმედ!	ო, <i>Мемедъ!</i>
ქ' რე!	„ ქ' რემით!	ო, <i>Решидъ!</i>
ქ' ხს!	„ ქ' ხადидჯა!	ო, <i>Хадиджа!</i> ²⁾
ქ' გ'უ!	„ ქ' გ'ულეთ!	ო, <i>любовь (букв. роза) моя!</i>

Въ такихъ случаяхъ въ нѣкоторыхъ селахъ Атинскаго ущелья вм. междометія *ქ'* появляется *ქქ'* или *ქქ'*:

ქქ' ბს!	или	ქქ' ბს!
ქქ' ნს!	„	НѢТЬ
ქქ' მუ!	„	ქქ' მუ!

Отъ ბიჭი имѣемъ ქ' ბჭი при ქქ' ბიჭი.

b) Заимствованныя изъ турецкаго слова въ чанскомъ получаютъ именное окончаніе *ო*, и послѣдній слогъ, ударный въ турецкомъ, становится предпослѣднимъ, ударнымъ въ чанскомъ:

بالق = ბალ'ყე — чан. ბალ'ყედი *рыба*,
 بارداق = ბარ'დაკ — чан. ბარ'დაკდი *кувшинъ*.

1) НѢТЬ „*ქქ'* ნუ“ вм. ქ' ნუსა *о, невеста*, но въ этомъ значеніи есть ქ' ნუ отъ т. კელინ (კლინ) *невеста*.

2) Женское имя.

Если турецкое слово оканчивается гласнымъ, и гласный исходъ сохраняется въ чанскомъ, то удареніе можетъ стоять и на послѣднемъ слогѣ: *بشقه* — *ḍṣḍḍṣ'*, но и это объясняется, пожалуй, тѣмъ, что въ чанскомъ послѣ гласнаго безударный гласный звукъ отпалъ, и *ḍṣḍḍṣ'* восходитъ къ *ḍṣḍḍṣ'ḡ*.

е) Въ атинскомъ говорѣ на различныя мѣста постановки ударенія обратилъ особое мое вниманіе Февзи-бей, но слѣдующія правила въ его изложеніи не всегда находили подтвержденіе при моей провѣркѣ:

«1) различаются по ударенію тождественныя формы отрицательная и 3-ье лицо ед. ч. аор. съ родительнымъ отношеніемъ, именно первая ставитъ удареніе на послѣднемъ слогѣ, напр. *ḡḡḡḡḡḡ' ne написанный*, но *ḡḡḡḡḡḡ' онъ ему написалъ*;

«2) точно также различаются по ударенію тождественныя формы отглагольнаго имени III-й породы и 3-го лица ед. ч. аориста, первая съ удареніемъ на послѣднемъ слогѣ».

Семасіологія звуковъ.

(Трехсогласіе корней и огласовка ихъ).

§ 4. Звуки чанскаго языка, какъ cadaго яфетическаго, обладаютъ двойкою семасіологією: со всѣми ими одинаково связана, въ представленіи говорящихъ, знаменательность, но однимъ звукамъ, именно согласнымъ потенциально присущи значенія предметныхъ или отвлеченныхъ понятій безъ отношенія къ окружающему міру или способность выражать идеи внѣ пространства, не ограниченныя ни временемъ, ни мѣстомъ; другимъ звукамъ, именно гласнымъ, потенциально присуще значеніе пространственности, ограничивающее данную безпредѣльную идею въ отношеніи мѣста или времени, или одновременно и того и другого. Конкретно ни звуки-идееносители, ни звуки-предѣлоносители не имѣютъ отдѣльнаго, самостоятельнаго существованія; если, при стеченіи извѣстныхъ фонетическихъ условій, звуки-идееносители даже отсутствуютъ физически, т. е. на слухъ, и налицо для физиологическаго воспріятія

71
 041136940
 010-1111030

остаются одни звуки-предѣлоносители, психологически все таки налицо идея, умѣщаемая въ пространствѣ звуками-предѣлоносителями: она подразумѣвается. Отвлеченно можно сказать: согласные, твердые и слабые, въ томъ числѣ и такъ называемые полугласные, какъ звуки-идееносители, служатъ корнями, а гласные, звуки-предѣлоносители, — образовательными элементами.

а) Каждый корень, въ отвлеченіи, — трехсогласный¹⁾, за исключеніемъ удвоенныхъ корней, кои закономѣрно состоятъ изъ двухъ согласныхъ звуковъ. Отступленіе отъ нормы въ сторону меньшаго или большаго числа согласныхъ въ корнѣ зависитъ отъ исчезновенія слабыхъ звуковъ или, наоборотъ, усиленія путемъ удвоенія, гесп. раздвоенія согласныхъ или нарастанія на нихъ носового б, гесп. ѓ.

б) Морфологія основана на огласовкѣ, на снабженіи коренныхъ согласныхъ гласнымъ или гласными внутри и снаружи. Существа не касается, что наличное состояніе чанскаго сохранило тѣ или другія формы, образованныя внутренней огласовкой, въ окаменѣломъ видѣ. Въ морфологіи согласные также играютъ роль, входя въ составъ префиксовъ и суффиксовъ²⁾, но, во-первыхъ, и здѣсь согласные — самостоятельные идееносители, наличные или бывшіе, а служебную роль они играютъ въ состояніи сращенія; во-вторыхъ, эти служебные согласные морфологически категоризуются въ зависимости отъ ихъ огласовки, напр. служебный согласный звукъ ѓ съ гласнымъ о (ѓо) служитъ суффиксомъ родительнаго падежа, а съ гласнымъ з (ѓз) — суффик-

1) Приходится отказать не только отъ термина „трехбуквенный“, совершенно устарѣваго, но и отъ болѣе реальнаго — „трехзвучный“, чтобы не вводить путаницы въ совершенно ясное дѣло.

2) Служебными согласными являются въ составѣ и префиксовъ и суффиксовъ — губные $\frac{з, з, з}{з}$, гортанные $з, з$, зубной $з$, плавные $з, з$, въ составѣ только префиксовъ — $з, з$, только суффиксовъ — $з, з, з$. Префиксовый $з$, нынѣ исчезнувшій, есть точный перебой сибиланта $з$; изъ остающихся двухъ излишковъ въ суффиксахъ $з$ — губал-кайнская замѣна плавнаго $з$. Префиксомъ появляется $з$, но это — $з$ при стеченіи съ глухимъ согласнымъ. Есть еще въ префиксахъ служебный согласный $з$ (<з) и въ суффиксахъ — $з$, но они оба представляютъ заимствованіе картскаго $з$ (§ 119, с).

сомъ дательнаго, *gesp.* направительнаго падежа; служебный согласный звукъ *ḍ*, въ значеніи мѣстоименнаго префикса 1-го лица, безъ огласовки выражаетъ всяческое отношеніе, въ томъ числѣ логическій прямой объектъ, съ гласнымъ *o* (*ḍo*) — специально отношеніе какъ къ родительному падежу, съ гласнымъ *s* (*ḍs*) или *ə* (*ḍə*) — отношеніе какъ къ дательному падежу.

Съ морфологическою огласовкою перекрещивается въ чанскомъ диалектическая перегласовка, которая подлежитъ особому учету, какъ напр. перебой *ḡ*, *gesp.* *ə* въ *o* и т. п.

Для нагляднаго представленія корня въ той или иной формѣ берется условный трехгласный корень *ktl* и снабжается требуемою яфетическою огласовкою: *ktal*, *ktel*, *ktul*, *ktil*, *kotol*, *kutul*, *kitil* и т. п.

О родѣ.

§ 5. Подобно прочимъ яфетическимъ языкамъ чанскій языкъ сохранилъ различные виды окончанія грамматическаго женскаго рода, нѣкогда въ немъ существовавшего. Въ чанскомъ имѣемъ какъ полные виды *sə-o*, тубал-кайн. *əḡ-o* > *ḡḡ-o*, или *sə-o*, тубал-кайн. *əḡo* > *ḡḡo* и т. п.¹⁾, такъ утѣченные — *s*, тубал-кайн. *ə* > *ḡ*. Эти пережитки грамматическаго женскаго рода въ чанскомъ нынѣ обрѣтаются въ качествѣ безразличныхъ, ничего не обозначающихъ суффиксовъ, какъ напр. *ḍḡḡ-ḡḡ-o* *колыно*, *ḡḡḡ-ḡḡ-o* *самка, курица*, *ḡḡḡ-ḡḡ-o* *самецъ, птухъ*, *əḡ-ḡḡ-o* *дѣвушка*, *ḡḡḡ-s* *спать*, *ḡḡḡ-s* *земля*, *oḡḡ-s* *волосъ*, *oḡḡ-s* *мтсацъ*, *ḡḡḡ-ə* *дѣвушка*, *ḡḡḡ-ə* *сокъ незрѣлаго винограда*, *ḡḡḡ-ə* *имя* и т. п.

§ 6. Въ настоящемъ видѣ чанскій не различаетъ уже грамматическаго рода.

Для обозначенія женскаго пола животныхъ названію ихъ предпосылаютъ *ḡḡḡ* *самка*, напр. *ḡḡḡo* *собака*, *ḡḡḡ* — *ḡḡḡ* *ḡḡḡo* *психа* или *ḡḡḡ*, *ḡḡḡḡḡo* *олень* — *ḡḡḡ* *ḡḡḡḡḡo* *самка оленя*²⁾.

Вм. *ḡḡḡ* въ томъ же значеніи употребляютъ въ нѣкоторыхъ мѣстахъ, такъ *V*, *ḡḡḡḡḡo* *самка*³⁾.

1) см. Н. Марръ, *Основныя таблицы къ грамматикѣ древне-грузинскаго языка*, С.-Пб. 1908, стр. 8, прим. 1.

2) Февзи-бей слышалъ *ḡḡḡ* только примѣнительно къ собакамъ: *ḡḡḡ* *ḡḡḡo*.

3) По Февзи-бею *ḡḡḡḡḡo*, а не *ḡḡḡḡḡo*, — тур. слово, да оно и не употребительно въ чанскомъ. Мальчикъ Кемаль утверждалъ, что *ḡḡḡḡḡ* [безъ *o*] су-

Склоненіе именъ.

§ 7. Въ склоненіи чанскаго языка семь падежей и два числа, единственное и множественное.

§ 8. Изъ семи падежей три основныхъ: именительный, родительный и дополнительный, въ чанскомъ направительный=дательный.

Гласные характеры основныхъ органическихъ падежей¹⁾:

Им.	ჟ ^o [изъ <i>o</i> <i>ჟ</i>]	e i [изъ <i>o</i> <i>u</i>]
Род.	ჟ ^o	e i
Дат.=Направ.	<i>o</i> < <i>s</i>	<i>o</i> < <i>a</i>

§ 9. Въ перечень падежей не принять звательный, представляющій лишь основу или сращенную, или чистую, т. е. безъ именного исхода *ჟ*, *გერ.* *o*, и даже сокращенную въ зависимости отъ перемѣщенія ударенія на восклицательную частицу или междометіе. Все дѣло при образованіи этого падежа въ этомъ восклицаніи (§ 3, а, 2).

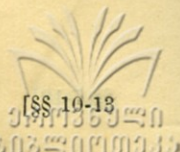
§ 10. Именительный падежъ.

а) Картское окончаніе Им. падежа *o* наиболѣе распространено теперь въ чанскомъ языкѣ, напр. *ქობ-ო* *человѣкъ*, *შვი-ო* *шея*, *ძოუ-ო* *А* или *თვინ-ო* *V* *сныгъ*, *წიბი* *сидой*: *ძოუ-ო* *ჟჟ* *o* *А* или *თვინ-ო* *წჟ* *o* *სნიგ*—*бѣгъ*, *თვინ-ო* *დებუღობი* *я* *სძლალ* *снѣж-ный мячъ*, *ივრალ* *въ снѣжки*.

б) Рядомъ съ *o*, представляющимъ перебой первоначальнаго *ჟ*, въ Им. падежѣ чанскій языкъ обнаруживаетъ и *ჟ*, перебой первоначальнаго *o*. Судя по Им. падежу мн. числа (§ 18), гдѣ оно возстанавливается вм. *o* (*ჟ-ოჟ* вм. *o-ოჟ*), это *ჟ* и представляетъ специальное чанское, я бы сказалъ — тубал-кайнское окончаніе

существуетъ въ чанскомъ, и говорятъ *კანჯულ კოჟი* *психа*, но въ примѣрѣ этомъ и второе слово—турецкое (*كويك*). А чарянь, *კანჯული* производящій также изъ турецкаго «канѣк» [*kančək*], приводитъ примѣры: *«კანჯული ძვინი ლვიანი»*, *«კანჯული ცხენი კობია»*. По А чаряну *კანჯული*, какъ и *გაბისი* *самецъ*, примѣняется и къ неодушевленнымъ предметамъ, напр. *«გაბისი გელა* *elef mâle*, *«კანჯული გელა* *elef femelle*. Ничего подобнаго мнѣ не довелось слышать, а касательно *გაბისი* опрошенные мною лзы отвѣчали полнымъ незнаніемъ. Изъ грузинскаго мнѣ извѣства лишь фамилія *კაბისი-ძე*, которая напрашивается для сопоставленія съ этимъ словомъ.

1) см. *OT*, табл. V.

Им. падежа: ბებ-ჲ *малыцкѣ*, ბებ-ჲ *лучина*, ვიწ-ჲ *Виц-э*, названіе мѣстечка въ Лазистанѣ.

Въ V наблюдаю я *ებებ* самостоятельно, но въ связи съ послѣдующимъ словомъ *o* вм. *ე*: *ებებ o* ჩემო *моя дѣвушка*.

с) Въ нѣкоторыхъ рѣдкихъ случаяхъ чанскій, повидимому, сохранилъ первоначальное окончаніе Им. падежа, напр. *წუფუ* *маленькій*.

Примѣчаніе. Не всякое конечное *უ* однако можно принять за первоначальное окончаніе Им. падежа. Иногда въ концѣ чанскаго имени оказывается *უ* внутренней огласовки за отпадениемъ того или иного согласнаго, напр. *ბუბუ* *А подбородокъ* (ср. груз. *ბიკბი*), *მსქობუ* *мельница* (ср. груз. *წი-სქვი-ლი*), *ბაღუ* *амбаръ для орѣха* (ср. груз. *ბეღ-ქლი*, а также *ბეღ*).

§ 11. Окончаніе Им. падежа *ე*, герс. *o* подобно грузинскому чанскій языкъ сохраняетъ лишь при основахъ съ согласнымъ исходомъ (§ 22, a, b); при основахъ же съ гласнымъ исходомъ оно отпадаетъ безслѣдно, напр. *თმს* *волосъ*, *დეტს* *земля*, *სმს* *мать*, *ვებ* *восемь*.

Нѣкоторыя слова, особенно числительныя окончаніе *o* теряютъ и при согласномъ исходѣ основы, напр. *ხუ* *пять*.

§ 12. Окончаніе Им. падежа *ე* или *o* [равно *უ* § 10, c], когда оно сохраняется, въ чанскомъ языкѣ, сращаясь съ согласною основою, удерживается и въ Дат. падежѣ, а также въ Род. Сращаемость окончанія Им. падежа съ согласными основами — одна изъ основныхъ особенностей склоненія языковъ тубал-каинской группы въ отличіе отъ картской. Съ нею находится въ свою очередь въ связи то обстоятельство, что падежныя окончанія съ согласнымъ первоначально въ исходѣ (Род. -**o*, Направ. =Дат. -**o* и т. п.) въ тубал-каинскихъ языкахъ, встрѣчаясь постоянно съ гласнымъ исходомъ, подверглись перемѣщенію: въ Род. — *o*, въ Направ. =Дат. — *o*, напр. не только *ბაღს* *базаръ*, *რინოკს*, Род. *ბაღს-ო*, Направ. =Дат. *ბაღს-ო*, но и *მღუთ-o* *туда*, Род. *მღუთ-ო*, Направ. =Дат. *მღუთ-ო*.

§ 13. Даже тѣ слова съ согласнымъ исходомъ, которыя опускаютъ въ Им. падежѣ характеръ *o*, проявляютъ его въ со-

стоянии сращения въ другихъ падежахъ, напр. კუკუჭ *ხოხოლ* (უ *პტუხა*, не *ვრეშოკა*), Род. კუკუჭ + ი-ში, Дат. კუკუჭ + ი-ში.

§ 14. Родительный падежъ.

а) Полное окончание Род. падежа ში, напр. კაზი-ში *человѣка*, ჯღი-ში *одежда А волоса шеи*, ჩხუტი-ში *мужа V молоко овцы*, ბებრე-ში *корми палецъ мальчика*, ჯაღაღი-ში *кубке нога собаки*.

б) Усѣченное окончание Род. падежа представляетъ одинъ согласный элементъ, напр. ჯღი-ში *одежда V волоса шеи*, მუკაღი-ში (*ყაღი* по Ач.) ჯა *V тутовое дерево*, ზუღა-ში *პიჯი берегъ моря*.

Усѣченное окончание Род. обычно въ архавскомъ подговорѣ.

в) Какъ и въ грузинскомъ, согласный элементъ Род. падежа можетъ отпасть, и тогда въ чанскомъ слово получаетъ видъ обезформленнаго Род. падежа съ сращеннымъ ი или при гласныхъ основахъ и безъ этого ი, напр. ჯღი-ოდე *волоса шеи*, კუბე-კითი *палецъ ноги*, ზუღა-პიჯი *морской берегъ*¹⁾. Такая форма наблюдается лишь въ сочетаніи съ другимъ словомъ, особенно въ сложныхъ словахъ, но не самостоятельно.

§ 15. Направительный падежъ.

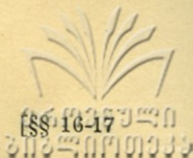
а) Въ Направительномъ падежѣ сохранился чистый Дат. на ში, напр. ჩხუტი-ში *я иду домой*, ჩხუტი-ში *იღებინა?* или *ბეღა-ში იღებინა? А пойдешь ли на базаръ?*

б) Полнаго Дат. съ тубал-кайнскою перегласовкою ჰ въ ი, т. е. ში, въ чанскомъ не имѣется, но безъ согласнаго элемента этотъ тубал-кайнскій характеръ Дат. падежа служитъ для образования нарѣчій, напр. დიდ-ი *очень, весьма* отъ დიდი *большой, великій*.

§ 16. Число падежей три, помимо послѣложныхъ, возрастаетъ до семи въ зависимости отъ того, что въ чанскомъ —

а) какъ въ грузинскомъ, имѣется мѣстоименный, именно Дат. мѣстоименный падежъ, образуемый по формѣ, отличной отъ гру-

1) Въ согласныхъ основахъ, сохраняющихъ по правилу характеръ ი, resp. ჰ, служащій и характеромъ Род. падежа, этотъ гласный могъ приниматься за таковой, какъ пережитокъ первоначальной формы Род. падежа *ი, resp. *ჰ, напр. ჯღი-ი, კუბე-ი.

зинскаго Дат. мѣстоименнаго (მან), именно съ помощью *ქ*, напр. *კანი-ქ* *человѣкъ*, *ბაბა-ქ* *отецъ*, *თანრი-ქ* *Богъ*, *ღმრთოი-ქ* *Богъ*: *კანიქ* *თქუ* *человѣкъ* *сказалъ*, *ბაბაქ* *მიკოი* *отецъ* *разсердился* *на* *меня*.

б) Род. падежъ съ тубал-кайнскою огласовкою *შე* (||შო) использованъ въ качествѣ особаго отложительнаго падежа, напр. *კანი-შე* *отъ* *человѣка*, *ბებე-შე* *отъ* *мальчика*, *ჯა-შე* *съ* *дерева*: *ჯაშე* *შეგრილი* *А* *я* *собралъ* *съ* *дерева*, *ჯაშე* *შეგრილი* *V id*¹⁾.

Это же окончаніе *შე* выдѣлившася отложительнаго падежа получаетъ иногда нарость *ბ*.

с) Подобно грузинскому Твор. *ო*, получившемуся дифференціаціею согласнаго изъ род. *ის*. тупымъ подъемомъ согласнаго *შ* въ *ო* родительный падежъ *შე* дифференцированъ въ *ოუ* и использованъ въ качествѣ Твор. падежа, напр. *ბიჯა-ოუ* *палкою*, *ცხენ-ლო-ოუ* *рушею*, *მცხეთა-ოუ* *А id.*, *ცხენ-ოუ* *лошадью*, *ვერხომ*.

д) Цѣликомъ заимствованъ изъ грузинскаго Дат. *картскій* на *ს* безъ измѣненія, напр. *კანი-ს* *человѣку*, *ოუჯა-ს* *коротъ*, *ბებე-ს* *мальчику*: *ბებეს* *ქამუბნი* *я* *далъ* *мальчику*²⁾.

Судя по синтаксису (§ 123, а), обезформленнымъ является и Дат., причемъ теряется согласный элементъ *карт. ს* или, быть можетъ, туб.-кайн. *ს*.

Займствованъ, повидимому, изъ грузинскаго и Направ. падежъ на *ო* (вм. *ფ*), напр. *მუ-ო?* *зачѣмъ?* *ლხვისთვის-ო* *для* *бесѣды*, но примѣненіе этого падежа по сдѣланнымъ пока наблюденіямъ настолько рѣдко, что мы не рѣшились включить его въ таблицы.

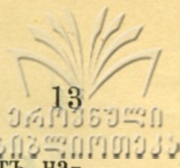
§ 17. Послѣложные падежи.

а) Къ послѣложнымъ долженъ быть отнесенъ отложительный, когда въ томъ или иномъ говорѣ онъ получаетъ нарость *ბ* (§ 16, b), остатокъ, по всей видимости, послѣлога *ბო*.

Въ Атінскомъ говорѣ Род. съ послѣлогомъ *ბო* выражаетъ Дат. пользы [или причины], напр. *ბებეშე-ბო* *для* *мальчика* [геср. *изъ-за* *мальчика*].

1) Реасоскъ суффиксъ *შე* указываетъ между прочимъ въ Род. падежѣ.

2) По Егскет'у заимствованнымъ оказывается въ чанскомъ изъ грузинскаго и Род. усѣченный на *-ს* (< *ბო*), напр. „*მუშა-ს* *ეს* [сестра брата!]⁴“, „*ბაბა-ს* *ცხენ* *лошадь* *отца*“, а Твор. звучитъ совершенно по-грузински: „*ცხენ-ო*“, но все это—или изъ рѣчи огрузинившихся лазовъ, или одно недоразумѣніе.

б) Изъ послѣложныхъ въ таблицу склоненія вносятъ напрасно еще сопутственный падежъ съ послѣлогомъ კაღა сз. Сопутственный падежъ представляетъ сочетаніе послѣлога კაღა сз Род. усѣченнымъ или обезформленнымъ, напр. ბერე-მ კაღა А или ბერე-კაღა сз *мальчикомъ*, ფუჳი-მ კაღა А или ფუჳი-კაღა сз *коровою*.

§ 18. Им. падежъ мн. числа въ чанскомъ языкѣ оканчивается на ჳჳჳ¹⁾. Показатель множественности — ჳჳ, а внутреннее ჳ есть вращенный чанскій, герср. тубал-кайнскій гласный характеръ Им. падежа (ჳ-ჳჳ).

Къ склоняемой темѣ присоединяется показатель множественности ჳჳ, при чемъ согласныя основы съ вращеннымъ окончаніемъ Им. падежа въ ед. ч. о во мн. числѣ вытѣсняють его тубал-кайнскимъ гласнымъ характеромъ того же падежа ჳ, напр.

ед. ч.	мн. ч.
კაღ-ო <i>человѣкъ</i>	კაღ + ჳ-ჳჳ
ფუჳი-ო <i>корова</i>	ფუჳი + ჳ-ჳჳ
ბერე-ე <i>мальчикъ</i>	ბერე + ჳ-ჳჳ
ნათ-ე <i>лучина</i>	ნათ + ჳ-ჳჳ
ბაღა ბაღა <i>дѣвушка</i>	ბაღა-ბაღა-ჳჳ
ფსქობე X <i>мельница</i>	ფსქობე-ჳჳ
მამა <i>мать</i>	მამა-ჳჳ
ფაღა რუბაჩა <i>рубашка</i>	ფაღა-რუბაჩა-ჳჳ.

Это объясненіе неизбежно напрашивается въ связи съ тѣмъ общимъ языкамъ тубал-кайнской группы явленіемъ, что гласные и согласные элементы падежныхъ окончаній подверглись перемѣщенію (§ 12), преобразившись изъ *o в ѵ, изъ *j в ѵ, изъ *z в ѵ, изъ *e в ѵ, изъ *j (карт. oo) в o, и весьма вѣроятно, что показатель мн. числа ჳჳ, допустивъ то же перемѣщеніе, преобразился въ ჳჳ²⁾.

1) Другой показатель множественности — с въ чанскомъ языкѣ сохранился лишь въ качествѣ переживанія въ формѣ то ჳ (§ 35, b, 1), то с (§§ 41, a, 1, 2; 46; 48, e) или просто с (§ 48, e, 1).

2) Февзи-бей, анализируя мн. ч. чанскаго склоненія на ჳჳჳ, показателемъ множественности также считаетъ ჳჳ, а ჳ передъ ჳჳ относитъ къ склоняемой темѣ.

§ 19. Падежныя окончанія во мн. числѣ тѣ же, что въ единственномъ, но исходное γ окончанія мн. числа $\text{о}\gamma$, гласный характеръ показателя множественности, остается и въ прочихъ падежахъ, напр.

Им.	$\text{о}\gamma\gamma\gamma + \gamma\text{-о}\gamma$	Твор.	$\text{о}\gamma\gamma\gamma + \gamma\text{-о}\gamma\text{-о}\gamma$
Мѣстоим.	$\text{о}\gamma\gamma\gamma + \gamma\text{-о}\gamma\text{-}\gamma$	Напр.	$\text{о}\gamma\gamma\gamma + \gamma\text{-о}\gamma\text{-}\gamma^s$
Род.	$\text{о}\gamma\gamma\gamma + \gamma\text{-о}\gamma\text{-}\gamma^o$	Дат. карт.	$\text{о}\gamma\gamma\gamma + \gamma\text{-о}\gamma\text{-}\gamma^s$
Отлож.	$\text{о}\gamma\gamma\gamma + \gamma\text{-о}\gamma\text{-}\gamma^j$		

Естественно, тема множ. числа, какъ гласная основа-е, не принимаетъ окончанія Им. падежа γ или o на общемъ основаніи (§ 11).

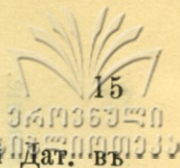
§ 20. Усѣченный плавный исходъ γ основъ при образованіи мн. числа возстанавливается (ср. § 116, a, f), напр.

ед. ч.	мн. ч.
დას (ВМ. *დასლ-ი) <i>сестра</i>	დას + $\gamma\text{-о}\gamma$
ნუსა (ВМ. *ნუსაღ-ი) <i>новобрачная</i>	ნუსაღ + $\gamma\text{-о}\gamma$ pX
ახორჯვა (ВМ. *ახორჯვალ-ი) <i>женщина</i>	ახორჯვალ + $\gamma\text{-о}\gamma$
ახორძა или ხორძა (ВМ. *ახორძაღ-ი)	{ ხორძაღ + $\gamma\text{-о}\gamma$ რქვე ახორძაღ + $\gamma\text{-о}\gamma$
სუა (ВМ. *სუაღ-ი) <i>А мѣсто</i>	სუაღ + $\gamma\text{-о}\gamma$
ქრა (ВМ. *ქრაღ-ი) <i>рогъ</i>	ქრაღ + $\gamma\text{-о}\gamma$ V
ქუა (ВМ. *ქუაღ-ი) <i>камень</i>	ქუაღ + $\gamma\text{-о}\gamma$
ღუა (ВМ. *ღუაღ-ი) <i>щека</i>	ღუაღ + $\gamma\text{-о}\gamma$ V
უა (ВМ. *უაღ-ი) <i>оѣтъ</i>	უაღ + $\gamma\text{-о}\gamma$
ჰა (ВМ. *ჰაღ-ი) <i>дерево</i>	ჰაღ + $\gamma\text{-о}\gamma$
ჰუა (ВМ. *ჰუაღ-ი) <i>братъ</i>	ჰუაღ + $\gamma\text{-о}\gamma$ 1).

§ 21. Такимъ образомъ основное склоненіе чанскаго языка сводится къ тремъ падежамъ какъ въ ед., такъ во мн. числѣ.

Им.	γo	$e i$	[изъ $o u$]
Род.	$\gamma \gamma^o$	$se \gamma^i$	[» $e\gamma i\gamma^h$]
Дат.	[$\gamma \gamma^s$]	[$\gamma \gamma^s$]	[» $o\gamma a\gamma^h$].

1) Лишь по незнакомству съ исторіею яфетическихъ языковъ изслѣдователи склонны были видѣть въ такихъ случаяхъ особую форму самого мн. числа.

По заимствованіи кáртскаго Дат. падежа родной Дат. въ чанскомъ (Ḍs), какъ и въ мингрельскомъ (Ḍs, Ḍs), использованъ въ значеніи Направительнаго.

§ 22. Основы въ чанскомъ языкѣ гласныя и согласныя въ зависимости отъ звука въ ихъ исходѣ.

а) Исходы гласныхъ основъ *э* и *ю* представляютъ обыкновенно пережитокъ характера женскаго окончанія по отпаденіи согласнаго элемента *э*, *ю* и т. п. (§ 5).

б) Какъ *э* и *ю*, такъ *о* и *я* часто оказываются въ исходѣ какъ бы гласныхъ основъ за отпаденіемъ коренныхъ согласныхъ звуковъ, напр. *ḷḷḷ* камень изъ **ḷḷḷ* (см. § 20).

в) Что касается согласныхъ основъ, въ чанскомъ языкѣ онѣ не сохранились въ чистомъ видѣ, перейдя въ склоненіи въ гласныя темы (§ 23).

§ 23. Такъ какъ окончаніе Им. падежа *я* или *о*, а также пережиточное *ю* или *ю*, систематически вросли въ основы склоняемыхъ словъ и переходятъ во все падежи, то въ чанскомъ языкѣ нѣтъ согласнаго склоненія. По гласному склоненію измѣняются и гласныя и согласныя по происхожденію основы, послѣднія, обратившись въ гласныя темы благодаря вращенію того или иного гласнаго характера Им. падежа (*я||о* или *ю||ю*).

§ 24. Такимъ образомъ гласные въ исходѣ чанскихъ основъ—различнаго происхожденія, и только анализъ каждаго отдѣльнаго случая устанавливаетъ, основной ли данный исходный гласный или сращенный. Одинъ и тотъ же гласный, напр. *о* и *я*, а особенно *ю* и *ю*, можетъ быть и основнымъ и сращеннымъ, смотря по слову.

§ 25. Склоненіе въ чанскомъ по существу одно, но въ зависимости отъ темъ получается пять видовъ, смотря по гласному исходу ихъ, вращенному или основному: *я*, *о*, *э*, *ю* и *ю* (см. табл. II).

Наглядную особенность впрочемъ представляетъ видъ склоненія темъ-*и*: вм. *о* онѣ во мн. числѣ проявляютъ *я*. Объясненіе этого явленія уже дано (§ 18).

Таблица II.

Примѣры склоненія.

и-склоненіе.

а-склоненіе.

о-склоненіе.

и-склоненіе.

СОГЛАСНЫЯ ОСНОВЫ:

ГЛАСНЫЯ ОСНОВЫ:

дѣл-малыицѣ,

оузѣ-корова

оузѣ-корова

оуэдс волосѣ.

дѣлѣа двѣуица

оуѣодѣу мелница

ЕДИНСТВЕННОЕ ЧИСЛО.

Им.

Мѣстоим.

Род.

Отл.

Твор.

Направ.

Дат.карі.

дѣлѣ-д

дѣлѣ + д-д

дѣлѣ + д-до, -д

дѣлѣ + д-дѣ

дѣлѣ + д-оу

дѣлѣ + д-ѣдс

дѣлѣ + д-ѣ

Им.

Мѣстоим.

Род.

Отл.

Твор.

Направ.

Дат.карі.

дѣлѣ + д-оу

дѣлѣ + д-оу-д

дѣлѣ + д-оу-до, -оу-дѣ

дѣлѣ + д-оу-дѣ

дѣлѣ + д-оу-оу

дѣлѣ + д-оу-ѣдс

дѣлѣ + д-оу-ѣ

оузѣ + о-оу

оузѣ + о-оу-д

оузѣ + о-оу-до, -оу-дѣ

оузѣ + о-оу-дѣ

оузѣ + о-оу-оу

оузѣ + о-оу-ѣдс

оузѣ + о-оу-ѣ

оуэдс-оу

оуэдс-оу-д

оуэдс-оу-до, -оу-дѣ

оуэдс-оу-дѣ

оуэдс-оу-оу

оуэдс-оу-ѣдс

оуэдс-оу-ѣ

дѣлѣа

дѣлѣа-д

дѣлѣа-до, -д

дѣлѣа-дѣ

дѣлѣа-оу

дѣлѣа-ѣдс

дѣлѣа-ѣ

оуѣодѣу

оуѣодѣу-д

оуѣодѣу-до, -д

оуѣодѣу-дѣ

оуѣодѣу-оу

оуѣодѣу-ѣдс

оуѣодѣу-ѣ

дѣлѣа-оу

дѣлѣа-оу-д

дѣлѣа-оу-до, -оу-дѣ

дѣлѣа-оу-дѣ

дѣлѣа-оу-оу

дѣлѣа-оу-ѣдс

дѣлѣа-оу-ѣ

оуѣодѣу-оу

оуѣодѣу-оу-д

оуѣодѣу-оу-до, -оу-дѣ

оуѣодѣу-оу-дѣ

оуѣодѣу-оу-оу

оуѣодѣу-оу-ѣдс

оуѣодѣу-оу-ѣ

МНОЖЕСТВЕННОЕ ЧИСЛО.

нѣтъ
(см. е-склоненіе)

Прилагательныя.

Склоненіе.

§ 26. Прилагательныя, когда они склоняются, слѣдуютъ склоненію существительныхъ.

§ 27. Склоняются прилагательныя тогда, когда они являются самостоятельно — на правахъ именъ существительныхъ: *წუფუ-
ფეთე მალეშამი, დიდიშენ ხ ოფი სარეაო, მარდენიშე ა, წუ-
ფუშენ (წუფუშე ა) ებჭოფი დე დიდის (მარდენის ა) ქამებნი ხ, ა
ა ვაღე უ მალენკაო ი დალ ბოლშოუ.*

§ 28. Въ качествѣ опредѣлительныхъ словъ прилагательныя всегда предшествуютъ существительному. Предшествуя опредѣляемому слову, прилагательныя, сколько бы ихъ ни было, составляютъ съ нимъ одно, какъ бы сложное, цѣлое: склоняется стоящее въ исходѣ слово, прилагательныя же, много ли ихъ или всего одно, какъ предшествующія, не измѣняются ни по падежамъ, ни по числамъ: *დიდი ილი მარდენი ოხონი ბოლშოი დოშე, დიდი ილი მარდენი ოხონიეფი ბოლშიე დოშე, წუფუ ბერეშენ (ბერეშე ა, ხ) ოფი მალენკაო სენი, წუფუ ბოხე მალენკაი დოშოქი, წუფუ ბოხეოფეთე მალენკიმი დოშოქიმი.*

Степени сравненія.

§ 29. Только одно слово უჯგობი *лучшій* (ონის უჯგობს *лучшій* *იფი ვსახე*) представляетъ случай самостоятельнаго образованія степени сравненія съ префиксомъ უ- и съ суффиксомъ -ბი, показателемъ родительнаго падежа, но и эта форма, произведенная отъ мингр. ჯგობი *хорошій*, заимствована цѣликомъ изъ мингрельскаго хонскимъ говоромъ, и лишь подъ влияніемъ послѣдняго встрѣчается въ архавскомъ и рѣдко вицскомъ говорахъ.

§ 30. У всѣхъ остальныхъ прилагательныхъ степени сравненія выражаются синтаксически или описательно.

а) Сравнительная степень выражается постановкою предмета, съ которымъ сравниваютъ, въ Отл. падежѣ: ჳამ ჳამუჲე მარჯურ ობ А *этотъ — больше, чымъ этотъ*, აჲა აჲაჲენ დიდი რენ х, ჳამ ბოზო და-შქომიჲე მსქჲს ობ А *эта дъвушка — красиве моеи сестры*. При этомъ передъ прилагательнымъ для усиленія можно еще ставить нарѣчія, коренныя ოფჲს А или დიდო *очень, весьма, значительно* и заимствованныя изъ турецкаго დაჳს, დას или და *еще*: ჳამ ჳამუჲე ოფჲს მარჯურ ობ А *этотъ — значительно больше, чымъ этотъ*, აჲა აჲაჲენ დიდო დიდი რენ х, აჲა კულანი და-ჩქომიჲენ დაჳს სქჲს რენ х *эта дъвушка еще больше красива, чымъ моя сестра*.

ბ) Превосходная степень выражается по образцу сравнительной съ тѣмъ лишь отличіемъ, что превосходство берется всегда сравнительно со всеми, по-чански — თელი или შთელი, каковое слово и ставится въ Отлож. падежѣ — თელიჲენ или შთელიჲე: ღარბოთი შთელიჲე ნოსონ ობ А *Бოზ — мудрыйишй изъ всахъ*, ღარბოთიჲ თელიჲენ ნოსეი რენ, ჳიმ სოკადის ჳამ ოზონი შთელიჲე მსქჲს ობ А *на той умилъ этотъ домъ красиве всахъ*, იჲა სოღადის აჲა ოზონი თელიჲენ სქჲს რენ. И въ этомъ случаѣ прилагательныя могутъ быть усилены перечисленными выше (§ 30, а) нарѣчіями: შთელიჲე ოფჲს ნოსონი или თელიჲენ დიდო ნოსეი, შთელიჲე დაჳს მსქჲს и т. п.

Къ превосходной степени по значенію можно отнести, когда прилагательное усиливается нарѣчіемъ, обозначающимъ *весьма, очень* и т. п., какъ то დიდო. ოფჲს, ოელი: დიდო კაი *очень хорошии*, ოფჲს ვარსი А, ოელი ნოსონი А *весьма умный*, ოელი ქბე А *совершенно бльи*. Особенно излюблена турецкая частица ებ въ аѳинскомъ говорѣ: ებ მარჯურო *самый старшии*.

с) Усиленіе выражаемаго прилагательнымъ понятія достигается повтореніемъ слова съ переозвученіемъ во второмъ случаѣ любого начального согласнаго въ შ или любого внутренняго гласнаго въ უ: წანერ მანერი *давнии, предавнии*, მჳვეში მჳვეში *древнии, предревнии*.

Отрицательныя прилагательныя.

§ 31. Для образованія отрицательныхъ прилагательныхъ служатъ префиксы უ, resp. უ-ბ, и დიხ.

§ 32. Отрицательныя прилагательныя образуются съ помощью префикса უ отъ именныхъ основъ, получающихъ при этомъ окончаніе полное ელ или усѣченное ე, и отъ глагольныхъ основъ, удерживающихъ аористный исходъ 3-го лица უ: ზბბს — უბბბელი *безз отца, не имѣющій отца*, ნსნს — უნსნელი *безз матери, не имѣющій матери*, ნლსი — უნლსი *безумный, глупый*, ფერბი — უფერბი *А (рѣдко) безцветный, полинялый*, წხინდი — უწხინდი *безносый*, უჯი — უუჯი *безухий*, კუდელო — უკუდელო *безхвостый*; ქმდჳჳ — უქმდჳჳჳ *букв. не выходявшая замужъ, незамужняя*, ჩილ — უჩილუ *х, рх неженатый, безз жены*, უჩილუ *А*, ჭარ — უჭარუ *рх не писанный, не исписанный*. Послѣ представки უ, какъ гласнаго, согласныя діалектически склонны получать носовое наращеніе ნ: ჳუმუ — უნჳუმელი *безз соли*, ჳიბი — უნჳიბი *безсонный, бдительный*, უჭარუ *не писанный, не исписанный*.

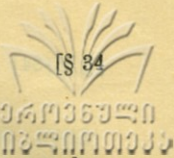
Есть уклоненія. Специальный суффиксъ не принимается: უნჳუმე *безстрашный*. Префиксомъ иногда служитъ ლ, а не უ: «ქმდჳჳი» *At вдова по Ачар*.

§ 33. დიხ *безз, не*: დიხ-ნეხ *беззязычный, нѣмой*. Префиксъ исключительно атинскій, но понятъ могутъ и въ V.

Числительныя.

§ 34. Количественныя числительныя, основныя:

AV, x	AV, x
ზნთი, ჰნ, ს <i>одинъ</i>	აჳრთ <i>восемь</i>
ჳურ, ჳუ <i>два</i>	წხართ <i>девять</i>
ჳუმ, სუმ <i>три</i>	ფით, ჳით, ვი <i>б десять</i>
ეთხ <i>четыре</i>	ფით დე ჰნ
ხეთ, ხე <i>б пять</i>	ფიტლან <i>х, ვიტვან</i> } <i>один-</i>
სში, სში <i>шесть</i>	<i>надцать</i>
ჳჳეთ, ჳჳით, ჳჳი <i>б семь</i>	

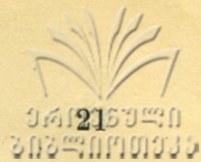

AV, x	AV, x
ვით დღა აჟურ } <i>двенадцать</i>	აჟურენები (აჟურენები) დღა ვიტჳან
ვიტრა აჟურ } <i>пятнадцать одинъ</i>	<i>пятьдесятъ одинъ</i>
ვით დღა სჳმ } <i>тринадцать</i>	სჳმენები <i>шестьдесятъ</i>
ვიტრა სჳმ } <i>четырнацать</i>	სჳმენები დღა ან <i>шестьдесятъ</i>
ვით დღა ოთხა } <i>одинъ</i>	<i>одинъ</i>
ვიტრა ოთხა } <i>семьдесятъ</i>	სჳმენები დღა ვით <i>семьдесятъ</i>
И Т. Д.	სჳმენები დღა ვიტრა ან (ვიტჳან)
ქბი <i>двадцать</i>	<i>семьдесятъ одинъ</i>
ქბი დღა ან <i>двадцать одинъ</i>	ოთხენები <i>восемьдесятъ</i>
ქბი დღა აჟურ <i>двадцать два</i> И Т. Д.	ოთხენები დღა ან <i>восемьдесятъ</i>
ქბი დღა ვით <i>тридцать</i>	<i>одинъ</i>
ქბი დღა ვით დღა ან <i>тридцать</i>	ოთხენები დღა ვით <i>девянсто</i>
<i>одинъ</i>	ოთხენები დღა ვიტრა ან (ვიტჳან)
ქბი დღა ვით დღა აჟურ <i>тридцать два</i> И Т. Д.	<i>девянсто одинъ</i>
აჟურენები А, აჟურენები Х, V <i>сорокъ</i>	ოში დღა ან <i>сто одинъ</i>
აჟურენები (აჟურენები) დღა ან <i>сорокъ одинъ</i> И Т. Д.	აჟურ ოში <i>двести</i>
აჟურენები (აჟურენები) დღა ვით <i>пятьдесятъ</i>	სჳმ ოში <i>триста</i>
აჟურენები (აჟურენები) დღა ვიტრა ან <i>или</i>	ოთხ ოში <i>четыреста</i>
	შიღღა <i>тысяча</i>
	ოთხ(ოთხ)შიღღა <i>четыре тысячи</i>
	შიღღაბ <i>миллионъ</i> .

Истая тубал-кайнская форма ჴემ, приводимая Ачаряномъ, въ предѣлахъ обследованнаго района мнѣ не попадалась: ее вытѣснила картская форма სჳმ-ო. აჟურ, სჳმ, სჳთ и т. д., числительныя съ согласнымъ исходомъ, могутъ получать именное окончание о: აჟური, სჳმი, სჳთი. Въ А я слышалъ ვიტრა სჳმი

Усѣченныя формы აჟ, სჳ, შჳ, ვი послѣ своихъ гласныхъ უ или ო вызываютъ появленіе ბ передъ непосредственно слѣдующимъ დ или инымъ согласнымъ, напр. въ Ламго *десять дней* произнесли ვი ბდღა.

Въ ვით начальный звукъ ვ слышится и какъ полугласный ჳ (ჳ): ჳით = ვით.

Глухой օ в ցօտօւ չի и т. д. есть результат компромиснаго слиянія звонкаго օ со среднимъ т (ցօտօւ չի > ցօտօւ չի > ցօտօւ չի), ср. § 111.

իբօ, resp. յի при послѣдующемъ օ, судя по матеріаламъ Ачар., звучитъ յի или յի: յի օւ երեսուցյակ *двадцать пять*.

Рядомъ съ греческимъ ̐ιλλιας въ значеніи *тысячи* встрѣчается родное «ցօտ-օւ¹⁾» и чаще и больше всего тур. бибби (بيک).

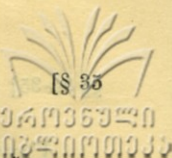
Կրտսէր въ Арташенѣ слышно уже քրտսէր, а въ Ламгѣ «85-лѣтній» старикъ систематически произносилъ քրտսէր: քրտսէր քրտսէր *два года*.

§ 35. Порядковыя числительныя, за исключеніемъ *перваго*, образуются или съ префиксомъ մի или съ суффиксомъ յի-օ и օւ-օ. И въ томъ, и въ другомъ случаѣ *первый* — заимствованное изъ турецкаго бѳирибѳири.

а) Префиксальныя порядковыя образуются отъ количественныхъ съ префиксомъ մի и суффиксомъ полнымъ չի-օ или събѣченнымъ չի, resp. օ:

միքրտսէր	или	միքրտսէր	<i>второй</i>
մեկքրտսէր	”	մեկքրտսէր	<i>третій</i>
մեռտսէր	”	մեռտսէր	<i>четвертый</i>
մեկքրտսէր	”	մեկքրտսէր	<i>пятый</i>
մեկքրտսէր	”	մեկքրտսէր	<i>шестой</i>
մեկքրտսէր x	}	մեկքրտսէր	<i>седьмой</i>
մեկքրտսէր AV			
մեկքրտսէր	”	մեկքրտսէր	<i>восьмой</i>
մեկքրտսէր	”	մեկքրտսէր	<i>девятый</i>
մեկքրտսէր	”	մեկքրտսէր	<i>десятый</i>
մեկքրտսէր px	}	մեկքրտսէր	<i>одиннадцатый</i> .
մեկքրտսէր V			
մեկքրտսէր	”	—	<i>двѣнадцатый</i>
մեկքրտսէր	”	—	<i>тринадцатый</i>
մեկքրտսէր	”	—	<i>четырнадцатый</i>
մեկքրտսէր	”	—	<i>пятнадцатый</i>
մեկքրտսէր	”	—	<i>шестнадцатый</i>

1) При этомъ коренномъ словѣ, приводимомъ съ ссылкой на Вт, Ачарянь ссылается и на Ат, но я не могу подтвердить.

մացուր լիքոտանո x }	—	семнадцатый	
մացուր լիքոտանո px }			
մացուր արանո	—	восемнадцатый	
մացուր արանո x }	—	девятнадцатый	
մացուր արանո x }			
մայնո	или	մայնո	двадцатый
մարանո	,	մարանո	сотый.

Формы съ усѣченнымъ суффиксомъ *s*, взятыя мною изъ Ачаряна, ссылающагося на Vt, въ районѣ западнаго нарѣчія неизвѣстны. Февзи-бей сообщилъ было ихъ, но потомъ отказался и предложилъ формы съ суффиксомъ *y* вм. *s*: մակցի, մարեկ, մակի, միլոտի, մանարեկ, մացոտի, однако этотъ рядъ также онъ дальше не повелъ и перечисленныя формы называлъ съ сомнѣніемъ. Впрочемъ атинскому моему учителю префиксальныя порядковыя съ полнымъ суффиксомъ *sb*-o не удавалось перечислить далѣе десятаго, и нужныя числа (съ одиннадцатаго) онъ восполнялъ суффиксальными порядковыми на *ab*-o.

б) Суффиксальныя порядковыя образуются отъ количественныхъ присоединеніемъ суффикса *y*-o къ количественнымъ въ архаической множественной формѣ на *-yb* (*yb-y*-o) и *ab*-o непосредственно. Рядъ съ суффиксомъ *y*-o, гесп. *-yb-y*-o, взятыя мною изъ Ачаряна, ссылающагося на Vt, принадлежатъ восточному нарѣчію, образование же на *ab*-o — особенность AV: въ атинскомъ говорѣ Февзи-бей имъ восполнялъ префиксальный рядъ, начиная съ *одиннадцатаго*:

1) съ суффиксомъ *-yb-y*-o

յարեկերո	второй	չոտեկերո	десятый
միլեկերո	третий	ցոտարեկերո	одиннадцатый
արեկերո	четвертый	ցոտարեկերո	двѣнадцатый
խոտեկերո	пятый	կմեկերո [յեկերո?]	двадцатый
սնմեկերո	шестой	կմարցոտեկերո	тридцатый
միչոտեկերո	седьмой	յարեկեմարցոտարեկերո	пятьдесятъ второй
արեկերո	восьмой		
բարեկերո	девятый	արեկերո	сотый.

Въ А, тѣмъ болѣе въ V однако также поймутъ этотъ рядъ, но съ кой-какой поправкою основъ въ нѣкоторыхъ числахъ, именно—*սըմյեթնո, չմյեթնո, Թիօտյեթնո, արեւեթնո, ջոտյեթնո*. Къ этому ряду относится имѣющееся въ V числительное *օտտեթնո* *первый*.

2) Съ суффиксомъ *ե-ո*:

<i>ջոտեւեթնո</i>	} <i>одинадцатый</i>	<i>ջոտեթիօտեթնո</i>	<i>семнадцатый</i>
<i>ջո՛րջեւեթնո</i>		<i>ջոտարցեթնո</i>	<i>восемнадцатый</i>
<i>ջոտարսյեթնո</i>	<i>двѣнадцатый</i>	<i>ջոտեւեթնո</i>	<i>девятнадцатый</i>
<i>ջոտեւսըմեթնո</i>	<i>тринадцатый</i>	<i>յեթնո</i>	<i>двадцатый</i>
<i>ջո՛րեւեթնո</i>	<i>четырнадцатый</i>	<i>սյընյեթնո</i>	<i>сороковой</i>
<i>ջոտեւսյոտեթնո</i>	<i>пятнадцатый</i>	<i>սըմյեթնո</i>	<i>шестидесятый</i>
<i>ջոտեւթեթնո</i>	<i>шестнадцатый</i>	<i>արեւեթնո</i>	<i>восьмидесятый</i> .

ջո՛րեւեթնո записано мною въ Визѣ. Въ Атинѣ Февзи-бей произнесъ *ջոտարեթնո* и поправился, произнося съ сомнѣніемъ: *ջոտарեթնո*. Последовательность требовала бы и въ этихъ порядковыхъ («*ջո՛րարսյեթնո*»), («*ջո՛րեւսյոտեթնո*»), («*ջո՛րեւեթնո*»), («*ջո՛րեւթեթնո*»), («*ջո՛րարցեթնո*»), («*ջո՛րեւեթնո*»), т. е. *թ* вм. *տ*, геср. *տջ* (см. § 34). Для атинскаго говора Февзи-бей въ параллель *սյընյեթնո* V и т. д. назвалъ формы на *յե*: *սյընյեթնո*, *սըմյեթնո*, *арեւեթնո*. Въ свою очередь въ V суффиксъ *ե-ո* оказался перенесеннымъ на нѣкоторыя числа префиксальныхъ порядковыхъ числительныхъ, именно — *մջոտարսյեթնո*, *մջոտարեթնո*, *մջոտарեթնո*. Всѣ эти колебанія проистекають, по всей видимости, отъ того, что лазы нетверды въ родныхъ числительныхъ и теперь считать предпочитаютъ по-турецки. Сами лазы подтвердили это сдѣланное мною наблюдение. Въ Хопэ мнѣ было ими сообщено, что родными порядковыми они считаютъ до десяти, въ крайнемъ случаѣ до двадцати, а затѣмъ переходятъ на турецкія числительныя.

§ 36. Нѣмецкимъ изслѣдователемъ Розеномъ къ порядковымъ числительнымъ отнесены не безъ основанія количественныя съ род. падежомъ мѣстоименія 3-го лица ед. ч. *ըն*, при этомъ мѣстоименіе принято за особый образовательный суф-

фикс, между тѣмъ ɔʒʒ или въ полной формѣ ɔʒʒо его въ такихъ случаяхъ понимается собирательно въ смыслѣ «изъ нихъ», «изъ этого числа», и напр. ɔʒʒ ɔʒʒо или ɔʒʒ ɔʒʒ собственно значить *второй изъ нихъ*. Таковъ рядъ —

ɔʒʒ	<i>первый изъ нихъ, первый</i>
ɔʒʒ ɔʒʒ	<i>второй „ , второй</i>
ɔʒʒ ɔʒʒ ɔʒʒ	<i>третій „ , третій</i>
ɔʒʒ ɔʒʒ ɔʒʒ ɔʒʒ	<i>четвертый „ , четвертый</i>
ɔʒʒ ɔʒʒ ɔʒʒ ɔʒʒ ɔʒʒ	<i>пятый „ , пятый</i>

и т. д.

Мѣстоименія.

§ 37. Личныя мѣстоименія: самостоятельныя —

	ед. ч.	мн. ч.
1-е л.	ɔʒ или ɔʒɔ я	ʒʒоɔ или ʒʒʒ А мы
2-е л.	ɔʒ „ ɔʒɔ ты	ɔʒʒʒɔ > ɔʒʒʒ оы
3-е л.	Мѣстоим. падежъ ɔʒʒ онъ	Мѣстоим. падежъ ɔʒʒʒʒʒ они.

§ 38. Личныя мѣстоименія: мѣстоименныя частицы —

	Субъективныя.			Объективныя.		
	преф.	суфф. туб.-к. карт.		неоф. род.	дат. туб.-к. карт.	
						ед. ч.
1-е л.	ʒ/ʒ (ɔʒ, ʒ)	—	—	ʒ ʒо	ʒɔ ʒɔ	
2-е л.	—	—	—	ʒ ʒо	ʒɔ ʒɔ	
3-е л.	—	ʒ ʒ.	—	ʒ ʒ	ɔ ɔ	
						мн. ч.
1-е л.	ʒ/ʒ (ɔʒ, ʒ)	—	—	ʒ ʒо	ʒɔ ʒɔ	
2-е л.	—	—	—	ʒ ʒо	ʒɔ ʒɔ	
3-е л.	—	ɔʒ	—	—	ɔ ɔ	

Неоформленный префикс ʒ, стекаясь съ послѣдующимъ, иногда по закону уподобленія переходитъ въ глухой ʒ или среднй ʒ, напр. ʒʒʒоʒʒ я тебя догоняю, ʒʒʒо я тебя даль.

Мѣстоименные суффиксы и префиксы применяются только въ глаголахъ (§ 73, 97, 99).

§ 39. Корень самостоятельнаго личнаго мѣстоименія 3-го лица ә . Гласный звукъ ә при немъ (ә-ә) — характеръ Им. падежа въ первоначальномъ его видѣ, до перебора въ о . Какъ въ именахъ, въ данномъ мѣстоименіи гласный характеръ Им. падежа, сросшись съ корнемъ ә , перешелъ во всѣ другіе падежи, напр. Мѣстоим. $\text{ә} + \text{ә-ј}$, Род. $\text{ә} + \text{ә-ә}$ и т. д. Но самостоятельно * ә-ә въ качествѣ Им. падежа не употребляется; въ Им. падежѣ личное мѣстоименіе 3-го лица восполняется соотвѣтствующею формою указательныхъ мѣстоименій.

§ 40. Въ составъ однихъ указательныхъ мѣстоименій, большинства, входитъ корень того же личнаго мѣстоименія 3-го лица, другія — происходятъ отъ его разновидностей; потому указательныя мѣстоименія вообще замѣняютъ личное мѣстоименіе 3-го лица.

§ 41. Въ чанскомъ три основы указательнаго мѣстоименія, именно ә или әо для указанія дальняго предмета, әс для указанія ближняго предмета. Отъ этихъ-то основъ и имѣемъ рядъ чанскихъ указательныхъ мѣстоименій, простыхъ и сложныхъ, въ сочетаніи съ личнымъ мѣстоименіемъ 3-го лица ә или другъ съ другомъ. Таковы —

а) Простыя указательныя мѣстоименія:

1) мн. ч. әсбә А эти, они.

Это — мн. ч. (-бә) отъ основы әс , въ единственномъ числѣ самостоятельно не употребляющейся ни въ полномъ видѣ, ни съ потерей ә въ видѣ с по крайней мѣрѣ въ Турецкомъ Лазистанѣ¹⁾.

2) мн. ч. әобә ты, они.

Это — мн. ч. (-бә) отъ основы әо , въ единственномъ числѣ самостоятельно не употребляющейся.

1) У Ачаряна приводится въ числѣ указательныхъ мѣстоименій ә со словами: „въ Батумѣ, мало употребляется въ Атинѣ“. Въ восточномъ нарѣчій употребленіе ә въ значеніи *этотъ* поддерживается и текстомъ (Хрест., В. 9, 1 и 4), но въ самой Атинѣ ә значить лишь *одинъ*, будучи усѣченною формою числительнаго ә. әкәс *сегодня* получается изъ ә кәс , если это не ә кәс . Въ V встрѣчается әс , но это — союзъ *да*.

3) * $\dot{\text{t}}\text{t}$ *totz* также не встрѣчается самостоятельно ни въ полномъ видѣ, ни съ потерей спиранта въ видѣ t въ самомъ чанскомъ, но въ мингрельскомъ t —обычное указательное мѣстоименіе, означающее впрочемъ *этотъ*.

б) Сложныя указательныя мѣстоименія:

1) $\dot{\text{t}}\text{s}\text{e}\text{s}$ (V, нѣкоторыя села А) *этотъ*, ses (x) *этотъ*.

Вицкая форма, болѣе древняя, восходитъ къ **haу-ha*, т. е. представляетъ повтореніе основы указательнаго мѣстоименія $\dot{\text{t}}\text{s}$ въ первомъ случаѣ съ окончаніемъ Им. падежа e , закономерно ослабѣвшимъ въ e послѣ гласнаго.

Обѣ формы не склоняемы во мн. ч., ses и въ ед. ч. Недостающіе падежи обоихъ чиселъ восполняются вульгарными формами $\dot{\text{t}}\text{s}\text{e}$, т. е. $\text{s}\text{b}\text{o}\text{t}\text{t}\text{e}\text{t}$ и $\text{s}\text{e}\text{t}\text{t}\text{e}\text{t}$, $\text{s}\text{e}\text{t}\text{e}\text{t}\text{t}\text{e}\text{t}$.

2) $\dot{\text{t}}\text{t}\text{s}$ (V) *totz* (сущ.), *онъ*.

Эта вицкая разновидность представляетъ сложеніе основъ указательныхъ мѣстоименій $\dot{\text{t}}\text{t}$ и $\dot{\text{t}}\text{s}$, съ потерей послѣднимъ спиранта $\dot{\text{t}}$ ($\dot{\text{t}}\text{s} > \text{s}$).

Въ архавскомъ подговорѣ $\dot{\text{t}}\text{t}\text{s}$ служитъ именительнымъ падежомъ мѣстоименія $\dot{\text{t}}\text{t}\text{e}$.

Въ V $\dot{\text{t}}\text{t}\text{s}$ склоняется въ ед. ч.; во мн. числѣ оно заимствуетъ формы у $\dot{\text{t}}\text{t}\text{e}$, resp. te .

3) es или os (x) *totz*.

Эта разновидность представляетъ сложеніе основъ указательныхъ мѣстоименій $\dot{\text{t}}\text{e}$ и $\dot{\text{t}}\text{s}$, съ потерей обѣими спирантовъ (e-s) и съ именнымъ окончаніемъ e ($< \text{e}$) въ первой ($\text{e}\text{e-s}$).

Обѣ формы несклоняемы. Недостающіе падежи обоихъ чиселъ восполняются формами te , т. е. $\text{t}\text{e}\text{t}\text{t}\text{e}\text{t}$ и т. п.

4) $\dot{\text{t}}\text{s}\text{e}$ (V) *этотъ* (прилаг.) и se (x).

Въ этой разновидности имѣемъ сочетаніе основъ указательнаго мѣстоименія $\dot{\text{t}}\text{s}$, въ восточномъ нарѣчій съ потерей $\dot{\text{t}}$, и личнаго 3-го лица e .

5) $\dot{\text{t}}\text{t}\text{e}$ (V) *totz* (прилаг.).

Въ этой разновидности — сочетаніе основъ указательнаго мѣстоименія $\dot{\text{t}}\text{t}$ и личнаго 3-го лица e .

6) ჴიბ (А) *тотъ* (прилаг.).

Разновидность эта возникла изъ сочетанія основъ указательнаго мѣстоименія ჴი и личнаго 3-го лица ბ. Мн. число она образуется отъ первой основы: ჴი-ბი.

7) О мнимой основѣ თ, появляющейся въ качествѣ придатка во мн. числѣ см. § 48, е, з.

§ 42. Притяжательныя мѣстоименія:

	ед. ч.	мн. ч.						
1-е л.	ჩემი (вост. и V), შემი (А) <i>мой</i>	ჩენი (V), შენი (А), ჩიბი (х) <i>нашъ</i>						
2-е л.	სახი <i>твой</i>	თქუნი <i>вашъ</i>						
3-е л.	<table border="0"> <tr> <td rowspan="3" style="font-size: 2em; vertical-align: middle;">{</td> <td>მუბი (х) <i>свой</i></td> <td rowspan="3" style="font-size: 2em; vertical-align: middle;">{</td> <td>მუთეუბი (V), მუთეუბ (х), ჴანი-ბი <i>франц. leur</i></td> </tr> <tr> <td>ემუბი (х), ჴემუბი (V), ჴიმუბი (А) <i>id.</i></td> <td>ქეტეუბი (рх), კნთეუბი (х, А¹), კნთეუბი (А) <i>id.</i></td> </tr> </table>	{	მუბი (х) <i>свой</i>	{	მუთეუბი (V), მუთეუბ (х), ჴანი-ბი <i>франц. leur</i>	ემუბი (х), ჴემუბი (V), ჴიმუბი (А) <i>id.</i>	ქეტეუბი (рх), კნთეუბი (х, А ¹), კნთეუბი (А) <i>id.</i>	
{	მუბი (х) <i>свой</i>		{		მუთეუბი (V), მუთეუბ (х), ჴანი-ბი <i>франц. leur</i>			
	ემუბი (х), ჴემუბი (V), ჴიმუბი (А) <i>id.</i>				ქეტეუბი (рх), კნთეუბი (х, А ¹), კნთეუბი (А) <i>id.</i>			

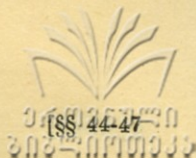
Притяжательныя мѣстоименія ставятся какъ передъ опредѣляемыми, такъ, пожалуй, чаще за ними:

შემი დუღა <i>моя работа</i>	თი მუთეუბი <i>ихъ голова</i> , თინიბი
სახი სი-სარი <i>твои вздохи</i>	(< თი ჴინიბი) А
თქუნი ლეპი <i>ваши губы</i>	სახს მუთეუბი <i>ихъ мать</i> , სხსნიბი
ემუბი ჳუმსლეუბი <i>его братья</i>	(< სხს ჴინიბი) А
კნთეუბი დლეუბი <i>ихъ братья</i>	სლი შენი <i>наше состояніе</i> .

§ 43. Возвратное мѣстоименіе выражается сочетаніемъ слова თი *голова* съ требуемымъ притяжательнымъ мѣстоименіемъ:

- თი ჩემი (შემი А) *себя* (при 1-мъ лицѣ ед. ч.)
- თი სახი *себя* (при 2-мъ лицѣ ед. ч.)
- თი მუბი *себя* (при 3-мъ лицѣ ед. ч.)
- თი ჩენი V, თი შენი А, თი ჩიბი х *себя* (при 1-мъ л. мн. ч.)
- თი თქუნი *себя* (при 2-мъ л. мн. ч.)
- თი მუთეუბი V, х, თინიბი (< თი ჴინიბი) А *себя* (при 3-мъ л. мн. ч.).

1) Для А эта форма — вульгарна.

§ 44. Взаимныя мѣстоименія представляютъ повтореніе числительнаго зѣоо *одинъ*: 1) зѣоо-зѣоо *другъ друга* (см. *Словарь*), 2) $\text{ѣзѣ} > \text{зѣ}$ *другъ друга* въ глаголахъ (§ 55).

§ 45. Вопросительныя мѣстоименія:

ѣо *кто?* ѣу V и ѣуѣ A *что?*

Въ атинскомъ говорѣ встрѣчается и ѣу , напр. во фразѣ ѣу ѣб *что такое* (букв. *что есть*)?

Въ V ѣо и ѣу передъ гласнымъ получаютъ б въ исходѣ: ѣоб , ѣуб , напр. ѣуб ѣѣу *что такое* (букв. *что есть*)?

§ 46. Относительныя мѣстоименія:

бѣѣу V, бѣѣ (x и A¹) *который, какой*.

Относительное мѣстоименіе также сложное: оно составлено изъ ѣ , геср. ѣу , мѣстоименнаго корня 3-го лица, и бѣ *какой*, сохранившася въ значеніи союза *что, какъ*. Въ A мн. ч. отъ этой простой основы и образуется: Им. бѣбѣо, Род. бѣбѣо-ѣо и т. д. Въ восточномъ нарѣчій, а также въ вице-архавскомъ говорѣ западнаго нарѣчія при образованіи мн. числа мѣстоименіе бѣѣ осложняется еще указательною основою ѣу (бѣѣ + ѣу-ѣу), какъ происходитъ это и съ мѣстоименіемъ ѣу (§ 48, e, 3, s).

§ 47. Личныя мѣстоименія 1-го и 2-го лица склоняются съ нѣкоторымъ своеобразіемъ (см. табл. III), остальные же мѣстоименія слѣдуютъ въ точности въ ед. ч. по гласнымъ -о или -у, разъ -s склоненіямъ, во мн. ч. или по гласному -о или по гласному -у склоненію (см. табл. IV и V).

Въ IV-ю табл. слѣдовало бы внести Твор. на -ѣу (см. *Хрест.*, стр. 87, 3), какъ въ табл. V-й, но у меня не оказалось полностью нужныхъ относительно этой подробности наблюдений.

1) Въ A бѣѣу съ наращеніемъ у въ значеніи *который*, насколько я могъ освѣдомиться, нѣтъ; въ атинскомъ говорѣ встрѣчается бѣѣу, но какъ стянутая форма вм. бѣѣѣу? *какой есть? что есть?*

Таблица III.

Склоненіе личныхъ мѣстоименій первыхъ двухъ лицъ.

Единственное число.

	я			მЫ		
	А	AV, x	V, x	А	AV, x	V, x
Имен.		მს, მსნ			სო, სინ	
Мѣстоим.		მს, მსნ			სო, სინ	
Родит.	შქიმო		ჩქიმო		სკანო	
Отлож.	{ შქიმდე შქიმიჲ		ჩქიმდე	{ [სკანდე] სკანიჲ		სკანდე
Направ.	შქიმინდე		ჩქიმდას	სკანიმდე		სკანდას
Дат. карт.		მს, მსნ			სო, სინ	

Множественное число.

	მЫ				ვЫ		
	А	V	px	x	А	AV, x	V, x
Имен.	შქუ	ჩქუ	ჩქუნ	ჩქინ		თქუს, თქუნს	
Мѣстоим.	შქუ	ჩქუ	ჩქუნ	ჩქინ		თქუს, თქუნს	
Родит.	შქუნო	ჩქუნო		ჩქინო		თქუნო	
Отлож.	{ [შქუნდე] შქუნიჲ	ჩქუნდე	[ჩქუნდე]	ჩქინდე	{ [თქუნდე] თქუნიჲ		თქუნდე
Направ.	შქუნინდე		ჩქუნდას	ჩქინდას	თქუნიმდე		თქუნდას
Дат. карт.	შქუ	ჩქუ	ჩქუნ	ჩქინ		თქუს, თქუნს	

Т а б л и ц а IV.

Склонение личного местоимения 3-го лица и указательных местоимений.

Единственное число.

Им.	онъ	этотъ			тотъ		
		A	V	x	A	px, V	ос
Им.	—	э́сэ	э́сэс	э́сэ	э́сэ	—	ос
Мѣстоим.	э-г-ј	э́сэ-г-ј	э́сэс-ј	э́сэ-ј	—	э́сэ-ј	г-г-ј
Род.	э-г-эо	э́сэ-г-эо	э́сэс-эо	э́сэ-эо	э́сэ-г-эо	э́сэ-эо	г-г-эо
Отлож.	э-г-э-б	э́сэ-г-э-б	э́сэс-г-э-б	э́сэ-г-э-б	э́сэ-г-э-б	э́сэ-э-б	г-г-э-б
Направ.	э-г-эс	э́сэ-г-эс	э́сэс-эс	э́сэ-эс	э́сэ-г-эс	э́сэ-эс	[г-г-эс]
Дат. карт.	э-г-л	э́сэ-г-л	э́сэс-л	э́сэ-л	э́сэ-г-л	э́сэ-л	г-г-л

Множественное число.

Им.	—	px			V			
		э́сэ-б-о	э́сэ + тэ-э-г-э	э́сэ + тэ-э-г-э	э́сэ + тэ-э-г-э	э́сэ + тэ-э-г-э	э́сэ + тэ-э-г-э	
Им.	—	э́сэ-б-о	э́сэ + тэ-э-г-э	э́сэ + тэ-э-г-э	э́сэ-б-о	э́сэ + тэ-э-г-э	э́сэ + тэ-э-г-э	э́сэ + тэ-э-г-э
Мѣстоим.	э-г + тэ-э-г-э-ј	—	э́сэ + тэ-э-г-э-ј	э́сэ + тэ-э-г-э-ј	—	э́сэ + тэ-э-г-э-ј	э́сэ + тэ-э-г-э-ј	э́сэ + тэ-э-г-э-ј
Род.	э-г + тэ-э-г-э-эо, -э-г-э-эо	э́сэ-б + о-эо	э́сэ + тэ-э-г-э-эо	э́сэ + тэ-э-г-э-эо	э́сэ-б + о-эо	э́сэ + тэ-э-г-э-эо	э́сэ + тэ-э-г-э-эо	э́сэ + тэ-э-г-э-эо
Отложн.	э-г + тэ-э-г-э-э-б	э́сэ-б + о-э-б	э́сэ + тэ-э-г-э-э-б	э́сэ + тэ-э-г-э-э-б	э́сэ-б + о-э-б	э́сэ + тэ-э-г-э-э-б	э́сэ + тэ-э-г-э-э-б	э́сэ + тэ-э-г-э-э-б
Направ.	э-г + тэ-э-г-э-эс	э́сэ-б + о-эс	э́сэ + тэ-э-г-э-эс	э́сэ + тэ-э-г-э-эс	э́сэ-б + о-эс	э́сэ + тэ-э-г-э-эс	э́сэ + тэ-э-г-э-эс	э́сэ + тэ-э-г-э-эс
Дат. карт.	э-г + тэ-э-г-э-л	э́сэ-б + о-л	э́сэ + тэ-э-г-э-л	э́сэ + тэ-э-г-э-л	э́сэ-б + о-л	э́сэ + тэ-э-г-э-л	э́сэ + тэ-э-г-э-л	э́сэ + тэ-э-г-э-л

Т а б л и ц а V.

Склонение вопросительныхъ и относительныхъ мѣстоименій.

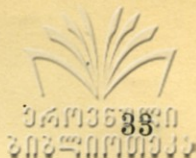
ЕДИНСТВЕННОЕ ЧИСЛО.

кто? что? который

Им.	дo, дoб § 45	дʒ, дʒб § 45	дʒ.эс	бsдʒ V, бsд A, x
Мѣстоим.	дo-дʒ	дʒ-дʒ	дʒ.эс-дʒ	бsдʒ-дʒ
Род.	дo-дʒo	дʒ-дʒo	дʒ.эс-дʒo	бsдʒ-дʒo-б, бsдʒ-дʒ A
Отлож.	дo-дʒ A, дo-дʒo-б	дʒ-дʒo-б	дʒ.эс-дʒ	бsдʒ-дʒo-бo V
Твор.	дo-оʒ	—	дʒ.эс-оʒ	бsдʒ-оʒ
Направ.	дo-дs	дʒ-дs	дʒ.эс-дs	бsдʒ-дs
Дат. карг.	дo-б	дʒ-б	дʒ.эс-б	бsдʒ-б

МНОЖЕСТВЕННОЕ ЧИСЛО.

Им.	—	бsб + o-оʒ	бsб + o-оʒ
Мѣстоим.	—	бsб-о	бsб + oʒ-оʒ
Род.	Н Ъ Т Ь	—	бsб + oʒ-дʒ
Отлож.	Н Ъ Т Ь	бsб + o-дʒo	бsб + oʒ-дʒo
Твор.	—	бsб + o-дʒ	бsб + oʒ-дʒo-дʒo
Направ.	—	бsб + o-оʒ	бsб + oʒ-дʒo-оʒ
Дат. карг.	—	бsб + o-дs	бsб + oʒ-дʒo-дs
	—	бsб + o-б	бsб + oʒ-дʒo-б.

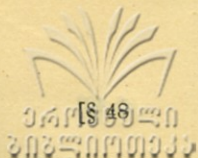
§ 48. Особенности и непоследовательности склонения мѣстоименій сводятся къ слѣдующимъ явленіямъ:

а) Въ ед. числѣ Отл. падежъ, рѣдко, именно въ западномъ нарѣчій, преимущественно въ атинскомъ говорѣ, появляется безъ исходнаго б, остатка послѣлога б₀, напр. ჰომე-შე А, но х ემე-შე-ბ.

б) У личныхъ мѣстоименій первыхъ двухъ лицъ: 1) Отл. и Направ. падежи образуются съ помощью особыхъ суффиксовъ, ლე, гесп. ლებ для Отлож. и ლს, гесп. ლებ для Направ. Появление -ლებ въ Направ. есть результатъ смѣшенія двухъ категорій: атинскій говоръ, допустившій это смѣшеніе, съ одной стороны дифференцируетъ Направ. падежъ усиленіемъ основы слогомъ об (შეობ + об-ლე, შეებ + об-ლე, სკან + об-ლე, თქნებ + об-ლე), съ другой—замѣняетъ специальную форму Отлож. падежа на ლე общимъ образованіемъ, свойственнымъ всѣмъ именамъ на შე: შეობიშე, შეებიშე, სკანიშე, თქნებიშე; въ вицскомъ говорѣ для этого случая допускается совершенно неумѣстное образованіе на ლს: ზეობილს, შეებილს, სკანილს, თქნებილს, 2) для Направительнаго падежа рядомъ со специальной формой на -ლს въ хопской рѣчи появляется и послѣложное образованіе შე-ნი: ზეობიშენი, ზეებიშენი, სკანიშენი, თქნებიშენი; 3) мѣстоименный и Дат. картскій падежи не представлены специальными формами, вмѣсто нихъ Им. падежъ и въ ед., и во мн. числѣ.

в) მეშე въ Отлож. и მეშს въ Направ. сохранилъ хопскій говоръ; вмѣсто перваго Ачар. приводитъ მეშიშე, вмѣсто второго въ архавскомъ подговорѣ я наблюдаю მეშილს, но обѣ послѣднія формы собственно произведены отъ притяжательнаго მეში.

г) Сопутственный падежъ въ личныхъ мѣстоименіяхъ образуется съ сохраненіемъ согласнаго исхода Род. въ атинскомъ говорѣ—შეობიშ-კალს, შეებიშ-კალს, სკანიშ-კალს, თქნებიშ-კალს, въ V ზეობი-კალს, ზეები-კალს, სკანი-კალს, თქნები-კალს, соответственно въ х ზეები-კალს, სკანი-კალს, თქნები-კალს, а въ рх ზეებ-კალს при ზეები-კალს, სკან-კალს и т. п., какъ въ „батумскихъ“ говорахъ по

А́р. Тотъ же надежъ въ личномъ мѣстоименіи 3-го лица и въ указательныхъ представленъ такъ:

А	V	x
	ед. ч.	
ჰამუშ-კაღს	ამა-კაღს	ამუ-კაღს
ჰინუშ-კაღს	ჰეს-კაღს	ემუ-კაღს
	მნ. ჩ.	
ჰანიშ-კაღს	ანთეჟე-კაღს	ანთეჟე-კაღს
ჰინიშ-კაღს	ენთეჟე-კაღს	ემთეჟე-კაღს
	px, V	
	ჰენთეჟე-კაღს, ჰემთეჟე-კაღს	px

Въ относительныхъ и вопросительныхъ мѣстоименіяхъ:

А	x, V
ნამუშ-კაღს	ნამუ-კაღს
ნანიშ-კაღს	ნანთეჟე-კაღს
მიშ-კაღს	მი-კაღს
მუჟაშ-კაღს	მუ-კაღს.

е) Во мн. числѣ —

1) рядомъ съ *ჟე* сохранился другой показатель мн. числа *ბ* съ именнымъ окончаніемъ *ო* (*ბ-ო*), правда, только въ *А*, такъ — *ჰს-ბო* *эти, они*, *ჰო-ბო* *ты, они*, *ბს-ბო* *которые*. Само собою понятно, что сюда же относятся формы: *ბჟე-ბ* *px* или *ბჟო-ბ* *мы*, *თჟეს-ბ* *x* *вы*.

2) Показатель мн. числа *ბ* появляется и съ тубал-кайнскимъ именнымъ окончаніемъ *ე* (*ბ-ე*), но одновременно съ *ჟე* — въ формѣ съ двумя показателями множественности: *ჰსმინეჟე* *эти, здѣшніе*, *ჰინეჟეს* *въ тѣхъ (мѣстахъ)*, *ნსმ-ო-ბე-ჟე* *которые, какіе*.

3) При образованіи мн. числа съ показателемъ *ჟე* мѣстоименная тема получаетъ чаще придатокъ *თე*, съ которымъ складывается основа, такъ —

ა) **მე* въ сложеніи съ *თე* Мѣст. пад.: *მე + თე-ჟე* *они* (Им. пѣтъ).

ბ) *სმ* [*სმე*] въ сложеніи съ *თე*: *სმ + თე-ჟე* *эти, они* и *სბ + თე-ჟე* (V) *эти, они*.

გ) *ჰემ* или *ემ* въ сложеніи съ *თე* въ формѣ мн. числа: *ჰემ + თე-ჟე* (*px*) *ты, они*, *ენ + თე-ჟე* (*x*) *id.*, *ენ + თე-ჟე* (A).

Въ архавскомъ говорѣ рядомъ съ архаичнымъ ზემოვევ ვსტრѣчается и ზებ + თე-ვე: при мнѣ два архавца поспорили по вопросу, что правильно: ზემ + თე-ვე или ზებ + თე-ვე?

ღ) ნამъ въ сложеніи съ თე: ნამ + თე-ვე *которые*.

Можно бы думать, что придатокъ თე представляетъ основу указательнаго мѣстоименія, сохранившуюся въ ближайше родственномъ мингрельскомъ языкѣ въ значеніи *этотъ*. Но болѣе вѣроятно, что въ слогѣ თე, появляющемся только во мн. ч. чанскихъ мѣстоименій, сохранился суффиксъ мн. числа, эквивалентъ картскаго თ (въ мѣстоименіяхъ: სთ, а также — ეთ), и во всѣхъ такихъ случаяхъ мы имѣемъ дѣло опять таки съ двумя показателями множественнаго числа: თე и ვე.

§ 49. Притяжательныя мѣстоименія, когда предшествуютъ опредѣляемымъ словамъ, не склоняются (ср. § 28): ჩემი კოთევეს მომზ ნამცამზ, შემი კოთევეს А, სკანბი ჩემი კოთევეს ნამცამზ თვოი რუკი, ებთევეშ ხევეში კოთევეს ნამცამზ იხ რუკ.

Когда же они слѣдуютъ за ними, то опредѣляемыя имена остаются неизмѣняемыми, а притяжательныя мѣстоименія склоняются, какъ самостоятельныя прилагательныя:

Им. ნანა-ჩემი *моя мать*, ნანა-შემი, ჯუმს-ჩემი *мой братъ*, ჯუმს-შემი.

Мѣстоим. ჯუმს-შექნბი *нашъ братъ*, ჯუმს-ჩებნბი, ჯუმს-შექნბი.

Род. ეკან-სკანბი *твоей двери*, ჯუმს-სკანბი *твоего брата*.

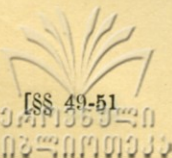
Отл. თი-მეშიშე *отъ своей головы (отъ себя)*, ნანა-ჩებნბი *отъ нашей матери*.

Напр. ნანა-შექნბის *въ нашъ домъ*.

Дат. карт. ღუღღღ-შემის *моей работъ*, ნანა-სკანბის *твоей матери*.

ნანა-ჩემის (შემის А) ვიდი *я пошелъ къ своей матери*, ნანა-სკანბის იდი *иди къ твоей матери*, «ჯუმს-სკანბეეს ქვევჭოვი ვთ *я взялъ у твоихъ братьевъ*» по Ачар.

Склоняются притяжательныя мѣстоименія и тогда, когда они стоятъ самостоятельно при опущенномъ, но подразумѣваемомъ опредѣляемомъ словѣ: ნანა-ჩემიშ ეკანს ხე რენ, სმს თქუნბიშ უნს რენ *ღა ებთევეშიშ ჭითა რენ დერი მთოი დომა — бѣлая, а*

вашего—черная и «ихняя» красная, *ԷԼԷՆԻ-ՍԺՈՒՍ* *դընք լից Եր. ՏՄՏ* *տիպիսնիմի շիք Եր ԶԷ քինիմի Սժոտոս Եր Ա. Թուդդիմիմի օտք Իձք շիցո* *либо, напр. дома, общества.*

Послѣлоги и предлоги.

§ 50. Предлоги сохранились лишь въ глаголахъ; при существительныхъ же предлоговъ не бываетъ. Къ предлогамъ по недоразумѣнію относили отрицательные префиксы (§ 31).

Послѣлоги.

§ 51. Самостоятельные послѣлоги суть слѣдующіе:

а) съ Род. падежомъ съ *՞* и безъ него — *յաջս սշ, ամտտ սշ* (§ 17, b); *տըրյ կշ, ու նարավենյո կշ, Սժոմի տըրյ մԷտո Ա քրիմի կո միտ, քիմի տըրյ միքսլիք Իմու կշ նему,*

б) съ Отлож. — *Եօ, քքք. Ե մյ, քքք, Իձք* (§ 17, a),

с) съ Направит. — *Էք, քքք. Ե մո, ումմմմ,*

д) съ Дат. кáртскимъ — *տըրօ* (часто слышу *ժըրօ*) *ոմմմմ, ոմմմմմմմ, Սժոմիս ժըրօ ոմմմմ միտ, շիժըրյ (т. اوستنه) ո,*

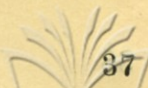
е) съ Неоформл. — *Զյ կշ, սշ, ո* (въ нарѣчіяхъ мѣста), *ԶԷ* (въ мѣстоименіяхъ въ значеніи нарѣчій мѣста), *Զյ ո* *вопросъ куд* (въ мѣстоименіяхъ).

Недостача послѣлоговъ восполняется различными формами другихъ частей рѣчи, такъ существительныя въ дательномъ кáртскомъ падежѣ управляютъ: *յժրօսօն-Ե* (т.—арб. *اطراف*) въ значеніи *вокруг* Род. падежомъ, *ԵԷԷԷԷ* (*ԵԷԷԷԷ V*) въ значеніи *близъ, около* — Дат. кáртскимъ.

У Ачар. приводится *յժրօ* въ значеніи *въ концѣ, въ заключеніе* чего л., но ничего подобнаго не удалось выискать: въ V допускали употребленіе этого слова въ значеніи «слѣдующій».

Разъ имѣемъ случай, когда въ качествѣ послѣлога использована глагольная форма, поставленная въ направительномъ падежѣ: *չաջս մո* *до* съ неоформл.

Но чаще всего послѣлогами служатъ нарѣчія мѣста или времени (§ 54).

Предлоги.

§ 52. Предлоги въ глаголахъ занимають первое мѣсто, предшествуя не только спрягаемой темѣ, но и гласнымъ показателямъ породъ или отношенія, а также мѣстоименнымъ префиксамъ. Предлогамъ можетъ предшествовать лишь утвердительный префиксъ ქ (§ 60).

§ 53. Предлоги бываютъ простые и сложные.

а) Простые предлоги:

გა- *прочь.*

გუ- *внизъ, низ-*: გვეუღუნ სვოჯუ ვნიჰ, ნიხოჯუ.

გო- *вдоль, про-*: გოგუღუნ უღუ, პროჯივოჯუ.

ღა-, *resp.* ღუ- *внизъ.* Этотъ предлогъ, особенно ღა часто теряетъ свое самостоятельное значеніе и обращается въ служебную частицу.

ქ- *сверху, воз-*: ქვეუღუნ ვოხოჯუ, ვიხოჯუ *сверху.*

ქუ-.

б) Сложные предлоги:

ამს- *внутрь, в-*: ამვეუღუნ იდუ *внутрь, вхожу.*

გამს- *внѣ, вонъ, вы-*: გამვეუღუნ იდუ *вонъ, выхожу.*

გაღუ *внѣ, вонъ.*

გეღუ- *сверху внизъ*: გეღვეუღუნ იდუ *сверху внизъ, я спускаюсь.*

გეღუ- *сверху внизъ*: გეღუბიწკეღო *я посмотрѣлъ внизъ сверху.*

გაწო- *пред-*.

ღაღო-[ღაღუ]- *внизъ, внутрь*: ღაღვეუღუნ *внутрь спускаюсь.*

ქეღუ- *снизу вверхъ*: ქეღვეუღუნ იდუ *снизу вверхъ, поднимаюсь.*

ქუ- *под-*; *вонъ, прочь (или сверху?)*.

ქუქუ-, *resp.* ქუ- *наружу, вы-*: ქუქვიღამ *выношу, ქუბიღამ.*

ქუღუ- *снизу вверхъ.*

§ 54. Предлогами служатъ также и нѣкоторыя нарѣчія. Таковы предложныя нарѣчія:

ქუ- *туда*, въ направленіи къ третьему лицу: მეგო *я отнесъ туда.*

მე- *сюда*, въ направлєніи къ первому лицу: მეგოილო я принесу *сюда*.

მენდს-, მენდე- *туда дальше*, მენდჷჴსრამინონ ნაიშუ ему *туда дальше*, მენდევილმ ნესუ *туда дальше*, *отношу*.

მელე- *туда*: მელეჴულერ იду *туда*.

მელე- (მელე-) *сюда*: მელეჴულერ იду *сюда*.

მეჴს- *отсюда туда*: მეჴსჴულერ იду *отсюда туда*.

მეჴს- *оттуда сюда*: მეჴსჴულერ იду *оттуда сюда*.

მეჴე-

§ 55. Въ качествѣ предлога выступаетъ и взаимное мѣстоименіе (§ 44) ოკო: ქოკილეს (ქო ოკოილეს) V *били друг друга*, ქოკილდეეს рх.

ნარჭია.

§ 56. Особого вниманія заслуживаютъ нарѣчія мѣста, иногда употребляемыя и для выраженія отношенія во времени.

ა) Простыя формы нарѣчія малочисленны, таковы — ჟო *сверху*, რაბი, თუდე *снизу*, შქს *в срединѣ*, *внутри*, ოშქენს *в срединѣ*, ღახი *близъ*, *около*, ოღინე *раньше*, *передъ*.

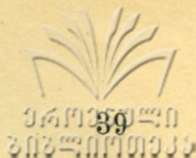
ბ) Многочисленны сложныя нарѣчія —

1) სь დო (ნა ვოპროსუ *оттуда*): მედენდო *отсель*, მედენდო *оттуда*, *съ той стороны*; V *напротивъ*, ჟოლენდო *сверху*, წაღენდო *снизу*, ჴამდო ჟოდე *выше этого*, ჴინდო მედე *дальше того*, *съ ту сторону*,

2) სь ლე: გაღე *внѣ*, *вонъ*, თუდეღე *снизу*, კეღე V *къ*, ჩქიმი კეღე *მახთი* *приди ко мнѣ*, ჩქიმიღე კეღე *მახთი* X, კეღეღე X *потомъ*, ოკეღეღე V, მეღე *по ту сторону*, *на той сторонѣ*, მეღე *по сию сторону*, *на сей сторонѣ*, ჟოღე *сверху*, წაღე *снизу*, წახეღე *передъ*, მენდრადე *вдали*, *далеко*, ჴსქოღე (აქოღე) *сюда*, ჴქქოღე (ექოღე) *туда*,

3) სь შოე, resp. შოი: ეღამთე რხ *сверху*, ეღამთი; გეღამთე რხ *снизу*, გეღამთი,

4) სь ხე, resp. ხს: დღღახე *внутри*, *внутри*, ჴესახე *послѣ*, ჴესახს *по R*,

5) съ гурѣ: შქა-გურѣ *самая середина; въ самой серединѣ.*

Эти нарѣчія иногда употребляются какъ послѣлоги, и въ такомъ случаѣ они обыкновенно требуютъ Род.: ჰამუშ ყილე რხ *выше этого*, ამუშ ყილე რხ, ჰამუშ მელე რხ *далѣе этого*, ამუშ მელე, ჰემუშ მელე რხ.

Предлоги въ глаголахъ.

§ 57. Отъ предлоговъ съ гласными исходами при стеченіи съ гласными характерами породъ или отношенія возникаютъ слѣдующія фонетическія измѣненія:

а) предлоги съ исходомъ *o* передъ слѣдующимъ гласнымъ теряютъ его, оставивъ слѣдъ въ видѣ гласнораздѣльнаго слабого согласнаго *z*, герср. *z*, который при послѣдующемъ *o* или *u* исчезаетъ безслѣдно: დო + 'z' + აჭირებ > დვაჭირებ *ему недостаетъ*, დო + 'z' + იბადი > დ-იბადი [вм. დვ-იბადი] *ты состарился* გო + 'z' + უღუერ > გ-უღუერ [вм. გვ-უღუერ] *пуляешь*, მო + უღუერ > მ-უღუერ;

б) предлоги съ исходомъ *y* передъ слѣдующимъ гласнымъ теряютъ его, оставивъ слѣдъ въ видѣ гласнораздѣльнаго слабого согласнаго *e*, причемъ звукомъ *e* іотируется слѣдующее *s*, *j*, *o* или *u*, напр. ევუღუერ *поднимаюсь*, *иду вверхъ* — 2-е л. ე + 'e' + უღუერ > ე-უღუერ, გვევუღუერ *спускаюсь*, *иду внизъ* — 3-е л. გე + 'e' + უღუერ > გ-ე-უღუერ.

§ 58. Крайне своеобразному измѣненію подвергается предложное нарѣчіе მე при стеченіи съ гласными: у вторыхъ и третьихъ лицъ оно замѣняется представкой *b*, напр. მე-ვუღუერ *я иду туда*, 2-е л. ед. ч. — *b*-უღუერ, мн. ч. *b*-უღუერთ, 3-е л. ед. ч. — *b*-უღუერ, мн. ч. *b*-უღუერან, მე-გახალუმъ или მეკახალუმ *приближаюсь*, 2 л. ед. ч. — *b*-ახალუმъ или *b*-ახალუმერ, мн. ч. *b*-ახალუმით или *b*-ახალუმერთ, 3 л. ед. ч. — *b*-ახალუმის или *b*-ახალუმერ, мн. ч. *b*-ახალუმისნ или *b*-ახალუმენს, მე-ვატერ *встрѣчаюсь*, 2-е л. ед. ч. — *b*-ატერ, мн. ч. *b*-ატერთ, 3-е л. ед. ч. *b*-ატერ, мн. ч. — *b*-ატერსн или *b*-ატერან, аор. მე-ვატი, 2 л. *b*-ати, *b*-атით, 3 л. *b*-ატუ, *b*-ატეს.

§ 59. Предлогъ დო діалектически свое *o*, уподобляя послѣдующему *o*, перерождаетъ въ *y*, точный перебойный эквива-

лентъ ѡ: 𑄀𑄂𑄃𑄄𑄅𑄆𑄇𑄈 в. 𑄀𑄂𑄃𑄄𑄅𑄆𑄇𑄈 *будемъ говорить*, 𑄀𑄂𑄃𑄄𑄅𑄆𑄇𑄈
рх я былъ > 𑄀𑄂𑄃𑄄 А.

§ 60. Роль предлога играетъ утвердительная частица ꙗ: по смыслу она служитъ для болѣе энергичнаго выраженія даннаго времени, усиливаетъ или подчеркиваетъ совершеніе того или иного дѣйствія или состояніе въ данномъ именно времени, подтверждаетъ его, чаще всего въ аористѣ и въ этомъ времени почти всегда, но также и въ другихъ временахъ. ꙗ предшествуетъ всегда глаголу, полнотѣ его формы, слѣдовательно, и предлогу. Сталкиваясь съ послѣдующимъ гласнымъ, частица усиленія теряетъ гласный исходъ ѡ, напр. ꙗѡб *есть* в. ꙗѡб, а иногда, подобно 𑄀, уподобляя свое ѡ слѣдующему ѡ, измѣняетъ его въ ꙗ: ꙗꙗ.

Спряженіе.

§ 61. Спряженіе чанскаго языка, какъ всякаго яфетическаго, основано на сочетаніи тѣхъ или иныхъ темъ съ мѣстоименными частицами, префиксами и суффиксами субъективными и объективными (§ 38).

§ 62. Темами для спряженія служатъ основы глагольные или именныя въ зависимости отъ того, коренной ли глаголъ или отыменный.

§ 63. Глагольная основа бываетъ твердая, когда корень ея состоитъ изъ твердыхъ согласныхъ, плавная, съ плавнымъ ѡ, гесп. 𑄀, также б въ качествѣ послѣдняго коренного, и слабая, если она съ слабымъ согласнымъ, однимъ или болѣе, въ числѣ коренныхъ.

§ 64. Слабые коренные бываютъ различныя (§ 2)—съ ꙗ (ꙗ), гесп. ꙗ, ѡ и т. п.; они занимаютъ различныя мѣста, такъ иногда и 1-ое, напр. 𑄀 *расти* — представляетъ слабый корень съ первымъ слабымъ ѡ (туб.-к. urd || karpf. zrd), иногда 2-ое мѣсто, напр. 𑄀 kvl *убивать* діалектически представляетъ слабый корень съ слабыми вторымъ ꙗ и даже первымъ ѡ или ѡ (𑄀 𑄀 *убивать* 𑄀-ꙗ ꙗ, гесп. 𑄀 𑄀 𑄀 𑄀 𑄀, 𑄀 ꙗ ꙗ il-ums < *yvil-ums *убиваетъ*). Но въ спряженіи приходится считаться лишь съ слабымъ кореннымъ на послѣднемъ мѣстѣ.

§ 65. Коренныхъ глаголовъ сравнительно ограниченное количество. Въ громадномъ большинствѣ это слабыя основы, со слабымъ ζ , resp. ζ въ качествѣ послѣдняго коренного; за утратою слабаго ζ , resp. ζ эти глаголы часто бывають представлены лишь двумя или даже однимъ кореннымъ:

а) у части ихъ слабый коренной ζ , resp. ζ сохраняется и во вторыхъ временахъ, напр. $\mathfrak{z}\mathfrak{z}$, $\mathfrak{z}\mathfrak{z}$, \mathfrak{b} - $\mathfrak{b}\mathfrak{z}$, $\mathfrak{s}\mathfrak{z}$, $\mathfrak{d}\mathfrak{z}$, $\mathfrak{h}\mathfrak{z}$, $\mathfrak{b}\mathfrak{z}\mathfrak{z}$, $\mathfrak{v}\mathfrak{z}$, $\mathfrak{k}\mathfrak{z}$, $\mathfrak{z}\mathfrak{z}$;

б) у большинства слабый коренной ζ , resp. ζ во вторыхъ временахъ теряется безслѣдно, и изъ трехсогласныхъ корни становятся двухсогласными и даже односогласными, не говоря о возможности исчезновенія и единственнаго наличнаго коренного, напр. въ глаголѣ \mathfrak{a} :

1) *двухсогласные корни:*

$\mathfrak{b}\mathfrak{z}$	изъ	$\mathfrak{b}\mathfrak{z}\mathfrak{z}$	$\mathfrak{r}\mathfrak{z}$	изъ	$\mathfrak{r}\mathfrak{z}\mathfrak{z}$
$\mathfrak{b}\mathfrak{z}$	"	$\mathfrak{b}\mathfrak{z}\mathfrak{z}$	$\mathfrak{r}\mathfrak{a}$	"	$\mathfrak{r}\mathfrak{a}\mathfrak{z}$
$\mathfrak{g}\mathfrak{b}$	"	$\mathfrak{g}\mathfrak{b}\mathfrak{z}$	$\mathfrak{r}\mathfrak{b}$	"	$\mathfrak{r}\mathfrak{b}\mathfrak{z}$
$\mathfrak{z}\mathfrak{b}$	"	$\mathfrak{z}\mathfrak{b}\mathfrak{z}$	$\mathfrak{t}\mathfrak{z}$ (> \mathfrak{t})	изъ	$\mathfrak{t}\mathfrak{z}\mathfrak{z}$ = $\mathfrak{a}\mathfrak{z}\mathfrak{z}$
$\mathfrak{m}\mathfrak{t}$	"	$\mathfrak{m}\mathfrak{t}\mathfrak{z}$	$\mathfrak{b}\mathfrak{z}$	"	$\mathfrak{b}\mathfrak{z}\mathfrak{z}$
$\mathfrak{m}\mathfrak{z}$	"	$\mathfrak{m}\mathfrak{z}\mathfrak{z}$	$\mathfrak{d}\mathfrak{z}$	"	$\mathfrak{d}\mathfrak{z}\mathfrak{z}$
$\mathfrak{m}\mathfrak{z}\mathfrak{z}$	"	$\mathfrak{m}\mathfrak{z}\mathfrak{z}\mathfrak{z}$	$\mathfrak{v}\mathfrak{z}$	"	$\mathfrak{v}\mathfrak{z}\mathfrak{z}$
$\mathfrak{b}\mathfrak{t}$	"	$\mathfrak{b}\mathfrak{t}\mathfrak{z}$	$\mathfrak{k}\mathfrak{z}$	"	$\mathfrak{k}\mathfrak{z}\mathfrak{z}$
$\mathfrak{b}\mathfrak{k}$	"	$\mathfrak{b}\mathfrak{k}\mathfrak{z}$			

2) *односогласные корни:*

\mathfrak{z}	изъ	$\mathfrak{z}\mathfrak{z}$	\mathfrak{z}	изъ	$\mathfrak{z}\mathfrak{z}$
\mathfrak{z}	"	$\mathfrak{z}\mathfrak{z}$	\mathfrak{z} , resp. [\mathfrak{z}]	"	$\mathfrak{z}\mathfrak{z}$, resp. \mathfrak{z}
\mathfrak{a} , resp. [\mathfrak{z}]	"	$\mathfrak{a}^1\mathfrak{z}$, см. \mathfrak{z}	\mathfrak{b}	"	$\mathfrak{b}\mathfrak{z}$
\mathfrak{t}	"	$\mathfrak{t}\mathfrak{z}$	\mathfrak{k}	"	$\mathfrak{k}\mathfrak{z}$

с) у всѣхъ этихъ глаголовъ въ первыхъ временахъ коренной ζ , resp. ζ , находясь послѣ гласнаго, отвердѣваетъ въ \mathfrak{b} , resp. \mathfrak{z} или \mathfrak{d} .

§ 66. Такъ какъ послѣднимъ согласнымъ большинства коренныхъ глаголовъ является слабый ζ , resp. ζ , т. е. звукъ, 1) совпадающій съ наращеннымъ вспомогательнымъ \mathfrak{z} , 2) повторяющій какъ основную его форму, такъ побочныя варіаціи (\mathfrak{b} > \mathfrak{z} , \mathfrak{d}), и

3) подобно ему принимающій на себя ту или иную определенную огласовку времени, то на видъ само спряженіе коренныхъ глаголовъ ничѣмъ не отличается отъ спряженія отыменныхъ, и по сему въ дальнѣйшемъ изложеніи мы не останавливаемся спеціально на спряженіи коренныхъ глаголовъ, не выдѣляемъ ихъ.

Отличія, конечно, имѣются не только по существу, но и формальныя, но они касаются лишь основъ: въ отыменныхъ глаголахъ основы составляютъ непремѣнно пѣлый слогъ, иногда не одинъ, независимо отъ того или иного гласнаго характера времени, въ слабыхъ коренныхъ глаголахъ основу обыкновенно составляютъ одни согласные, иногда всего навсего одинъ коренной согласный.

Единственное отличіе, касающееся самого спряженія, состоятъ въ томъ, что группа коренныхъ глаголовъ съ послѣднимъ кореннымъ з (§ 65, а) обнаруживаетъ его во вторыхъ временахъ: н. ᠔᠑ᠵᠣᠭ *кладу*, аор. ᠔᠑ᠵᠣ .

§ 67. Основы отыменныхъ глаголовъ въ чанскомъ языкѣ мертвыя или неподвижныя, различныя застывшія формы тѣхъ или иныхъ корней. Отыменные глаголы не обнаруживаютъ подвижности или способности внутренней перегласовки, лежащей въ основѣ различенія настоящей и аористной темъ въ яфетическомъ спряженіи. Перегласовка сохраняется и въ этихъ глаголахъ, но ей подвергается не сама основа, а наращаемый вспомогательный глаголь. Такимъ образомъ въ чанскомъ языкѣ господствуетъ спряженіе съ помощью наращаемаго вспомогательнаго глагола.

§ 68. Нарощаемыхъ вспомогательныхъ глаголовъ въ чанскомъ три: $\text{᠔}/\text{з}$ *дѣлать*, ᠖ *быть*, *существовать*, ᠘ *существовать*.

а) $\text{᠔}/\text{з}$ *дѣлать*. Губной коренной представленъ двояко въ зависимости отъ мѣста: послѣ гласнаго онъ—твердый ᠔ , а послѣ согласнаго—слабый з ; кромѣ того, твердый ᠔ разбивается на діалектическія разновидности ᠔ᠵ и ᠔ : первая — восточная (х), вторая — западная (AV). Архаическій ᠔ едва-едва слышенъ: въ А иногда при записываніи приходилось колебаться между ᠔ и ᠔ , а въ х между ᠔ᠵ и ᠔ . Въ общемъ если ᠔ и встрѣчается, то крайне рѣдко; наличіе его преувеличивали

прежніе изслѣдователи, не только Ачарянъ, въ этой подробности не обладающій нужною чуткостью слуха, но и Rosen. δ/γ *дѣлатъ*, — остатокъ трехсоголаснаго яфетическаго корня ϵbu || ϵbn , въ чанскомъ представленнаго самостоятельно въ видѣ двухсоголаснаго $\gamma\delta kv$, мѣстами односоголаснаго γv ($< \epsilon v$), причемъ въ говорахъ западнаго нарѣчія часто исчезаетъ и этотъ послѣдній пережитокъ корня (§ 108).

b) ϵ , казалось бы, есть остатокъ слабаго трехсоголаснаго корня ϵug *существовать*. Этотъ корень въ чанскомъ, какъ и въ другихъ яфетическихкихъ языкахъ, встрѣчается самостоятельно (§ 109); но такъ какъ плавный звукъ ϵ въ тубал-каинской группѣ бываетъ эквивалентомъ картскаго $\epsilon\alpha$, то чан. ϵ можетъ оказаться остаткомъ другого слабаго трехсоголаснаго корня, именно hvl [туб.-к. ϵvr] $< hvn$ (|| hvu);

c) ϵ *существовать* — остатокъ слабаго трехсоголаснаго корня ϵus .

§ 69. Существенное значеніе имѣетъ для чанскаго спряженія δ/γ съ его закономѣрными діалектическими (δ , γ) разновидностями. Отъ него образуются —

a) причастная форма дѣйствительнаго залога

1) $katl$ — $*\epsilon aby$: $s\delta$ (AV) и $s\gamma$ (x);

2) $kutl$ — $*\epsilon by$: $\gamma\delta$ (AV) и $\gamma\gamma$ (x), а съ перебоемъ γ въ \circ въ восточномъ нарѣчіи еще: $\circ\gamma$ (x).

b) Причастіе страдательнаго залога $ktil$ — $*\epsilon vil$: $\gamma\circ$; въ наращенномъ состояніи эта форма теряетъ и послѣдній коренной γ , и ϵ . $\gamma\circ$ налицо въ состояніи наращенія лишь \circ (ср. впрочемъ и самостоятельно, § 108).

c) 3-ье лицо ед. ч. аориста, гдѣ обще-яфетическій характеръ s , стекаясь съ кореннымъ γ нашего глагола ($\gamma s < \epsilon va$), образуетъ закономѣрно ϵ , что въ чанскомъ успѣло замутиться въ γ .

§ 70. Остальнымъ наращаемымъ вспомогательнымъ принадлежатъ

a) отъ ϵ *существовать* —

1) причастная форма $^{\Gamma}kt^{\Gamma}el$ страдательнаго залога ($*\epsilon ueg$ или $*hvel$, см. § 68, b), гдѣ гласный характеръ есть тубал-каинскій эквивалентъ яфетическаго i , сохранившася и въ картскомъ: γ^{ϵ} (карт. $\circ\epsilon$),

2) причастная форма ꞑktʰul страдательного залога (*ɕuŋ или *hvul): ꞑᄇ (карт. ꞑᄇ),

b) отъ ꞑ *существовать* только и есть, что форма ꞑkʰatl: ꞑᄇ (< *ɕaus) *сущий, есть*.

§ 71. У чапскихъ глаголовъ два строя, субъективный и объективный.

Спряжение глаголовъ субъективнаго строя.

§ 72. Спряжение субъективнаго строя бываетъ абсолютное, безъ выраженія въ формѣ глагола какого-либо отношенія къ объекту, или относительное, съ выраженіемъ такого отношенія при помощи объективныхъ мѣстоименныхъ частицъ (§ 97). Абсолютныя формы субъективнаго строя спрягаются съ помощью однихъ субъективныхъ мѣстоименныхъ частицъ (§ 38).

§ 73. Въ субъективныхъ мѣстоименныхъ частицахъ —

a) для 1-го лица имѣются двѣ основныя разновидности префикса, ʒ передъ гласнымъ и ᄇ передъ согласнымъ, напр. ʒ-ᄇᄇ ꞑ *я емь*, ᄇ-ᄇᄇ ꞑ *я бью*.

1) Нарушеніе этой двойственности префикса 1-го лица наблюдается въ восточномъ говорѣ (V, рх) западнаго нарѣчія: здѣсь ʒ нѣтъ вовсе, и передъ гласнымъ его вытѣснилъ твердый согласный ᄇ, напр. ᄇ-ᄇᄇ ꞑ *я емь*.

2) Въ обоихъ нарѣчійхъ твердый согласный ᄇ, стекаясь непосредственно съ согласными, уподобляется имъ: при среднемъ онъ становится среднимъ ʒ, при глухомъ, особенно гортанномъ ꞑ или ꞑ — глухимъ ʒ, напр. ʒᄇᄇ ꞑ ꞑ *я копаю*, ʒᄇᄇ (> ʒᄇᄇᄇ > ʒᄇᄇᄇᄇ в м. ᄇ + ꞑᄇᄇ) *я полюбилъ*, ʒᄇ (> ʒᄇᄇ > ʒᄇᄇᄇ в м. ᄇ + ꞑᄇᄇ) *я сдѣлалъ*.

3) Въ атинскомъ говорѣ звонкій ᄇ слышенъ весьма близко къ ꞑ, и въ нѣкоторыхъ случаяхъ, по всей видимости, имъ и замѣщается, напр. ꞑᄇᄇ ꞑ *я пишу*.

Въ ꞑᄇᄇ ꞑ, впрочемъ, появленіе ꞑ в м. ᄇ объясняется скорѣе стеченіемъ ꞑ съ ꞑ, нарастающимъ на ꞑ: *ꞑᄇᄇ ꞑ (§ 73, 5), но и въ другихъ случаяхъ слышался ꞑ, хотя часто нельзя было рѣшить по слуху, имѣемъ ли ꞑ или ᄇ, напр. ꞑᄇᄇ ꞑ или ꞑᄇᄇ ꞑ А, ꞑᄇᄇ ꞑ или ꞑᄇᄇ ꞑ А. Иногда и въ V встрѣчались мы съ такимъ затрудненіемъ при выборѣ между ꞑ и ʒ, напр. ꞑᄇᄇ ꞑ *я люблю*.

4) Если спрягаемая тема начинается губнымъ, мѣстоименный префиксъ, показатель 1-го лица, опускается, и тогда формы первыхъ лицъ совпадаютъ съ формами вторыхъ лицъ: ბბ *ბით*—1 л. ед. ч. ბბეოვ, 2 л. ед. ч. ბბეოვ, 1 л. мн. ч. ბბეოვთ, 2 л. мн. ч. ბბეოვთ. Иногда въ такихъ случаяхъ префиксъ ბ вносится внутрь основы, напр. ბეკლ—н. ბე-ბ-კლამ *რუაю*.

5) Основы съ начальнымъ б въ первыхъ лицахъ довольствуются замѣною б губнымъ მ: ნკლ—н. გო-მკლემ *ნომო*.

б) Изъ двухъ разновидностей суффикса 3-го лица ед. ч. господствующею является, въ дѣйствительномъ залогѣ исключительно, кáртская форма ლ, внесенная въ чанскій языкъ, какъ и въ мингрельскій, по всей вѣроятности, подъ влиянiемъ грузинскаго языка, напр. ჳსრემ-ლ *пишетъ*; что же касается тубал-каинской формы б, она сохраняется въ спряженiи лишь страдательнаго залога, куда примыкаютъ и среднiе глаголы, какъ напр. რე-ბ *естъ* (§ 109).

Суффиксъ б разъ появляется и съ гласнымъ исходомъ უ, именно въ глаголѣ ...-ბ или ...-ბ-უ, на атинскомъ говорѣ означающемъ *естъ* (§ 109); быть можетъ, этотъ суффиксъ — переживание характера Им. падежа, въ видѣ б-უ.

ДѢЙСТВИТЕЛЬНЫЙ ЗАЛОГЪ.

§ 74. Изъ двухъ залоговъ, дѣйствительнаго и страдательнаго, полнѣе развитъ дѣйствительный. Онъ спрягается съ наращеннымъ вспомогательнымъ ბ/ვ.

Породы и времена.

§ 75. Въ дѣйствительномъ залогѣ четыре породы.

§ 76. Какъ и въ каждомъ яфетическомъ языкѣ породы различаются по гласнымъ характерамъ: I-я порода отличается отсутствiемъ такого гласнаго, напр. ბეკლამ *я порю* или ბჳსრემ *В я пишу*; гласный характеръ II-й породы—*o*, въ атинскомъ говорѣ осложняемый согласнымъ б. (об), напр. ბოჳსრამ *В я порю у себя*, ვობჳსრემ *А я пишу для себя*, ბოჳსრემ *рх id.*; гласный характеръ III-й породы—*α*, тубал-каинскiй эквивалентъ обще-яфетическаго *s*, чисто сохранившагося въ кáртской группѣ,

напр. $\text{з}\text{о}\text{з}\text{о}\text{б}\text{с}\text{д}$ я *разстилаю*, $\text{з}\text{о}\text{з}\text{о}\text{б}\text{с}\text{д}$ я *зажимаю*; гласный характеръ IV-й породы тотъ же звукъ о , но при этомъ въ ней тема — съ наращеннымъ вспомогательнымъ зо (§ 98) во временахъ об-ихъ группъ, напр. $\text{з}\text{о}\text{б}\text{з}\text{о}\text{з}\text{о}\text{з}\text{д}$ А я *заставляю писать*, $\text{д}\text{о}\text{з}\text{о}\text{з}\text{о}\text{з}\text{д}$ рх id.

При образованіи III-й породы нѣкоторые глаголы къ основѣ своей прибавляютъ придатокъ об , напр. $\text{з}\text{о}\text{з}\text{о}\text{б}$: III-я пор. $\text{з}\text{о}\text{з}\text{о}\text{б}\text{об}\text{с}\text{д}$ *пишу*, *урожаю*.

Въ остальномъ спряженіе глаголовъ по II-й, III-й и IV-й породамъ происходитъ по образцамъ I-й породы, какъ можно видѣть въ примѣрахъ.

Надо только отмѣтить, что въ атинскомъ говорѣ гласные характеры породъ o и о , получая наращеніе б , звучатъ об и об , а въ архавскомъ подговорѣ вицскаго говора они появляются въ чистомъ видѣ.

§ 77. Основные времена въ чанскомъ языкѣ раздѣляются на двѣ группы. Первую группу составляютъ главное — настоящее и производное отъ него — прошедшее несовершенное (см. также желательное, гесп. повелительное, § 94), вторую группу составляютъ главное — аористъ и производныя отъ него — сослагательное и будущее.

§ 78. Третья группа, прош. совершенное и давнопрошедшее, не чужда чанскому, но въ немъ эти времена получаютъ рѣдкое примѣненіе. Образованіе же ихъ обычное, судя по уловленнымъ мною пока формамъ прош. совершеннаго: 3-е лице страд. залога сочетается съ объективнымъ префиксомъ Род. падежа (ср. § 99), напр. $\text{з}\text{о}\text{д}\text{о}\text{з}\text{о}\text{з}\text{д}$ я *учился*.

Когда чанскіе глаголы будутъ дослѣдованы вполне, къ третьей группѣ придется отнести и формы съ об , гесп. $\text{д}\text{о}\text{об}$ (§ 109), въ частности прош. совершенное страдат. залога, образованное описательно присоединеніемъ названныхъ словъ къ причастию въ усъченной формѣ: $\text{д}\text{о}\text{об}\text{об}$ ($\text{д}\text{о}\text{об}\text{об}$ об) *онъ поливалъ*, $\text{д}\text{о}\text{об}\text{д}\text{о}\text{об}$ ($\text{д}\text{о}\text{об}\text{д}\text{о}\text{об}$) *онъ засохъ*.

$\text{д}\text{о}\text{об}$ присоединяется и къ аористу для придачи особаго оттѣнка: $\text{д}\text{о}\text{об}$ $\text{д}\text{о}\text{об}$ ты *тогда былъ*, $\text{д}\text{о}\text{об}$ $\text{д}\text{о}\text{об}$ онъ *тогда былъ*.

§ 79. Раздѣленіе основныхъ временъ на двѣ группы зависитъ

отъ различія темъ главныхъ временъ, настоящаго и аориста: настоящая тема — активна, аористная — пассивна. Въ обоихъ случаяхъ, однако, это существенное различіе достигается перегласовкою не глагольной основы, за исключеніемъ коренныхъ глаголовъ съ послѣднимъ согласнымъ ვ (§ 65), а наращаемаго вспомогательнаго, въ настоящемъ ვდ , resp. ვოვ , или უდ , resp. უოვ (§ 69, а), напр. ბეჭდვას ვიპოვე V *порю* или ბეჭდვას დავიპოვე AV или ბეჭდვას უიპოვე я пишу, въ аор. ო (вм. ვო , § 69, b), напр. ბეჭდვას ვიწერე V я написалъ (букв. мнѣ, resp. мною написанъ).

Спряжение и классы.

§ 80. Въ чанскомъ языкѣ одно спряженіе: всѣ глаголы въ немъ образуютъ аор. съ характеромъ ო , показателемъ страдательнаго залога, все равно, огласованъ ли имъ самъ основной глагольный корень или, что болѣе обычно, лишь наращенный вспомогательный глаголъ въ составѣ спрягаемой темы (§ 69, b).

Изъ трехъ спряженій, подлежащихъ въ грузинскомъ, чанскій такимъ образомъ сохранилъ одно III-ье спряженіе.

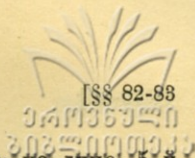
§ 81. Въ чанскомъ спряженіи два основныхъ класса: настоящее время имѣетъ въ дѣйствительномъ залогѣ или характеръ ს , или характеръ უ , воспринимаемые слабымъ корешнымъ или наращеннымъ вспомогательнымъ ვ , resp. ვ : -სდ , resp. -ვოვ , или -უდ , resp. -უოვ (69, а).

Такимъ образомъ изъ пяти классовъ дѣйствительнаго залога, существующихъ грузинскому въ одномъ изъ спряженій, въ чанскомъ представлены 1-й или а-классъ и 3-й или о-классъ, съ замутненіемъ ვ въ უ въ чанскомъ ставшій и-классомъ.

Примѣчаніе. Нѣсколько глаголовъ какъ будто сохраняютъ первоначальный видъ 2-го класса съ чистымъ характеромъ ო , но въ этомъ ო легче усмотрѣть диалектическое явленіе (§ 82, d).

§ 82. Рядомъ съ основными классами въ чанскомъ языкѣ имѣются и побочные, но они или встрѣчаются въ исключительныхъ глаголахъ, или представляютъ диалектическое видоизмѣненіе одного изъ основныхъ классовъ.

а) Есть классъ безъ гласнаго характера: его отличаетъ образование настоящаго времени безъ наращеннаго вспомогатель-

наго и вообще безъ спеціальной огласовки, точно на лицо 5-й классъ I-го параллельнаго грузинскаго спряженія, но по этому побочному классу спрягаются исключительно плавныя основы съ послѣднимъ кореннымъ *ѳ* или *ѣ*, иногда *б* при предшествующемъ гласномъ, напр. *სმინ*, *ბინ*, *ხმინ*, *ბეჯ*: II-я пор. н. вр. *ვინბინ* я *внимаю*, *ვინბინ* я *пою*, *ხმინ* *говорю*, *ბეჯ* *радуясь*.

b) Въ восточномъ нарѣчьи, судя по хопскому говору, довольно часто встрѣчается настоящее время съ характеромъ *о*, напр. *ბეჯოთ* *тяну*.

Однако въ данномъ случаѣ мы отнюдь не имѣемъ дѣла съ i-классомъ, равноцѣннымъ 4-му классу грузинскаго спряженія. Въ хопскомъ говорѣ существуетъ позднѣйшій перебой *и* въ *и*, и въ хопской формѣ съ *о* на лицо лишь позднѣйшее діалектическое видоизмѣненіе болѣе древней формы съ *ჟ*.

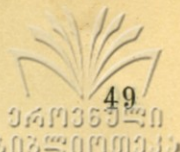
c) Въ восточномъ нарѣчьи, такъ въ хопскомъ говорѣ, мы слышали настоящее время съ нараченнымъ вспомогательнымъ *ჟო*, напр. *ვახვავოთ* *хватаяю*, *ვახვავოთ* *воспринимаю запахъ*. Весьма вѣроятно, е-классъ въ чанскомъ возникъ подъ картскимъ вліяніемъ. Восточнаго по огласовкѣ происхожденія и классъ на *ჟ* въ западномъ нарѣчьи, представленный глаголомъ *ვამბეჟ* *надысю* V, *ვამბეჟ* A.

d) Столь же рѣдко всплывалъ классъ-*ა*: *ბინაოთ* *х смотрю*, *ბინაოთ* *люблю*, *ბინაოთ* *я голоденъ*. Эта разновидность, быть можетъ, какъ къ источнику, восходитъ къ вицскому подговору: здѣсь и въ другихъ случаяхъ *ა* появляется вм. *ჟ*.

§ 83. Для образованія абсолютныхъ формъ спряженія субъективнаго строя берется глагольная тема настоящая или аористная, и въ дѣйствительномъ залогѣ

a) къ ней приставляются извѣстныя уже намъ субъективныя мѣстоименныя частицы (§ 38), въ первыхъ лицахъ временъ обѣихъ группъ префиксъ, въ третьемъ лицѣ ед. ч. суффиксъ *ლ* кромѣ аориста и прошедшихъ временъ, гдѣ 3-е лицо ед. числа заканчивается всегда огласовкою *ჟ* (§ 69, c);

b) во мн. числѣ, кромѣ того, оформленныя въ отношеніи

лица темы получают въ качествѣ суффикса показателъ множественности, въ 1-мъ и 2-мъ лицахъ о, въ 3-мъ б, resp. зб, жб и т. п., кромѣ аориста, гдѣ всегда -j^л (§ 70, b).

Главныя времена.

§ 84. Такимъ образомъ спряженіе главныхъ временъ по всѣмъ классамъ и породамъ дѣйствительнаго залога происходитъ такъ:

въ дѣйствительномъ залогѣ отъ основъ վրահ ̄ корня վրահ ̄ *портъ*, քահ ̄ корня քահ ̄ *писатьъ*, լցահ ̄ корня լցահ ̄ *промокать*, զհ ̄ *разводить огонь*.

Наст.

а - классъ

и - классъ.

V		V		X	
I-я пор.		I-я пор.		I-я пор.	
ед. ч.		ед. ч.		ед. ч.	
ծ-վրահմ	վրահում	ծ-քահում	քահում	ծ-լցահում	լցահում
վրահմ	քահում	լցահում	լցահում	լցահում	լցահում
վրահմ-և	քահում-և	լցահում-և	լցահում-և	լցահում-և	լցահում-և
мн. ч.		мн. ч.		мн. ч.	
ծ-վրահմ-տ	ծ-քահում-տ	ծ-լցահում-տ	լցահում-տ	լցահում-տ	լցահում-տ
վրահմ-տ	քահում-տ	լցահում-տ	լցահում-տ	լցահում-տ	լցահում-տ
վրահմ-ան	քահում-ան	լցահում-ան	լցահում-ան	լցահում-ան	լցահում-ան
II-я пор.		II-я пор.		II-я пор.	
ед. ч.		A		X	
ед. ч.		ед. ч.		ед. ч.	
ց-օլցահմ	ց-օնքահում	ց-օնքահում	ց-օնքահում	ց-օնքահում	ց-օնքահում
օլցահմ	օնքահում	օնքահում	օնքահում	օնքահում	օնքահում
օլցահմ-և	օնքահում-և	օնքահում-և	օնքահում-և	օնքահում-և	օնքահում-և
мн. ч.		мн. ч.		мн. ч.	
ց-օլցահմ-տ	ց-օնքահում-տ	ց-օնքահում-տ	ց-օնքահում-տ	ց-օնքահում-տ	ց-օնքահում-տ
օլցահմ-տ	օնքահում-տ	օնքահում-տ	օնքահում-տ	օնքահում-տ	օնքահում-տ
օլցահմ-ան	օնքահում-ան	օնքահում-ան	օնքահում-ան	օնքահում-ան	օնքահում-ան

III-я пор.

ед. ч.	мн. ч.
᠑-ᠠᠵᠤᠨᠪᠠᠳ	᠑-ᠠᠵᠤᠨᠪᠠᠳ-ᠣᠳ
ᠠᠵᠤᠨᠪᠠᠳ	ᠠᠵᠤᠨᠪᠠᠳ-ᠣᠳ
ᠠᠵᠤᠨᠪᠠᠳ-ᠪᠠ	ᠠᠵᠤᠨᠪᠠᠳ-ᠠᠨᠪ

аор.

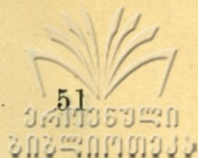
I-я пор.	II-я пор.	III-я пор.
V	Λ	χ
ед. ч.	ед. ч.	ед. ч.
᠔-ᠫᠢᠵᠢᠷᠠᠨ	᠑-ᠠᠨᠪᠢᠵᠢᠷᠠᠨ	᠑-ᠠᠵᠤᠨᠪᠠᠳ
ᠫᠢᠵᠢᠷᠠᠨ	ᠠᠨᠪᠢᠵᠢᠷᠠᠨ	ᠠᠵᠤᠨᠪᠠᠳ
ᠫᠢᠵᠢᠷᠠᠨᠵᠢ	ᠠᠨᠪᠢᠵᠢᠷᠠᠨᠵᠢ	ᠠᠵᠤᠨᠪᠠᠳᠵᠢ
мн. ч.	мн. ч.	мн. ч.
᠔-ᠫᠢᠵᠢᠷᠠᠨ-ᠣᠳ	᠑-ᠠᠨᠪᠢᠵᠢᠷᠠᠨ-ᠣᠳ	᠑-ᠠᠵᠤᠨᠪᠠᠳ-ᠣᠳ
ᠫᠢᠵᠢᠷᠠᠨ-ᠣᠳ	ᠠᠨᠪᠢᠵᠢᠷᠠᠨ-ᠣᠳ	ᠠᠵᠤᠨᠪᠠᠳ-ᠣᠳ
ᠫᠢᠵᠢᠷᠠᠨ-ᠵᠢ	ᠠᠨᠪᠢᠵᠢᠷᠠᠨ-ᠵᠢ	ᠠᠵᠤᠨᠪᠠᠳ-ᠵᠢ

Производные времена.

§ 85. Отъ настоящаго времени производится прош. несовершенное присоединениемъ суффикса ᠣ в первыхъ и вторыхъ лицахъ съ гласнымъ о: -ᠣᠣ, а въ 3-мъ лицѣ ед. числа съ 3-мъ лицомъ аор. наращеннаго вспомогательнаго глагола ᠵ (§ 69,с): -ᠣᠵ и въ 3-мъ лицѣ мн. числа съ сущ. глаголомъ ᠵᠢ (§ 70,б): -ᠣᠵᠢ, напр.

прош. несов.

а-классъ.	ц-классъ.	
V	V	χ
I-я пор.	I-я пор.	I-я пор.
ед. ч.	ед. ч.	ед. ч.
᠔-ᠵᠢᠵᠢᠷᠠᠨ-ᠣᠣ	᠔-ᠫᠢᠵᠢᠷᠠᠨ-ᠣᠣ	᠔-ᠫᠢᠵᠢᠷᠠᠨᠵᠢ-ᠣᠣ
ᠵᠢᠵᠢᠷᠠᠨ-ᠣᠣ	ᠫᠢᠵᠢᠷᠠᠨ-ᠣᠣ	ᠫᠢᠵᠢᠷᠠᠨᠵᠢ-ᠣᠣ
ᠵᠢᠵᠢᠷᠠᠨ-ᠣᠵ	ᠫᠢᠵᠢᠷᠠᠨ-ᠣᠵ	ᠫᠢᠵᠢᠷᠠᠨᠵᠢ-ᠣᠵ

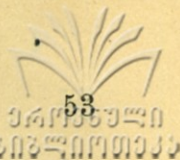
МН. Ч.	МН. Ч.	МН. Ч.
ბჟვანამ-ტი-თ	ბჟანუმ-ტი-თ	ბჟანუმ-ტი-თ
ჟვანამ-ტი-თ	ჟანუმ-ტი-თ	ჟანუმ-ტი-თ
ჟვანამ-ტიჲს	ჟანუმ-ტიჲს	ჟანუმ-ტიჲს
II-я пор.	II-я пор.	III-я пор.
	А	
ЕД. Ч.	ЕД. Ч.	ЕД. Ч.
ვიდვანამ-ტი	ვინჟანუმ-ტი	ვანჟანამ-ტი
იდვანამ-ტი	ინჟანუმ-ტი	ანჟანამ-ტი
იდვანამ-ტიჲ	ინჟანუმ-ტიჲ	ანჟანამ-ტიჲ
МН. Ч.	МН. Ч.	МН. Ч.
ვიდვანამ-ტი-თ	ვინჟანუმ-ტი-თ	ვანჟანამ-ტი-თ
იდვანამ-ტი-თ	ინჟანუმ-ტი-თ	ანჟანამ-ტი-თ
იდვანამ-ტიჲს	ინჟანუმ-ტიჲს	ანჟანამ-ტიჲს

§ 86. Характеръ сослагательнаго, какъ во всѣхъ яфетическихъ языкахъ, гласный *з*, который присоединяется къ аористой темѣ, напр. отъ аор. ბჟანო я написалъ.

	Сослагат.	
I-я пор.	II-я пор.	III-я пор.
ЕД. Ч.	ЕД. Ч.	ЕД. Ч.
ბ-ჟანა, А მჟანა	ვ-ინჟანა	ვ-ანჟანა
ჟანა	ინჟანა	ანჟანა
ჟანა-ს	ინჟანა-ს	ანჟანა-ს
МН. Ч.	МН. Ч.	МН. Ч.
ბ-ჟანათ, А მ-ჟანათ	ვ-ინჟანათ	ვ-ანჟანათ
ჟანათ	ინჟანათ	ანჟანათ
ჟანა-ბ	ინჟანა-ბ	ანჟანა-ბ

§ 87. Отъ сослагательнаго наклоненія въ свою очередь производятся два времени, прошедшее сослагательное и будущія времена:

а) для производства прошедшаго сослагательнаго отъ сослагательнаго достаточно прибавить суффиксъ ტ съ тѣми надбавками *ო* (ტი), *უ* (ტიუ) и *ჲს* (ტიჲს) въ различныхъ лицахъ,

числа часто опускаетъ надбавку ѳъ, и форма обрывается на ѳъ, напр. 𐌱𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰, но иногда съ придаткомъ б: 𐌱𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰𐌳, чего особенно придерживаются въ архавскомъ подговорѣ, β) въ 3-мъ лицѣ мн. числа согласный б въ исходѣ также получаетъ тубал-каинское именное окончаніе 𐌰 (бъ), напр. 𐌳𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰 *будутъ копать* рядомъ съ 𐌳𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰𐌳, γ) въ архавскомъ подговорѣ восточнаго говора западнаго нарѣчія въ 3-мъ лицѣ мн. ч. имѣемъ архаическую форму 𐌱𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰.

Архавская форма 3-го лица мн. ч. своимъ ѳъ вм. б лишь подтверждаетъ, что въ надбавкѣ ѳъ предлежитъ основа существительнаго глагола, обычный предстѣнный видъ полного ѳъ со значеніемъ *сущій* или вѣрнѣе *есть*. Слѣдовательно, будущее время западнаго нарѣчія 𐌳𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰 *я напишу, я буду писать* по-чѣмъ буквально значить „есть, чтобы я писалъ“.

Отъ будущаго въ свою очередь образуется съ помощью суффикса 𐌰𐌰 особое время, напр. 3-е л. 𐌱𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰𐌰: въ А его приводили вм. прош. сослаг.

2) Для производства будущаго параллельнаго, служащаго и условнымъ, въ томъ же западномъ нарѣчіи съ аористомъ сочетается глаголь 𐌰𐌰 *нужно* —

I-я пор.	II-я пор.	III-я пор.
ед. ч.	ед. ч.	ед. ч.
𐌳𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰-𐌰, А 𐌳𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰-𐌰	𐌰𐌰-𐌳𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰-𐌰	𐌰-𐌰𐌰𐌰𐌳𐌰-𐌰
𐌱𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰-𐌰	𐌳𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰-𐌰	𐌰𐌰𐌰𐌰-𐌰
𐌱𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰-𐌰	𐌳𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰-𐌰	𐌰𐌰𐌰𐌰-𐌰
мн. ч.	мн. ч.	мн. ч.
𐌳𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰-𐌰-𐌰, А 𐌳𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰-𐌰-𐌰	𐌰-𐌳𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰-𐌰-𐌰	𐌰-𐌰𐌰𐌰𐌳𐌰-𐌰-𐌰
𐌱𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰-𐌰-𐌰	𐌳𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰-𐌰-𐌰	𐌰𐌰𐌰𐌰-𐌰-𐌰
𐌱𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰-𐌰-𐌰, А 𐌱𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰-𐌰-𐌰	𐌳𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰-𐌰-𐌰, А	𐌰𐌰𐌰𐌰-𐌰-𐌰, А
	[𐌳𐌰𐌳𐌰𐌳𐌰-𐌰-𐌰]	𐌰𐌰𐌰𐌰-𐌰-𐌰.

В) Въ восточномъ нарѣчіи —

1) для производства будущаго времени съ сослагательнымъ сочетается не неизмѣняемая надбавка, а измѣняемый по лицамъ глаголь 𐌰𐌰-бъ *я хочу*, который и спрягается (§ 99) одновременно

въ отрицательномъ — отрицаніе *дѣ* съ вторыми лицами настоящаго времени, причеиъ за гласнымъ *ѣ* отрицанія передъ согласнымъ глагола появляется *б*.

Повел. наклон.

положительное.

I-я пор.	II-я пор.	III-я пор.
ед. ч.	ед. ч.	ед. ч.
2 л. <i>ѣзѣ</i>	<i>ѣѣзѣ, рх ѣѣзѣ</i>	<i>ѣзѣ</i>
мн. ч.	мн. ч.	мн. ч.
2 л. <i>ѣзѣте</i>	<i>ѣѣзѣте, рх ѣѣзѣте</i>	<i>ѣзѣте</i>

отрицательное

I-я пор.	II-я пор.	III-я пор.
ед. ч.	ед. ч.	ед. ч.
зап.	вост.	
2 л. <i>дѣ (А дѣ-б) ѣзѣ</i>	<i>дѣ ѣзѣ</i>	<i>дѣте ѣзѣ</i> и т. д.
мн. ч.	мн. ч.	
2 л. <i>дѣ (А дѣ-б) ѣзѣте</i>	<i>дѣ ѣзѣте</i>	<i>дѣте ѣзѣте</i> и т. д.

Для выраженія тѣхъ же, особенно же другихъ лицъ повелит. наклоненія какъ въ утвердительномъ, такъ въ отрицательномъ предложеніи употребляются соответственные формы сослагательнаго наклоненія, напр. *дѣ ѣзѣте не копайте, ѣзѣте рх пусть они пишутъ.*

§ 89. Первые изслѣдователи въ парадигмы спряженія особо внесли отрицательныя формы всѣхъ временъ, но на дѣлѣ, кромѣ повелительнаго, ни одно время или наклоненіе не отличаетъ отрицательной формы отъ положительной формы глагола. Отрицательной частицею служить во всѣхъ временахъ кромѣ повелительнаго *ѣзѣ*, resp. *ѣзѣ* или усиленная ея форма *ѣзѣте*, resp. *ѣзѣте*, а также *ѣзѣте* вм. *ѣзѣте*, напр.

მნ. ჩ.	მნ. ჩ.
ვსათი მჭკროკოთ	ვს ბჭკროკოთ
ვსათი ნჭკროკოთ	ვს ნჭკროკოთ
ვსათი ნჭკროკობს	ვს ნჭკროკობს

Страдательный залогъ.

§ 90. Въ страдательномъ залогѣ я наблюдаю двѣ породы, I-ю и II-ю (§ 76).

Встрѣчается характеръ III-ей пор. — *და, ნაჲრ. ვაძმობეჭკობ-და-უა ჯაზაბილზ, ვაძმობეჭკობ-და-უა ნასკუილაო*, но чаще у глаголовъ объективнаго строя, при томъ всегда въ основахъ, повидимому, кáртскаго происхожденiя.

§ 91. Для образованiя главныхъ временъ, настоящаго и аориста, берется глагольная тема или настоящая, или аористная. Аористная тема у страдательнаго залога общая съ дѣйствительнымъ, что же касается настоящей темы, то она пассивная: она получается наращенiемъ на основу даннаго глагола вспомога-тельнаго глагола *ბ* въ формѣ причастiя страдательнаго залога *ქ* (§ 70, а, 1) или *უ* (§ 70, а, 2), *ნაჲრ. ბქ ნსიდაყიყი, უუბ-უა ირთუიყიყი*.

§ 92. Такимъ образомъ въ страдательномъ залогѣ при одномъ спряженiи два класса, т. е. при одномъ аористѣ, общемъ съ дѣйствительнымъ залогомъ, два типа настоящаго времени, одинъ съ характеромъ *ქ* (*ქ*), другой съ характеромъ *უ* (*უ*).

Эти классы страдательнаго залога, *е*-классъ и *и*-классъ, въ чанскомъ—иногo происхожденiя, гласные *ე* и *ი* въ нихъ—характеры страдательнаго залога, въ грузинскомъ обыкновенно появляющiеся въ видѣ *ო* (§ 70, а, 1) и *უ*, *ნაჲრ. ი* (§ 70, а, 2) въ исходѣ темы каждаго глагола въ страдательномъ залогѣ.

§ 93. Само спряженiе въ страдательномъ залогѣ происходитъ также, какъ въ дѣйствительномъ. Къ настоящей или аористной темѣ приставляются извѣстныя субъективныя мѣстоименныя частицы (§§ 38, 73) и показатели множественности (§ 83, b).

Настоящ.

I-й классъ.		2-й классъ.	
I-я пор.	II-я пор.	I-я пор.	
ед. ч.	ед. ч.	ед. ч.	
ò-б-г ^р	ò-òìò-г ^р	ò-òìò-г ^р	
б-г ^р	òìò-г ^р	òìò-г ^р	
б-г ^б	òìò-г ^б	òìò-г ^б	
мн. ч.	мн. ч.	мн. ч.	
ò-б-г ^р -ò	ò-òìò-г ^р -ò	ò-òìò-г ^р -ò	
б-г ^р -ò	òìò-г ^р -ò	òìò-г ^р -ò	
{б-г ^р -сб А	òìò-г ^р -сб А	òìò-г ^р -сб А	
{б-г ^б -сб V	òìò-г ^б -сб V	òìò-г ^б -сб V	

Разница въ 3-мъ л. мн. числа происходитъ отъ того, что въ западномъ говорѣ оно образовано отъ пассивной темы (б^{г^р), а въ восточномъ, подь его же влїянїемъ и въ V, отъ 3-го лица ед. числа (б^{г^б).}}

§ 94. Прошедшее несовершенное производится отъ настоящаго съ помощью суффикса ò, именно, смотря по лицамъ òò, òìò и òìò^р, какъ въ дѣйствительномъ (§ 85):

I-й классъ.		II-й классъ.	
I-я пор.	II-я пор.	I-я пор.	
ед. ч.	ед. ч.	ед. ч.	
ò-б ^{г^р} -òò	ò-òìòìò-òò	ò-òìòòìò-òò	
б ^{г^р} -òò	òìòìò-òò	òìòòìò-òò	
б ^{г^р} -òìò	òìòìò-òìò	òìòòìò-òìò	
мн. ч.	мн. ч.	мн. ч.	
ò-б ^{г^р} -òò-ò	ò-òìòìò-òò-ò	ò-òìòòìò-òò-ò	
б ^{г^р} -òò-ò	òìòìò-òò-ò	òìòòìò-òò-ò	
б ^{г^р} -òìò ^р	òìòìò-òìò ^р	òìòòìò-òìò ^р	

Потеря ^р въ исходѣ основы свойственна третьимъ лицамъ, но мѣстами не исключается и сохраненїе ^р: б^{г^р}òìò, òìòòìòòìò и т. д. (ср. § 99).

Отъ прош. несов. также образуется модальная разновидность съ помощью гласнаго ^с, характера сослагательнаго. Эта разновидность имѣетъ значенїе желательнаго, гесп. повелительнаго, и отъ нея употребляется часто 3-е л. ед. числа: б^{г^р}òìò^с пусть сидитъ.

§ 95. Въ спряженіи временъ второй группы страдательный залогъ ничѣмъ не отличается отъ дѣйствительнаго (§§ 83, 84, 86 сл.).

§ 96. Особенности въ образованіи временъ страдательнаго залога, когда онѣ бывають, зависятъ отъ особенности корней, такъ зубные корни, утрачивая послѣдній коренной & въ первыхъ временахъ, напр. *ბეჭ სიჯუ, ვიწკვედ სმოტრუ*, сохраняють его во вторыхъ временахъ: аор. *ბეჭდი, ვიწკვედი*, сосл. *ბეჭდა, ვიწკვედა*, б. *ბეჭდავ, ბეჭდავინახ, ვიწკვედავ, ვიწკვედავინახ*.

Относительныя формы спряженія.

§ 97. Относительныя формы отъ абсолютныхъ отличаются одною подробностью: для выраженія того или иного отношенія къ требуемому лицу абсолютныя формы получаютъ объективные префиксы, смотря по надобности, неоформленные, родительные или дательные. Единственный ущербъ, постигающій при этомъ абсолютную форму, — потеря субъективнаго префикса 1-го лица, какъ бы онъ ни звучалъ. (ბ/ვ. მ или თ) при стеченіи съ объективнымъ префиксомъ 2-го лица, напр. *მე-გი-ღახავდავ ია პრивედუ კვ თებ, ვა-ვინ ია თება ხვამილ*.

§ 98. Одна порода, именно IV-я, всегда включаетъ въ себѣ отношеніе, дательное, къ 3-му лицу, напр. *ვინტანავდი ია ზასთავლია ეო პისათ*. Посему спряженіе IV-й породы относится къ относительнымъ формамъ:

	наст.		
А	рх		х
ვინტანავდი	ბინტანავდი		ვინტანავდი
ინტანავდი	ინტანავდი		ინტანავდი
ინტანავდის	ინტანავდის		ინტანავდის
	и т. д.		
	аор.		
А	рх		х
ვინტანავდი	ბინტანავდი		ვინტანავდი
ინტანავდი	ინტანავდი		ინტანავდი
ინტანავდი	ინტანავდი		ინტანავდი
	и т. д.		

буд.

•А	рх	х
ვინჴარაფარე	ბინჴარაფარე	ვინჴარაფარეინან
ანჴარაფარე	ანჴარაფარე	ანჴარაფარეინან
ანჴარაფარესე	ანჴარაფარესე	ანჴარაფარესეინან.

Здѣсь не перечислены производныя времена первой группы, повел., сослаг. и условное, образующіяся нормально.

Спряжение глаголовъ объективнаго строя.

§ 99. Берется глагольная основа, образуется 3-е лицо по I-й породѣ страдательнаго залога, иногда и дѣйствительнаго, и сочетается съ объективными префиксами.

Всего три спряженія объективнаго строя въ зависимости отъ вида префиксовъ: I-е спряженіе съ неформленными объективными префиксами, II-е спряженіе — съ родительными, III-е спряженіе — съ дательными.

I-е спряж.	II-е спряж.	III-е спряж.
наст.	наст.	наст.
მ-შენს я помню	მი-ღუნს у меня есть,	მა-ბარბაღუნს брежу
გ-შენს	გი-ღუნს [იმყო]	გა-ბარბაღუნს
შენს	უ-ღუნს	ა-ბარბაღუნს
მ-შენან	მი-ღუნან, х, V მი-ღუნან	მა-ბარბაღუნან
გ-შენან	გი-ღუნან, х, V გი-ღუნან	გა-ბარბაღუნან
შენან	უ-ღუნან, х, V უ-ღუნან	ა-ბარბაღუნან
прош. нес.	прош. нес.	прош. несов.

Λ

მ-შენტე	მი-ღურტე მი-ღურტე	მა-ბარბაღურტე
გ-შენტე	გი-ღურტე გი-ღურტე	გა-ბარბაღურტე
შენტე	უ-ღურტე უ-ღურტე	ა-ბარბაღურტე
მ-შენტეს	მი-ღურტეს მი-ღურტეს	მა-ბარბაღურტეს
გ-შენტეს	გი-ღურტეს გი-ღურტეს	გა-ბარბაღურტეს
შენტეს	უ-ღურტეს უ-ღურტეს	ა-ბარბაღურტეს.

Въ прош. несов. ო исчезаетъ діалектически, особенно въ восточномъ нарѣчій: მა-ბარბაღურტე и т. д. (ср. 94).

Нѣкоторые изъ глаголовъ объективнаго строя образуютъ и вторыя времена, напр. аор. მ-ბარბაღუ, сосл. მ-ბარბაღას и т. д. Попадались и формы буд. параллельнаго: სხენუკა.

Формы III-го спряженія объективнаго строя обыкновенно употребляются для выраженія возможности, напр. მამბობენ я могу видѣть, ვარ სკოტენ не можетъ ловить.

Въ III-мъ спряженіи встрѣчается и тубал-кайнскій рядъ, т. е. съ дат. на ე, напр. аор. გო-მო-ჭკანდუ я забылъ, გო-გო-ჭკანდუ, გო-ა-ჭკანდუ.

Описательное спряженіе.

§ 100. Глаголы მიღუბ იმყო и ვარე я есмь и ихъ прош. несов., сочетаясь съ прич. страд. залога на ერ-ი, образуютъ описательныя времена: прош. совершенное и давнопрошедшее дѣйств. и страд. залоговъ, напр.

дѣйств. зал.

страд. зал.

прош. соверш.

ჭარერი მიღუბ, გიღუბ и т. д. ჭარერი ვარე, არე и т. д.

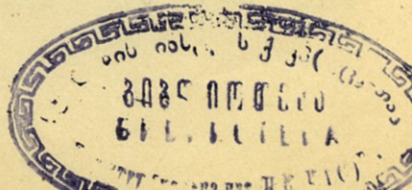
давнопрош.

ჭარერი მიღუტუ, გიღუტუ и т. д. ჭარერი ვარტი, არტი и т. д.

Описательными временами являются и буд. съ მინან и даже съ რე, равно буд. паралл. съ კა (§ 87, b).

§ 101. Къ описательному спряженію можно отнести спряженіе такихъ отыменныхъ глаголовъ, которые представляютъ сочетаніе имени, прилагательнаго или существительнаго, съ глаголами ახენაოუ ძლათ, აღღაღუ ძლათ, მუხამუ დავათ и т. п., напр. ვაბუღო ახენაოუ სოღაშათა, ვაკ ახენაოუ უხუტუ, ღუკ ვაღღაღა я совершилъ мольбу, просилъ, ჭკუვაბი მამბი ათვისათ.

§ 102. Отыменные глаголы въ большинствѣ впрочемъ образуются легко отъ любого, даже заимствованнаго существительнаго или прилагательнаго съ именемъ дѣйствія по III-ей породѣ, напр. თუშმანი — ათუშმანუ კაათა, II-я пор. н. ვითუშმანამ, ხანი — ახანოუ ათოვით, I-я пор. н. ვახანოუ.

Отглагольные имена.

(Имена дѣйствія и причастія).

§ 103. Въмѣсто неопредѣленнаго наклоненія въ чанскомъ имѣются различныя виды отглагольныхъ именъ (араб. „масдар“).

а) Природное чанское отглагольное имя представляетъ 3-е лицо аориста съ префиксомъ *ə*, тубал-кайнскою разновидностью гласнаго характера III-й, а также IV-й породы яфетическаго спряженія, напр. *ə*рѣр *расти*, *ə*рѣр х (*ə*рѣр А) *писаніе*, *ə*рѣр *копаніе*. При предлогахъ или равнозначущихъ имъ префиксахъ характеръ *ə* отпадаетъ. Когда именное образование восходитъ къ IV-й породѣ, то это ясно по наращенному *ə*рѣр: *ə*рѣр *вращиваніе*, *рѣр* *красть*, „*ə*рѣр“ [вм. *ə*рѣр *стирать*] R. Часто образование — по III-й пор. съ *ə*рѣр: *ə*рѣр *просить*, *рѣр* *взыть*, *рѣр* *гаснуть*.

б) Иногда это имя дѣйствія производится съ тѣмъ же префиксомъ отъ настоящей темы: *ə*рѣр рядомъ съ *ə*рѣр *понимать*, *ə*рѣр рядомъ съ *ə*рѣр *смотреть*.

в) Нѣкоторые глаголы имя дѣйствія заканчиваютъ гласнымъ *ə*: *ə*рѣр, *рѣр*, „*ə*рѣр“, „*ə*рѣр“.

д) Иныя глаголы имя дѣйствія образуютъ съ суффиксомъ *ə*рѣр—*ə*рѣр *косить*, *рѣр* и *рѣр* *метать*, *бросать*, по II-й пор.: „*ə*рѣр“ *Вт*“ *расти*.

е) Встрѣчается и образование съ суффиксомъ *ə*рѣр, resp. *рѣр*, но это, внѣ сомнѣнія, заимствовано непосредственно или черезъ мингрельцевъ изъ грузинскаго, такъ *рѣр* вм. *ə*рѣр, *рѣр* вм. *ə*рѣр и т. п. Западное нарѣчіе его не знаетъ.

§ 104. Къ отглагольнымъ именамъ относятся и причастія, а также имя дѣйствующаго лица: ихъ два, одно дѣйствительнаго залога, другое — страдательнаго.

а) Причастіе дѣйствительнаго залога, оно же — имя дѣйствующаго лица (ср. § 118, а, б), представляетъ 3-е лицо ед. ч. настоящаго времени, напр. *рѣр* А или *рѣр* х онъ *пишетъ* и *писатель*, *рѣр* А онъ *копаетъ* и *копатель*.

b) Причастіе страдательнаго залога образуется при помощи суффикса $\text{ქ}^{\text{რ-ო}}$, напр. წაწერო *написанный*, ხაშკო *вскопанный*.

Въ восточномъ нарѣчїи, при наличїи другого г въ словѣ, г суффикса $\text{ქ}^{\text{რ-ო}}$ можетъ обратиться въ ლ , напр. въ х рядомъ съ წაწერო существуетъ и форма წაწერლო .

§ 105. Въ чанскомъ существуетъ и герундивная форма съ суффиксомъ ღა : суффиксъ присоединяется къ аористу, напр. წაწერღა , ხაშკღა .

Сводные корни.

§ 106. Въ нѣсколькихъ глаголахъ для полноты спряженїя сводятся два различныхъ корня. Глаголы въ такихъ случаяхъ первыя времена имѣютъ отъ одного корня, вторыя — цѣликомъ или отчасти отъ другого. Таковы: $\text{ქ}^{\text{მ}}$ (> $\text{ქ}^{\text{ოვ}}$ х) *дѣлать* (§ 107), $\text{ქ}^{\text{ვ}}$ (> ვ А) *дѣлать* (§ 108), წ *существовать* (§ 109), $\text{ლ}^{\text{ვ}}$ *ходить* съ $\text{გ}^{\text{ზ}}$ *ходить* и $\text{ხ}^{\text{ო}}$, resp. $\text{ხ}^{\text{ო}}$ *ходить* (§ 110).

Можно еще упомянуть здѣсь же глаголы: а) $\text{გ}^{\text{ოვსებ}}$ *я ѣмъ*, образующій лишь первыя времена, и б) ღ *брать*, чередующійся въ различныхъ временахъ съ ღ , разновидностью своего корня ($\text{ღ}^{\text{ვ}}$ > $\text{ღ}^{\text{მ}^{\text{ვ}}}$ > ღ). Формы этихъ глаголовъ перечислены въ *Словарь*.

§ 107. $\text{ქ}^{\text{მ}}$ || $\text{ქ}^{\text{მ}}$ > $\text{ქ}^{\text{ოვ}}$

II-я пор.
наст.

А	В	Х
$\text{ვ}^{\text{ოქმ}}$ <i>дѣлаю</i>	$\text{ბ}^{\text{ოქმ}}$	$\text{ვ}^{\text{ოქოვ}}$
ოქმ	ოქმ	ოქოვ
ოქმს	ოქმს	ოქოვს

и т. д.

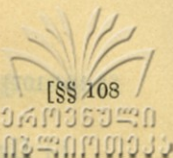
прош. нес.

$\text{ვ}^{\text{ოქმტო}}$	$\text{ბ}^{\text{ოქმტო}}$	$\text{ვ}^{\text{ოქოვტო}}$
---------------------------	---------------------------	----------------------------

пов.

ოქმტას	ოქმტას	ოქოვტას .
-----------------	-----------------	--------------------

Вторыя времена $\text{ქ}^{\text{მ}}$ восполняетъ формами корня $\text{ქ}^{\text{ვ}}$ (§108) по I-й породѣ.

§ 108. ʒ > ʒ

X	V	A
ʒyʒyʒy <i>дълать</i>	—	—

I-я пор.

аор.

ʒo я <i>сдѣлалъ</i> .	ʒo, ʒo-ʒo	ʒo, ʒo-ʒo.
-----------------------	-----------	------------

ʒo [ʒo-ʒo]	ʒo	o
------------	----	---

ʒʒ	ʒʒ	ʒ
----	----	---

ʒoo	ʒoo	ʒoo
-----	-----	-----

ʒoo	ʒoo	oo
-----	-----	----

ʒʒʒ	ʒʒʒ	ʒʒ
-----	-----	----

сослаг.

ʒs	ʒs	ʒs
----	----	----

ʒʒs	ʒʒs	[s
-----	-----	----

ʒʒʒs	ʒʒʒs	sʒ
------	------	----

ʒʒoo	ʒʒoo	ʒʒoo
------	------	------

ʒʒoo	ʒʒoo	oo
------	------	----

ʒʒʒs	ʒʒʒs	sʒʒ]
------	------	------

буд.

X	V	A
ʒsʒʒʒs	ʒsʒʒʒ	ʒsʒʒʒ

ʒʒʒʒʒʒs	ʒʒʒʒʒʒ	sʒʒʒʒʒ
---------	--------	--------

ʒʒʒʒʒʒʒs	ʒʒʒʒʒʒʒ	[sʒʒʒʒʒʒʒ
----------	---------	-----------

ʒʒʒʒʒʒʒʒs	ʒʒʒʒʒʒʒʒ	ʒʒʒʒʒʒʒʒ
-----------	----------	----------

ʒʒʒʒʒʒʒʒʒs	ʒʒʒʒʒʒʒʒʒ	sʒʒʒʒʒʒʒʒʒ
------------	-----------	------------

ʒʒʒʒʒʒʒʒʒʒs	ʒʒʒʒʒʒʒʒʒʒ	sʒʒʒʒʒʒʒʒʒʒ]
-------------	------------	--------------

Первыя времена у этого корня по I-й породѣ самостоятельно не употребляются, но они существуютъ, сохранившись въ состояннн сращенія со спрягаемыми темами въ видѣ: ʒoʒʒ и т. п. (§69); въ нихъ и имѣемъ наращенный вспомогательный глаголь.

страд. залогъ.
II-я пор.
наст.

x	V	A
զօրջարծ Ժնլալոս, ժտանովոս, Ենլալոս	ծօրջար	Բ.Ե.Պ <i>бываю</i> [ջօր] ար
օրջար	օրջար	օր
օրջար	օրջար	օր
զօրջարտ	ծօրջարտ	[ջօրտ] ար
օրջարտ > օրջարտ	օրջարտ	օրտ
օրջարն	օրջարն	օրն

прош. несов.

զօրջարտի [> * զօրջարտի]	ծօրջարտի
օրջարտի	օրջարտի
օրջարտի	օրջարտի
զօրջարտիտ	ծօրջարտիտ
օրջարտիտ	օրջարտիտ
օրջարտիք	օրջարտիք

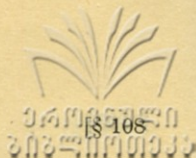
пов. накл.

օրջարտն <i>da budetn</i>	օրջարտն <i>da budetn</i>
--------------------------	--------------------------

аор.

x	px	px	V	A
զօրջար ¹⁾	ծօրջար ¹⁾	Զ-ծօրջար	Զ-ծօր	Զ-ջօր ¹⁾
օրջար	օրջար	Զ-օրջար	Զ-օր	օր
օրջար	օրջար	Զ-օրջար	Զ-օր	Զ-օր
զօրջարտ	ծօրջարտ	Զ-ծօրջարտ	Զ-ծօրտ	Զ-ջօրտ
օրջարտ	օրջարտ	Զ-օրջարտ	Զ-օրտ	օրտ
օրջարք	օրջարք	Զ-օրջարք	Զ-օրք	Զ-օրք

1) Какъ зօրջար, такъ ծօրջար сочетаются, конечно, съ предлогомъ Զ-: Զ-զօրջար, Զ-ծօրջար, Զ-օրջար, Զ-օրջար, Զ-օրջար и т. д. Въ А замѣчаемъ, что формы безъ предлога Զ, гер. Զ, сохранились лишь во 2-хъ лицахъ. Приходилось слышать и ослабленіе • въ 2. 2-ր 2-ր Եմ. 2-ր օրջար что случилось?

СОСЛАГ.

x	px	px	V	A
ցոյցս	ձինքս	ձոցս	ձոս	ցոս
ոյցս	ոնքս	ոցս	ոս	ոս
ոյցսն	ոնքսն	ոցսն	ոսն	ոսն
ցոյցատ	ձինքատ	ձոցատ	ձոստ	ցոստ
ոյցատ	ոնքատ	ոցատ	ոստ	ոստ
ոյցան	ոնքան	ոցան	ոսն	ոսն

прош. сослаг.

ցոյցս՞րի, ճռ-ցոյցս՞րի	[ձոցս՞րի	ձոս՞րի	ցոս՞րի 1)
ճռ-ոյցս՞րի	ոցս՞րի	ոս՞րի	ոս՞րի
ճռ-ոյցս՞րից	И Т. П.]		ոս՞րից
ցոյցս՞րիտ, ճռ-ցոյցս՞-			И Т. Д.
ճռ-ոյցս՞րիտ	[՞րիտ		
ճռ-ոյցս՞րիք			

буд.

ցոյցսմինքն	ձոցս՞րց	ձոս՞րց	ցոս՞րց
ոյցսցինքն	ոցս՞րց	ոս՞րց	ոս՞րց
ոյցսսքն	ոցս՞րց	ոս՞րց	ոս՞րցից
ցոյցսմինքնան	ձոցս՞րց	ձոս՞րց	ցոս՞րցից
ոյցսցինքնան	ոցս՞րց	ոս՞րց	ոս՞րցից
ոյցսսքնան	{ ցոցս՞րցն	ոսցս՞րցն	ոսցս՞րցն
	{ ցոցսնքնից		

повел.

ոյցո	ոցո	ոո
отриц. մե օյցր	մեո օցր	մեո օր
ոյցոտ, ճռօցոտ	ոցոտ	ոոտ
отриц. մե օյցրտ	մեո օցրտ	մեո օրտ

Въ значеніи будущаго я слышалъ и форму ցոցս՞րց *будетъ*.

Отъ настоящей основы этого же корня — ցոցս я слышалъ въ значеніи *бываю* въ px (по всей видимости, подъ восточнымъ вліяніемъ) формы первыхъ временъ страдательнаго залога II-й породы 2-го класса:

1) Эти формы въ А мнѣ сообщали, но съ « ВМ. Գ. ցոցստ и т. д.

наст.	прош. несов.	пов.
ցոյւտայր	ցոյւտայրի	ոյւտայրէս
ոյւտայր	ոյւտայրի	<i>нужь бываетъ</i>
ոյւտայրն	ոյւտայրի	
ցոյւտայրոտ	ցոյւտայրիտ	
ոյւտայրոտ	ոյւտայրիտ	
ոյւտայրնն	ոյւտայրիլ	

§ 109. ւ: настоящая основа полная—ւրի, предъченная—րի

наст.		прош. несов.		
А	х, V	А	х	V
ցւրի	ցւրի, նւրի	ցւրի	ցւրի, նւրի	
ւրի	րի	ւրի	րի, լի	
ւնի, ւն	րին	ւրի		լի
ցւրիոտ	ցւրիոտ, նւրիոտ	ցւրիտ	ցւրիտ, նւրիտ	
ւրիոտ	րիոտ	ւրիտ		լիտ
ւրնն	րինն	ւրիլ		լիլ

пов.

ւրիս *да будетъ* լիս *да будетъ.*

Съ предлогомъ ըս часто употребляется н.: 2-е л. ը-ւրի, 3-е л. ը-ւրին.

ւնի, resp. ւն атинскаго говора образованъ съ помощью мѣстоименнаго суффикса նի или նотъ отъ усѣченнаго вида ւ той же основы ւր, resp. ւ.

Будущее параллельное (условное) у ւ образуется отъ прош. несов.: ի-ւրիցա (*если*) ты былъ бы, будешь, ւրիցա-տո (*если*) было бы даже, *будетъ*; къ прош. несов. восходить и сослагательное, отъ котораго произведено обычное буд.: ւրիսցի «(кто ни) *будетъ*», (кто) бы ни былъ.

Въ качествѣ вторыхъ временъ этого глагола употребляются соотвѣтственныя формы корня լը по II-й породѣ.

§ 110. ը *ходить*, ցւն ը *ходить* и նո, resp. նո *ходить*.

а) Въ корнѣ ლ замѣчается, какъ и въ грузинскомъ, дифференціація коренного ლ по временамъ: въ первыхъ временахъ плавный звукъ держится (ლ), во вторыхъ онъ отвердѣваетъ въ ლ. Корень ლ есть остатокъ сугубо-слабаго трехсогласнаго სvl (карт. svl || hvl: груз. სვლს, ვლს [$< hvla$]): Въ чанскомъ губной еще появляется въ неопредѣленномъ: ლლვს.

Спрягается глаголь по 2-му классу страдательнаго залога, въ первыхъ временахъ съ родительнымъ отношеніемъ 3-го лица, во вторыхъ временахъ абсолютно, но по II-й породѣ (см. стр. 69).

Усѣченныя формы (безъ Ⴀ) восточнаго нарѣчія даютъ себя знать иногда не только въ сосѣднемъ архавскомъ, но и въ болѣе дальнемъ виіскомъ говорѣ.

Глаголь этотъ сочетается съ предлогами მჲ и მჟ со всѣми тѣми фонетическими послѣдствіями, которыя сопровождаютъ встрѣчу მჲ и მჟ съ гласнымъ უ (§§ 57,а, 58): მჲჟუღუღ, resp. მჲჟუღუ ლიჟოჟუ, მჟუღუღ, resp. მჟუღუ и т. д., მჟუღუღ, resp. მჟუღუღ and მჟუღუღ იდუ თუდა, ნუღუღ, resp. ნუღუღ, ნუღუღ and т. д., ნუღუღსს, ხ ნუღუღსს.

Въ восточномъ нарѣчіи для первыхъ лицъ Ачар. приводитъ съ предлогомъ მჟ формы „მჟუღუღ“ „მჟუღუღ“.

Сюда относится и прош. сов. მჲმღვჟუღუღ я *прибыл*.

Для глаголовъ съ предлогами მჲ и მჟ вторыя времена заимствуются всегда у корня სჲ, resp. სტ.

ბ) Формы отъ основы ჳზსლ особенностей не представляютъ въ образованіи, если исключить діалектическую утрату I-го коренного; заимствуются же у него для ლ аористъ и нѣкоторыя лица будущаго, такъ аор. ჳოზზსლსლ X, ჳოზზსლსლ V, ჳოზზსლსლ A, ჳოზზსლსლ A, ჳოზზსლსლ X, V ჳოზზსლსლ, буд. ჳოზზსლსლ A, ჳოზზსლსლ и т. п.

с) Корень სჲ, resp. სტ даетъ формы вторыхъ временъ, наиболѣе употребительныя и для ლ, но всегда съ предлогами მჲ или მჟ (см. стр. 70).

ნაწ.

AV, x

გულკონ, V ბუკონ,
ულკონ,
ულკონ
გულკონთ, V ბუკონთ
ულკონთ
ულკონან, x, V ულკონან

აორ.

AV, x

ვიდი, V ბიდი
იდი
იღუ
ვიდით, V ბიდით
იდით
იღეს

პობ.

სმ. также ხო. Въ V, иногда въ A кроме того жъ: приходи! иди сюда!

отриц. მე მუკუნ მუ მუკუნ
მე მუკუნთ მე მუკუნთ

x, px

გულკონ, px ბუკუნ
ულკონ
ულკონ
გულკონთ, px ბუკუნთ
ულკონთ
ულკონან

ოსლაგ.

AV, x

ვიდა, V ბიდა
იდა
იდას
ვიდათ, V ბიდათ
იდათ
იდას

AV, x

გულკონტ, V ბუკონტ
ულკონტ
ულკონტუ ი ტ. დ.

პობ.

ულკონტას

ბუღ.

AV

ვიდარე, V ბიდარე
იდარე
იდასერე, V იდასე
ვიდათერე, V ბიდათერე, px ბიდათერე
იდათერე, V იდათერე
იდასერე, V იდასერე, px იდასერე

прош. несов.

x, px

გულკონტ, px ბუკუნტ
ულკონტ
ულკონტუ ი ტ. დ.

ბუღ.

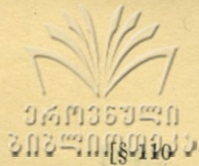
x

ვიდამინან
იდაგინან
იდასუნან
ვიდამინანან
იდაგინანან
იდასუნანან

УСЛОВН.

x

ვიდამინტუ იდასუნტუ ვიდამინტეს იდაგინტეს იდასუნტეს.

<p>аор. AV, X</p> <p>მე-ქთი, X, V მეფთი მე-ხოი მე-ხოუ</p> <p>მე-ქთით, X, V მეფთით მე-ხოით</p> <p>მე-ხოეს მე-ხოეს</p>	<p>прош. сосл. V, X</p> <p>მე-ფთაძი მე-ხოაძი მე-ხოაჭუ</p> <p>მე-ფთაძით მე-ხოაძით</p> <p>მე-ხოაქეს მე-ხოაქეს</p>	<p>буд. X</p> <p>მე-ფთაძინენ მე-ხოაძინენ მე-ხოაქუნენ მე-ფთაძინენს მე-ხოაძინენს მე-ხოაქუნენს</p>	<p>буд. парам. AV</p> <p>მე-ქთიჯელ, V მე-ფთიჯელ მე-ხოიჯელ მე-ხოუჯელ მე-ქთიჯელთ, V მე-ფთიჯელთ მე-ხოიჯელთ</p> <p>მე-ქთიქეს მე-ხოიქეს</p>	<p>буд. AV</p> <p>მე-ფთაძი, V მე-ფთაძი მე-ხოაძი მე-ხოაქეს მე-ქთაძი, V მე-ქთაძი მე-ხოაძი, V მე-ხოაძი</p>	<p>УСЛОВН.</p> <p>A</p> <p>მე-ქთაძი მე-ხოაძი მე-ხოაქეს მე-ქთაძი, V მე-ქთაძი მე-ხოაძი, V მე-ხოაძი</p>	<p>X</p> <p>მე-ფთაძინტუ მე-ხოაძინტუ მე-ხოაქუნტუ მე-ფთაძინტეს მე-ხოაძინტეს მე-ხოაქუნტეს</p>
--	---	---	--	---	--	--

Отриц. см. 9.

Также спрягается этот глаголъ съ предлогомъ მე: аор. მე-ქთი, resp. მე-ფთაძი, resp. მე-ფთაძინენ, и მე-ფთაძინენს и т. п.

Союзы.

§ 111. Изъ союзовъ особаго упоминанія заслуживаютъ *ღ* и, *თ* также, и *ი* и *ბ* *если, когда* (букв. *что*):

a) при предшествующемъ *თ* согласный элементъ *ღ* союза *ღ* сливается съ нимъ, не только въ числительныхъ, но и въ глаголахъ, напр. *მეგუბდითღ* (ср. § 34) *вм. მეგუბდით ღღ*;

b) *თ* появляется исключительно энклитически;

c) союзъ *ბ* ставится въ концѣ предложенія.

Словообразование.

§ 112. Слова образуются или исключительно внутреннею огласовкою согласныхъ звуковъ корня или также внѣшними наращеніями—съ помощью префиксовъ и суффиксовъ.

§ 113. Основные формы словъ и вообще зиждательныхъ основъ, образуемыхъ одною внутреннею огласовкою, слѣдующія:

a) ktal: უჯღ-ი (*ეუჯღი > ეჯღი*) *сыръ*, კვჯ-ი *яйцо* (*шудятное*), съ тубал.-кайн. огласовкою—ktol: თხღ-ღ *выжимки*.

b) ktel: ტბბი *кора*, ტბბღ *лубокъ*,
ketl: კბბღ-ი *конопля*.

c) ktul: მხუჯი *плечо*, ტუბღ *близнецы*, глаг. осн. ქთუღ,
kutl: ფუღკ-ი *листъ*, ფუღჯ-ი *почка*, глаг. осн. ფუღს.

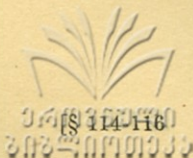
d) ktil: თხინ-ი *мелкій орехъ*, სკინ-ი *сынъ*, глаг. осн. ქთინღ,
kitl: კობღ-ი *зубъ* (ср. kitil).

e) kotol > kutul: ქამღჯ-ი *мужъ*, ქამღღ-ი *доблестный*, глаг. осн. კამღბ-, ჭუბღრ-ი *каштанъ*.

f) kitil: глагольн. осн. კობინ- (*კობინ-ი* *зубъ*), სობინ-, ქობინ-.

Осложненіе или затемнѣніе перечисленныхъ простыхъ формъ возникаетъ въ зависимости отъ перебора гласныхъ и ослабленія или удвоенія согласныхъ, въ томъ числѣ наращенія *ბ*.

§ 114. Особую группу составляютъ слова съ удвоеніемъ всего корня или перваго коренного, какъ напр. глагольные основы:

ბარბაღ-, ღარღაღ, имена сущ.: კამწამ-ი *რძინი*, ფამფარ-ი *რეშეოკვ*, ფიმფილი, resp. ფიმბილი-ი *ბოროდა*, ფოფოჯ-ი *წყინა*, ფუფულ-ი *ნარისვ*.

§ 115. Ласкательныя формы собственных именъ получаются путемъ сокращенія (ср. § 3, а, 2). Отбрасывается или начальный слогъ, или исходный если не слогъ, то звукъ, и кромѣ того въ оставшейся части происходятъ тѣ или иныя фонетическія измѣненія, напр. исчезновение плавнаго *ᄋ* ᄃ, отупѣніе *ᄋ* ᄃ въ *ᄃ* ᄃ, подъемъ *ᄋ* *ᄋ* въ *ᄃ* ᄃ и сліяніе *ᄋ* *ᄃ* *st* въ *ᄃ* ᄃ:

ობს	Иба	ვმ.	Ибра	იზვ	„Ибраһимъ“
ქაწა	ჩაца	„	Хаса	„	„Хасанъ“
ქუწა	ჩუца	„	Хусე	„	„Хусеинъ“
წაფა	წაწა	„	საწა	„	„Мустаწა“.

Эти сокращенія перечислены были въ х мѣстными ласками; они же называли ихъ прежними.

§ 116. Наиболее распространенные суффиксы, помимо пережитковъ женскаго окончанія (§ 5):

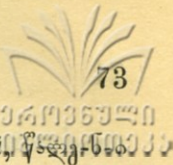
а) *ᄋ*-ი (ср. §§ 70, а, 1, 104, б) для образованія прилагательныхъ, чаще обозначающихъ время, напр. ღამწერი *очерашний*, წაწერი *снабженный годами*, დამწერი *доставший мѣтъ* (*âgê*), დღაღერი *ежедневный*, конечно, не отъ დღა, а отъ архаичнаго его вида *დღაღი (ср. § 20).

ბ) *ᄋ* въ AV (-рх) для образованія уменьшительныхъ или ласкательныхъ словъ, напр. ხაჯაᄋ ᄋ *бычекъ*.

с) *ᄋ*ს, resp. *ᄋ*ს, равно *ᄋ*ს или *ᄋ*ს въ A для образованія уменьшительныхъ или ласкательныхъ словъ: კუწა—კუწაᄋს *кувшинчикъ*, კაღი—კაღიᄋს *лодочка*, ᄋხაღი—ᄋხაღიᄋს *домашко*, მუწაღი—მუწაღიᄋს *маленькая телица*; отъ ბეწე—ბეწეᄋს *мальченокъ*, *мальчишка*. Вѣроятно, сюда же относятся ᄋწაღეᄋს A *желобокъ родника*. Сюда же примыкають уменьшительныя на -*ᄋ*ს или -*ᄋ*ს: ბეწეᄋს *мальчишка*, კუწაᄋს *кувшинчикъ*.

დ) *ᄋ*ᄋს въ AV (-рх) для образованія уменьшительныхъ или ласкательныхъ именъ: ხაჯაᄋᄋს *бычекъ*.

Примѣчаніе. Суффиксъ *ᄋ*ᄋს представляетъ сочетаніе *ᄋ* (< *ᄋ*ᄋ) съ *ᄋ*ს.

e) ნ: დღღღღღღღ-ბ-ი *внутренний*, მშქქქქ-ბ-ი *средний*, წწწწწწწ-ბ-ი *нижний*.

f) ღანო: თამაღღღანი *волосатый*, resp. თამღღღანი *отъ архаической основы* თამა: *თამაღღი, resp. *თამღღანი (ср. § 20).

g) რბა (груз.) для производства отвлеченныхъ понятийъ отъ прилагательныхъ, напр. ღღღრბა *новость*, ბბბღღბა *злость*, ზზზრბა *богатство*, ვვვრბა А или კკკღღბა *х, рх, V доброта*, წწწრბა *х темнота*.

h) რბ-ი [$>$ ღღღ-ი] служить для производства прилагательныхъ, указывающихъ на обладаніе чѣмъ-либо или обиліе чего либо, отъ именъ существительныхъ, напр. ბუღუღტრბი *облачный*, იღღრბი *костлявый*, შქქქტრბი *сахарный*, ჳჳჳტრბი (იზъ ჳჳჳტრბი) *солёный*, ნნნტრბი *умный*, ნნნტრბი *вкусный*, ღღღტრბი (იზъ ღღღტრბი) *славный*. Отъ глагольной основы при помощи суффикса რბ-ი получается имя дѣйствія: ჳჳჳტრბი *писатель*.

i) ურბა: ჳჳჳტრბი *обжора*, ციციურბა *название растения*, ხეღღურბა *педерастъ*.

j) ურბი, V რბ-ი (ср. § 70, а, 2), — для образованія прилагательныхъ, обозначающихъ мѣстопроисхожденіе, напр. მ-ტკურბი *тмской*, ღღღურბი *лазскій (чанскій)*, არჩბურბი *архавскій*, ათინურბი *атинскій*, ხეპურბი *хонскій*, ვიწურბი *вицскій*, ჰღღურბი *константинопольскій*. Въ V რბი *вм.* ურბი: მტკურბი, ათინურბი, ვიწურბი, однако и здѣсь замѣчается переходъ къ ურბი, почему говорятъ и არჩბურბი, и არჩბურბი, а отъ ხეპბა *Хопэ* всегда лишь ხეპურბი. Чанскій ურბი соотвѣтствуетъ грузинскому и ქლი, и ული, resp. ურბი (ср. тубал-кайнизмы въ грузинскомъ: გურბული *гуріецъ*, ქუთათურბი *кутаисецъ*).

Пользуются лазы и турецкими суффиксами, но обыкновенно въ заимствованіяхъ изъ турецкаго, т. е. когда и основа турецкая или имѣется также въ турецкомъ, такъ —

к) ლი (ლი) для указанія мѣста происхожденія: ათინბლი *атинецъ*, ბათუმბლი *батумецъ*.

l) მს (აჲ) или ჳს (აჲ) для указанія языка: ღღღმს *по-лазски*

(*no-чански*), თურქის *no-турецки*, ფრანგის *no-французски*, арმიანის *no-армянски*.

Однако бывают случаи, когда турецкйй суффикс служит для производства новаго слова отъ чисто чанской основы:

მ) ღო (كى) для образованія относительнаго прилагательнаго, въ данномъ случаѣ порядковаго числительнаго: ანთი *одинъ*—ანთო *рх первый*.

п) ლუღ-ო (لق, resp. لك) для образованія отвлеченныхъ понятй: კაი *хорошйй, добрый* — კაილუღო *доброе дѣло, благодѣяне*.

§ 117. Особо слѣдуетъ выдѣлить случаи, когда суффиксами служатъ падежныя окончаня:

а) ში для образованя прилагательныхъ, resp. существительныхъ, напр. ორდღაში *утренний*, სერაში *вечерний, свадебный*, დღათსურაში *ранний, утренний*, სეში *ручной, оханка*, ან-გურაში *преданный*;

ბ) თუ для образованя прилагательныхъ: გურბთუ *сердитый*, ბესითუ *мудрый*, ჰანბთუ *сонный, уснувший*.

§ 118. Категорю именъ, образованныхъ съ помощью суффиксовъ, составляютъ глагольныя формы, служащяя существительными и прилагательными (§ 104,а). Такъ —

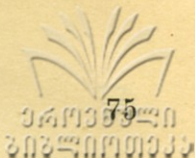
а) 3-е л. ед. ч. наст. времени дѣйств. залога одновременно используется какъ существительное, напр. გურგულაშს *шромъ*, ცაღაშს *взглядъ*, или какъ прилагательное, напр. იღაშს *смертельный*;

ბ) та же форма съ постановкою передъ нею союза, resp. мѣстоименя ბს служитъ для выраженя дѣйствующаго лица, напр. ეხანახაშს *привратникъ*, ჯღანახაშს *хлѣбопекъ*;

ც) 3-е л. ед. ч. наст. времени II-й пор. страд. залога употребляется въ значеня прилагательнаго, напр. ოგნათუ *понятный*, ითუღუ *употребительный, годный*, იშუღუ *нѣмый*, იჭკამუ *V съдобный*, იშკამუ *A, ოძინუ *видимый**.

§ 119. Наиболе характерныя префиксы для образованя именъ:

ა) კ, чистый тубал-кайнскйй характеръ II-й породы глаголовъ: კ-ბძა *сонъ*.

b) *ა*, тубал-каинскій характеръ III-й, а также IV-й породѣ глаголовъ: 1) отъ существительныхъ этотъ префиксъ при суффиксѣ *ე* производитъ имена мѣста, причѣмъ если слово, служащее темою, имѣетъ усѣченную форму, то сохраняетъ первоначальный полный свой видъ, напр. *ა-ფუტე-ე*, *ა-ჭუმბლ-ე* *солонка* (**ჭუმბლი*, нынѣ *ჭუმბე*), 2) отъ именъ дѣйствія съ полнымъ женскимъ окончаніемъ *ლ-ი* тотъ-же префиксъ *ა* при суффиксѣ *ე* даетъ имена орудія, напр. *ა-ქალსლ-ე* *спиникъ* отъ глаг. основн. *ქალს*, *ა-ქათუმბლ-ე* *курятникъ* отъ **ქათუმბლი* (*ქათუმბე* *курица*).

Такимъ образомъ согласная опора *ე* гласныхъ показателей *e*, resp. *i* (> *ae*, resp. *ei*), и *o* (> **eo*) въ этихъ разновидностяхъ исчезла. Но *ე* есть перебой сибиланта *ш*, и вотъ тупой подъемъ его въ видѣ *d* (< **d*) сохранился въ двухъ слѣдующихъ префиксахъ:

с) *დ* (карт. *სი*): *დ-ცხინი* или *დ-ბ-ცხინი* *кровь*.

Въ чанскомъ находимъ и префиксъ *წ*, съ подъемомъ *ძ*, напр. *წ-ცა* *слово*, но онъ представляетъ вмѣстѣ со словомъ заимствование картскаго *სი* (груз. *სიტყვა*). Весьма вѣроятно, что и *დ-ცხინი* *кровь* представляетъ заимствование картской формы (груз. *სისხლი*) черезъ промежуточную разновидность *წისხინი* (ср. мингр.), и въ такомъ случаѣ тупой подъемъ *d* восходитъ не къ *d* (*ჟ*), а къ *d̄* (*ძ*).

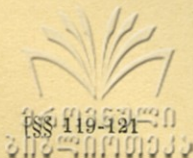
Примѣчаніе. Префиксы *წ* > *ძ* > *წ* часто такъ врастаютъ въ корень, что они идутъ за коренные, напр. *წ-ცა* — *ა-სიტყ*, *დ-ც* — *ა-ცხინე* *смыслъся*.

d) *ღ* (карт. *სა*): *ღ-ჭინი* *нужный*, *მას-ღ-კანნი* *для метанія сѣтей*.

e) *ღ*, resp. *ლ*, префиксъ для образованія названій растений или плодовъ: *ღ-ვინი* *бузина*, *ღ-მხან* *папоротникъ*, *ღ-ვინი* [*> *ღ-ვინი*] *чеснокъ*.

Сюда же примыкаетъ префиксъ *ბ*- въ *ბ-ძი* (быть можетъ, *ბ-ეძი*) *орѣхъ*.

f) Префиксъ *მ*, въ яфетическихъ языкахъ обыкновенно показатель причастія, въ чанскихъ говорахъ постепенно пристаѣтъ, какъ наростъ, ко всѣмъ именамъ: *მ-ღუთი* *туда*;

г) префиксъ მს обыкновенно при суффиксѣ ე служитъ для образованія названія птицъ или рыбъ и вообще животныхъ, какъ то: მს-ლადღუღ-ე *исома*, მს-ღებ-ე, названіе рыбы, მს-ღუღ-ე назв. птицы, მს-მს-სეუღ-ე *свтлякъ*, მს-მს-ტუღ-ე назв. птицы, მს-ნ-წიეურს *большая горная мышь*, მს-ყეო *лягушка* (отсюда груз. მს-ყეო).

h) ხს при суффиксѣ ე: ხს-ცინცხლ-ე *искры*, ხს-ცქიპლ-ე *щетка*.

§ 120. Сложныя слова иногда легко смѣшать графически съ двумя самостоятельными словами, но фонетически смѣшивать ихъ нельзя: самостоятельныя слова имѣютъ, каждое свое удареніе, нар. ზუღაჲმ ჰი'ჴი *берегъ моря*, ზუღა, ჰი'ჴი *море, берегъ*, თა'ლიჲმ ჩიღა'მი *слеза глаза*, თა'ლი, ჩიღა'მი *глазъ, слеза*, а сложныя слова довольствуются закономѣрнымъ удареніемъ послѣдняго слова: ზუღაჲმ ჰი'ჴი или ზუღა-ჰი'ჴი *морской берегъ*, თა'ლიჲმ-ჩიღა'მი или თა'ლი-ჩიღა'მი *слеза* (букв. *слеза глаза*).

Синтаксическія особенности.

§ 121. Слова въ предложеніи воспринимаются какъ нераздѣльныя части цѣлаго, и посему—

а) послѣ о, окончанія ли Им. падежа или иного показателя, вообще послѣ гласнаго начальный согласный непосредственно слѣдующаго слова получаетъ наростъ ბ такъ, точно дѣло происходитъ внутри одного и того же слова, напр. въ А ჴარუჲს *пишетъ*, ლი ბ-ჴარუჲს *Алій пишетъ*;

б) существительныя, соединенныя союзомъ და и, воспринимаются какъ одно цѣлое, и потому склоняется послѣднее изъ нихъ, а предшествующее и въ неоформленномъ видѣ воспринимается какъ поставленное въ падежъ послѣдняго слова: და'უღო და ზუღა'თჲ *барабаномъ и зурной*. На этомъ основано и то, что прилагательныя и мѣстоименія, когда они предшествуютъ опредѣляемому слову въ качествѣ опредѣлительныхъ, не измѣняются: склоняется одно заключительное слово (ср. §§ 28, 49).

§ 122. Аномалии въ употребленіи падежей:

а) Такъ какъ аористъ пассивнаго происхожденія (§§ 69, b, 80), то при аористѣ и производныхъ отъ него временахъ дѣйствительнаго залога логическій субъектъ долженъ стоять въ дательномъ мѣстоименномъ, а логическій прямой объектъ—въ Им., напр. კობიქ თქუ *человѣкъ* *сказалъ*, ლიქი *დაწკარუ* *Али* *написалъ*, ბუღუჯიუკუ *გაგვიდუ* *онъ* *сѣсилъ* *усы* კინბიქ *ბინბი* *აძკობუ* *А* *птица* *сѣгла* *пись*, ლიქი *კინბი* *აძკობუ* *Али* *сѣგლ* *птицу*. Но въ чанскомъ это обще-яфетическое явленіе вырождается, и часто въ Дат. мѣстоим. стоитъ субъектъ и при настоящемъ времени особенно, когда на лицо прямой объектъ, напр. მიქ *იქუმს* *кто* *дымлетъ?* ლიქი *კინბი* *აძკარს* *Али* *წმტს* *птицу*, ლიქი *შექთუბი* *ჭკრუმს* *Али* *წიშეტს* *письмо*. Въ этихъ примѣрахъ при настоящемъ времени прямой объектъ какъ будто стоитъ не въ Дат. кáртскомъ, какъ ожидали бы, а въ Им., но это кажущееся недоразумѣніе: прямой объектъ здѣсь выраженъ формою Дат. падежа, но съ потерей согласнаго элемента (§ 16, d). Такой обезформленный Дат. кáртскій встрѣчается и на вопросъ „гдѣ?": *დას* *ქახეხ* *სიდიტს* *въ* *комнатѣ*; соотвѣтственно рядомъ съ *სენს* *შექქხმთ* *мы* *дадимъ* *тебѣ* *слово* мы въ А слышали *სურეთუკუ* (изъ *სურეთუკუს*) *შქუნი* *მუნდუ* (изъ *მუნდუს*) *მამხათკრუ* *когда* *вы* *намъ* *дадите* *наши* *портреты?* По всей видимости, это случайное совпаденіе обезформленнаго Дат. падежа съ Им. вызвало необходимость постановки субъекта въ Дат. мѣстоименномъ падежѣ и при настоящемъ времени по аналогіи съ аористомъ: ლიქი (вм. ლი) *კინბი* (изъ *კინბი-ს*) *აძკარს* *Али* *წმტს* *птицу*, ლიქი (вм. ლი) *შექთუბი* (изъ *შექთუბი-ს*) *ჭკრუმს* *Али* *წიშეტს* *письмо*, კობიქ (вм. კობი) *დიშკა* (изъ *დიშკა-ს*) *კარობუმს* *человѣкъ* *собираетъ* *дрова*, კობიქ *დიშკა* (изъ **დიშკა-ი*) *კარობუ* *человѣкъ* *собралъ* *дрова*. Безъ этого нарушенія естественнаго синтаксиса, именно безъ постановки субъекта въ Дат. мѣстоим. падежѣ и при настоящемъ времени сказуемаго, ввиду формальнаго совпаденія обезформленнаго Дат. съ Им., и субъектъ, и объектъ казались бы стоящими въ одномъ и томъ же Им. падежѣ; этотъ кажущійся строй часто

можно бы усмотрѣть неопредѣленную частицу для усиленія понятія, какъ *մ* въ груз. *մովս-մ-ն* или *ինն* въ арм. *մ-ծաղցնս ինն*, но и явленіе, и сами примѣры нуждаются еще въ проверкѣ на мѣстахъ, не посѣщенных мною.

§ 124. Числительныя количественныя воспринимаются какъ прилагательныя, и понятно, что они не управляютъ перечисляемымъ предметомъ, не вліяютъ на его форму: *մեկ օր* или *մ օր*, гесп. *մեկ օր* *одинъ день*, *մեկ օր* *семь дней*.

§ 125. Отрицаніе *չ* діалектически, такъ по крайней мѣрѣ въ айинскомъ говорѣ, требуетъ сослагательнаго склоненія *vm*. будущаго: *չ* *մի օր* *дождь не пойдетъ*, *չ* *մեկ օր* *не напишетъ*.

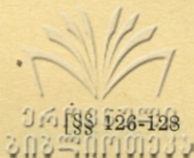
§ 126. Наиболее оригинальное явленіе чанскаго синтаксиса самостоятельные обороты, именно выраженіе обстоятельственныхъ предложеній безъ союза. Это основано на возможности морфологически выражать въ одномъ и томъ же словѣ одновременно отношеніе и ко времени, даже къ лицамъ, и къ мѣсту. На обще-понятномъ условномъ языкѣ схоластической грамматики это значить, что въ чанскомъ языкѣ глагольныя формы, даже окончательныя времена, склоняются.

а) Самостоятельный оборотъ съ причастіемъ выражаетъ обстоятельство времени: подлежащее ставится въ Им., а сказуемымъ служитъ причастіе прошедшаго времени, напр. *չ* *մի օր* *մեկ օր* *когда прошло пять минутъ послѣ десяти (часовъ)*.

б) Самостоятельные обороты съ падежными временами выражаютъ то или другое обстоятельство предложеніе, такъ —

1. постановкою аориста въ тубал-кайн. Род. падежѣ съ послѣблогомъ выражается обстоятельство предложенія времени: *չ* *մի օր* *պետք է* *послѣ того какъ я посмотрѣлъ на себя внизъ, посмотрѣлъ на себя внизъ*;

2. постановкою прошедшаго несовершеннаго, желательнаго или сослагательнаго въ тубал-кайн. Дат. падежѣ выражается

обстоятельное предложение образа дѣйствія или условное съ соотвѣтственнымъ отгѣнкомъ: ვა მიქუტუღუძს *неожиданно, вдругъ* (букв. ვა მიქუტუტუძს *когда я не зналъ*), ფუჯო (вм. ფუჯო-ს) ხაჯო ვარ ტა-ძს *если бы у коровы не было быка*, ჰამ დოკურასძს *пока онъ выучится* (букв. *пока бы онъ выучился*);

3. постановкою аориста и сослагательнаго склоненія въ Дат. картскомъ выражается обстоятельное предложение времени: მაფთა-ს-ის *когда я пришелъ*, მთჳს-ის *когда выпадетъ снегъ*, ვუბინათ-ის *когда мы поиграемъ передъ нимъ*, *играя передъ нимъ*, მახთახ-ეს *когда они придутъ*, ბაშა ვარ ვახეხს-ის *если ты не сможь бы заключить перемирiя*.

§ 127. Отъ аор. 3-го лица съ суффиксомъ Род. падежа (შო) получается причастіе прош. времени (ср. § 117, а), используемое въ обстоятельномъ предложеніи, между прочимъ и причины: ვა ხახეჳ-შო ხახ *не достигши (такъ какъ не достигъ)*.

§ 128. Въ стихахъ прозодически нарастаетъ для риѣмы или размѣра гласное о, напр. შუბიქსითო (Хрест., А. II, 8, 2).

Хрестоматія Чанскаго языка.

А. Западное нарѣчіе.

I.

ათინური ნენა.

ახსპარე.

1. ხეჯამ-კალა.

„უერ სხათი დევისპარათ! დუ-
ბადუნ“.

— უერ სხათ ახსპარეუე მუ ა-
ენ? უე ნდა დევისპარეკათ, ან-
ჯად იაუეკ.

„უერ დლა მუ აენ ახსპარა-
უეუთ?“

— ჯანუმ, შქიმი დუღლათი მს
მიშქუნ. მან დო სი აკარდაში ვო-
რეთ. მს მიწვი დუღლა სკანი.

— სი მუა დოკატორენ, ცადი,
მიწვი დო იშოეთ ვინსპარათ.

„უერ სხათიუ ვარ იუ, ამა დუ-
ბად ან ანდა. კადვლა!“

Атинскій говоръ.

Бесѣды.

1. Съ учителемъ.

„Побесѣдуемъ два часа! До-
статочно.“

— Что значитъ бесѣда впро-
долженіе двухъ часовъ? Два дня
если будемъ говорить, едва ли
будетъ достаточно.

„Что у насъ имѣется для бе-
сѣды въ два дня?“

— Душа моя, мое дѣло я
знаю. Я и ты—товарищи. Скажи
мнѣ свое дѣло!

— Что нужно тебѣ? Посмо-
три, скажи мнѣ, и такъ будемъ
говорить.

„Пока не прошло ¹⁾ двухъ ча-
совъ, но достаточно сегодня.
Благодарю!“

1) букв. не было.

— ვიწეს ვუღუერ. ჭიქ დუღაძა მიღუტანს (правильнѣ: მიღუნ).
 რღღო მენდაქთიკო.

„მუნდე მონთანე?“

— ამ სერი გომაქთა ნა, ჭუმანნი ხოლო მოქთარე. ამ სერი ვა გომაქთა ნა, ყუ ნდღა უგახხე მოქთარტუ. ჭიქ რღტათ' ნა, მა ხოლო ქომოქთარტუ.

„ვიწეს მი უშქუნ ვორსი ლაზურნი ნენა?“

— კავუკი ალი რნ, ამედ ბეში კავუკი ნა რნ. დაჭა ვორსი კონი დოგაჭირენ ნა, რეკოლოლი დუსუგი, ქომოლონაოი.

„ჭიმი კონი, ვორსი ლაზურნი ნენა უშქუნ ნა, ჭუს ჭიქ რნი?“

— ჭიქ რნ. გენდი ამედ ბეში კავუკი რნ. დონო მუში ალი ჯოხუნ.

„ვორსი რნი?“

— ვორსი რნ.

„ნაკუ წანერი რნი?“

— ყურენი დო ხუ წანერი რნ.

„შქიმი ლანნი რნ. ჩიღერი რნი?“

— ჩიღერი რნ. ბერეფე უღონუნ, დელოკანლი ბერეფე. არ თანე მუში ესკერის რნ.

— Я ѣду¹⁾ въ Вицѣ. У меня тамъ дѣло. Спѣшно я долженъ пойти.

„Когда ты придешь?“

— Въ эту ночь если сумѣю вернуться, завтра снова приду. Если же не вернусь въ эту ночь, приду черезъ²⁾ два дня. Если ты будешь здѣсь, я опять приду.

„Кто знаетъ хорошо въ Вицѣ лазскій (чанскій) языкъ?“

— Кафеджи Али, — тотъ, который въ ресторанѣ Амед-бея. Если еще нуженъ будетъ хорошій человекъ, приведи Юсуфа, ему поручи привести.

„Тамъ (въ Вицѣ) ли теперь человекъ, знающій лучше по-чански?“

— Тамъ. Самъ въ кофейнѣ Амед-бея: его имя—Али.

„Здоровъ онъ?“

— Здоровъ.

„Сколько лѣтъ?“

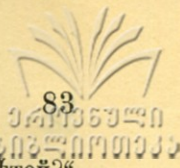
— Сорока пяти лѣтъ.

„Мой сверстникъ. Женатъ?“

— Женатъ. У него дѣти, молодцы дѣти. Одинъ изъ нихъ служить въ войскѣ.

1) Ёду] въ виду русскаго перевода и контекста. Лазъ не различаетъ «иду» и «ѣду».

2) букв. послѣ.

„დაჭან ნაკუ ბერეეე უფანუნ?“

— სუმ თანე.

„ირი მორდერი რნი?“

— მორდერ რნ.

2. კაიქნიშ-კაღას.

„სი ნაქანური რე?“

— მუდაშენი მიკითხამ?

„აკითხუ რანჯღორე 'ნი?“

ყენასტი სკანი მუდა 'ნ?“

— კადაიქნილული.

„მაკინდე ბექი ტრანუზონი-
შე იღარე?“

„მუდა რტუს მესთარტუი?“

— შექთარტუ. ზარასკედღას
ვიღარე: მესთა ნა, სხასთან ეღას.

„მუდა ემიჭოვარე?“

— ვითო სუ გრეში ქომომხარე.

„ბერი მოღვანთი სი მომიღელ-
ნარეი?“

— მოგიღელნარე.

„რინენის გეჭთი-კოთო, გმა-
რი ეჭოვოკოთ.“

— გმარი ქომილუნ. შექენი ჯა-
რი შეკომარე.

„ჭამ ეღული თქენის მს მუ-
იას ეღული გოდღარე?“

— ასტერი ეღულიეეე რკადა-

„Сколько у него еще дѣтей?“

— Трое.

„Всѣ большія?“

Да, большія.

2. Съ лодочникомъ.

„Ты откуда?“

— Почему ты спрашиваешь
меня?

„Развѣ стыдно спрашивать?
Какое у тебя ремесло?“

— Ремесло лодочника.

„Въ ближайшемъ, быть мо-
жетъ, ты поѣдешь въ Трапе-
зундъ?“

„Поѣдешь ли, что бы не слу-
чилось?“

— Поѣду. Я отправляюсь въ
пятницу: если поѣдешь, при-
ходи утромъ.

„Что ты возьмешь съ меня?“

— 15 шилстровъ дашь мнѣ.

„Обратно, когда вернешься,
привезешь ли ты меня?“

— Привезу.

„Мы должны съѣхать въ
Ризу, хлѣбъ должны купить.“

— Хлѣбъ у меня есть: бу-
дешь ѣсть нашъ хлѣбъ.

„За такую¹⁾ доброту вашу я
какимъ добромъ воздамъ?“

— Разъ я такое добромногимъ

1) *бука*. эту.

ფეს მქსინაფუ ქი, სი მს მუჲა ე-
 ლუდი მოღოდარტუ?

3. ცხენიშენი.

„ქიშიჲ ეშკაჲთარე. ჰჰაქ ცხენი
 რნი?“

— ქონ. მუნდეს იდარე?

„ოჲჲჲჲ სხახსთან ვიდარე“

— ნამ ქიშიჲ ეშკაჲთარე.

„მელისკორნიჲ ეშკაჲთარე“

— ცხენის მუჲა მქსარე?

„ა ნდღას აქჰამა გეხედიკო,
 მუჲა მეფნიკო?“

— ელი ქრუში ქომეხი. ცხენი
 აქჰამა მუჲა ოღოდარე?

„ქეჲიშენი გეხედა დო გოჲ-
 თარე“.

— სი ჰჰაქ ნაკო ვაკიტი დო გუ-
 თარე?

„მს ა თუთა (A: მთუთა) ჰჰაქ
 ვორე. ეგერ ჰჰაქ ვორსი სჰა ქონ
 ნა, ეუ თუთა სოღო დო ბგუთარე“.

— სი მუთი დუღჲა ვა გიღუნი?

„ვა მიღუნ. მს ქეჲიშენი გო-
 ვუღურ“.

— სი სონური¹⁾ ორე?

„მუჲაშენი მიკითხამ?“

— ოკითხუ ონჯღორე²⁾ ნი? სო-
 ნური²⁾ ორე, მიჰქერტას!

დჲლალ, თუ კაკიმ²⁾ დობრემ²⁾
 დოჲენ²⁾ ვოდატ მნი?

3. О лошади.

„Въ деревню поѣду: есть ли
 здѣсь лошади?“

— Есть. Когда ты поѣдешь?

„Завтра утромъ поѣду“.

— Въ какую деревню по-
 ѣдешь?

„Я поѣду въ Мелискоръ“.

— За лошадь сколько дашь?

„День до вечера если я буду
 сидѣть, что я долженъ дать?“

— 50 шастровъ дай ему. На
 что тебѣ лошадь до вечера?

„Сяду для удовольствія и
 проѣдусь“.

— Ты сколько времени здѣсь
 останешься?

„Я здѣсь (пробуду) одинъ
 мѣсяць. Если здѣсь хорошее
 мѣсто, два мѣсяца еще оста-
 нусь“.

— У тебя нѣтъ никакого
 дѣла?

„У меня дѣла нѣтъ. Я гуляю
 для удовольствія“.

• — Ты откуда?

„Почему спрашиваешь?“

— Развѣ стыдно спрашивать?
 Пусть я знаю, откуда ты!

1) სონური] вліяніе восточнаго нарѣчія вм. ნაქონური.

2) см. предыдущее примѣчаніе.

„მა მკლამს მამილვყუნ, თი-
მხსუ კახეფუში ვარე.“

4. კავკს.

„უურ ძათადი ნა დირჩენ, რდა
დემინაზირი!“

„ქამ მიქ იქუმს?“

— მითი რტასერე, გიქუმს.

„დღღრე ა ვარსი კახი დამა-
ჭირენ. ა სოთი ქამიძირიკა.“

— მუჟა რღღარე?

„ირითული შქიმი თესლიმი
ვღღარტუ.“

5. კანტრაჯიშენი.

„მა ვარსი კანტრაჯი ქამე-
მიჯანი!“

— კანტრაჯი სი მუჟა რღღ-
არე?

„ა ჭიფთი ფოთინი ვახანა-
ფარე. ჭაქ ნაკუს იქუმან?“

— სუმ ქხე დო ვი კროშეს სნ-
ჯად იქუმან.

6. ვაზარნიშენი.

„ვაზარი მუნდე მახთასერე?“

— და ანდლა და რჭუმე.

„ნაკუ დღა დოგუთასერე დო
მუნდე იდასერე?“

„Я пріѣхалъ изъ Константи-
нополя, я изъ важныхъ людей.“

4. Въ ресторанѣ.

„Приготовь мнѣ комнату,
снабженную двумя постелями!“

„Кому это поручить?“¹⁾

— Кому бы то ни было²⁾.

„Мнѣ нуженъ честный³⁾ че-
ловѣкъ: одного, гдѣ бы то ни
было, найди!“

— Что ты съ нимъ будешь
дѣлать?

„Я хотѣлъ бы поручить ему
всѣ мои (вещи)“.

5. О сапожникѣ.

„Приведи мнѣ хорошаго са-
пожника!“

— Что ты будешь дѣлать съ
сапожникомъ?

„Закажу сдѣлать пару са-
погъ. За сколько они дѣлають
здѣсь?“

— Съ трудомъ за три меджи-
дѣ и десять піастровъ.

6. О пароходѣ.

„Когда прибудетъ пароходъ?“

— Или сегодня, или завтра.

„Сколько дней будетъ стоять
и когда отойдетъ?“

1) букв. кто это сдѣлаеть?

2) букв. кто бы то ни былъ, сдѣлаеть тебѣ.

3) букв. прямой хорошій человекъ.

— სუ სხათი¹⁾ ხვალა დო გუთას-
სერე დო დემირი ეკოზდასერე.

7. ბოჯიშენი.

„ბოჯი შქიმი ნაკუ რნ?“

— მთ იკითხნამ?

„ვიდარე დო ბოჯის შქიმი
ქო შექნარე, ნაკო მიღუნ“.

„უსერინე-შქიმი ფარა ვა მიღუნ.
ამცოქა დო სხობი ია. ა სუმ-ოთ-
ხე დღაშა ქო მოგინჯღონარე“.

8. რთიქიშენი.

— სოლე რტი?

„ტოღვამ ვიდი“.

— ეურ თანე რთიქი ქო მო-
ვილი დო დოხტურის ქოშუბნი.
სი შექნარტუ, სკანიშენი მო-
ვილი. ხოლო ბერბერი შკომ-
თერე, აკარდაში რეთ. ჭუმანი
გუშლეღიშ ნა ბჭოფარე, სი მო-
ვილარე შა.

„ჩამ რთიქიეუე ჩამ რეშა
იენი?“

— ხვა ქოკონხას-ის რეშა
იენ. ზულამ²⁾ გამუღუნ. შქოთი ჩაი
პიჯის დობგუთურთო ზულამ³⁾
მოხთას, გლე დოხედას, სიფოერი
მოუტამთ.

„სადე ზულამ⁴⁾ გამოხთას-ის
მუტამთი?“

— Останется только пять ча-
совъ и снимется съ якоря.

7. Обь уплатѣ долга.

„Сколько я долженъ?“

— Почему спрашиваешь?

„Я уѣду, и хочу уплатить
тебѣ долгъ, сколько имѣется“.

„При мнѣ денегъ нѣтъ. Не-
много потерпи. Доставлю черезъ
два, три дня“.

8. О перепелахъ.

— Гдѣ ты былъ?

„Отправился гулять“.

— Пару перепеловъ я при-
несъ и далъ доктору. Я хотѣлъ
дать тебѣ, для тебя я принесъ,
теперь вмѣстѣ покушаете, вы—
товарищи. Завтра на охотѣ за
птицами если поймаю, я при-
несу тебѣ.

„Этихъ перепелокъ здѣсь
много?“

— Когда холодно становится,
ихъ много. Проходить перепелъ
море. Мы садимся на берегу рѣки,
въ море придетъ, сядетъ поодаль,
мы напустимъ на него ястреба.

„Когда съ моря выходитъ,
вы просто напускаете, значить?“

1) სუ სხათი] Собесѣдникъ произнесъ такъ, что ясно было слышно სუ სხათი.

2) При записываніи мнѣ послышалось: ზღუმა.

3) Собесѣдникъ произнесъ, какъ мнѣ послышалось: ზღვამა.

4) Собесѣдникъ произнесъ, какъ мнѣ послышалось, ზღვამა.

„სიძეთერის მუჭე დოგურანით?“

— ორტიჯი ჯანლი ვუსენამთ. ჭიმუთე დოგურანით. თქუნაიქ თერე იენი?

„შქუნაიქ თერე ჭინი ვარ იენ. ორტუკოთი, მუჭე ჭოთუჟან, ვარ უშქურან“.

„ჭამინევე სადე სიძეთერი-დუ-ღაა იქუჟანი?“

9. ჯუზი დო ჩხობიშენი კაიქილული.

— ჯუზი მოხთას-ის კაიქილული ვიქუმთ.

„კაიქილულითე დაჯა მუჟა იქუმთ?“

— ჭაქ ჩიმი მურუნს ბჭოთუმთ, ჩიმი ბალუქილული ვიქუმთ.

„მურუნს ჭოთკათ-ის ჭინი გამიჩენი“.

— ბათუმიშა ვანჯდონანით. ბათუმიშათე დოღონე ონჯდონანის.

10. ბაშკა დულაფე.

„ჭანი (ჭაქ) ბაშკა დულაფა ვა გოდურანანი?“

— და ჭაქ რენშეენლული არე. და კაიქილული არე, და დო კულბეთიშა იდარე. სენგინი ქარე ს¹⁾, ჭაქ რაჭათი დონედურ ჭინდას.

„Как обучаете ястреба?“

— Жирных перепеловъ передьнимъ сажаемъ, тѣмъ обучаемъ. Въ вашей странѣ бываетъ?

„Въ нашей странѣ вовсе нѣтъ. Если бы было, не знаютъ, какъ ловить“.

„Здѣшніе всѣ занимаютъ ястребинымъ дѣломъ?“

9. Извозъ на лодкѣ орѣха и рыбы.

— Когда поспѣваетъ орѣхъ, занимаемся извозомъ на лодкѣ.

„Что вы еще дѣлаете въ качествѣ лодочника?“

— Здѣсь кто ловимъ «муруну», кто занимаемся вообще рыбнымъ дѣломъ.

„Когда «муруну» ловите, здѣсь продается?“

— Мы направляемъ въ Батумъ, изъ Батума же отправляютъ внутрь (страны).

10. Другія занятія.

„Здѣсь иного занятія нѣтъ у васъ?“

— Или хлѣбопашествомъ займешься, или ремесломъ лодочника займешься, или пойдешь въ лавку торговать. Когда ты богатъ, въ такомъ случаѣ здѣсь сидишь спокойно.

1) ქარე ს¹⁾ эту форму въ атинскомъ говорѣ допускаетъ и Февзи-бей.

— კიმი რაჟმა მთური მთვას-ის
ხედიღეჟეთუ დაღმა უღურან დო
მსქეთუნი ჭოფუმიან

„მუჭეთუ ძირამან?“

— ანწკლიში ფაჯრის ცადამან
დო ხვატური ქონ ხა, ჭიმ ეტრა-
ქეთეს¹⁾ გორუმან.

„მთუთი იენი ჭასქ?“

— რაჟმა იენ. ლახურტის ამუღუნ
დო იმფხოს²⁾. სერის კადიფითე
დო გუთურან, კრამან დო რმტი-
ნამან.

„ტუტელითე ვარ ილუმანი?“

— ჩეჟეთქ თერე³⁾ ბასიქ ილუმს.

„დაღეჟეს ბასკა დაჭას ავი ვარ
იენი?“

— სერდავა ილუმან. დაჭას ბას-
კა მუთი ვარ.

„ჯიჯელენი მუჭე ჭოფუმი?“

— ქანდარა ბწოფუნუმი. ფუჯის
შინათე ბკაღუმი. მკალი მუჯუ-
ბამთა ჭიშოთე ბჭოფუმი.

„ჯიჯელენითე მუღა ჭოფუმი?“

— სიფთური ბჭოფუმი.

„ჯიჯელენითე სიფთური მუჭე
ჭოფუმი.“

— Зимою, когда обильно вы-
падает снѣгъ, идутъ на лы-
жахъ въ лѣсъ и ловятъ оленей.

„Какъ находятъ дичь?“

— Смотрятъ на листья бу-
зины, и гдѣ объѣдены, въ тѣхъ
мѣстахъ ищутъ.

„Водятся ли здѣсь медвѣди?“

— Много ихъ бываетъ. Мед-
вѣдъ входитъ въ кукурузу и
ѣсть. Ночью (люди) садятся въ
шалашѣ, кричатъ и обращаютъ
ихъ въ бѣгство.

„Не убиваютъ ли изъ ружья?“

— На нашей сторонѣ кой-кто
убиваетъ.

„Въ лѣсахъ кромѣ того нѣтъ
ли звѣрей?“

— Убиваютъ куницъ, болѣе
еще ничего нѣтъ.

„Какъ ловите вы сорокопу-
довъ?“

— Строимъ силокъ, убираемъ
волосомъ отъ коровьяго хвоста,
привязываемъ стрекозъ и такъ
ловимъ.

„А что ловите вы сорокопу-
дами?“

— Ловимъ ястреба.

„Какъ вы ловите ястреба при
помощи сорокопуда?“

1) ქიმ ეტრაქეთეს] по Февзи-бею: ჭინეთეს.

2) ვმ. იმფხოს.

3) Правильнѣе бы по-аѳински მუჯეთქ თერე.

— სინდომი იენ დო ჯიჯუდენი ვუბირათ-ის სინდომის ნანთხე¹⁾ დო ბჭოფუმი.

11. საადიშ-კადა.

a) სიფთერითე.

„ღამა სიფთერითე ნამინეფე გოხთი რთიტიშენი?“

— ღივადეფეს გოფთი. დადე-ფეს რთუშ რთიტი რტუ. ვა შიქურტუ.

„ნაქლე რგნი, დადეფეს რთუშ რთიტი რტუ?“

— აკამ-უსტი კანქეფე შიწ-ვეს.

„რხრის მუნდეს გოფთი.“

— ღამა ჭიქლე შოფთი-სის დემსა ყუ სხათ რტუ.

„ნაკუ თანა გაჭოფსერტუ რთიტი?“

— ენი თანა რთუჭოფსერტუ.

b) ხხომიშენი.

„შხომი რტოფუ სი გიშქენი?“

— შქიმსტერი ნა უშქენი, ბელქი²⁾ არ დანა ვარ რხ.

„მუდათე ჭოფუმი?“

1) ნანთხე] слѣдовало бы нантхн.

2) ბელქი] собесѣдникъ произнесъ бѣ'ѣ.

3) другого] букв. никого.

4) умѣлъ-бы] букв. умѣеть.

— Сѣть имѣется, и когда сороподумомъ играемъ передъ нимъ, ястребъ попадаетъ въ сѣти, и мы ловимъ его.

11. Съ охотникомъ.

a) съ ястребомъ.

„Вчера въ какія (мѣста) пошелъ за перепелами съ ястребомъ?“

— Ходилъ я въ сады: не зналъ, что въ лѣсахъ много перепеловъ.

„Откуда ты узналъ, что въ лѣсахъ было много перепеловъ?“

— Къ вечеру товарищи мнѣ сказали.

„Когда вернулся ты домой?“

— Вчера, когда я оттуда пришелъ, было два часа пополудни.

„Сколько штукъ ты долженъ былъ наловить перепеловъ?“

— Я долженъ былъ поймать двадцать штукъ.

b) о рыбѣ.

„Умѣешь ли ты ловить рыбъ?“

— Можетъ быть, нѣтъ другого³⁾, кто умѣлъ бы⁴⁾ подобно мнѣ.

„Чѣмъ ловишь?“

— ეთუკლითუ ორტას, ისტესე ზუღას კაღოსი მოსათუ ორტას, ისტურესე ოღარაშეთი ორტას.

„ჭაქ ნოღას გამიხენი ოღარაშეთ?“

— ოღარაშეთ ვა გამიხენ, ლაქინ ეკერე დოგაჭირენ ნა, ქობობრათერე.

— მარტი მოხტას-ის, ანრილი გამხტას ზუღას ანლადი გეგუღგამთ. ნესიშენი მხსუ-თოღონი ფუშეთ, წუღუფუშენი მჭიფუ-თოღონი. ზუღაში აკრას¹⁾ ბერი დოღახეშა გოფომბამთ, ღიმჯის ქოგეგუღგამთ, ჭუმანიში ქებკოზდამთ, ნიბენ ჩხომიფეე, ქებკოფუშეთ. ჭიმ ვაკიტის ზუღას ალაბაღული იენ. უკახე ორუბას ქამოღუნ.

„ბაშკა ჩხომი ვარ იენი“.

— იენ, ამა ჭიმ მოსოფს ვა ნიბენ ჩომელი დო ანლადა ნიბენ, დაჭა ბაშკა მუთი ვარ.

12. ბაღუქჩი-კაღა ბაღუქჩი.

„მოსა კტოფი დო ორუბას დოკანი, ჩხომი ჭოფარე. წაღე ზუღა²⁾-შიჯის ვარსი ზუღაში³⁾ ჩხომიფეე იენ“.

— [Всѣмъ,] будетъ ли неводъ, хочешь сѣть „калос“ въ морѣ, хочешь удочку.

„Продается ли здѣсь на базарѣ удочка?“

— Удочка не продается, но если тебѣ нужно, мы посмотримъ.

— При наступленіи марта, при отходѣ апрѣля, мы ставимъ въ морѣ [сѣть, называемую] «аплад». Для икристыхъ мы вяжемъ сѣть съ крупными очками, для мелкихъ — съ мелкими. Съ берега моря внутрь потянемъ (навяжемъ), вечеромъ ставимъ, утромъ вытащимъ, ловятся рыбы, мы беремъ. Въ то время въ морѣ водится форель, потому она входитъ въ рѣку.

„Иной рыбы не бываетъ?“

— Бываетъ, но въ тѣ сѣти не ловятся; «кошель» или «азмалида» ловятся, другія же — никакъ.

12. Рыбакъ съ рыбакомъ.

„Возьми сѣти и кинь въ рѣку, наловишь рыбъ. Внизу (въ рѣкѣ) у моря хорошія морскія рыбы“.

1) აკრას] собеседникъ употребилъ заимствованное изъ тур. ნანკობ.

2) მწე] послышалось ზღუა.

3) ზუღაში] მწე] послышалось ზღუაში.

— ჭუს წარი ბჟაღვასტერი ქონ. ხსომი ვარ იჭოფენ. ბღირი ქორტუგო, იჭოფასერტუ.

„სერის იდი დო დოკანი, ნაკუ გიკორემს, ხსომი ჭოფი.“

— ჭაქანი სჟაღეფე მა ვა მიშქენ.

„მუდაშენი ვა გიშქენ. ცადი, დოკანონი სჟაღეფეს დოკანი:“

— ეილე ვორსი ხსომ ვარ იენი?

„ვარ იენ. ეუ სჯათი დო ეილე ალაბაღუდი ენ, ამა მანისი დო ჩირეზ-აის, ეურ თუთა, რეშა იენ.“

„ქორტუნას ზუღას-მიჯიშა დო ეილე ირიქ თერე ალაბაღუდი იენ, ამა ჭიქანი მოსა-დოკანონი სჟაღეფე ჩეთონ რნ: რრუბა რეშა მორდერი რნ. ფარნას სჟაღეფეს გიშქურტას დო დოკანარე. აჯამი კონის ჭიქ ხსომი ვარ აჭოფენ.“

„დაღერის მოსა ვორსი ქად-ვაკანენ ნა, ხსომი ჭოფასენ³⁾.“

„ზუღას დოკანუგო სერის, გიღარე ხსომი ჭოფასერტუ.“

— Теперь вода—чистая¹⁾, рыба не ловится. Если бы была мутная, можно было бы наловить.

„Ступай ночью и кишь (сѣть), налови рыбу, сколько хочешь.“

— Я не знаю здѣшних мѣстъ.

„Чего не знать? ²⁾ Посмотри и кидай въ мѣста, удобныя для бросанія сѣти.“

— Развѣ вверху (по рѣкѣ) нѣтъ хорошихъ рыбъ?

„Нѣтъ. (Въ) два часа (пути) и выше водятся форели, но бываетъ ихъ много два мѣсяца, май и июнь“.

„Въ Фортунѣ близъ моря и выше во всѣхъ мѣстахъ водится форель, но тамошнія мѣста для киданія сѣтей трудныя: рѣка очень велика. Познакомься съ мелкими мѣстами и кидай! Чужой человекъ тамъ рыбу не можетъ ловить“.

„Днемъ если хорошо бросить (человѣкъ) сѣти, рыбу поймаетъ.“

„Если бы въ море кинулъ (сѣть) ночью, поймалъ бы кефаль“.

1) чистая] *букв.* точно молоко.

2) *букв.* почему не знаешь?

3) ჭოფასენ] собесѣдникъ сначала произнесъ ჭოფასერტუ *მოვ ბი პოიმათ*, но потомъ, какъ бы поправившись, произнесъ ჭოფასენ.

„ვიწეშ იგზალათ ნა, ეთქელი დოკანას სერის, ჩხომი ჭოთას-სენ 1)“.

„ჭიქონი ვორსი დოკანასე სუაღეფე ალიში ბერეს ქუქუნ. ეკონას ჭიმ“.

13. ლიტროფიშენი.

„ლიტროფი მუ აენ?“

— ვორსი დღა ონ, ზუღას ამუ-ლურან, ინხირან. ჰამ დღაში დო-ხა ლიტროფი ონ. აღუსტოწიში დოღობე იენ, ლაქინ ჩამ დღა ონ, ვა მიქუნ.

14. ჭიმა დო ლაზუტიშენი.

„ღამა მცია დომჭიმუ. ონაფე ვორსი იუი?“

— ვორსი იუ, ჭიმა ნა გეჩუ. სი მუდა დოჯაჭირენ? ონაფე მუთ იკითხემ?

„ვორსი ნა ოსერე, მათი ხაძი მადენ.“

„საწო ლაზუტი ვორს ონი?“

— ლაზუტი ვორსი ონ, ამა

„Когда вы отправитесь въ Вице, пусть онъ 2) кинетъ сътъ ночью, поймаетъ рыбу“.

„Тамошнія лучшія мѣста для киданія (сѣти) знаетъ сынъ Алія: пусть его возьметъ съ собою!“

13. О праздникѣ «литроп».

„Что такое «литроп»?“

— Когда хорошая погода 3) бываетъ, входятъ въ море, купаются: названіе этого дня — «литроп», бываетъ онъ въ августѣ, но въ какой день, этого не знаю 4).

14. О дождѣ и кукурузѣ.

„Вчера немного дождь выпалъ. Хорошо ли было пашнямъ?“

— Стало хорошо отъ того, что дождь обдалъ. Но тебѣ какая надобность? Почему спрашиваешь о пашняхъ?

„Если будетъ хорошо, и мнѣ пріятно.“

„Хороша ли кукуруза въ семь году?“

— Кукуруза хороша, но она была бы еще лучше, если бы

1) ჭოთასენ ვმ. ჭოთასენე.

2) Собесѣдникъ въ это время указалъ на моего спутника, обзаведшагося сѣтью для ловли рыбу.

3) букв. хороній день.

4) Объ этомъ праздникѣ см. *Изъ поэмки*, стр. 629.

მჭიმს დომჭიმუგო, დაჭა ვორსი
ისერტუ.

пошелъ дождь“.

15. ულუ

a) შარხალიშა.

„შარხალიშა იდიოი?“

— ოთხა ღლა ონ, ჭიქელე ნა
მეფოთი.

„მუდა ცადით ჭიქი?“

— ესკისტერი ჭიშო ხარაბი
ქონ.

„მუდაშენი ვარ ოხენაფაშან?
ესკი ჭარერი ქიქლეუე ქონი?“

— ქონ, ამა ჭუს ჭინი მუდა იოვე-
ლებ?

„თარისიშენი ოფშა დომაჭი-
რენან. მა ხახხიში მუში მექხარე,
იბერე ქომოწირა ნა“.

b) ათინაშე სოფაშა.

„ჭამ სუაშა ვიწე ოფშა შენდრა
ინი?“

— აში სათლეული გზა ონ.

„ზულათე ოქსე გალენდეი?“

— გალენდე აში სათ ონ“.

„ვიწეს ვორსი კავე ონი?“

— ქონ, ლაქინ ჭიქონისტერი
ვორსი კავე ვარ ონ.

„ვიწეშა არხავე ნაკუ სათ ონ?“

15. О путешествіи

a) на Пархалъ.

„На Пархалъ ходили Вы?“

— Четыре дня, какъ я оттуда
вернулся.

„Что Вы тамъ видѣли?“

— Тамъ развалины такія,
точно древнія.

„Почему не отстраиваютъ?
Нѣтъ ли камней съ древними
надписями 1)?“

— Есть, но теперь они на
что годятся?

„Для исторіи они очень нуж-
ны мнѣ. Я дамъ подарокъ за
то, если покажешь мнѣ“.

b) изъ Аѳины въ Хонэ.

„Очень ли далеко отъ этого
мѣста до Вицѣ?“

— Путь въ шесть часовъ.

„Моремъ или сушею 2)?“

— Сушею шесть часовъ.

„Есть ли въ Вицѣ хорошая
гостиница 3)?“

— Есть, но такой хорошей,
какъ здѣсь, нѣтъ.

„Сколько часовъ (пути) отъ
Вицѣ въ Архаву?“

1) букв. древнихъ писанныхъ камней.

2) Сушею, букв. извнѣ.

3) букв. кофейня.

— Յի՛նք ինչո՞ւ է սառնում Երևանը:

«Յի՛նք մարդերն Երևանը
ինչո՞ւ է սառնում Երևանը?»

— Միտումն է Երևանը
ինչո՞ւ է սառնում Երևանը:

«Նայե՛ք սառնում է ինչո՞ւ է սառնում?»

«Նայե՛ք ինչո՞ւ է սառնում Երևանը»:

— Երևանը է սառնում
Երևանը է սառնում Երևանը
Երևանը է սառնում Երևանը
Երևանը է սառնում Երևանը»

— Երևանը է սառնում Երևանը:

«Երևանը է սառնում Երևանը?»

— Երևանը է սառնում Երևանը:

«Նայե՛ք ինչո՞ւ է սառնում Երևանը?»

— Երևանը է սառնում Երևանը
Երևանը է սառնում Երևանը

«Երևանը է սառնում Երևանը,
Երևանը է սառնում Երևանը
Երևանը է սառնում Երևանը
Երևանը է սառնում Երևանը
Երևանը է սառնում Երևանը
Երևանը է սառնում Երևանը»

16. Երևանը է սառնում:

— Երևանը է սառնում Երևանը
Երևանը է սառնում Երևանը

— Отъ Вицѣ до Архавы три часа.

«Вицѣ больше или Архава?»

— Оба одинаковы. Хопѣ больше.

«Сколько часовъ (пути) отъ Архавы въ Хопѣ?»

— Туда ¹⁾ также три часа.

«Знаешь лиодно мѣсто «Дорѣ-кілисѣ»? Путь во сколько дней будетъ изъ Архавы къ тому мѣсту?»

— Того мѣста я не знаю.

«Есть ли лѣсъ въ окрестностяхъ Хопѣ?»

— Прекрасные лѣса.

«Много ли тамъ деревьевъ?»

— Почему спрашиваешь про деревья? Капитановыхъ деревьевъ много.

«Нѣтъ, мнѣ деревья не нужны, но если тамъ ихъ много, въ такомъ случаѣ тамъ нѣтъ холода, и я хотѣлъ бы туда отправиться. Лучше странствовать въ мѣстности, гдѣ водятся деревья: тамъ тепло.»

16. 0 Երևանը է սառնում.

— Если бы ты мнѣ далъ эту книгу, мнѣ это доставило бы удовольствіе.

1) *бука*. оттуда.

2) *Երևանը* нѣкоторые произносятъ *Երևան*.

„მუღა აღღაღა, რძიტუ მუში
ჟა გიშქენ დო?“

— შა ჭარს რფაშ მიძიტაფუნ.
ირითუღიძი რძიტუ ქემიშქენ.

„ჰამ ქის ჯამე რნი?“

— ირი ქის თითო თანე ქენ.

„დოგურამს მი რნი?“

— ხეჯა რნი.

„მუღა რძიტაფამს?“

— წუღუ დესტეფე რძიტაფამს.

„ჰიმ ხეჯაქ ნაკ ჭარს ტეუ?“

— ხეჯაფე ჰელის იტურანს, ჰაი
მონთან-ეს მექთები გონწამან დო
ჰაქ ჭარს რძიტაფამან.

„რფაშ ხეჯა რნი?“

— ქენ.

„ბერეფეშენი ქითაბეფე ნაქელე
მეღი¹ღამან?“

— ჰელაშა.

„ქითაბეფე ნაკუ ფარანს კჭე-
ფეშან?“

— ა კრეშისთი ქენ, რში კრე-
შისთი ქენ.

„Что ты будешь дѣлать съ
нею, когда не умѣешь читать?“

— Я грамотѣ очень учился,
умѣю все читать.

„Имѣется ли школа въ этомъ
селѣ?“

— Въ каждомъ селѣ имѣется
по школѣ.

„Кто учитель?“

— Ходжа.

„Чему учить?“

— Первоначальнымъ предме-
тамъ¹⁾ учить.

„Самъ ходжа гдѣ учился
грамотѣ?“

— Ходжи учатся въ Констан-
тинополѣ²⁾. Когда они прихо-
дятъ сюда, открываютъ школу
и здѣсь учать грамотѣ.

„Много ли ходжей?“

— [Много] есть.

„Откуда приносятъ книги для
дѣтей?“

— Изъ Константинополя.

„За сколько денегъ покупа-
ютъ книги?“

— Бываетъ за одинъ піастръ,
бываетъ и за сто піастровъ.

1) *бука*. маленькимъ урокамъ.

2) Лазы употребляютъ въ значеніи Константинополя, какъ и армяне, гре-
ческое *πολις*, но безъ s: ჰელაო *poli*.

17. ბერევეშ-გალა.

ა.

„ჭამ მი რხუ?“

— ემიჯე შქიმიში ბერე 'ნუ.

„სკანი დოხე?“

— ბალთა-ზადე მუსტაფა.

„ნაკუ წანერი რეი?“

— ვიტო სუმ.

„ქითაბი გიშქუნ?“

— ქო.

„სოლე თქუი?“

— ბულეფი.

„ოჭუმე სუთი და აში ბერევეშ
ს სქას მახტით დემსჲე ყუ სსათი
დღინე და ჭამ ექენდიქ სურეთი
გობოტასერე.“

— ვარსი 'ნუ.

„ნენა დომხით!“

— ნენას მექხამთ, ამა სურეთე-
ვე შქენი მუნდე დომხათერე?

„ყურბი მთუთა უკახე.“

ბ.

„სკანი დოხე მუდა'ნ?“

— შუქრი' ნუ.

„ჭამ ბერეში დოხე მუდა'ნ.“

— სულეამას 'ნუ. მიწვი, ექენ-
დი, ნაკო³⁾ ნენა გიშქუნ?

„იწითულე ქომიშქუნ.“

17. Съ дѣтьми.

а.

„Это кто¹⁾?“

— Сынъ моего дяди.

„Какъ твое имя²⁾?“

— Мустафа Балга-задэ.

„Сколько тебѣ лѣтъ?“

— Тринадцать.

„Грамоту знаешь?“

— Да.

„Гдѣ ты учился?“

— Въ Булеиѣ.

„Приходите завтра пять или
шесть дѣтей въ одно мѣсто за
два часа до полудня, и этотъ
господинъ сниметъ вашъ порт-
ретъ.“

— Хорошо!

„Дайте мнѣ слово!“

— Обѣщаемъ, но когда вы
дадите намъ наши портреты?

„Черезъ два мѣсяца.“

б.

„Какъ тебя зовутъ?“

— Шукри.

„Какъ имя этого мальчика?“

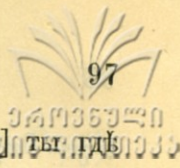
— Сулейманъ. Скажи мнѣ,
господинъ, сколько языковъ
знаешь ты?“

„Знаю всякіе.“

1) Вопросъ заданъ знакомому мальчику про одного изъ пришедшихъ съ нимъ товарищей.

2) Обращеніе къ новому лицу.

3) ნაკო] чаще слышу ნაკუ. Булеиѣцъ произнесъ ясно ნაკოს ნენას.

— სი ლაზურნი სოლე დომოგურნი?

„ათინას ვიდი დო ბულეეურნი ალი რეა სიქ დომოგურნი ვა ვინი-ნამტი, ლაქინ ა სუას დობსედით, თის დომოგურნი“.

с.

— მა ლაზურნი ნენა ვა მიშქუნ.

„მუდაშენი ვა გიშქუნ“.

— ნანა შქიმი ვა დომოგურნი.

18. ლაზურეუშ სუალეუე.

„სი სონურ რრე?“

— პეტრეპალიშე.

„აოხა სკანი მუე 'ან?“

— ნიკოლა.

„მუდა დუღა გიღუნ?“

— მონდური ტელებეუეში სო-
ვას ვორე.

„ტელებეუე რაჟა გიღონნი?“

— სუასა სუთი მიღონენ, ლა-
ქინ ჭიმ შექთების მთელი რვრე
შიღია ქან.

„ნაკო თანე სოვას რრეთ?“

— ეურ რში დო ქნი დო სუთ.

„ენ მონდური სოვას მი რნ?“

— მთელი ან რნ.

„მთუთა მთელიში ან რნი? ად-“

— Лазскій [чанскій] выучилъ?

„Я отправился въ Атину, и булепедъ Али - реизъ обучилъ меня. Я не зналъ его, но сѣли мы вмѣстѣ¹⁾, и такъ онъ на-училъ меня“.

с.

— Я не знаю лазскаго [чанскаго] языка.

„Почему?“

— Мать моя не обучила меня.

18. Лазскіе вопросы.

„Ты откуда?“

— Изъ Петербурга.

„Какъ твое имя?“

— Николай.

„Чѣмъ ты занимаешься²⁾?“

— Я учитель студентовъ³⁾.

„Много у тебя учениковъ?“

— Только пять, но въ учи-
лицѣ томъ всего восемь тысячъ.

„Сколько васъ, учителей?“

— Двѣсти двадцать пять.

„Кто самый старшій учи-
тель?“

— Всѣ равны.

„Одинаково ли у всѣхъ мѣ-“

1) букв. въ одномъ мѣстѣ.

2) букв. какое дѣло у тебя.

3) студентовъ] букв. взрослыхъ учениковъ.

ლუდი მთელიჲ ან კჭოფუშანი?“

— ვარ, ბაზიჲ აფუშ, ბაზიჲ მტიჲს.

„სი თუთას მუჲა კჭოფუშ?“

— მას წანას სუთ შიღის კბჭოფუშ.

„სი ჩილეგი არეი?“

— ქო, ჩილეგი ვარე.

„ნაკო თანე ბერე გიღონუ?“

— მას უურ თანე ბიჭი მიღონუ.

„მარდერი ნაკუ წანერი რნ?“

— ვიტო აში წანერი რნ?“

„მექტებიშ უღურანი?“

— მარდერი მუში მექტებიშ უღურ, ამას წუღუ ნანს მუში რძიტაფამს.

„მარდერი მუში ნაკო წანს დანჲ მექტებიშ იდასერე?“

— სუმი წანს დო უკახხე მარდერი მექტებიშ იდასერე დანჲ იქო რთხო წანს დანჲ თქუასერე.

„მუჲა გამსტასერე ჭექლე?“

— დორმთის უშქუნ: მას ვარსი კობი მას ხვი.

„სკანი დოღდამის ლახურბი უშქუნი?“

— ვარ, ამას უკახხე ქითაბიშე დიგურასერე.

сячное жалованіе? Получаютъ-ли всѣ одинаковое мѣсячное содержаніе?“

— Нѣтъ, одни получаютъ много, другіе мало.

„Ты что получаешь въ мѣсяцъ?“

— Я получаю въ годъ пять тысячъ.

„Ты женатъ?“

— Да, я женатъ.

„Сколько у тебя дѣтей?“

— Двое дѣтей.

„Сколько лѣтъ старшій?“

— Шестнадцать лѣтъ.

„Ходятъ ли въ школу?“

— Старшій изъ нихъ ходитъ въ школу, а младшаго учитъ мать.

„Сколько лѣтъ еще старшій будетъ ходитъ въ школу?“

— Три года, а потомъ будетъ посѣщать высшую¹⁾ школу и тамъ будетъ учиться еще четыре года.

„Чѣмъ онъ оттуда выйдетъ?“

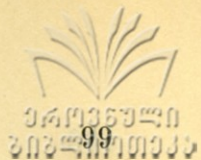
— Богъ знаетъ: или хорошимъ, или плохимъ.

„Знаетъ ли по-лазски (по-чански) твой товарищъ?“

— Нѣтъ, но онъ выучится потомъ по книгѣ²⁾.

1) *бука*. большую.

2) *бука*. изъ книги.

„ჩემ დიგურას ღარს მელურას“

„Пока онъ выучится, Гара¹⁾ разрушится²⁾“.

19. ბაშკაფემ ახანარუმე.

19. Изъ чужихъ разговоровъ.

a.

a.

„დუბადონ!“

„Довольно!“

„სიწულა გაკნუღო ანთხარო“.

„Ты пострадалъ отъ моря, и тебя вырвало³⁾“.

„ჩემერი დო ვენერი მთელი თურქხა, ვენერის ღარსხათი ისხანან და თურქხათი, აკანტაღე“.

„Въ Кемерѣ и Венерѣ всѣ (говорятъ) по-турецки, въ Венерѣ всѣ говорятъ и по-лазски (по-чански), и по-турецки, смѣшано“.

„ალი ვიწური კახეფე იბინემს“.

„Али знаетъ вицскихъ людей“.

b.

(Капитанъ съ фелюки молодцу Хусейну, тянущему ее съ берега канатомъ).

„მოინდი, ხუსეინ!“

„Потяни (канатъ), Хусейнъ“.

„ფხუჯი მოინდი! ფხუჯი მოინდი, ხუსეინ, ფხუჯი მოინდი!“

„Черезъ плечо перекинь (канатъ)! Черезъ плечо перекинь, Хусейнъ, перекинь черезъ плечо!“⁴⁾

c.

(Показывается на берегу человекъ при часахъ).

„სასთ უკითხი, სსათი!“

„О часѣ спроси его, о часѣ!“

20. ჭკუზი-ბეჟი ფიქირეფე.

a.

ახამკე ლეტა-ანთხარე დო ეღმასი-გამღმადლე ანუ.

b.

აქლიმე დემინი-გამახამე დო აქირა-ეჭოფემე ანუ.

1) Гара въ этой поговоркѣ не понимается въ точности и лазами. Февзибей предполагаетъ, что это названіе села ღარე Гере, расположеннаго на берегу моря въ трехъ часахъ пути (сушею) на западъ отъ Вицѣ.

2) или „умреть“; основа ღუჯა სმერტ.

3) *Буквально:* тебя море захватило, и ты вырвало.

4) *Букв.* за плечо заложил.

c.

ოქლიმუ ოხაშკუთე გიჭენ.

d.

ოხაშკუ ოხაჭარე ოხ.

e.

ოხაშკუთე ლეტას ნა გოოხუნარე, ჭარას
თქუასერე კოხი, ჰანტა ქოაძირენ.

f.

ირი ნჭარა ჰანტა ვარ იხიტენ,
ოხაში ჰანტა იხიტენ.

21. თურქია.

მუთის გური ვარ გეჩამ,
ვარ დოგუთურ, გოგაღენ:
ხაფი-ქომჟონი ხოროძს
თოღის ჩილაში ააენ¹⁾

22. თურქია.

ე სარი მალაღუდე,
სი გძირას მატრადოდენ.

23. ლაზური მესეღეფე.

a.

ბერეშ-კაღა გზას მო ამუღურ!

b.

ბერეშ-კაღა მო იწონერ!

c.

კომა ნა ეაღუნ, სუას დახური იენ.

d.

კატუ ვა ნანჭუშა ნა'ნ, ხორცის ვარ ცადუმს.

e.

ნოსიშენი გზას არ ოხ.

1) Вариант: თოღი წამაში ააენ.

II.

ვიწორი ნენა.

Вицкій говоръ.

Бесѣда.

1. ოსინაფუშე.

1. Изъ разговора.

„ჭაქ მად გუელურ? მუჟე მახტი?“

„Здѣсь зачѣмъ гуляешь? Почему ты пришелъ?“

„ჭაქ მუ დუღა გიღუნ?“

„Какое дѣло у тебя здѣсь?“

„სახი რეთ? რესმი ჭარუთი?“

„Откуда вы? Фотографируете?“

„რესმი ნა ჭარუთ, მუ ღადამთ?“

„Что вы дѣлаете [съ тѣмъ], что фотографируете?“

„თქუანი კირადის მეხამთი?“

„Передаете вашему Царю?“

„თქუან ნამ ქადუ რეთ?“

„Вы изъ какой деревни?“

„სკანი ნჯახო მუნ ორენ?“

„Какое твое имя?“

„ართუქ ჭაწი იდათერენი?“

„Итакъ, уйдете теперь?“

„ნა ეჭოფით რესმეფე, სო გამო-
ხათერენ“

„Снимки, что вы сдѣлали, гдѣ вы будете продавать?“

Стихи.

2. უნახე კახი.

გეწებიწკედიშ-ქულე ვარ მებუნგამ ჭუკარას:
ახარის ბიდა-ის ახარჯა ქო ხენ მგარას.

3. ფუნტურა.

ჭამწო ნეძი ვარ იფუ, ნა იფუ, მთელ ფუნტურას:
ქო მომხი დადი სკანი, დობწოფხა ახაკაურას.

4. ობირუ.

„არ ჭარა გუნძე თეფეს თახი ქეხინრითი?“
— მადი ჩქენითე ბიბირთ: მითის მებუნხინრითი?

5. ფანწო.

ანკესი უტკობხუ დო ან ფანწო ქონოკიდუ,
 ფანწოს გური მოხთუ დო ბუაუდეფე გოკიდუ.
 ფანწო ნიკიდუშ-კულე ობგანინუ აუკიდუ,
 კალმანს მოხთუ-ედო ფანწოს თიმ ქომაკიდუ.

6. ინო

მა ამ სერი ხადატის გელაბლერი ინითუ,
 ვან გამოკუნცხინუკო, მამტატი ოინითუ.

7. სან ოღლი.

„ტე სან ოღლი, დიბადი, ჭელენგი ეწეგოძინ.“
 — დო მუ შა? დობლურა ნა; ჭაკო ვან გეწეგოძინ.
 „ჭეშო დურა ნა გორუმ, ნაკო ხინჯი მეგოძინ?“
 — დურაშ დერდი ვან მიდუნ. კაპულა ქომეგოძინ.

8. ბლეთი.

„ბლეთი აუქსერი ქო: ცაშა ქუა (ქუა) ქაოტკოჩითი?“
 — უგუბუ ორინჯი ბჭკომით, მუ აუ, მებიქანითი.
 „უგუბუ კუნიშ დოღმა კიბრის ქადიქანითი?“
 — იღანჯული სო ძირით? ჩიმჩირი გამანითი.
 „მუნთხა მჭითა მადირენ: ლემსა ბოდა მეჩითი?“ 5
 — ბლეთის იგნადი დო ჭამ დულდაშე მუჩითი.

9. იფტინერი სერი.

ქნ იფტინერი სერის დადე-კალა ინჯირი,
 დადე ვაშა ომტინა, კაი გაუდევი წინჯირი,
 ვან მეგოუჯაშ-კულე გეჩი ნუკუ, აუმღირი,
 ბაში ვან განენა-ის უწვი, ქე ბორე მბღირი.
 ჭაწი გოწუდგანერენ სიჯას ქჩანერი თხირი. 5
 ვაშა გური მოგიხთას: ადეთი რენ, ე სკირი.

10. ჭარუმტაშა.

ჭარუმტაშა ქომეჩი უსტუნ დო ესირი:
 ჩქე მთა გომიჭკანდინამ, თოლეფეში აესირი.

ოჭკობუს შური ქესტუ ქაფხა-კალა მისირი:
ფუჯი სოჯი ვარ ტაშა ქო დოსკიდონ კისირი

11. ხელილი.

„ხელილი, მუ ელეგობუნ. სო ძირი ჰემ კამშარა?“
— ჰელბეთ ქელეპიკიდაშ, ქამეხნაშ-კუჯუ ფარა.
„სი ფარა სო ძირატი, ვაშა ქამეხი ქარა?“
— დო მუ შა, სკანისტერი ჩქიმიქ ვარ იქუმს ფარა?
„ირ სი მუშენ მოგხვადონ ზურკუტი კულამფარა!“ 5

12. ბონჯუნა დო შუტუ.

„ბონჯუნა ქამექჩითკო: ბექარი დიფუ შუტუ.“
— გობუდვა მკასი დო მებოგვათარე კუტუ.
„სო რტუ დო გახენუკო, შუტუსთი ჰეა უნტუ.“

13. აბგარუ.

„ბიბგარ ჩქიმებურა დო გური ოკობიტკომერ.“
— მათი დობიბგარ, ლაქინ ჩილამბრე ვარ მებტკომერ:
შური დობიშვანაშ ცაშ მურუცხი მებტკომერ.

14. ან ბოზოქ ჰარუ ანქაბის.

გენის ბორტი თუნაშ ნიდიშ-კუჯუ:
ანა, ანა გელიტი ონდლეშ კუჯუ;
მანგარინუ ონორშა ბიდიშ-კუჯუ:
მოდ მემტკომერ, ნა შური მიშინარე!

15. ბუტკუჯი.

ბოზოქ თქუ.

ბუტკუჯი თოფრი იქუმს, მურიქ წკარი მოილამს.
ბუტკუჯი უბეჯლა-ის მური თი ქოდოლილამს.
ისინა მოთ მეოჭუმთ, აელიქ დადა მოილამს.
ჩიხელი დოკორობუმს, წიფრის დუდის ქეილამს.
გუქრდი მუშიშენი დო გუქრდი მა ოკომილამს. 5
დიდო მოთ ისინათვამ, ნენაქ ნენა მოილამს.
თოფრი ვარ ახენუკო, ხეთე შური ქეილამს.

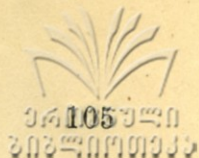
16. ქმე-ფორხანი.

ჰემო ბოზო ვარ ივენ ჰემ გვანერი, ჰემ ქხანი.
 მს ჰემს ახთი მიღუნ: ვარ მოხთუ ქმე-ფორხანი.
 არ ძერი დოხანი ირი ჰემ ხოხში მერხანი.
 ჰემს ვარ ბუსინათამ: გემოკითხუ ხვანხანი.
 ჰემს ღვევი ბოზო რენ: ჭოლო იმხორს ხონხანი. 5
 არ ბუქიფეს დოგისვას, ბუქუღეფე კანხანი.
 კისმეტი ნა ვაფასენ უბაში რკორხანი,
 აწი მუთხანი ბთქვარე: არ დუღმასში მორხანი.
 სონთხანი გიფანარე: ვადრი¹⁾ გეღვი ქათხანი,
 არ ქემოღვი გონქის²⁾ ფოთინეფე ნაღხანი. 10
 კაი ვა რენ, ზოპანან: ჰემო დუღმას რხანი.
 ჰემს შითიქ ვარ გონქენ, დივი დორე ენქანი.
 უბაში უშქურეფე დიფუ დორენ მონქანი.
 დანჰ ბერე ბოზო რე, ვა რე დუღმას მენქანი.
 ბინჯირი, ბინჯირი დო ქოგამბლე კოღანი. 15
 ჰემს ჰემო რხანა გვანერი მესოღანი.
 სი ვარ ემჭოფუნა, მუ ივასენ სოღანი?
 მს ქომემანა ნა, გინენარე დუღანი.
 ჩქიმი-კალა რბირე ჰემს გურის ქულანი.

17. ფხქვან ბოზო.

ხონხი ნა ვარ მეჭკოდუნ, ლაზუტი რენ ჭკადერი,
 სი ჰემო სოლე მოხთი, ვიწარი მოჭკადერი.
 კიბრითე ვარ მემსქენ, სორტიში მეჭკვადერი.
 ხოლ' ხე ქემოშეგილამ კოპჭა ქემოჭკადერი.
 ქოგობდვითოკო არ ძერის, კადანა დო ანდერი. 5
 მს ვარ ემჭოფიშ-ხეფე გოხთი კვანტერ-კვანტერი.
 არ ქამათათ მან რდას ნეკნათე მელანდერი.
 მსკალამუ, დერინე — ქომოზიწკი ახთერი.
 არ დანჰ ქომოწირი, ნა ვარ იძირენ ძერი.
 არ დოგისვას ღუაღეფეს მს ნუკუ აღნე ბღერი. 10

1) ჭკუდი.
 2) უპას.

ან დაჰა ქობიძირათ: სკანდე ვარ ბორე ძღერი.
 მელამიძირიშ-ქულე წკარი მთ შვი რნდღერი.
 მუშენი გოგოჰკანდუ, მა ნა გიწვი წოქსერი?
 სი გარეოფითი ნა, მა ვარ ბიდღერ ექსერი.
 ხამამის ამაფეთი-ის ვარ მამაწკუ სუსერი. 15
 ან სანი ქემოგოღვა, სკანი კაი ქესერი.
 მა ბოზოფეშ უსტუნე ვობულურ სერ დო სერი.
 ა ხუსქა დოგინჭანა მათი დეფრიშისტერი.
 გობილი შოღ დო თუნა, ვარ ბიძირი სკანისტერი:
 მეგაშქვა, ბიგზალა-ის მთელ ეკეშიწკერ გერი. 20
 ეკო ფსქუა ბოზო მთ რე, ე ჯინღი დოქსე ფერი?

18. ეა გიდი.

ეა გიდი, უმეშენუ ჰამ სერი მთ მამაღეს.
 ქეწებუნედით თუდე, ანტამას ვარ ემაღეს.
 ჰაწი დოთანასერენ, მურუტხეფე დიუფაღეს.
 მა ჰაქო ვარ მამბირენ, ბოზოფე მთელ იგზაღეს.
 მთ ნობურ და ბოზოფეს, ბიჭეფე მიღარღაღეს. 5
 მა სი ვარ ემაჭოფენ, ჰელჰალ დოკოფასაღეს.
 მთ ეწახთი უშქურის, ქოთუშეფექ კრიაღეს.
 მეგოჭკომი ღვაღეფეს, დისხირეფე ჭიღაღეს.
 წოქსერი მებიტის-ის ჯოდორი მეშიტაღეს.
 ტორა რკობნაღერი, მა თოღი მომიტაღეს, 10
 მიწვეს, მისინაფეს დო რნჯდორე გეშიტაღეს,
 მემაშქვეს დო იგზაღეს, ხვალა ქედომიტაღეს.
 რტრიკე რდას ხეტუ, ბიდი, ქემომიტაღეს.
 ჰეშო ვა მეგაშქვატი, დუღაფე მომინტაღეს.
 მა ვარ ფხითურ ხე-სკანის, სი მა მუ მეშიტაღეს? 15
 ლიფადის ბიბირტიშა წკარი ეკეშიტაღეს.
 ნა მექჩი მანდილეფე, უფითე მთ იუფაღეს.
 ჰაწი გოწომიდგანენ, თხირი დომიკაკაღეს.

19. ბოზოში დესტანი.

მეშიუჯი! ან გებოჭკარე ბგარას:
 ნა რგნასენ, ვაშა ირქი დიბგარას.

- სეფდა-ჩქიმიქ ქოდომოხუნუ ბგარას.
 ახი, ვახი! მუ ივასენ გაუელი ჩქიმი?
 ნა ჭემ დაზმაჲე, ნა რაა დაბლასენ. 5
 მეშინოროსას ქუა დო ნჯა ნა გებლასენ.
 კლიმა-ჩქიმის აურდულუმი დიბლასენ.
 გეგატასენ, ძირი, სეფგაუელი ჩქიმი?
 ჭაწიშ-ქულე სადი მუჲო გოქთარე?
 დობლურათი, თი კურსალე გექთარე. 10
 ვა ბლური დო მუჲო სადი გოქთარე?
 ა ჩქვა ქუსი ქემონთხი, გაუელი ჩქიმი?
 სოშა ილი, ნა ტახი ჯამიშ ფარხა?
 ქხე აელელი, ანდერი ჭითა ფორხა
 ვაშა ჭე ხარკიშ ბერეს ქოგაურხა? 15
 ქაბოგნი ნა, სო იდარე, გაუელი ჩქიმი?
 ყინ-ყინ გოხტი, კინხიში მსჲა ნიხანი!
 ქხე აელელის მიში კოპჭა გოხანი?
 მა ვარ მამხი დო მის მეხი ქოხანი?
 ახი, ვახი! მუ შა, სეფგაუელი ჩქიმი? 20
 ჭემ ვერანექ ჭემ ქახულა სო ძირუ?
 ბოლი ულუნ, უჯევე ვარ მაძირუ.
 დიდო ბაქთი, კუსური ვარ მაძირუ.
 სურიე გემხუის გურის მემატუ,
 არ მესარეში ქუა კუნხეს ემატუ, 25
 რთხო ფრინჯიშ ბერგი ბირდეს მემატუ.
 ტორა რკობნაღური, გაუელი ჩქიმი.
 თხირის მებლი, სადი ხე მეტასერი.
 მა ჭაქ ბიბგარ, სი თუნას ელახერი:
 გზაფეს ბიწკერ უურ თოლი მოტასერი. 30
 მოხთი, მოხთი, ნა შური მიშინარე!
 ნუსქა დიფუ სუს-გიში მცხელი სკანი:
 ვა ბჰკომი დო დობიხტი რი სკანი.
 მო წილუმტი, მეგოტროხას ხე სკანი!
 მოხთი, მოხთი, ნა შური მიშინარე! 35
 ჭაწი ივასენ ხაჯიშ დუსის ნოდერი,

გოხვეწიფურ, მათ მოღღადმ¹⁾ ქედერი,
 კად მეგომსქუნ ჭისთან' კაღა ქემერი.
 მოხთი, მოხთი, ნა შური მიშინარე!
 ანტამა მომანჭუ დორენ ან უბა, 40
 მეგებინამ, მო ძინუმტა²⁾ კაღბა.
 ვან გინქინი ბირღლაშის³⁾ ტერობა.
 ანი, ვანი მუ ჰა, სეგგაეული ჩქიმი?
 ზოულა იორღურტ დიფუ, კურ ვან მაძირე,
 დიდო ზაქთი, კურსური ვან მაძირე, 45
 გზაფეს ბიწკერ, ფსქჷა ბოზო ვან მაძირე:
 გონდუნუი ჰქა⁴⁾ სეგგაეული ჩქიმი?
 სოშა ბიდა. ვან ბორეი ანსული?
 ქომომიდეი სეფე სკანი ნანსული,
 ქომომოხვი, ქემოცოანი კანსული, 50
 ა ჩქვან ქუსი ქემონთხი, გაეული ჩქიმი!
 ჰანწიშ-ქელე ჩქვან დობივი ჰელაქი,
 შური მშინა! ქომოხთი დო დომლაქი,
 ვან მექტკომერ, გაანარე იღლაქი.
 მოღ⁵⁾ მემტკომერ, ნა შური მიშინარე. 55
 დუნა⁶⁾ დიფუ ჩქიმიშენი ზინდანა:
 ქომოხთი დო დომინენი მეღდანა,
 ორდო მოხთი, მათ იფურ კანდანა.
 მათ მემტკომერ, ნა შური მიშინარე!
 ან ჭანა ელიტი ღალი დო ღალი, 60
 გაეული, ვან გინქინი, ნა მიღარღალი.
 მიღარღალი, თის⁷⁾ ნოსი ომინტალი:
 ორდო მოხთი, ნა შური მი შინარე!

1) Сказитель: მოღღადან.

2) Толкователь эту форму объяснить потребностью стиха в м. შო ძინუმტა.

3) Другой сказитель: ბირღლაშის.

4) Сказитель: ჰქა.

) Сказитель: შურ.

6) Сказитель: დობანა.

7) Сказитель: თის.

ფენჯერეს ეატისა, კაი დოგაწონუ¹⁾,
 ციცი ლეკიდვი, ღუა დოგაწონუ²⁾, 65
 მუთუ ბოქვი-ის სი ხაი დოგაწონუ.
 მოხთი, მოხთი, ნა შური მიშინარე!
 შაბან ჭელიმი ბუაუდი ფაღა
 ფენჯერეს ნოდუმეს ჭუბრიში მსკაღა,
 ნოღაღენ უმიმეზ, მისუმეს კაღა. 70
 მოხთი, მოხთი, ნა შური მიშინარე!
 ჯესაშ ნუსაღეფექ ცეს მემიკვათეს,
 ფრინჯიშ ბერკეფეთ ღუა მემიკვათეს,
 ღურუნ, დეი, კურბანი მემიკვათეს.
 ორღო მოხთი, ნა შური მიშინარე! 75
 კუი-კაღა დიუ არ დიდი ჯენგი.
 შური მშინა³⁾, ქოდომხუნი დერდი.

20. თუწქია.

იდა-ის პეტრეპალის ოკითხვარე დერსი,
 სი ჭექ ოკითხვუი დო ჩქი ჭაქ ბოგნათენ სერსი.
 ღახურში დოგურუს დიდო გიღუნს ჭაგესი,
 არ ღახი მენდიონი, უხენი-დო კაქე სი.
 ბერეფეს ოკითხვურს დიდო უგორემს სესი. 5
 თიშე შაპკა დოდვი დო მუშენ გეითვი ძესი?
 აჯაბ, ნაღა კაი რენ, შაპკა დო ჭითა ძესი?
 მუსლიმანი დივი ნა, ვარ ეჭოფუმ აბდესი.
 ქითაბი მომინჯღუნს, ჩქუნ მიღუნან ჭაგესი.
 ღახური ვა გიჩქირტუ: მიქ გოკითხვურე დერსი? 10
 ვიწქე პეტრეპალის ნაკო ივანტუ ვერსი?

21. თუწქია მარნიშა.

ხელა დო კარბათე სოღე მოგაღე მარი?
 ვა ბძირი სეანისტერი ჭიქირღი, ნოსიარნი.
 ნა არიჭიშ ხოჯა რე, ენ დიდი ჭემო ვარი.

1) Сказитель: დოგაწონო.

2) Сказитель: დოგაწონო.

3) Другие допускали и Шеня, какъ первый сказитель.

ჭუმანდან ლუმჯიშა-ქის ბითუნ ლაზურეი ჭარნი.
 ენთევე სი ნა ნჭარუმ, სი მუ გავსკენ ქაარი? 5
 მუთუ მარგინდინაშს სი დეველეთი სკანიქ გაარი?
 მუჭო ქომოგწონდუი ქოევე ჩქენი ნდარი?
 თქუანი აერი ბოლი რენ, ლაზურეი მუჭო ღუარი.
 ჩქენ ლივადის იხანენ სადე ხაჯი დო ჩხვარი,
 ინი რენ თუირისტერი დაღევე ჩქენის წკარი. 10
 ოშვიკო, ილაჯი რენ, ვარ ბიქომ იფთიხარი,
 ისინა ჩქენის გულუნ... ნა რენ? კინხი დო კუარი.
 ისინას დოღვითა-ის ზულა იძირენ ღარი.
 თქუანი აერი ვარ ეველენ, ბითუნ ჩოლი დო მარი.
 ნამ კირალის კოხი რე? არ ია, გამამისვარი! 15
 დალიში კოხი რეი აოქსე თი-მჩხე ნოლარი?
 რუსის კოხი სი რენ ნა, ჰიჯი ვარ გიღუნ სარი.
 აწომ-ქულე თქუან-კალა ბორტათენ კაჭადარი.
 ლაზურეი ნენავეთე ქითაბევე დოსვარი,
 ირი დოკოითხაფი, ბერევე თქუანი უვარი! 20
 ჩქეთი აღნე მიღუნან ჭურეთიში წარი,
 მეწარიფევე ჩქენი ფუთხუნან, გობადარი!
 ხვამა ჩქიში კაი რენ, ბადი ბორე კოკარი,
 სუმქენი წანერი, ამენჯევე, სხვარი.
 იდი კირალი სკანი, ჭემო მეხი ხაშარი. 25
 თუთაში გამამიდი, ქორე ნა შალიკარი.
 ვა მიგოეკანშ-კულე ციქა აკალიშარი.
 თქუან ზენგინი კოჩევე, თუთაში მუ შაქარი!
 მათი ჭადა გახვეწერ თი ჩქიშიში ჩიქარი.

22. ლაზისტანში დესტანი.

სი რუს კირალიში თი-მჩხე კოხი რე,
 მოთ მოხთი? გოილამ ჩქენი აერევე.
 ჭემ რესიმი იქომთ, ჭემ ლახზა ჭარუმთ,
 კულაღოზი ივენ თქუანის ტერევე.
 ლაზისტანი ჩქენი მთელ კაილედი: 5
 დერევეში არა სადე ბადლედი,

დაჭა ნო დოსკიდუ, ბითუნ დაღუდი,
 თხზ კახის ნა ვარ იახდენ, მშქერევე.
 ციფრი დო ჭკანევე¹⁾ ოხორისტერი,
 კაათევე ლანგონი ჯოდორისტერი, 10
 მთუთევე გუღუნან ლოდორისტერი:
 ხოჯიშენ დიდი რენ ჭქეონ მსქერევე.
 ისინათეს ვარ გოილან შქერნათე,
 გახთი-კათი დაუდი დო ზურნათე.
 ვარ ძირაშა მუჭო გიწვა ნენათე? 15
 ჰიჯი გონწკიძერი გუღუნ გშქერევე.
 ხოჯაშენ ვიწქა სუმ ოში ქოი—
 ხეთ შილაჲ ნუჭესი, სემშელი სოი:
 ვით შილაჲ ლახი რენ მთელ ზულან-ბოი.
 დაღის შიონუნან არომა ბერევე, 20
 ძახის ძაილას რენ ფუჯი დო მადი.
 დუთხორიქ მოილამს მინჯი დო კუჭდი,
 ქორენ ძაილამს სუმ ოში ღადი,
 ბუხისტერი გაუღუნ ინი წკარევე.
 თევე ძაილამს დართ ძანი კალე. 25
 კამათე გოტკერი თევეშენ კალე,
 არ ორდი ოკოხუმს სუმ ოტკომადე.
 ქუალევე ომრინი²⁾ ჭქო აერევე,
 უურ სჯათი დერევეში ენგინი,
 შქით სჯათი ძაილა რენ ძაქინი. 30
 ცუდი რენ, თქუარე ნა, ექე დურბინი,
 გამოწკედი, გაძირასუნ დერევე.
 დიდო ჭეჩხლი ივენ ლახიში კახი:
 ისტერსე დანხურის ქომეშუტკახი,
 ისტერსე მარტინი გოანქისის ნოტკახი. 35
 გიგაფერი რენან კავუდას ჭვერევე.
 ამმა ედუდითე მოწკი ქუდი.
 ილლა მათ უწუმერ დუბარა მცუდი!

1) Поэтъ самъ: მქანევე.

2) ტრ. ონგინი.

А. ЗАПАДНОЕ НАРЪЧІЕ. II. ВІЦСКІЙ ГОВОРЪ.

ქიბირი ვა რენან, ტესკოთი ქაურდი.
 აღჩაღი უღუნან ჭქშო გურეფე. 40
 და, ცამიღი დეფიკანიშ რესიმი,
 ბაშკაფეს ქულუნი ჭქშო ქესიმი?
 ბელქი დობივათენ ზოტე ხისიმი,
 ცამოჭკონდეს ესკი გურიშ წკუნეფე.
 მთელ ქეგოჩინათი ხაი დო კაი, 45
 მუ ორნელი რენან დადი დო ჩაი,
 გური დოგაუგო ჭამოთე ლაი.
 მუ მომჩარე, ნა გინჭარე ანთეფე?
 სი თი-მჩხუ კოჩი რე, კონობოწონი.
 აუქსელი გოქანი, ვარ მოგიწონი. 50
 ნა მეგომსქუნ ჯების, სე შემოცონი.
 ეს-ბერიში ვარ ისუნენ ანთეფე.
 ბადი ბორე, ქხე დომავუ ფინბიღი,
 გური ესკი, ხოლო მინონ ციციღი,
 მონი ბათუმიშა, ჭქქ დომოჩიღი, 55
 ამა ვარ ქომომხა ჭქშო ხირტეფე,
 იდაშ-კულე მომინჯღონი ნიშანი!
 კაი რენ, ზოპონან, კირაღი სკანი.
 ისტერსე უკითხი სი ჭამ დესტანი,
 მუ კოჩი რენ, ოხოწონან, ლაწეფე. 60
 კომში ბორეთ, შქით საათი სინორი,
 ბათუმი იძირენ, ქორტიკო ქორი.
 ასკერიქ ნა გეჩამს, იგნაფენ ბორი,
 მაძირენან, ნა ფუთხუნან კაწეფე.
 ჩქუნი კოჩი თქუანი აერი ოფშა რენ, 65
 ქიმი ჭურუნჯი რენ, ქიმი მუშა რენ.
 წენგინი რეთ, თქუანი ხალი ბაშკა რენ:
 თქუანდე მულუნ მანათი დო ლაწეფე.
 უურნეჩი წანა რენ, ნა ბორეთ დოსტი:
 დაჭა ვარ ბილტათენ ინშაღა ფოსტი. 70
 ჭაწი ბელა დიუ აუნანი კოსტი,
 ხოლ ქომემაჩინეს ხაი ჯაწეფე.

- ხუთ წანა რენ, ხა ვეს ჩქუნ-კაღა ვენგი.
 დაწონუ, ქობორე თურქიში დენგი.
 კადაფესტერი იმტუ, დასარე რენგი: 75
 დობუნართი კუმაში დო ბესეფე.
 გორა გირითი რენ, თოლი ხა გაუძინ,
 ბაშკა კირაღეფეს კაპულა ნუძინ.
 ხოლოთი უნჭარუნ ქოთელი გორინ,
 ჭერ ხალ ბოშ ქიდათენ ხოლ', დომუხეფე! 80
 ჩქუნი დენგი ხა რენ თქუანი დეფლეთი,
 კარაბაღული რენ თქუანი მიღეთი,
 თქუანიში ფარ ივენ გურის იღლეთი.
 ქცაფერი აუნანი, ხინდი-გუნძეფე.
 ურეს თი-მხეფეში სი ხანეღანი, 85
 გაენჯი კოჩი, დიდო გიღუნ შეღანი,
 ხუთ ოში მანათი თუთაში სკანი,
 ხაკო გიღუნ კონაღი დო დუხეფე.
 პეტრესბუღის დიდი გიღუნ შესეთი.
 კირაღის კოჩი რე, ბოგნი ე სეთი. 90
 ოფშა გიღუტასენ ფარა ქესეთი:
 შანდა ჭკოში ქოთუმე და კუხეფე.
 ფეჭლეგანიშ ბიჭი რაშიღი ჭიღში,
 ღაფრა ქოის მიღუნ ოხორი ჩქიმი:
 მციაქა შებინჭიკო ენ ზორო ჩქიმი, 95
 ჭაქშამეფე ბიგი მთელ მარაგეფე.

ათინაში ბირაფა.

23.

ქალე ბოზო, მიში რე?
 ოქრო დო გუმუში რე,
 შენდრალე ქო მაძირე.
 წულუ ბოზო, მიში რე?
 ხაბერი ქოგიჭოფი,
 სი შქიმი ორე, შქიმი. 5

შქიმდე გალე სეგდალი,
ბოზო, ქოგოინუნი?
სკანისტერი სქუაღინა
წულუ და გოინუნი?

10

24.

ელა, ქომოხთი, ელა, ენა ვარ მოგაღასენ:
მოგოტროხოღ შაჭა დო ენა ვარ გოგაღასენ.
ბოზო, გაშკურინა დო სქაღას ვარ გოგაღასენ,
ამსერი დოგოღუმჯუ, სქაღას ვარ გოგაღასენ,
ქომოჯი დოგოღურუ, სქაღას ვარ გოგაღასენ. 5
ჯუმადი დოგოღურუ, სქაღას მოთ ქოგაღასენ?
იღას კონქშიღუღიშა სი მუჭო მოგაღასენ?
ქალ' ბოზო, დოგოღუმჯუ, მინდო ვარ გოგაღასენ,
ამსერი დოგოღუმჯუ, სქაღას ვარ გოგაღასენ.
სეგდალი ვარ გოინუნი, სი მუჭო გოგაღასენ? 10
ქალე, ვარ ქოგოტანდუ, სი ორდო მოგაღასენ;
ქალე, დიქომოჯა ნა, შანდათი გოგაღასენ.
სირა ქომოგინთა ნა, შქიმდათი მოგაღასენ.
ქალ' ბოზო, დოგოღუმჯუ, მინდო ვარ გოგაღასენ,
ამსერი დოგოღუმჯუ, სქაღას ვარ გოგაღასენ. 15
ქომოჯი დოგოღურუ, სქაღას მოთ გოგაღასენ?

25.

ოღას არ ბოზო ქოხენ, ლეშკი გოღასკიდერი.
ემჭოთა, გოინარე კაშულა მოკიდერი.
სქაღასითი ნამუ ორე, ქალე მიში ანდერი?
სკანი ახი-სარითე გოფულე გერი, გერი.
ემჭოთა, გოინარე, შქუნი ოხორი, ქალე. 5
სკანი სეგდაღუღითე გური მიტვასუნ, გური.
ქალე, ვარ ემჭოთა ნა, შური ემაღე, შური.
შა მენდრა გოა დობგუთი, სი გიტვასსენ გური.
უბა მუ მეღიგინენ მუჭო მაქვასი გური?
ბოზოთე მუ გოღუმჯან, ქალ' ბოზო, სური სური? 10

ქართული
ლიბრთეკა

უფი მუ გელეგობუ მუჭო მჭითა ალთუნტუ
 ა ქოგოგოგონა დო დობღურა ნა, დობღურა.
 გონა ქოგელეგონედი დოღუმჭუ დოთანაშა.
 ჭელაღღული ქეჭოფი, ქაღე, იდი ნანაშა.
 ხოლო მოგიგონარე, წუღე ბოზო, წანაშა,
 ქართალი გინჭანარე, ქაღე, მა მოფიდაშა.
 შანდა გოგიძინარე, ქაღ'ბოზო, გოფიდაშა.

26.

მამული ქოდოკიღე: ჭანწი დოთანასერენ,
 ქაღ'ბოზო, ჭანლი ჩქენი ჭანო მუ ივასერენ?
 ქაღე, ვარ ემჭოფა ნა, მონდო დოღურასერენ.
 ნანა სკანი გურითე, ვარ გოქამოჭასერენ.
 ბოზო, მა ვარ ემჭოფი, სოღე გიონასერენ?
 მიში ბოზო-მითა რე, ქეა ნა მოგატასერენ?
 ბოზო, მიში ბოზო რე? გური გეგატვასერენ.
 მამული უგუღეღე ზოთი უღუნ თუღეღე.
 ა¹) ქამეგატვასერე უბათეში თუღეღე.

1) ა) ან.

В. Восточное нарѣчіе.

I.

სოფური ნება.

Хопскій говоръ.

Стихи.

1. ნანი.

ნანი, ნანი ჭანანი,
კამბურიში თანანი!
მა გინკან, სი ინჯირი:
ნანა საღადი სკანი!

2. მამული.

მამული თი-ხერხერი,
დადულის ელუხერი.
აჰანა ბუდი-სკანის:
გინტაშ-კულე მუხერი.

II.

На танъ называемомъ «батумскомъ» говорѣ.

(По записи Ачаряна съ исправленіями).

ლ. ლაჭყ.

Бестда.

1.

- „სი ლაჭყური გინქინი 1?“ „Знаешь-ли ты по-чански?“
 — ციქა (აწ ციქა) მინქინ 2. — Немного знаю.
 — მს დიდღ ვაწ მინქინ, ამა ჯუ- — Я не очень знаю, а братъ
 მს ნქიმი 3 ნქიმდენ კაი უნქინ 3. мой лучше меня знаетъ.
 — მს დიდღ კაი ბეზღან 4. — Я говорю очень хорошо.
 „ბითუნ ლაჭყური ბეზღან 5.“ „Будемъ все время говорить
 по-чански“.
 „მუ გინქინი? 6.“ „Что ты знаешь?“
 — მუთუ ვაწ 7. — Ничего.
 „ლაჭყური ნენს აწ სქჟს ნენს — Чанскій языкъ не изъ кра-
 ვაწ რენ 8.“ сивыхъ“.
 „თაეურქე 9 ლაჭყურიშენ დჟჟს — Турецкій красивѣе чанскаго
 სქჟს 10 რენ“.
 „ნაკან 11 ნენს გინქინი?“ „Сколько ты знаешь язы-
 კოვ?“
 — კან 12 ნენს. — Четыре языка.
 „სი ლაჭყური სე დიგური?“ „Гдѣ ты выучился чан-
 სკომუ?“

2.

„ჟევაბი მამბი 13“.

„Отвѣчай мнѣ“!

1. გიქენი А. 2. ციქა (მციქა или ამციქა) რქ ქომიქენ А. 3. მს ლაჭყა გა მიქენ, ამა ჯუმს ნქიმის შქიმდენ გორსი უქენ ბ. 4. მს ვორსი ვინაუარ ბ. აუ ვმ. ზ ვზ ვინაუარ по произношенію булейца А ли-реиза; Февзи-бей утверждаетъ, что აუ ვმ. ზ неизбѣжно въ устахъ булейцевъ, не имѣющихъ звука ზ. 5. მთელი ლაჭყური ვინაუარით ბ, მთელი ლაჭყური ბინამითათ რქ. 6. მუჯა გიქენი А. 7. მუთუ გა მიქენ А. 8. ლაჭყური ნენს აწ უსქჟს ნენს ვარ აწ ბ, ვზ რქ: ...არ შქჟს გა რენ. 9. თურქული რქ. 10. შქჟს რქ. 11. ნაკა რქ. 12. კან რქ. 13. ლომიქენ რქ.

— მუ შკითხუო?

„სი ჯუჯაბი მათა ვარ მამჩხო?“

— ვარ ვისინინი.

„მუჭო რეი?“

„კაი რეი?“

— მა რაჭათი მიღუნ.

— კაი ვარე.

„სი სერ მუჭო ინჯირი?“

— მა ამსერი დიდო კაი ვინჯირი.

„ჯუმა სკანი მუჭო რენ?“

— ჯუმა ჩქიმი ციქა სამხელი რენ.

„ნაკო ნდღა რენ, სამხელი რენ?“

— ეურ-სემ დღა რენ, ვარ რენ

„ჭექიმი მუჯენი?“

— სნდღა ჭექიმი მათასუნონ.

„ღორმეთიქ შიჭა მეჩას! ამა უჩა ამბაჟი ტუ. მან ეშო ნუნგავს, ოტი ხუთ დღა რენ, ტარონი ეინი რენ, ჯუმა სკანიში სამხელობა ამაშენ რენ“.

„სი დამან მუ ჭარუფტი?“

— ბაბა ჩქიმიშა მექტუბი ბჭა-რამინტუ.

„სი მუნდეს ჭარუფტი?“

— О чемъ ты спрашиваешь меня?

„Почему ты не отвѣчаешь мнѣ?“

— Я не разслышалъ.

3.

„Какъ поживаешь?“

„Хорошо-ли тебѣ?“

— Я покоенъ.

— Мнѣ хорошо.

„Какъ ты спалъ ночью?“

— Я отлично спалъ эту ночь.

„Какъ твой братъ?“

— Мой братъ чутьчку боленъ.

„Сколько дней, какъ онъ боленъ?“

— Едва два, три дня.

„Приходитъ ли докторъ?“

— Сегодня докторъ долженъ прибыть.

„Богъ да дастъ ему здоровья! Это было печальное извѣстіе. Мнѣ такъ кажется, что болѣзнь твоего брата отъ холодной погоды, наступившей вотъ уже пять дней“.

4.

„Что ты писалъ вчера?“

— Я хотѣлъ написать письмо отцу.

„Когда ты писалъ?“

საქართველოს
ეროვნული

— ყურ დღა ჭარალი მიღუტუ.

— Дня два тому назад мною
было уже написано.

— ომან ჭუმანი ჭარალი მიღუ-
ტუ.

— Вчера утром мною было
уже написано.

„ეგერ სი ჭარა ხა, არ მამნი!“

„Дай-ка мнѣ, если ты напи-
шешь!“

— მა ემუშ მენდაუჭარამიმონ
წანასა.

— Я напишу ему въ буду-
щемъ году.

5.

„საათი ნაკერ რენ?“

„Сколько часовъ?“

— თამამ ყურ სსათი რენ.

— Два часа въ точности.

— სუმ დო გუერ რენ.

— Три съ половиною часа.

— ზითარს¹ ხუთარ¹ შეკალაფე
რენ [შეკალაფერი X, შეკალაფე-
რი V]

— Прошло пять (минуть по-
слѣ) десяти.

— ყურ სსათის¹ ეჟ დო ხუთ შე-
კალაფე რენ.

— Прошло двадцать пять (ми-
нуть послѣ) двухъ часовъ.

— ყურ სსათისა ზით დო ხუთ
დეკედე რურრეფს.

— Два часа безъ пятнадцати
минуть.

— ყურ დო გუერ სსათიშ ხუთ
დეკედე რურრეფს.

— Безъ пяти два съ полови-
ною часа.

— სსათი ჩქიმი ვარ იგსარს:
ქოდოდგითუ.

— Мои часы не ходятъ:
остановились.

— სერ ქოდოდგინე რენ.

— Они остановились ночью.

6.

„დიდო მანო რენ“.

„Очень поздно“.

„ოდრე რენ“.

„Рано“.

„დიდო გამიმანტუ“.

„Я очень запоздал“.

„არ სსათი დიეუ, სი აქო ვარ
რე“.

„Вотъ уже часъ, какъ тебя
нѣтъ здѣсь“.

„ანდღა ხუთ დღა დიეუ“.

„Сегодня вотъ уже пять
дней“.

7.

„Մն ճիճա շարն մամիստի“.

„Я очень разсердился“.

8.

„Ջուսա սեանի մի շեն?“
— Ջուսա Բիւմի ինչն շեն.

„Какъ твое имя?“
— Мое имя — Хасанъ.

9.

„Յ կանի ճիճա նտիճալի ճա
Ջուսանի կանի շեն“.

„Этотъ человекъ весьма
уважаемый и прославленный
мужъ“.

„Աս մի լլեմանի կանի շեն!“

„Какъ неопрятенъ этотъ че-
ловѣкъ!“

„Յ կանի Ջումա Բիւմի ինչն ճիճա
ճիճա“.

„Этотъ человекъ былъ другъ
моего брата“.

„Ջումա Բիւմի նիւ-օյիմօլանի
ճիճա ճիճա“.

„Мой братъ — старецъ съ
бѣлою бородою“.

10.

„Սի ճիճա Եճա ճա նիւլլի?“
— Ջումա Բիւմի ճիճա ճիճա «միւլլի-
լլի» ճիճա ճիճա «միւլլիլլի».
— Մն տալլիսնիճա ճիճա միւլլիլլի.

„Куда ты идешь такъ рано?“
— Я иду въ домъ моего брата.
За день я иду къ нему раза два.
— Я теперь только иду въ
лавку.

— Մն տալլիսնիճա ճիճա «միւլլիլլի».
„Սի ճիճա միւլլիլլի?“
— Բաճիսնիճա «միւլլիլլի».
— ճիճա Բիւմիճա ճիճա.
— Մն ճիճա ճիճա, Եճա ճիճա ճիճա
ճիճա ճիճա շեն.

— Я не иду въ лавку.
„Откуда ты идешь?“
— Я иду съ рынка.
— Я ходилъ къ матери.
— Я узналъ, что твоя мать
больна.

— ճիճա միւլլիլլի ճիճա ճիճա ճիճա, Եճա
ճիճա ճիճա շեն.

— Доктора сказали, что ей
плохо.

„ճիճա ճիճա շեն, ճիճա ճիճա ճիճա
ճիճա?“

„Сколько дней, какъ она
лежитъ?“

— Եճա ճիճա ճիճա ճիճա ճիճա.

— Она слегла вчера утромъ.

„ճիճա ճիճա ճիճա ճիճա!“

„Богъ да дастъ ей здоровья!“

11.

„Եղբայն սի Բարձրիս օճազինու-
նի?“

— Է՛հ, մա ճղալուս միտլըն, ցոճա-
մինուս.

„Մա ճղալուս ցար միտլըն, մա
քրոյն Բիմիմիսին ցոճամինուս“.

— Մի ճղալուս ցոճալուտի, Ե՛տի
մուսկոտիս?“

„Մտի սքան-գալա իս ցոճամին-
ուտի“.

— Եղբայն ա՛ր ցոճամիլու մա!

„Пойдешь ли ты завтра на
рыночек?“

— Да, у меня дѣло, пойду.

„У меня нѣтъ дѣла, но я
пойду изъ-за брата“.

— Какое было у тебя дѣло,
что спросилъ меня?“

„Я также пожалуй пошелъ
бы съ тобою“.

— Завтра зайдя какъ нибудь
ко мнѣ!

12.

„Ֆրոյն սքանիլ Եսուրի ճիլա
միլնճա ճիլնի?“

— Գար, Եսուր ճիլն, միլլիլն
Եսուրի ճիլն, ա՛ր Գիտամ Եսուրի
ճիլն.

„Ա՛յ Եսուրի միլն ճիլնի?“

— Գար, ալլիլ ճիլն, մա ցամախ-
Եսուրն.

„Օրիլն նալա Նալլիլ ճիլն?“

— Բիլն ա՛նձ ֆրոյն ցուրտիտ,
մա ցուրտիլն շիլն ճիլլիլլիլ ճիլ
սիլն Եսուր ցուրտիտ.

„Ֆրոյն սքանիլ Եսուր ճիլն?“

— Ա՛յ Գար ճիլն, մա ի՛նչ միլլիլլիլ.

„Далеко ли находится домъ
твоего брата?“

— Нѣтъ, онъ близко, на про-
тивоположной улицѣ, это—крас-
ный домъ.

„Этотъ домъ принадлежитъ-
ли ему?“

Нѣтъ, онъ принадлежитъ
Алію, но собирается продать.

„Сколько братьевъ васъ?“

— Насъ было шесть брать-
евъ, но въ позапрошломъ году
двое скончались, и теперь насъ
четыре.

„Гдѣ твой братъ?“

— Его здѣсь нѣтъ, но вотъ
онъ идетъ.

13.

„Օրիլն նա ցոճիրն, ճիլա ցոճի մա-“

„Я очень доволенъ, что Васъ“

წონუ: მა ტკობასა ოზონებში
ლაჭი მიღუნ“.

— ამა რენ ნა, დომიწვი!

„არ კანჭემა ვიდათი? აქონაში“.

увидѣлъ: у меня нѣчто для сооб-
щенія секретно“.

— Если такъ, скажи мнѣ!

„Не пойдемъ ли въ кофейню?
Тамъ“.

14.

„სტერიშა ბარჯი მიღუნ“.

„Я долженъ одному“.

15.

„ანდა ტარნი კაი რენ“.

„Сегодня хорошая погода“.

„ცა, შქით და რენ, მარდი-
მერი რენ“.

„Семь дней, какъ небо за-
волокло тучами“.

„წი მყარა აქთასუნენ: ჰუ-
ლაფე ნულუნ, ტარნი გაკეთა-
სუნენ“.

„Теперь взойдетъ солнце:
облака уходятъ, погода улуч-
шится“.

„ცა ბულეთონი რენ, ამა კალა-
ში რენ“.

„Небо облачно, но вѣтеръ“.

„ამა მუ ეინი კალაში რენ!“

„Какой холодный вѣтеръ!“

„ბეთი კალაში უბარს“.

„Неистовый вѣтеръ дуетъ“.

„დიდი ეინი მამჭუნ“.

„Мнѣ очень холодно“.

„ანდა ეინი დიდი რენ“.

„Сегодня сильный холодъ“.

„ანდა ეშა ნუნგავს, ოტი
ჭუნმა უპირებუნ“.

„Похоже на то, что сегодня
пойдетъ дождь“.

„ბელქი თური მთესუნენ“.

„Можетъ быть, выпадетъ
снѣгъ“.

„თური დობურთინი“.

„Я игралъ въ снѣжки“.

„ანდა ტარნი დიდი ჩხოფა
რენ“.

„Сегодня погода очень жар-
кая“.

„ჩხოფა ანდა დიდ რენ“.

„Жара сегодня сильная“.

„ოდრო ოდრო (კანენერი კა-
პინერი) გაპანუ“.

„Непрерывно сверкала мол-
ния“.

„ჩაშენ ღუმანი ქაკეთუ“.

„Туманъ спустился съ неба“.

16.

„ჭუმს, მს დიდო მხქირონს“.
— ციქა ქალღი დო უჭალი მო-
გიღა?
„ქალღი დო ცხუღი მომიღი!“

„Братъ, я очень голодень“.
— Не принести ли тебѣ не-
много хлѣба и сыра?
„Принеси мнѣ хлѣба и
грушь!“

17.

„ამა მეფეფე დოეფეფე რენ“.
— მს დიდო მეფა კაი მაწონენ.

„Эти фрукты—зрѣлы“.
— Мнѣ очень нравятся фрук-
ты.“

18.

„ოჭკომუშენი აშკინანაშა ვი-
დათი?“

— თქუნ მუ გინონან, რტი
მოგიღა?

„ციქა ხონბა მომიღი!“

„ციქა გიბერი ხონრი მომიღი,
ამა კაი გიბერი ტას!“

„თქუნანი გამარეფე კაი რენ“.

„ამა ხონრი ნონტანეი ხონრი
რენ, ამა ჯუმე ვარ უღუნ“.

„მს ხონრი მომიღი, ამა მაღლი
ტას!“

— ჩქუნ მუ მოგიღა?

„ჩქუნ მუთუ ვარ მინონ, ჩუნქი
ანთექ დოვიცხა“.

„ამა გმარი ჯუმონი რენ“.

„ოჯუმადე მომიღი!“

„თუთუნი სკანი მომიღი, ან ცი-
გარს ეფეუმინონ“.

„Хотите, пойдѣмъ въ ресто-
ранъ, чтобы покушать?“

— Чего Вы хотите, чтобы я
принесъ?

„Принеси мнѣ немного супа!“

„Дай мнѣ немного варенаго
мяса, но чтобы мясо было хо-
рошо сварено!“

„Ваши кушанья—хороши“.

„Это мясо—вкусное, но оно
безъ соли“.

„Принеси мнѣ мяса, но чтобы
оно было жирное!“

— Что еще принести Вамъ?

„Больше мнѣ ничего не надо,
такъ какъ я уже насытился“.

„Это кушанье—соленое“.

„Дай мнѣ солонку!“

„Дай мнѣ твоего табаку, хо-
чу сдѣлать себѣ папиросу“.

„დიდო შექქონი კანჭე მ-
მილი!“

„მა არ კიბონთი მამნი, ცი-
გარა ჩქიმი დობჭუა“.
— აწი ქამოფიძარ.

„Принеси мнѣ кофе посла-
ще!“

„Дай мнѣ спички, закурю
(букв. зажгу) я себя папиросу“.
— Принесу сейчас.

19.

„დიდო მინონ ჯინონა“.
„დიდო მანჯინონ“.

„Очень хочется мнѣ спать“.
„Очень мнѣ спится“.

20.

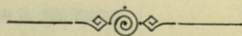
„უფილი მოყუფს“.
„მა დიდო უფი გემინ“.

„Поть течеть“.
„Я очень потѣю“.

21.

„ცოქა დახედი დო ვიდათ!“

„Посиди немного, и пойдем!“

Чанско-русский словарь.

ბ.

1. «ბ ეТОТЬ, ბ გობნი ეТОТЬ ЧЕЛОВѢКЪ»
Аჭარ. სქ помѣткою «(Bt) (peu usité à At.)» — рх, см. *Гр.*, § 41, а, 1.
2. ბ см. ყა.
3. ბ см. აბ.

ბა *междом.* нѣтъ; я слышалъ въ А:
βα (-рх, -х). Такое отрицательное
междометіе встрѣчается и въ карт-
скихъ говорахъ, какъ напр. въ гу-
рійскомъ, гдѣ оно звучитъ βα!

«ბბგდა (At) რჭკა» Аჭარ. Быть
можетъ, это—названіе, какой либо
рѣчки.

ბბღესი (т.-перс. ابدست) омовеніе.
«ბბრეკ (Eg. 281) разбойникъ» Аჭარ.
«ბბკირი-ცხენი (Eg. 178) жеребець»,
см. აბკირი.

ბბღეთი (т.-арб. عادت) обычай.

ბბვი А животное, звѣрь.

ბბღლია (греч. ἀσλή) А площадь во-
кругъ дома, აბღლი V, აბღლი рх, აბღლია
სოფლიკა, პანდა სოფლიკა А бычекъ съ
площади вокругъ дома — всетаки
бычекъ.

«ბბღოზი» см. ვოზი.

ბბ см. ჟაზ.

ბბმადლიდა названіе рыбы.

ბბმადგა (т. انماد) х, рх, V ястребъ
(охотничій), ср. სიჭთერი.

ბბ см. აა.

ბბბთენ см. კათ.

ბბბრდაში *вм.* *არკადაში (т. ارقداش)
товарищъ.

1. «ბკო (At) однажды».

2. ბკო см. ჰაკუ.

ბკონოღ х столько, بوقدر.

ბკრა А берегъ, см. პიჯი, ჩინარი; ლი-
ვლი ბკრა заборъ сада по R.

ბკშამი (т. اخشام) вечеръ, ბკშამ-უსტი
(т. اخشام اوستى) къ вечеру, ср.
აქშამ.

ბლაბაღული (т. الابالق) А форежь,
ср. კალმას.

ბლანი А сверстникъ, ср. არ-წანერი.

ბლაჭი (едва ли тур. يولاف) овесъ,
скорѣ (عَلَف) сѣно.

ბლოუნი (т. التون) золото, золо-
тая монета, მჭითა ბლოუნი красное
золото, არბუნი х, ср. ბქრო.

ახლი სმ. უალი.

ახლიონი x чайка, სრ. ქინო.

ახლიალი (т. اَلْحَيَّاء) низкий, смиренный.

ამ სმ. ჰამ.

ამა (т.-არბ. اما) но, ამა.

ამზაი x, px новость, ვწეს, ამზარი V,

უჩა ამზაი «Вт» дурная вѣсть.

ამღლა სმ. ღლა.

ამენჯეღე სმ. მენჯელი.

ამმა სმ. ამა.

ამოთ ამოთ x медленно, სრ. თამო
თამო.

ამსერი სმ. სერი.

ამსიქა სმ. მ-ციქა.

ამუ-ქ x это, Gr., § 41, b, 4.

ამციქა სმ. მ-ციქა.

ანამილი A, x цилиндръ изъ вертикальныхъ палокъ на ножѣ для наматыванія нитей, часть ткацкаго станка, ალამილი V (въ самомъ городкѣ ო-კინოსე), სმ. ღინალი.

ანაჯი სმ. ლაქო.

ანდერი безъ хозяина, безпризорный, въ значеніи груз. უპატრონო, ოსერო: სქუალითი ნამუ ორე, ქადე, მიში ანდერი? И красавица то ты какаа, дѣвушка, чья ты безпризорная? Очевидно, это арм. *անսեր*. Слово употребляютъ здѣсь въ турецкомъ и въ Клолъ, и потому думаютъ, что оно турецкое. Въ чанскомъ не знаютъ ни значенія «половина», ни значенія «женщина кого то», какъ это объяснено у Ачар, также считающаго слово турецкимъ по происхожденію.

ანდლა სმ. ღლა.

ანთერი зипунъ.

ანთეფე, ანთეფე-ქ სმ. Gr., § 48, e,
2, ლ.

ანოსორუ სმ. ოსორ 1.

ანიმსე V племянникъ, *собств.* сынъ брата, ანიმსე x, გემაშ ბერე, ზოზ' ორცას, ზიჭ' ორცას, ანიმსე რენ V если дѣвушка — გემაშ-ბერე *дита брата*, если мальчикъ — ანიმსე.

ანკე x охотничья птица цвѣта ястреба, ловить птишекъ, мухъ, бабочекъ.

ანკესი (груз.) удочка.

«**ანკოჭ**» სმ. კონი.

ანმუნოსა სმ. მუთუ.

ანცამა სმ. აცამა.

ანცენი A часть ткацкаго станка: скалка для наматыванія сотканнаго полотна, სმ. ღინალი.

ანციში სმ. ანციოსე.

ანცრისე: ნანაშ ანცრისე V მაცხა, ნანაშ ანციში x, px.

«**ანსენერი**» სმ. აში.

ანცერა A черника (слышалъ я въ Ламѣ), სრ. კაცხანკა.

ანწი სმ. წანა.

ანწკლი b бузина, სმ. ინჭირა.

ანწო სმ. წანა.

ანჭარია სმ. ანჭკარია.

ანჭკარია AV, px мелкія рыбешки; по объясненію хоцца ихъ не ѣдятъ; ანჭარია «(At) макрель (рыба)».

ანჯალი, ანჯალ (т. اَنْجَلِي) съ трудомъ, едва.

აა (т. آي) мѣсяцъ, აი, სრ. თუთა; — აა-ლული (т. اَيْلِي) мѣсячное жалованье.

ააა A это, Gr., § 41, b, 1, ჰააა სეი-ჩას მალიზვწნა ფორმა, ააა კონი это, челоуѣкъ, у Ачаряна съ ссылкою на «Вт» приведена фраза: ააა მუ უჩი [ა не «ღინი!»] კალიში რენ! что это за холодный вѣтеръ!

ააჯირი жеребецъ, но это тур. اَيْجَر, что въ x мнѣ объяснили по-чански:

ჟვაჯრონი ცენი, სრ. «აგგირი».

აპლადი «აჟად», название сѣти.

აპრილი см. თუთა.

აპუტრაკი V лекарственное растение, х растение горькое на вкусъ; въ груз. აპუტრაკი чемерица (Р. Әристовъ, *См.*, s. v.).

ა-ჟურ см. არ.

არ (<ართი) одинъ, არ ზერე одинъ мальчикъ, არ მცხული одна груша, არ დილო დიდი ოსორი одинъ громаднѣйшій домъ; одинъ только, solus, ოსორის არ რეი? дома ты одинъ только? разъ, ქუმანი არ გოლომაქთი груз. ზვალ ერთი გამოძიარე *ხუკვ.* завтра разъ заверни ко мнѣ, т. е. какъ нибудь зайди завтра ко мнѣ, фраза въ такомъ же значеніи у Ачар. безъ указанія нарѣчія гласитъ: «ქუმენ არ გულამილი მან viens me voir demain une fois»; съ отпадениемъ исходнаго **რ** то же слово гласитъ **ა**, **ა** ნლა **ბ** одинъ день, **ა-ჟურ** ღლა რენხ уже нѣсколько дней, какъ (у Ачар. съ ссылкою на «В») въ этомъ значеніи фраза: არ-ჟურ ცლა (sic) რენ).

არ-, т. е. тоже **არ** *одинъ* въ сложеніи съ тѣмъ или инымъ существительнымъ, прилагательнымъ и мѣстоименіемъ см. подъ этими вторыми частями сложныхъ словъ, какъ то — თოლი, მუთუ (მუთი, მუთხუ), მ-ციქა (არ-ციქა), წანერი и т. п.

1. **არა** вѣтъ по Ф.-бею, см. ჟა.

2. **არა** (т. 1, 1) внутри, среди.

არაკანი см. რაკანი.

არარანტი (არარანწი) А видъ лимона, крупный, но столь же кислый; въ рх мнѣ назвали было эквивален-

томъ ტრუნჯი, но сблизись, стали противорѣчить другъ другу и подъ конецъ отождествили съ своимъ არანჯი, არანწი х.

არანწი см. არარანტი.

არანჯი см. არარანტი.

არგუნი топорь.

ართელი рх первый.

ართი (>არ) одинъ, ართი ართი А одинъ другого, другъ друга, ართიქ ართის V, х, ართიქ ართი х, ართი კათის рх, კართი კართი А, კართი კართი ზლაპუნცეს А была большая суматоха, *ხუკვ.* другъ друга мѣли, см. არ.

ართმა (т. 1, 1) прирость, избытокъ.

ართუქ (т. 1, 1) наконецъ, итакъ; уже.

არიანი см. თანი.

არიძი (т.-арб. عارف) свѣдущій; ученый.

«**არმალი** [ср. греч. ἀρμάρι] (R) шкаль, буеть».

არ მუსი первый, *Гр.*, § 36.

არქაბი Архава, სრ. არსავე.

არსავე Архава, სრ. არქაბი.

ასთერი см. თერი.

ასვერი см. ესვერი.

ასლანი (т. 1, 1) левъ; въ Архавѣ названіе шастра, სრ. კროში.

ასტერი см. ასთერი.

აცამა А персикъ, ანცამა х', V.

აქ см. ჰაქო.

აქოლე см. ჰაქოლე.

აქონა А до сихъ поръ.

აქონაში см. ჰაქო.

აქრა см. ქრა.

აქშამა (т. 1, 1) до вечера, სრ. აქშამ.

ალანი А, рх новый, ალანი წანა новый годъ; январь, სრ. ალნე; — ალანობა А, рх новость, ალანობა V.

ადარდალეუ სმ. ღარღალ.

აღნე V, рх новый; сейчас, აღნე ოხორი новый домъ, მა თაუქანიშა აღნე მეულურ (ბულურ V) я теперь только иду въ лавку, ср. აღანი; — აღნობა სმ. აღანობა.

აღნუსე V невѣжество, ср. ღნოსი.

აღუ (т. آغ) A, x желчь.

აღუსტოზი августъ, ср. თუთა.

აში AV шесть, აშ x, აში, «აშ მუჲ (R) шестой», Gr., § 36.

აშო სმ. ჰაშო.

აშგისანა (т. آشخانه) кухня, ресторанъ.

აწი x სმ. ჰაწი.

აწირღე x ოსა, აწილი рх, მაწულე или მაწურღე A, მჩსუჲ აწირღე x крупный видъ осы.

აწილი სმ. აწირღე.

აჭარა სმ. მცხული.

ახთი (т.-არб. آخ) общаніе, но по толкованію лаза — тоска.

ახი (т. آخ) увы! горе! ახი, ვახი ო, горе! ახი-ჯარი აхъ! плачь!

ახიპიჯი სმ. ახირპიჯი.

ახირი V хлѣвъ, конюшня, ср. ზაკი: ახირპიჯი садъ передъ домомъ, *собств.* передъ конюшнею въ нижнемъ этажѣ дома, ახიპიჯი V.

აჯაბ (т.-არб. عجب) удивительно; интересно.

აჯამი (т.-არб. عجم) чужой, незнакомый.

აკვბაზი (т. احباب) другъ, пріятель.

ბ.

1. **ბ:** კოწო-ბუმუ A (по R) вѣшать, н. კოწო-ვობუმ A вѣшаю, კოწო-ბობუმ рх, აორ. კოწო-ვობი A, კოწო-ბობი рх, ბ. კოწოვობარე A, კოწო-ბობარე рх, страд. კოწობურ ვѣшаюсь; — აორ. сь дат. отн. გელე-გობუ повисъ у тебя; — н. ელე-გობუნ виситъ у тебя (на тебѣ); — страд. сь дат. отнош. н. მე-ბობურ привязываюсь.
2. **ბ:** «გებუმუ» по Aჩარ. давать пить, წკარი (წარი A) გეუბი AV я далъ ему пить воду, წკარი გევუბი (გებუბი рх) x, рх; — III-я пор. н. გოვობამ A поливаю, გოვობაუ x, გობაუ, გობაფს, წარი (წკარი V) გობამს AV поливаетъ водою, წკარი გობაფს x; — დოლობუმან სმ. ო-ნ-ჩასულე.
3. **ბ:** н. მო-ბურს x, V ярится, гонится

за самкою, прош. нес. მობურცუ, пов. მობურცას, სოჯიკა მობურს V бычекъ гонится за коровою.

4. **ბ-** სმ. ვ- 1.

1. **ბაბა** отецъ; — უბაბელი безъ отца.

2. **ბაბა** V ножка стула: ихъ четыре (см. ჰერონი). Въ x утверждали, что это не лазское [чанское], а турецкое слово.

ბაგენი x, V помещеніе для сѣна, кукурузы или камышей, ср. ნაღაჲ, სერენღე.

1. **ბად:** აორ. ღომბადი я родилъ, буд. ღომბადამინონ, II пор. აორ. ღოვი-ბადი V, ბ. ღოვიბადამინონ.

2. **ბადი** старикъ, სმ. ბინეხი; Aჩარ. приводитъ и форму сь тубал-кайнскимъ именнымъ окончаніемъ: ბადე; — отым. глаг. აორ. ღოვიბადი я

состарился, ღიბალი AV თყ სოსტარისყ, ბ. ვიბადამინონ; III-ყ პორ. აორ. ღომბალი AV ყ სოსტარილყ ეგო; — ბაღობა სტაროსტყ.

3. «ბავი» სმ. ბიბოთი; — «ბაღობა ვლობა, ბეზობრავიე».

ბავი (ტ. - არბ. بعض) პყვოტორყე, კოი-კო.

ბაომანი ხ კუვინიყ სყ რუჩკოყ ივყ გლინყ (ღყ ვოდყ), ოსობაყ მყრა ჯიდკოსტეიყ; პოლოვინა ეგო ბარღალი ხ.

ბავი ხ ხღივყ, კონიუშინყ, არმ. բավ, სრ. ახინო.

ბაღარბაღა ხ ნავანიე რასტენიყ.

ბაღურბაღი V პომიდორყ.

ბაღუღი (ტ. بَالِق) რყბა; — ბაღუკინი ილი ბაღუკინი (ტ. بِالْقَيْ) რყბოღოვყ; — ბაღუკინიღული ილი ბაღუკინიღული (ტ. بِالْقَيْلِق) ვანიე რყბოღოვა, რყბნოე დყლო.

ბანღაღერნი ხ კაყაოყიყსყ (ნაჲრ. პყნიყ).

ბარ: ობარუ A დუტყ, ბარს დუეტყ, ნობარს ილი უბარს AV, ხ დუეტყ ნა ეგო, ღიღო კალაში უბარს ვყტერყ სიღნო დუეტყ (ვმ. ღიღო A ჳარ. იღსეტყ ჯიბბეოთი, პერეოვღა ეგო «ნესტოვო», ნო ვსტრყჩავიშიმსყ მნყ ღაზამყ სლოვო ნეივყწნო, ნასტ. მეუბარუე ხ ყ დუე, აორ. მეუბარი, ბ. მეუბარამინონ, ნ. ღობარუე ნადუვაო, აორ. ღობარი, ბ. ღობარამინონ, II-ყ პორ. ნ. ღოვიბარუე ნადუვაოყსყ, აორ. ღოვიბარი, ღიბარი, ღიბარუ, ბ. ღოვიბარამინონ.

ბარბაღ ხ: ნ. ბარბაღაე ბრეჟუ, ნესუ ვვდორყ, ნაოჟუსყ ვყ ბრედუ, აორ. ბარბაღი, ბ. ბარბაღამინონ, პოვ. ოტრ. მო ბარბაღა ნე ბოღაიყ; — ობჟექტ. სტოყ III-გო სჲრჟა. ნ. მობარბაღეგ ბიდ., ვაბარბაღეგ, აბარბაღეგ, მობარ-

ბაღენან ი ტ. დ., აორ. მობარბაღუ, სოსლ. მობარბაღა.

ბარგაღ სმ. ბრანგაღ.

ბარღაღი (ტ. بارداق) V, ხ კუვინიყ, ობჟნკნოვენნო გლინყნიყ, ღყა ვოდყ; ფორმყ «ბურღაყ», პრეივოდიმოყ R, ყ ნე სლყშალყ, სმ. ბაომანი.

ბარღი სტოგყ, ვყ ჸასტნოსი პაპოროტნიკა, სობირაემაგო ღყა უნავაჟივანიე პოყვყ.

ბავა AV ტრუსლივყ, მყგნიყ, სლბიყ.

ბაღ: ნ. მა ღომიბაღუნ მნყ დოსტაოტოჸნო, სი ღოგიბაღუნ, ემუს ღუბაღუნ (< ღოუბაღუნ). ჩყინ ღომიბაღეს, თყუა ღოგიბაღეს, ღუბაღეს (< ღოუბაღეს), ტაკჟე AV, კონეჸნო, სყ პრეივყჸნიმყ ღყა ეტიყ გოვოროვყ ფორმამყ სავოსტოყტელნიყ მყწსოენიე, ბ. მიბაღასენ.

ბაღღუღი (ტ. - პერს. باغلق) სადყ.

ბაღუ V ამბარყ ღყა მელკაგ ორყხა, ყბლოკ ი ტ. ი.

1. **ბავი** (ტ. باش) გლავა, სმ. კიბო.
2. **ბავი** (< ბარჩი, ტ. بارش) მირყ, პერემირიე, დოგოვორყ.

ბავსყა (ტ. باشقه) დრუგოი, ინოი.

1. **ბავილუღი** V დარყ, პრეივოსიმყ ნე ვყწტყ ილი ჯენიხუ, ბავილუღი მუ ღოგიღეგეს? ჸო ტებყ დალი (ბუკვ. პოღოჟილი) ვყ დარყ?
2. **ბავილუღი** (ტ. باشلق) ბაშლიკყ. ვყ ოპისანიე ბაშლიკა, ოსოვასტელნო ნავანიე ღაზკიმყ გოღოვნიმყ უბორომყ, A ჳარ. დოჸსკაყეტყ დვყ ნეოტოჸნოსი: 1) ეგო დყლაოტყ ივყ შერსტყნიოყ მატერიე, ა ნე თოღოე ივყ ვერბლოჟყეი შერსტი, 2) პოღოსყ, სვყწივავოყიყსყ სყ პირამიდალნიოყ ჸასტი, დლინოე ბყვაოტყ მენყშე მეტრა.

ბან *x*: *n*, ბანუჲ *n* ღობანუჲ *n*ბუ (человѣка), молочу (хлѣбъ), *aor.* ღობანსი, *b.* ბანსინობ. Основа известна и въ *рх*, но здѣсь предпочитаютъ въ томъ же значеніи *გან*.

ბანჩიში (*т.-п.* بخشیش) даръ, подарокъ; — *отым.* глаголѣ: *n.* ღოუბანჩიშუჲ *x* *я* ему дарю, дѣлаю подарокъ, *aor.* ღოუბანჩიში.

ბგარ *см.* მგარ.

ბედეურა *A* дрань, *ср.* ხარცომა.

ბედი (*груз.*) *x* судьба.

ბეზი (*т.* بز) полотно.

ბეთი *x* неистовый, страшный, *см.* კალაში.

ბედათი- или ბეატი- beyati, *см.* ბიათი.

ბეი *см.* ბერე.

ბეკმეზი (*т.* بكمز, но *remèz*) бекмезъ, сладкое вино, ბეცმეზი *x*.

ბელა (*т.-арб.* بلا) несчастіе, бѣда; «ბელლა (*R*) безуміе, сумасшествіе, бредъ».

ბელქი (*т.-перс.* بلك) можетъ быть.

ბენგელა *V* тупой, ბენგელა ხამი тупой ножъ, ბენგელა კონი тупой человекъ; *ср.* განგარა.

ბედა *см.* ბია.

ბერაბერი (*т.-перс.* برابر) вмѣстѣ.

ბერგი *AV*, *x*, въ селахъ ბერგი мотыка (*груз.* ოსი) съ узкимъ желѣзнымъ остриемъ, неглубоко захватывающая мотыка; сѣкира; — *отым.* глаг. ობერგუ (*ср.* *груз.* მარგლეა) *A* полоть, *ср.* კობ.

ბერე дитя; сынъ, мальчикъ; въ селахъ *A* отъ встрѣчнаго въ Атинскомъ ущельѣ юноши слышалъ ბეი въ сочетаніи წულუ ბეი, но при переспросѣ онъ поправился и про-

изнесъ: წულუ ბერე; — ბერობა дѣтство; ребячество.

ბერი (*т.-перс.* بر) сверху, по.

ბერწეული *x* гравать, *ср.* ხარი.

ბეტმეზი *см.* ბეკმეზი.

ბექარი (*т.* بكار) ивовый; вдовецъ.

ბეჯღ: ობეჯღინუ *V* сердиться, ругать, *n.* ბებეჯღამ, *aor.* ბებეჯღი, *b.* ბებეჯღარე, *ср.* ყურ.

«**ბოული**» *см.* ბოული.

ბიათი *AV* плохой, злой, безобразный, ბიათი *AV*, ბატი *x*, *рх*; *A* წარ. приводитъ еще «ბაди (*Bt*), beyati (*At*)», но этихъ формъ никто изъ моихъ собесѣдниковъ не слышалъ, *ср.* ხავი.

ბიბი тетка по отцу, слово атинское по свѣдѣніямъ Аѳаряна; мнѣ же рассказали въ Атинѣ, что у нихъ «сестра отца» (*груз.* მამიდა) гласитъ ბულა, а ბიბი ничего не значить, что наоборотъ, такъ, именно ბიბი называютъ «сестру отца», т. е. «тетку по отцу» въ Батумѣ, *ср.* ღადი; — ბიბიში ბერე *A* или ბიბი-ბერე двоюродный братъ, *სუკვ.* сынъ тетки по отцу, *ср.* ღადიშ ბერე.

1. **ბიბილი** *A* дѣтскій мужской членъ, *ср.* კუტუ.

2. **ბიბილი** *x* борода пѣтуха.

ბიგა палка.

ბიოუნ (*т.* بتون) цѣлкомъ, совсѣмъ; все время.

«**ბილა**» *груз.* *см.* წუკალი.

ბიში *V* кувшинчикъ (какъ изъ металла, такъ и изъ глины).

ბინა *A* каждый изъ четырехъ столбовъ кукурузника; по Шукриэфенди, четыре балки квадратомъ, на углахъ конхъ всажены четыре столба кукурузника.

ზინესი виноградная лоза, ბადი ზინესი
x ხმელე; — ზინესონა AV много
лозь, ზინესეფუნა x, px.

ზირ: ზირაფა AV, x игра; ძესია, ვე A
лучше ობირუ, x ძენიე; II-я пор.
п. ვიბირ, აორ. ვიბირი, ბ. ვიბირა-
მინონ, V: н. ზიბირი т. д.; — объект.
строя 3-го спряж. п. შაბირენ пою,
могу ძენე, хочете ძენე; — ზირო-
ბაში или ზიროლოში ძესენный.

ზირგიჭი A локоть, სრ. ღურუე.

ზირდენ (т. بران) сразу.

ზირინჯი (т. برنجی) первый.

ზიჭი AV, x мальчикъ, сынъ; муж-
ского пола (male); — ზიჭობა муж-
ской возрастъ; храбрость, доб-
лесть.

ზობოლა см. ზომბულა.

ზოგინა V улей, სრ. კავრანი, ლუნი.

ზოდა A სტკა или სტე მწშკომე
для собиранія яблокъ: она приви-
зывается къ концу палки; палка
эта называется კალი, все же вмѣ-
стѣ — ზოდა-კალი; ზოდა x სტყათი
მწშოქე для орѣховъ и т. п., სრ.
ოწილაშე и უშეკური უწილონი подე
წილ; — ო-ზოდალე x სტყათი მწ-
შოქე для хранения птицеловной
сѣти: ვე него кладутъ სტე для
птиць и подвѣшиваютъ поде по-
толокე.

ზოი (т. بوی) ростъ, размѣრე?): ზულა-
ბოი вдоль моря, по морскому по-
бережью.

ზოზო ძენიца, ძენუშკა, ან ზოზო
ზიჭი შენამ V выдать какую либо
ძენუშკუ за юношу; — ზოზო-მოთა
AV ძენუშკა (უმენშ. и ласкат.)
маленькая, милая, ქეუტა ზოზო x,
px, სრ. კულანი.

ზოლი (т. بول) просторный, широкий.
ზომბულა x, px пауза; слово при-
водитъ вь формѣ ზობოლა и R,
სწდოვათელი, მოქო ბე დუმათ,
იზე აწინსკაგო გოვორა, по см.
რანსა.

ზომქვა px зеленая шелуха мелкого
орѣха, სრ. ქაკი.

ზოდა (т. بویا) краска.

ზოდაღრუდი (т. بوبنداروغ) ядро.

ზონ: ობონუ AV, x мыть, II-я пор.
п. ვიბონუმ AV мою, აორ. ვიბონი,
ბ. ვიბონარე, н. ვიბონუე x, აორ.
ღოვიბონი, ბ. ვიბონამინონ; ვე x მიწ
ობახსნილი, ცო ობონუ მიწე ლიცი,
რუკი и т. п., ონსუ (поде ნა-სე) —
მიწე ბწლე, სტირათ, ონსუ — მიწე
სოსუდი, დოსკი; — ზონერი მიწთი
(однако Ф.-бей отвергъ значение
«чистый»).

ზორი (т. بوری) труба.

ზორჯი (т. بوج) долгъ.

ზოლაკისტი x серебряное ожерелье.

ზოში (т. بوش) пустой, досужий;
бездѣльный; ღოლოსე ზოში პოსთი,
პოლი ვნუტრი.

ზოზი A, x баранъ, ვე x სლოვო ობ-
ახსნილი თაკე: რსურეში უვაჯგონი ზოზი
რენ [ოთ] ოვიცე სამეცე естე ზოზი.

ბეა см. მეა.

ბეადვა см. ჟადვა.

ბეორა см. მეორა.

ბრანგალ: ობრანგალუ x, V стучать
ногами (о дѣтяхъ), ობარგალუ px,
მოთ ბრანგალუმ V не стучи или не
шуми ногами.

ბრესტი x, V сѣрый; — გობრესტანერი
სწროვათი.

ბრინჯი см. პრინძი.

ბრიწ: ობრიწუ AV, px, x раздирать,

разрывать, аор. 3-е л. ღობრიწუ A и др., н. 1-е л. ზრიწუუ x, аор. ღობრიწი, ნ. ზრიწამინონ; — аор. ებრეწუ V, рх разодрался.

მა-ბუზადე V (одно время слово мнѣ слышалось მაპუზადე) маленькая птичка, хвостикомъ бьетъ, быстро перескакиваетъ, ср. სიმსი-კოკანი, წინცანი.

ბუზი (т. زوب) ледь.

ბულა AV тетка (сестра отца), ср. ბიბი.

ბულეკი AV რქა; приводимая Ачаряномъ съ ссылкой на «Вт» форма «ბულექი» фонетически вполне закономѣрна и для A, но мнѣ нигдѣ не удалось ее слышать.

«**ბულექი**» см. ბულეკი.

ბულთი x, V мячъ; снѣжокъ, мячъ или шаръ (изъ снѣга); — отым. глаг. მთვრი ღობულთინი x и игралъ въ снѣжки, მთვრი ღობულთინი V, но въ x лучше: ბულთი ღობი, также въ рх: მთვრიში ბულთი ღობი. У Ачар. еще форма ბურთი (откуда и თვრი ღობურთინი) съ ссылкой на «Вт», но среди лазовъ мнѣ не удалось слышать эту форму.

ბული вишня (Ачар. сопоставляетъ съ «ново»-арм. բաւ, но это слово груз. ბალი); — ბულონი вишневый, съ вишнями.

ბულუთი (т. بولوت) облако, ср. ბულა; — ბულუთონი облачный, ცა ბულუთონი რენ x небо покрыто облаками.

ბულუდი (т. بيبق) усы, ср. მუსცაკი.

ბუნდური x лѣнтяй.

ბურ: н. ბურუუ x я зашиваю, ძვლაუ ვაპლათუ, аор. ღობური, ნ. ბურამინონ.

ბურბუ AV летучая мышь

ბურგილი см. ბურგული.

«**ბურგვალი**» см. მორგვალი.

ბურგული AV колѣно, ბურგილი x.

«**ბურდაკ**» см. ბარდალი.

«**ბურთი**» см. ბულთი.

ბურელი (т. بورد) пироги: лазское блюдо изъ молока, сыра и масла; форшмакъ изъ рыбы «хамсы» (ქაუნა).

1. **ბურლი** x многолиственное лѣсное растение, его называютъ также თუთი ლუყუ *букв.* медвѣжья капуста.

2. **ბურლი** (груз. ბურლი, т. بورد) буравъ. **ბურჭული** A топоръ, სვირა (груз. წალი); по объясненію Ф.-бея, «это — топоръ съ желѣзнымъ крючкомъ вродѣ носа».

ბუსტი A, x пузырь мочевои, ჩხურიში ყვაჟის ბუსტი უწუმენ мочевоი პუზრე ბარანა называється ბუსტი.

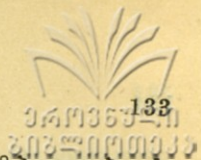
«**ბუსსა**» см. ბუცსა.

ბუცკა AV листъ (древесный); у Ачар. съ ссылкой на «Вт» приводится еще форма «butxa».

ბუცკუჯი x, рх, V пчела, ბუცკუჯი A, у Ачар. приведена другая еще аѳинская форма «ბუცკუჯი», теоретически вполне закономѣрная, но я ее не слышалъ.

«**ბუშა**» см. ბუცსა.

ბუცსა AV, x ноготь, коготь, ცხენი-ბუცსა копыто, см. ცხენი; фонетически закономѣрна, но мною не наблюдалась форма «ბუცსა», записанная R; также не довелось мнѣ слышать «ბუშა»: ее Ачар. приводитъ съ ссылкой на «Вт»; что

касается «ბნწილი» изъ Ег., то это — грузинская форма.

ბუცნი V грабли (Аѳар. сравниваетъ съ Ново-арм. *ჭივის*, но слово это грузинское).

ბუბე: н. მიბუბეუენ у меня затекаетъ (нога), аор. ღომიბუბეუენ у меня затекла нога, я отсидѣлъ ногу, б. მიბუბეუენონ, ср. ზურზ.

ბუბი (греч. βυζι) А титъки, груди, у Аѳар. изъ R приводится еще форма «бузи», ср. ციცი; — ბუბოკოშუმერი [**ბუბი** ოკოშუმერი] А молоко другъ съ другомъ сосавшіе, молочные братья, კართი კართი ბუბოკოშუმერი ღიეს другъ съ другомъ сосавшіе груди были, въ отношеніи другъ къ другу были молочные братья, ср. ჯუმანგაფერი.

ბუგადი V (т. بچاق) уголь.

1. **ბღ:** ობლუ AV, x брить, II-я пор. ბიბლამ V брею у себя, брею, аор. ბიბლი, б. ბიბლარე, III-я пор. н. ვობლამ A брею, аор. ვობლი, пов. ობლი, б. ვობლარე, относ. ვუბლუე x я ему брею, ბუბლამ V, аор. ღო-ვუბლი x, ბუბლი V, б. ვუბლამინონ x, ბუბლარე V; — объект. строя 3-го спряж. н. მო-მაბლენ x, V освоинну набиваю себѣ; туно ноеть (колѣно),

«жуеть», аор. მომაბლუ: — ბღერი бритый; — უბლუ небритый; без-смысленный (человѣкъ).

2. **ბღ:** x съ род. отнош. н. მე-უბლაფ ოსშაფ, ნობლაფ, ნობლაფს; — 1-го спр. б. გე-ბლასენ падеть; да падеть; — II-я пор. б. ღი-ბლასენ останется; да останется; — объект. строя 3-го спр. н. ღომამ-ლენ x, V у меня сыплется, спа-дается, ღოგაბლენ, დაბღენ, аор. (ქო) ღომამლუ, ღოგაბლუ, დაბღუ. б. ღო-მამლასენ, ღოგამლასენ, დაბლასენ.

3. **ბღ:** აორ. გო-ბლუ взлетѣлъ, съ дат. отнош. გომამლუ налетѣлъ на меня. **ბღეთი** ბღეტ, мѣстное названіе Ви-цѣ; — ბღეთური ვიцскій, см. სუთა-თული.

ბღირი см. მღირ.

ბღორ: ომბღორუ AV рычать, н. ვიმ-ბღორამ A (то подсказываютъ опять ვიმბღორუმ), аор. ვიმბღორი, б. ვიმ-ბღორარე, ср. მკორ.

ბღუ AV филинъ, მბღუ C, მღუ A, ღუ x, pღ.

«ბწწილი» см. ბუცნა.

ბჭიფე см. ქიფე.

«ბწოგვი» см. მწუგვი.

ბგვანა см. ღლა.

ბგვი см. პეგვი.

ბ.

1. **ბ:** н. ნუგამს pღ походить, кажется, ნუნგამს V, ნუმგუნ или ნუმგუნს, рав-но ნუმგუმს A, ნუმგუმს b, ნუნგაფს x, აშო ნუნგაფს ოცი მჭიმას უპირებუნ x похоже на то, что пойдетъ дождь (дождь собирается пойти); — მანგაფერი V [похожий], მოგაფერი

x, მონგაფერი pღ въ выраженіяхъ:

- 1) ღამანგაფერი V молочная сестра, ღამოგაფერი x, ღამონგაფერი pღ,
- 2) ჯუმანგაფერი (sic) V молочный братъ, ჯუმამოგაფერი x, ჯუმამო-ნგაფერი pღ, ср. ბუბი.

2. **ბ:** III-я пор. н. გე-ვოგამ A pri-

учаю, გამოვამ, გამოვამს, страд. съ дат. отношеніемъ н. გევაგერ A, x привыкаю, გააგერ, გააგენ, აორ. გევაგი, გააგი, გააგუ, ნ. გევაგარე, გაგარე, გაგასერე, გევაგამინონ; — გიგაფერი (< გე-გაფერი) привычный, обычный.

3. გ: III-я пор. н. მო-ვოგუმ A строю, აორ. მოვოგი, ნ. მოვოგარე.

4. გ: ოგაფუ x, III-я пор. н. მო-ვოგავ x выигрываю, პრიობრტაю, მოგავ, მოგავს, მობოვამ px, მოვამ, მოვამს, აორ. ქომოვოგი, მოვოგამინონ, სრ. ქლომ, ქეინდ 1.

5. გ: съ дат. отнош. აორ. ოკობაგით px мы встретили друг друга, მე-მაგუ.

გა- предлогъ въ глаголахъ.

გაღაში სმ. კაღაში.

გაღე ვიწ, ნარუჟი, ოსორიშე გაღე სნარუჟი дома, ოსორიშენ გაღე ვიწ дома; «გაღე» R; — გაღენდე სნარუჟი; ვიწ (მორა), сушею.

გამათქუერი სმ. ცკ 1.

გამათსუერი სმ. თსჯ.

გამამოზერზენ სმ. ზურზ.

გაფასენ სმ. ც 1.

გი- предлогъ въ глаголахъ, Gr., § 53, съ послѣдующимъ ო онъ сочεται въ «გაო».

გიოასუღე სმ. თს.

გილა- предлогъ въ глаголахъ и производныхъ отглагольныхъ именахъ, სმ. ხ под ზედ и др.

გილაკოღერი სმ. კოდ.

გიმთი x, V სუისქ, გემთუმნი x, V, სრ. ემთ.

გიმი (т. كمي) კორაბლ, ნარუსოე სუდ-ნო, სრ. კარავი,

გიმწანაშე სმ. წანა.

გენდი (т. كندی) სამტ.

გენდლანი სმ. ღლა.

გენიში (т. گنشی) შიროკი; — გენი-შიბა შიროტა.

მ-გერი სმ. მ-გუერი.

გერი (т. گير) ნაზად, სნოვა.

გესტა სმ. გრესტა.

გვანერი სმ. გუანერი.

გვარდანი სმ. გვერდანი.

გვერდლა სმ. გუერდი.

გვერდი სმ. გუერდი.

გვერდანი V ნაკონეჩნიკი ვერეტეა, პრესო, გვერდანი-სოი x, გვარდანი-სოი, სრ. წვრის-სოი; სმ. მ-ცხულ.

გზ: III-я пор. ოგზაფუ ჯაჟიგატი, ნ. ვოგზამ A რავოჟუ ოგონი, ვოგზაფ x, აორ. ვოგზი, ნ. ვოგზარე, ვოგზამინონ, პოვ. ნოგზი პოდოჟი ეგო (ოტი მევოგზამი); — страд. ჯალ. II-я пор. ვიგზერ გორუ, აორ. ვიგზი, ნ. ვიგზარე, აორ. მევიგზი ი ჯაგორქსა, ნიგზი, ნიგზუ, სრ. ქ.

გზა დორეგა, ვორსი გზა A ხორშიშ პუტი.

გზალ (ср. გზარ.): ოგზალუ ხოდიტი, II-я пор. н. ვიგზალამ A ოტიპრავლასუ, ვიგზალ x, აორ. ვიგზალი, პოვ. იგზალი A, ნ. ვიგზალარე, ვიგზალამინონ; у R თა ჯე ოსნოვა პრивоდიტი პრავილნი ბეზუ 1-го კორენოგო გ: აორ. ვიგზალი, ნ. ვიგზალარე, Gr., § 110, b; — ოგზალონი V პოსილნი, სრ. ოგირონი პოდუ თორ 1.

გზარ: იგზარს იდუტი, სართი ჩქიმი ვარ იგზარს V, x მოი ჩასი ნე იდუტი, A (ნე პრო ჩასი), სრ. ქო; სმ. გზალ.

გიბ სმ. გუბ.

გიდი (т.-перс. گیدی) მირქ, ეა გიდი ო, მირქ! ოი-და!

გიდელი სმ. გუდელი.

გიო სმ. გუო.

გილაბერტერი х тахта, нары, ср.

გელაკოდერი.

გილარე кефаль (рыба).

გიშუა см. თუთა.

გინგილი V, х сопля.

გინძე см. გუნძე.

«**გინჯე**» см. გუნძე.

გირინი см. გურუნი.

გნ: III-я пор. н. ვოგნამ A, ვოგნაუ х понимаю, узнаю, аор. ვოგნი, б. ვოგნარე, ვოგნამინონ; IV-я пор. ოგნაფუ давать понять, но и понимать, н. ვოგნაფამ A я даю понять, оглашаю, извѣщаю, открываю, ვოგნაფაუ х, аор. ვოგნაფი, б. ვოგნაფარე, ვოგნაფამინონ, ср. გნ; — страд. II-я пор. იგნაფენ слышится, слышенъ; — гнаფერი A извѣстный, ср. ჩინოფერი.

გპარი AV, х хлѣбъ, ჯარი b, გარი х только кушанье, ზდა, ср. ქვეუდი; — გარინაქუმს AV пекарь; — გარობა х, V сиравлять трапезу, обѣдъ, ужинъ, и т. п. (*букв.* ядение хлѣба), ქუმანერი გარობა или ქიტა გარობა х завтрак, ონღლანერი или დიდი, также მალღლი გარობა обѣдъ.

გჟენი AV теленокъ, ჟენი b.

გჟენჯი (т. گچن) молодой.

გონქსი (т. گونس) груди, გონქსი, ср. უბა.

გჟუდი см. გუდი.

გო- предлогъ въ глаголахъ и въ отглагольныххъ именахъ, *Гр.*, § 53.

გობი х корыто, въ частности для мѣсецѣя тѣста, ср. სარღა.

გოდგადე см. დგ.

გოკირუ см. კორ.

გოკორუ см. კორ.

გობასი самецъ, *Гр.*, § 6.

გოდორი х плетенка для дощечки, ср. ლესა.

გოვიტი см. კოვიდი.

გოლ: ონგოლუ A парить (о крупной итнцѣ), н. ინგოლმს, аор. ინგოლუ, б. ინგოლასერე, ср. გორ 2.

1. **გოლა** A лѣтняя кочевка [*соств.* гора]; нѣкоторые въ V слышали отъ ативцевъ и знаютъ, однако въ ативской же казѣ въ сел. ლამგო слово совершенно неизвѣстно, по крайней мѣрѣ въ одномъ домѣ, да особо среди ряда лицъ, ср. გორი.

2. **გოლა-** предлогъ въ глаголахъ и отглагольныххъ именахъ.

3. **გოლა** см. კოლა.

გოლაკიდერი см. კოლა.

გოლატკომილონი см. ტაკო.

გომფა просторный (груз. სრული), გომფა ღონედი свободно садись.

გოჟთი см. ქთ (გო-ქთ).

გონ: II-я пор. ნმო-ვინგონაუ х припоминаю, ქომობინგონამ V, аор. ქომო-ვინგონი х, ქომობინგონი V, б. მო-ვინგონამინონ х, მობინგონარე, მო-გონუ напоминать, მონგიგონი или ქომოგინგონი я тебѣ напомнилъ, ა (< არ) მუთსა მოგინგონა (или ქომო-გინგონა), სკანიშენი ვორს ონ (< ონუ) напомнимъ тебѣ нѣчто, для тебя (ონო) — хорошо.

გონქსი см. გონქსი.

გონტაფუ см. ნტ 1.

გონცვერი см. ცვ.

1. **გორ:** III пор. ნ. ვონგორაუ х валяю, сваливаю, ზონგორამ V, аор. ვონ-გორი, ზონგორი, б. ვონგორამინონ. ზონგორარე. Пожалуй, сюда сосл. съ дат. отн. ქოგო-გაგორა At я свалилъ бы, герр. свалю тебя.

2. **გორ**: ონგორუ V парить (о крупной птице), II-я пор. н. ონგორს, аор. ონგორუ, ნ. ონგორასე, ср. გოდ.

3. **გორ**: н. ბგორამ V ругаюсь, кричу, аор. ბგორი, ნ. ბგორარე, сь дат. отнош. или III-я пор. н. ვოგორამ A, ბოგორამ რუგაю, аор. ვოგორი, ნ. ვოგორარე, по R: им. дѣйств. «oguro», «ogur̄gari», ნ. [ა не н.] «vogur̄gare», пов. «ogur̄gi», ср. კობს.

4. **გორ**: ოგორუ AV, х певать, н. ბგორუმი, ბგორუფ, аор. ბგორი, ნ. ბგორამინონ; — сь род. отн. ნ. მოგიგორარე.

«გორი ვთ гора» по Ачар., ср. გოდო.
გორბა გირითი, Хрест., А. II, 22, 77.

1. **გორწო**- предлогъ въ глаголахъ.

2. **გორწო** см. წანა.

გორჭარენი см. ჭარენი.

გრესცა V каменная сковорода или плошка для печенія кукурузнаго хлѣба, გესცა A, ср. კიცო.

გროში «грощъ», «курушъ» (монета), შაстръ, ср. სლანბ.

გუბანერი A жирный, откормленный; толстый, შგუბანერი х.

გუბ V, **გიბ** х, A: [ოგუბუ V] варить, ოგიბუ х, A, н. ბგუბამ V, аор. ბგუბი, ნ. ბგუბარე, н. ბგიბუფ х, аор. ღობგიბი, ნ. ბგიბამინონ, ბგიბარე A, страд. II-я пор. н. ვიგიბერ х, იგიბენ варится, аор. ღოვიგიბი, ნ. ვიგიბამინონ; — გუბერი V вареный, გიბერი х, A, შციქა გიბერი სორცი მოგილია A подать ли мнѣ вамъ (для васъ) немного варенаго мяса? — გიბერიჩირი, также გიბიჩირი х вареная трава (какъ мягкая, она дается коровамъ, когда

ონბ больны); — უგუბუ ნედვარენი.

გუბი х крытый желобъ источника, у Ачар. родникъ сь ссылкой на ვთ.

გუგული V, х кукушка.

გულა A мѣхъ, ქუჩამუ გულა A მѣხъ для «хамсы» (рыбы), ღინბი გულა მѣხъ для вина, ср. ცულუმი.

გულელი AV корзина сь коническимъ низомъ для винограда, вообще плодовъ, გიდელი х; въ эту остродонную шатеную корзину собираютъ также яблоки, груши и т. п.

გუერ см. გუერდი.

გუერდი половина, въ соединеніи сь единицами გუერ, ოთხო ღო გუერ (გუერი) საათი რენ четыре сь половиной часа, половина пятого; — отым. глаголь ოგუერდუ или ოგვერდუ A, გვერდალა V дѣлать пополамъ, II-я пор. н. ვიგვერდამ A беру половину, аор. ვიგვერდი, ნ. ვიგვერდარე, н. გვერდალა ბიქომ V дѣлю пополамъ, аор. გალა ბი, ნ. გალა პარე, н. უგვერდელა ბი რх, უელა ი, უელა უ; — უგვერდელა х пополамъ.

მ-გუერი AV волеъ, შგერი х, რх.

გუთ A, **გით** х, V, **ღგ**: ოგუთუ A стоять, ნ. ბღგურ A стою, ღგურ, ღგურს, ბღგირ х, V (3-е лицо ღგინ), აორ. ღობგუთი, ღობგიითი (მნბ слышалось и ღობღგიითი, что впрочемъ см. подь ღგით), ნ. ბგუთარე A, ღობგიითამინონ х, ღობგიითარე V; ღავას ღობგუთით A мы начали тягбу; — III-я пор. [н. ვოდგიო] окружаю, завертываю, აორ. ვოდგი, ნ. ვოდგამინონ; — н. გებღგუმ V (одинъ произнесъ გე-

ბღამ, по сейчас же отказался) наступаю ногою, попираю ногами, გე-ბღგიო x, აორ. გე-ბღგი, ბ. გე-ბღ-გარე, გე-ბღგამინონ; — გაოდგაფუ, ნ. გე-ვუღამ A завожу (часы, мельницу и т. п.), გაუღამ, გაუღამს, აორ. გევეღგი, გაუღგი, გაუღგუ, გევეღ-გარე, გაუღგარე, გაუღგასერე; — გოწო-მიღგანენ предложили мнѣ; — ღო-ბღგუმ V ставлю, ღობღგიმ рх, см. რგ 1, ნ. ღობღგიო x завожу часы, აორ. ქოდობღგი, ბ. ღობღგამინონ; — [ნ. მო-ბღგიო x] обнимаюсь, აორ. ქომობღგი, ბ. ქომობღგამინონ.

გული V (ტ.პ. گُل), ვწრწე გაული ცვტოქ, роза; возлюбленная, მუ ივასენ გაული ჩქიმი? что будет сь моей возлюбленной?

გუმა см. თუთა.

გუმჭუში (ტ. كومش) серебро, გუმი-ში x.

გუნბე AV длинный, обширный, გინბე x; у А чар. приводится сь ссылкой на Вt გინბე: звукомъ ჟ эта форма чисто тубал-кайнская, но я не слышалъ ея.

გუნდი см. კუნდი.

გურ: II-я пор. ნ. ღო-ვიგურამ A учусь, ვიგურაფუ x, აორ. ქოდოვიგური, ბ. ღო-

ვიგურარე, ღოვიგურამინონ, III-я пор. ნ. ღო-ვოგურამ A учу, ვოგურაფუ x, აორ. ქოდოვოგური, ბ. ღოვო-გურარე, ღოვოგურამინონ; — объект. строя 3-го спряж. ნ. ღომაგურამს слышу, აორ. ქოდომაგურუ, ბ. ღომა-გურასერე.

გურგულამს AV громъ гремитъ, ღურღულავს x (также: въ желудкѣ бурчитъ), см. ხონც.

ონ-გურე A, x балка въ плетеномъ полу кукурузника (по объясненію хопца, бываетъ и въ жпломъ домѣ).

გური AV, x сердце; внутренняя часть; x, V сердцевина, желтокъ (яйца); ломоть по R; სეშ გური x, V ладонь, სე-გური A, ხა-გური по R; მა ოფუა გური მომალუ A я очень разсердился, მა დიღო გური მო-მისთუ; გური-გედვალერი V намѣ-рение (ср. арм. մտադրութիւն), же-лание, გურიიგი V грудь; გურიიოე A искренне (по А чар. сердитый); — გურიონი храбрый, бодрый; сердеч-ный; ვორსი-გურიონი A добросердеч-ный, კაი-გურიონი x; ხავი-გურიონი, რქე ჰიათი-გურიონი A злой, ჰაცი-გურიონი x; — არ-გურიში искренний, преданный.

გურუნი V осель, გირინი x, სრ. ეშელი.

ღ.

1. **ღა** сестра, მნ. ч. ღაღეფე.
2. **ღა** см. ღაჰა.
- ღაა** см. ღაჰა.
- ღაღალი V, x** цвѣтокъ, цвѣты (на землѣ, не на деревьяхъ), ღაღა V, см. კობჰა, ფერი-ღაღალი.
- ღაღე AV** посаженная мать, მღაღე x, рх.

ღადი x, рх, V тетка какъ по мате-ри, такъ по отцу, სრ. ჰიბი; — ღა-ღიმ ბერე x, рх двоюродный братъ, *ბუკა*. сынъ тетки.

ღაღული AV курица (по Февзи-бею, A цыплята).

დაბი (т. دای) AV дядя по матери, ср. ჟუშაღი.

დავა (т.-арб. دعا) тяжба.

დაშითრე AV теща, ср. შ-თირე.

დანბი см. დაბი.

დაპრანი см. დრეპანი.

დარაბა A стѣна (а не «уголь»), какъ толкуеть Ачар.), х стѣна дома, ср. კოდა.

დარდალ: ოდარდალუ A трепетать, объект. строя 3-го спряж. н. მადარდალენ, აორ. მადარდალუ, მადარდალეს, ნ. მადარდალასერე, условн. მადარდალასერე, ср. თირთ.

დარი (т. دار) узкий, тѣсный, ნდარი (послѣ гласнаго).

დაუდი (т. اول) барабанъ.

დაფა см. წუკალი.

დაღი (т. طاغ) гора; лѣсъ; пустыня; — დაღლული (т. طاغلق) лѣса.

დაჩსური AV огонь, დაჩსირი х.

დაბი A, рх колючка, დანბი V, ლაკი-დაბი терновникъ съ мелкими красными ягодами, которые поѣдаются птицами, ჟოდორიშ დაბი рх, ჟოდორ-დაბი х; — დაბ-კაკა х плоды растения შ-შეერ-დაბი, ср. კაკუ-შეკელი.

დაჭა (т. دها) еще, ჰამ ჰამუშა დაჭა ვორს ონ A это лучше этого, ჰაა ჰააშენ დაჭა კაი რენ V. V Ачар. приводятся еще разновидности: და, დაა.

და см. გუთ.

გო-დაბლე V: კალაშ გოდალე круглая желѣзная подставка сковороды для «хамсы».

დაბით: დო-ბდგითურ V остаюсь, ქოდოდგით რენ х остановился, ქოდოდგინე რე по Ачар., აორ. დობდგითი V, ქოდოდგითუ остановился, ნ. დობ-

დგითარე, მა შენდო გენს დობდგითი и остался далеко въ пути, დავს დობდგითთ х мы начали тяжбу, დავს დობდგითთ рх, საათი ჩქიმი ქოდოდგითე რენ часы мои остановились, ср. გუთ.

დაგინ см. დგით.

დე (т. دا) энклит. также, еще.

დევლეოი (т.-арб. دولت) государство.

დევერიში (т.-перс. درويش) дервишъ.

დეი (т. دبو) говоря, какъ говорятъ.

დეკივე (т.-арб. دقيقه) х, V минута, ტეკივე A, დეკივე по Ачар.

დედიკანი (т. دليقانی) рх доблестный, герой, დედიკანლი, ср. პალიკარი.

დეშირი (т. دمبر) желѣзо, см. ჩსუნ; сошникъ, желѣзная часть на сохѣ; якорь; — დეშირილი х мѣრა ვѣса, см. მა-თხორი.

დენგი (т. دنك) равновѣсiе; равный.

დერგი V глиняный кувшинъ съ крышкой: въ ней отверстие для палки, которою взбиваютъ ариани, ქვათანა х; — დერგულა х горшокъ, ср. უჯელი подь უჯეი.

დერდი (т.-перс. دار) горе.

დერე (т. دار) ущелье.

დერინე говорить, молъ, ср. დეი.

დერმანონი х сильный, ср. შენჯელი.

დერსი (т.-арб. درس) урокъ.

დესტანი (т.-перс. داستان) поэма.

დესტე (т.-пер. دسته) учебный предметъ.

დეცი см. შ-ტეცი I.

დე: сосл. გო-ბუდეა პროლოჟუ вдоль; — დო-დეფუ AV, х, დო-დელო A власть, полагать, н. დობდუმ AV, დობდვამ V, დობდუფ х, დობდუმერ х, აორ. დობდვი, ნ. დობდვარე, დობდვა-

მინონ; — II-я пор. დოლოვიდუმ
 кладу внутрь, დოლიდუმ, დოლი-
 დუმს (страд. დოლიდვენ), აორ. 2-ე л.
 დოლიდვი, ბ. დოლიდვარე; — აორ.
 დეგიდვი я предложил тебѣ; —
 н. მე-ბოლემერ V кладу сбоку, при-
 кладываю, მევოდუმერ х, ნოდუმეს,
 აორ. მეზოდვი, მევოდვი, ნოდვი, ნო-
 დუ, ბ. მეზოდვარე, მეზოდვამინონ; —
 მედევიდუმ кладу себѣ (кусокъ въ
 ротѣ); — н. მო-ბდუმ A по Ф.-бею одѣ-
 ваю или надѣваю на него что либо
 снизу, какъ то обувь, штаны (по
 не верхнее платье), აორ. მოზდვი,
 ბ. მოზდვარე, II-я пор. н. ქოლო-
 ბიდუმ V, აორ. ქოლობიდვი, ბ. ქო-
 ლობიდვარე; — ი. მოვიდვამ A одѣ-
 ваюсь, надѣваю на себя, მოზიდვამ
 V, მოვიდვამ х, აორ. მოვიდვი, მო-
 ბიდვი, ბ. მოვიდვარე, მოვიდვამი-
 ნონ, ქომომიდვი სეფე обѣими мѣя
 руками, обними; — აორ. ოკობდვიით
 мы легли другъ съ другомъ вмѣ-
 стѣ; — მოდვლო см. კუნსე-მოდვა-
 ლო; — დვალერი х воспалившійся,
 загорѣвшійся, დვალინერი AV; —
 გე-დვალერი см. გური.

დ-ი- см. დო- 2.

დბეთი V названіе материн, черной
 или цвѣтной.

დიდი х, V большой (начиная съ пра-
 ваго берега р. Фортуны на во-
 стокъ); A бабушка, დიდი ნანა V,
 სრ. ნანდიდი; დიდი მთუგი боль-
 шая мышь, დიდი ღალი большая
 рѣკა, სრ. მო-რდერი; — დიღო очень,
 весьма, ჰეჟ სი დიღო ორომს (ხო ი
 კორომს) V ონ თეა ოენ თეა ლობიტ,
 სი დიღო გეოროფს х, სრ. ოფუა; —
 დიღო-კონი A множество, толпа

(народа), დიღონუშქუბ A многосвѣ-
 дущій.

დივანამს см. ვალ.

დიკა A пшеница, ხლხბ.

დიმტონუ см. ტონ.

დინ: III-я пор. н. ქავო-ვონდინაფ х
 теряю, ქავო-ბონდინამ V, აორ. ქა-
 ვოვონდინი, ქავო-ბონდინი, ბ. ვო-
 ვონდინამინონ, გო-ბონდინარე.

დინჯი [т. ჳა] здоровый по R.

დინცხირი см. დი-ცხირი.

დიო см. ღურუ.

დირუ см. ღურუ.

დიუ см. ღურუ.

დიშქა дрова; დიშქამ სოპე ლოპატკა
 (деревянная).

დიც см. ძიც,

დიცხირი см. დი-ცხირი.

დიჭკიჯი х крапива, სრ. ტუტუჯი,
 ო-ნხაპულე.

დინა х земля, почва, въ A ვმწო
 этого слова დეცა, ნო ბლიზь самой
 Атини естѣ село съ названіемъ
 ნოლა-დინა.

დინალი A сидѣние для ткача, სრ.
 ანამიდი, ანტენი, პატოჯი, მაკოკი,
 წანა.

დინო- A безъ, ნე-, Gr., § 33.

დჟუქანნი см. ღუქანნი.

1. **დო** ი.
 2. **დო-** предлогъ въ глаголахъ и от-
 глагольныххъ именахъ; передъ глас-
 ными ონъ теряетъ исходное ო,
 слѣдовательно во II-й пор. დ-ი;
 Gr., § 57.
 3. **დო-** префиксъ (< do, карт. სა sa),
 отличный отъ предлога: ონъ обра-
 зуетъ имена должествованія и т. п.
- დობა** A, х пасмурная, дождливая
 (погода).

ლოკორუ см. კორ.

ლოღმა (т. *طولمة*) «долма», блюдо с фаршем вродѣ голубцовъ.

ლოღო- предлогъ въ глаголахъ и отглагольныхъ именахъ.

ლოღონი х недѣля.

ლოღოსე AV внутри; — ღოღოსენი AV внутренней.

ლომუზი (т. *طوموز*) свинья.

ღონი (т. *طون*) рх, х кальсоны.

ღოჯანა см. ღუჯანა.

ღორთი ღანი (т. *دورت يان*) въ четыре стороны.

ღორინუ см. რინ подѣ რ.

ღო-რჩიელი см. რჩი.

ღოსტი (т.-перс. *دوست*) другъ, пріятель.

ღოქსერი см. ცოქსერი подѣ სერი.

«**ღოღა**» см. მ-ქანგი.

ღოდრუ (т. *دوغروی*) прямой, правдивый.

ღოსტური докторъ, медикъ.

ღრაპანი см. ღრეპანი.

ღრეპანი (греч. *δρέπανον*) V коса, ღრიფანი A (по Ф.-бею ცრიფანი), ღრაპანი рх (здѣсь слышалъ я и ღრაპანი).

ღრიფანი см. ღრეპანი.

ღრივ: ოღრიკუ A сгибать, пагиваться, лучше ონღრიკუ AV, х сгибать, н. ბღრიკუმ A, ბღრიკუმუ х, сосл. მე-მღრიკათ;— ოღრიკონი V, ონღრიკონი молитва, вульгарное названіе для обозначенія «намаза»; слово употребляютъ лишь въ исключительныхъ случаяхъ, когда въ обществѣ не хотять огласить, что идутъ совершить «намазъ» (ოღრიკონიშა). Слово было мною случайно уловлено, и лазы какъ то стѣснялись

его объяснить и неохотно дали предложенное толкованіе, быть можетъ, не совсѣмъ точное.

ღუპარა (т.-перс. *دوباره*) хитрость, коварство.

ღუღი AV темя (верхъ головы), вершина, უჭიღი ღუღი по Ачар., უჭიღი ღუღი х кончикъ (верхъ) уха, ср. ფაშუარი 1.

ღუვა (т.-арб. *دعا*) моленіе.

ღუვალი х (въ старину) балдахинъ изъ палокъ и шелковой матеріи въ брачной процессіи; его держали, иди пѣшкомъ, надъ головою невесты или новобрачной свекровь (მთირე) и дядя или пное близкое къ ней лицо.

ღუზი (ср. т. *دوز* ровный) огородъ.

მ-ღუთი A тутა, ср. მკოლი; მღუთი უჭა тутовое дерево.

ღუთხორი дутхецъ, житель села Дутхә.

ღუღაძა (греч. *δουλεία*) работа, дѣло, ღულაძანაუქქუნ A свѣдущій, опытный, ღულაძანაუქქინ х.

ღუღაწა см. ღურწა.

ღუმანი (т. *دومان*) х, рх, A туманъ, въ V его не знаютъ, ср. კარწიმალი.

ღუნ: аор. გონ-ღუნუ хорошо сдѣлалъ.

ღუნჯა х, V черная масса, которою пчела окружаетъ въ ульѣ медовый сотъ, скрывая свою работу отъ взоровъ шмеля.

ღუნჯა (т.-арб. *دنیا*) міръ, ღოჯანა.

ღურა см. ღურანი.

ღურანი рх глухой, ღურა х, V, ცურა A.

ღურბინი (т.-перс. *دوربین*) подзорная труба; бинокль.

დურღუნი А ежевика, *собств.* лѣсная малина (груз. მუვალი), დურღუნი (დურღუნიში კანდღუ) х, V, დაძი კანდღუ рх.

დურღუ х локоть, დური ვь სე-დური V id., დუუუ х, დიუ ვь სეშ-დიუ id. рх (სმისალე и დიო ვь სეში დიო), დუუუ х, ср. სე-კლავი, რავნო ბირ-გიჭი.

დურღუა (რავნო დურღუა) V лугъ съ травою, гдѣ пасется скотъ.

დურქანნი (т. كان), *лучше*—დურქანნი ლავკა, თაქანი «Вѣ».

დურღუნი (т. داكون) *свадьба*; *пирь*.

დურღუ см. დურღუ.

დურშანი (т.-перс. دشمن) *врагъ*; — დურშანლოლი (т. دشمنك) *вражда*; — დურშანობა *вражда*.

დურშენი, დურშენლოლი, დურშენობა см. დურშანი.

დღა *день*, შხა ილი ჩხა ვь названіяхъ дней (см. ниже), დღა გოლოღვა А *прошедшій день*, ირ დღა *каждый день*, კატანღა А *каждый день*, კატანღური А *ежедневный*, კათანღერი х; — ჰამდღა и ჰანდღა AV *сегодня*, ამდღა и ნდღა *вост.*, ჰანდღა ცარონი დიღო ჩხვაფა ნუ (< ჩხვაფა ინუ) *сегодня погода очень жаркая*, ჰანდღა ირა დიღო ცუცა რენ V. Искусственнымъ сочетаніемъ словъ различныхъ діалектовъ представляется та же фраза,

приводимая съ указаніемъ на «Вѣ» Ачаряномъ: «ანდღა (Ач. ანცლა) დიღო ჩხოფა (Ач. ჩხოპა) რენ», ანდღანერი AV *сегодняшній*; — გენდღანე А ილი გენდღანი AV *послѣ завтра*, მეგგენდღანი рх *черезъ два дня*, მეტგენდღანი х, V; — დღალერი *дневной*, *ежедневный*, დღალერის დემე; — ინდღერი х, V *полдень*, ინდღე рх, ср. აგმა.

Названія дней недѣли (ჩხა ზამჩნებასეა и რაზნოვიდნობა შხა, ი та, ი другая значить *день*, см. *Изы тождки*, стр. 628):

ბუარჩხა х *воскресенье*, ბუარჩხა AV. **თუთარჩხა** V *понедѣльникъ* (другіе хотѣли назвать этотъ день ჯუმარჩხა).

ერკინარჩხა *вторникъ*, ეკინარჩხა V (нѣкоторые вь V называли его ციკინარჩხა), იკინარჩხა рх.

ჯუმარჩხა V *среда* (другіе хотѣли назвать этотъ день თუთარჩხა).

ჩარჩხა V *четвергъ*, უმქი-სერი ილი უნქი-სერი х.

პარასკე (греч. παρασκευή) AV *пятница*, პარასკედღა.

საბატონი (греч. σαββατον) V *суббота*.

დღუღუ: н. მდღუღურ х, დღუღურ, დღუღურს *перезрѣваю*, *прокисаю*, ср. წუთს.

ქ.

1. ქ *мьст.* см. ჰე.
2. ქ *междум.* о А, ე ბიჭი о мальчикѣ, *лучше* ე ბიჭი и даже ე ბჭი.
3. ქ- *префиксъ* именъ дѣйствія и вообще именъ.

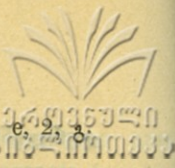
ეგერ (т.-перс. اكر) *если*.

ეზმოგვა см. ე-ზმოგვა.

ეთეკლი (ср. انكلو) *видъ* невода.

ეკინარჩხა см. подъ დღა.

ეკნა см. ე-კნა.

ეკო см. ჰე.

1. ელა AV ну! поди! ელა, ქომონთი ელა! поди сюда, поди!

2. «ელა роза» по R.

3. ელა- предлогъ въ глаголахъ и от- глагольныхъ именахъ.

ელა-ქცერი х опираясь.

ელანჯული დამსკი нарядъ: серебряная большая цѣпь для украше- ния груди.

ელაძრონი (греч. ἐλαφρίς) рх мел- кий, меньшій, ლაძრონი A легкiй. Въ Архавѣ нѣкоторые изъ при- сутствовавшихъ на урокъ говори- ли, что ничега подобнаго нѣтъ въ архавской рѣчи, но другiе стояли на своемъ, ср. სუბუქი.

ელემიცა V, х корь.

ელი (т. اللى) пятьдесятъ.

ელმასი алмазъ.

ელული см. ეალული.

ემთეფე они, Gr., § 48, e, 2, გ.

ემთი х, V подъемъ, ემთუმანი х, V, ср. გემთი.

ემიჯე (т. عموجد) дядя по отцу.

ემსუ AV кротъ (по переводу Ф.-бея, طاغ سچانى сурокъ), ср. მუსუნი.

ემველე х въ ту сторону.

ემუ-ქ тотъ, Gr., § 41, b, 5.

ემქუთინერი см. მკუთ (მქუთ).

ენ (т. انك) слово, служащее для обра- зования превосходной степени, въ значенiи *самый*.

1. ენა х по объясненiю одного хонца სთ თი въ архаической рѣчи, см. გოგა-ღ.

2. «ენა можеть быть» по А чар.

ენგინი (т. انكين) просторъ, откры- тое мѣсто.

ენდაზე [т. اندازه] R мѣра; локоть; аршинъ.

ენტეფე они, Gr., § 48, ს, ემთეფე

ემ (т. اى) о! см. გილი.

ემვალა (т. ابووالله) спасибо.

ემანა მეანა V разнообразный.

ემალული (т. ابولك) х добро, благо, ელული A, ეალული ქუბქინ х благо- дарный (*ბუკა* знаетъ добро), ელული ქუშქუნ A.

ერევი V словоъ для птицъ, ირევი х, რх, ერენი A по А чар., я же слы- шалъ въ A ერერენი.

ერენქი см. ერევი.

ერერენქი см. ერევი.

ერკინა см. ერკინა.

ესბერიში (т.-перс. ازبر) наизусть.

1. ესირი нижние, подстрочные знаки для гласныхъ въ арабскомъ письмѣ.

2. ესირი (т.-арб. اسير) плѣнникъ, მესი- რი (послѣ гласнаго).

ესკერი (т.-арб. عسكر) войско, ასკერი.

ესკი (т. اسكى) старый, древнiй, ეს- კისცერი вродѣ древняго, старый, древнiй.

ესრაფი (т.-арб. اطراف) вокругъ.

ექი и производныя отъ него нарѣчiя, какъ то: ექთი, ექოლე, ექონაში см. ჰექო.

ექსერი давно.

ელეზი A ущелье безъ воды, въ V ничега подобнаго не могли мнѣ назвать, въ რх и х привели слово გესომინერი (*собственно* засохшiй) въ томъ же значенiи.

ესელი (т. انشك) изъ арм. ლ₂, уменьш. **ლ₂ლ₂ლ₂*) A осель, ср. გურუნი.

ესო см. ჰესო.

ესი двадцать, ესი ღო ვით A трид- цать, Gr., § 34; — ენენერი A двад- цатый, Gr., § 35, b, 1.

ეჰე вотъ.

ეჭენდი (т. افندى) господинъ.

3.

1. ვ- субъективный префикс 1-го лица въ глаголахъ; въ известныхъ случаяхъ его замѣняетъ ზ, ფ, პ или даже მ.

2. ვ см. უვ.

ვა см. უვა.

ვავა х, рх, V тѣнь (груз. ლანდი), ср. ლარი

ვაილი см. უვაილი.

ვაზნავი (въ сел. Дутихе) тоже, что შინჯი. Нѣкоторые говорятъ, что это — атинское слово.

ვაკიცი (т.-арб. وقت) А время, ვასთი А, ვაკით, ჰიმ ვაკიც или ვაკიცი тогда, ჰიმ ვასთი, ср. ორა.

ვად: ოალუ А (но это искусственно) блистание молнии, ვალუფს х молния свѣтитъ, დივლაშს А, прош. нес. ვალუფტუ, დივლაშტუ, но и დივალუშტუ, аор. დივალუ.

ვადი см. უვადი.

ვაპარი (ит. varog) парохоть, слышно часто и ვაფური, ср. კარავი.

ვარ AV, х нѣтъ, без-, ვა AV, х, ვარ ნიღერი неженатый (А лучше უნიღუ), ვარ ქარერი не писанный (А лучше უქარუ), ვარ ონუ А нѣтъ его, отсутствуетъ, ვარი въ рнѣмъ; — ვაშა развѣ не; если не; развѣ, пожалуйста, быть можетъ.

ვარერი см. უვარ.

ვარიოშინე V ящерица водяная: плавающая по водѣ, она рѣзко помахиваетъ хвостомъ, ср. კობალი (წკარ-კობალი).

ვაფური см. ვაპარი.

ვატა А охолощенный (конь), груз. დაკოდილი ცხენი.

ვაშა см. ვარ.

ვახი см. ახი.

ვაშამელა V быть можетъ, ср. შონდო.

ველა см. მ-წურველი.

ნო-ველი [*ნო-ველი] А слѣдь, ჰალა ნო-ველი нѣмой слѣдь, название мѣста въ Атинѣ, ср. ნო-კუნენი (კუნენე).

ვერანე (т.-арб. ویران) разрушенный; проклятый.

ვერსი (русск.) верста.

ვიდ см. ლ 1.

ვიო десять, ვიო, ვიომუშ, ვიოენერი, მავიო, ვიო-ოშ თყაყა, *Гр.*, § 34 сл.

ვილარი А лёнъ.

«ვიმონა» см. ლი-მონა.

ვირვილი V игрушка дѣтская: на верхнемъ концѣ палки поперекъ укрѣпляется палочка съ бумажками на краяхъ; при движеніи палки палочка вращается, ქარკალიშ ოვირვილონი х, ოქირქილონი рх; — ოვირვილონი (равно ოვილვილონი) V дѣтская игрушка изъ дѣльныхъ скорлупъ двухъ осторожно опорожненныхъ грецкихъ орѣховъ, большого и малаго: малый на стержнѣ; стержень вдѣвается въ другой орѣхъ, что по-крупнѣе, на съвозъ, при чемъ на стержнѣ намотана нить; нить концомъ извлекается наружу, и частымъ дерганіемъ вызывается вращеніе верхняго орѣха, малаго, კაკალიშ ოვირვილონი х, ოსარსალონი рх.

ვირწა А палочка.

ვიცო см. ვიო.

ო-ველი А, х плетеная корзина, которую ставятъ на потолокъ (ონცხონი) для укладки молодыхъ почат-

бовъ кукурузы, собираемыхъ для скорой сушки. Въ V сообщили, что сушать такъ и орѣхи, какъ мелкій, такъ и грецкій.

ლი-ვორი A бузина, **ლიმბორი** V, ср. ინჭირა, ინჭირი.

ვორსი A хороший, превосходный, прекрасный, въ живой рѣчи сельчанъ попадаетъ и форма съ перестановкою რ: ვორსი; въ Вицѣ въ

насмѣшку надъ афинцами говорили, что они «хороші» называють ვორსი; приводимое А чаряномъ слово ვორსი неизвѣстно, развѣ это — форма ვორსი съ неопред. членомъ, герс. числительнымъ ა, выхваченная изъ фразы; — **ვორსობა** A доброта, ср. კაი.

ვორსი см. ვორსი.

ვორთვ см. ვორთვა.

ზ.

ზად см. ვად.

ზანგალი A кожаный наколѣвникъ, პანკალი x, ზენგალი. A, ср. შესტი.

ზარ: объект. строя 2-го спр. н. მიზარებუნ x მიწ не нравится, მიწ противно.

ზარი x, V судьба; უღბ.

მ-ზარი A телица (но не теленокъ, ср. груз. მოზვერი), მო-ზარი x, V, поговорка: ავლია მ-ზარი, პანკა მ-ზარი A телица площади около дома, все же телица [какъ ни посмотришь], см. ავლია.

მ-ზგუფიეგი V, x изъ тростинокъ, отломанныхъ отъ вѣтвей, нитями связываютъ помѣщеніе для ношенія вьюковъ.

მ-ზგუფი x столбикъ, вбиваемый въ землю, напр. лодочникомъ для привязыванія къ нему лодки.

ზდ: ოზე AV потянуть, V нести, переносить, ср. ოორ 1, н. ზზეღმ AV, ზზეღუ x, აორ. ზზეღი, ნ. ზზეღარე AV, ზზეღამინონ x; — გონზეღუფუ, გონზეღაფუ, н. გო-მზეღიო x тяну, გონზეღიო, გონზეღიუს, აორ. გომზეღი, ნ. გომზეღამინონ; — объект. строя 3-го

спряж. н. გო-მანზეღენ A вытягиваюсь, გოგანზეღენ, გვანზეღენ; — ეზეღემ V поднимаю, აორ. ეზეღი, ნ. ეზეღარე; — объект. строя 3-го спр. н. ვარ ი-აზეღენ не въ силахъ потянуть, поднять; — н. ეკა-ზეღემ A поднимаю, აორ. ეკაზეღი, ნ. ეკაზეღარე, II-я пор. н. ეკავიედიო x, აორ. ეკავიედი, ნ. ეკავიეღამინონ, III-я пор. აორ. ეკოზეღუ вытаскилъ; наст. съ ქე: ქეპოზეღამი вытягиваемъ; — მე-ზეღერი x прикрытый (о двери); — მელა-ზეღერი AV прикрытый (о двери), მელანზეღერი; — აორ. მოზეღი я закрылъ (двери), пов. მოზეღი AV, x закрой, ეკნა მოზეღი закрой двери, II-я пор. მოიზეღი закрой (за собою), ეკნა მოიზეღი закрой двери, მოზეღიერი закрытый, ცა, შექუით ღლა რენ, მოზეღიერი რენ вотъ уже семь дней, небо заволокло, მოზეღიერი პულა затянутае облаками, მოლაზეღერი закрытый (о двери), ср. თუ.

ზევლე A ремень для связыванія палокъ ярма, въ нѣкоторыхъ селахъ афинской казы ზელვე, ср. წამი.

ზედავე см. ზეველ.

ზენაადი (т.-არბ. صناعة) ремесло, занятие.

ზენგალი см. ზანგალი.

ზენგინი (т. زنگین) богатый.

ზენი AV равнина.

ზერღავა (т. زرا) А кунца, ზერღევა х; R приводит форму «ზერღოვალ».

ზეგსუ дроздь (по R «орель», а по объяснению Ф.-бея «черная птичка», притомъ въ А я слышалъ მგესქუ; წკარ-მგესქუ рѣчной дроздь, ლლი-მგესქუ х.

ზიზვი-კოკარი } см. სპიწილი.

ზიზვილი }

ზიზილი (курд.-არბ. زبلی) навозъ.

ზიშარი (греч. ζυμάρη) V тѣсто, сr. ცომი.

ზინღანი (т.-перс. زندان) темница.

ზინჯირი (т.-перс. زنجیر) цѣпь.

ზიჰვა рх подштанники, калсыны (тур. дари-и შაღვარი-ი), შიკვა V, შიქვა х, წიკვა А.

ზიტა А слово, отсюда отымен. глаголъ ოზიტუ говорить, приказывать, ოპიტუ, даже ოპითუ, сr. ცე 1.

ზიტოსი х тифонъ.

ზღაპუნ-: ზღაპუნტეს мѣли, см. ართი.

ზმ: III-я пор. н. მე-ზოზმონ рх думая, მე-ვოზმონ х, ნოზმონ, ნოზმონს; — მეზმონერი А поразительный, по R «მეზუნერი».

ე-ზმოკვა А сонъ, იზმოკვა х (იზმოკვე), рх (იზმოკვი).

ზობ: ზობინი говорить, н. ზოზობნ А

я говорю, ზოზობნს, ატარ, პრის

водить глаголъ, напр. въ формѣ ზოზობინუნ [при этомъ 1-е лицо должно бы быть ზოზობინურ] съ ссылкой на Vt, но въ х его не знаютъ; — ოზობინუში нѣчто для разговора; сr. ცე 1.

ზორი (т.-перс. زور) сила; насилие; трудный. По Аჩარ. ზორი უღუნ სტესნებას.

მ-ზოლა см. ზულა.

ზუმ рх, ზიმი х, AV: ოზიმუ х, AV, н. ზუმუმ рх, ზიმიუმ AV, ზიმიუმ х, აორ. ლოზუმი рх, ლოზიმი х, AV, ბ. ზუმარე рх, ზიმარე AV, ზიმიანონ х; — ოზუმაშე AV (по Шукри-эфенди въ А ოზმაშე) მწრა, см. მსუმიარი.

ზუმესი см. ზურმესი.

ზურა AV самка, ზურა ლაკი А психа, ზურა ლაჯი b, ზურა ჯოლორი V; у Аჩარ. и ზურა მსქქერი самка оленя; сr. წუნა.

ზურზ: н. გამამო-ზურზენ (კუნსე) V затекаетъ (нога) у меня, აორ. გამამოზურზუ у меня затекла нога, я отсидѣлъ ногу, ბ. გამამოზურზენს, сr. ზუპგ.

ზურკუტი (т. زورکوت) бѣдный, безденежный.

ზურმესი сѣно, овесъ (въ селахъ), сr. ჰლაჭი; въ Хопэ мнѣ другой разъ упомянули и ზუმესი х, V, объяснивъ его какъ «название травы, лучшаго корма для коровъ».

ზურნა (т. زور, перс. زور) зурна.

ზულა AV море, მზოლა х.

თ.

- თაზღა V**, х женскій головной уборъ: низкій фесъ, убраннй кругомъ золотыми монетами.
- თავა** х сковорода большихъ размѣровъ для варенья бекмеза (ბეჭმეზი), ცავა V.
- თავრეგუღი** см. მ-ცხული.
- თაღასანი V** верхушка кукурузы (см. სიკალი), ср. კანტარი 2.
- თამამ** (т.-арб. تمام) вполне, точно.
- თამით თამით V** медленно, тихо, тур. აგავშ-აგავშ, ср. ამოთ ამოთ.
- თან:** თანუ А сиять, сверкать, н. ფთანუმ, аор. ფთანი, б. ფთანარე; — н. გო-ნ-თანუეს х сверкаетъ молнйя, მანი მანი (კაპინერი კაპინერი А чар.) გონთანუეს молнйя непрерывно сверкаетъ; — н. ღო-თანუმს А свѣтаетъ, аор. ღოთანუ наступило утро, ღოთანშა А до утра (ბუკვ. до того, какъ наступитъ утро); — მთანურა х свѣтлякъ, თანურა х, ср. მა-პაჭულე, წიწილათენა, წიწინათერი.
- თანანი** ж. имя Тавана.
- თანი** (арм. [ძან] пахтанье, არიანი V, შვა-წკარი [ბუკვ. молочная вода] х.
- თანგრი** (т. تنكري) AV Богъ, თრანგი х, рх, თანრი по А чар. Вt, ср. ღორ-მოთი.
- თანე** (т.-перс. دان) экземпляръ, штука, თანა.
- თარიზი** (т.-арб. تاريخ) дата; исторйя.
- თარო** х шканъ (а не полка).
- თას:** н. ფთასუმ AV сѣю, ფთასუფ х, аор. ღოფთასი, б. ფთასერე AV, ფთასამინონ; — თასი AV сѣмя; — გეთასულე огородъ.

- თე** х свѣтъ, თუთას-თე х, А свѣтъ луны, თუთაშ-თე რх.
- «**თეფუღი**» см. თუღი.
- «**თეღი**» см. მთეღი.
- თეღივი V**, х петля (для застегиванйя).
- თენთა** (т.-ит. تانت) V парусъ, თენთე х, სიჭთერი-თენთა სѣтъ для ловли ястреба, ср. მოსა, ჩერკა.
- თენჯერე** (т. تنجره) х котель безъ ручки.
- თერე** А сторона, направленйе, ცხენი თერე въ сторону лошади, თქუანიქ თერე на вашей сторонѣ, въ вашей странѣ, ჩუფუქ თერე на нашей сторонѣ, ირიქ თერე во всѣхъ мѣстахъ.
- თერი** А съ дат. ჩარტ. подобно, подобный, სკანისტერი მსქუა подобно тебѣ красивый, ასთერი А подобный сему, ასტერი б, а по А чар. также Вt въ значенйи такой-то, нѣкйй, ჰსტერი რх; слышала я ტერი (სკანისტერი и т. п.) особенно въ V.
- თერმონი** (греч. ძერμὸς горячйй, ძერμὸν, н.-гр. ძერμὸνός) х, AV кисель, приготовляемый изъ винограднаго сока, ср. ტუცა. Про зтотъ кисель Ф.-бей сообщилъ турецкую поговорку двустийнемъ:
لازلرك ترمونى «Лазскаго киселя
موسلمان يمزاونى мусульманину ѣтъ
[нелзя].
- თესღიმი** (т.-арб. تسليم) передача, врученйе.
- თეფე** (т. تپه) холмъ; вершина.
- თვ:** II-я пор. аор. გე-ითვი თუ надѣлъ на себя; — თიშ-გო-თვალუ х, V головная повязка всякая (V особенно женская), თი-გო-თვალა А; — н. მო-

ბთუმ AV накрываю, покрываю, аор. მობთვი, ნ. მობთვარე, სრ. ზღ; — მოთვერი V, მოთუმერი A закрытый (сосудь крышкой), მოთვალერი x, A накрывать; — მო-თვალუ покрывка; перекрытие, крыша.

მ-თვერი AV пыль, სრ. მ-ტვერი.

თვირი სმ. თვ.

1. თი голова; себя, სმ. წკუნ; — თი-გოთვალა, თიშ-გოთვალუ სმ. თვ.
2. -თი также, и (энкл.), დულათი ძბო также, მთი სკან-კალა и я съ тобой, უქუთი A мы также, უურითითი оба; — თის (Хрест., A. I. 17) такъ.

თ-თიბლე V ясли (для всякаго животного), მწხო კორმენია სწომე, სრ. ღომლედი, ომოქსურა.

თიბსურა x маленькая, пестрая птица съ сѣлоу полоскою.

თითხუ სმ. თუთხუ.

თითხუში სმ. თუთხუში.

თიკანი x, რხ V ягвеноекъ, барашекъ, ციკანი A.

«**თილანე** A истинный, вѣрный» по R, მ-თილანა V, მ-თინალა x.

თინკილი V, x კლითერ.

თირ სმ. თორ 1.

თირთ: ოთირთინუ, ობექტ. სტოა 3-го სპრ. и. მათირთინენ x ტრენეშუ, დრე-ჟუ, გათირთინენ, აორ. მათირთინუ, ნ. თირთინამინონ, სრ. დარდალ; — ოთირ-თინუში x заставляющий трепетать, потрясающий.

თირი Bt по Aჩარ. тещь, A მთირი, სრ. ღამთირე.

მ-თირე свекровь, სრ. ღამთირე.

თირითინი въ Ризѣ остродонная корзина для винограда и т. п., სრ. გუდელი.

თიფ: «თიფალა კოსით» по Ег.; — თიფი

травы, სომულა თიფი x, ხუხად, ტრავა, სწხო, სომბულა თიფი V; თიფი ზჭკი-რუფ x кошу.

თაუქანი სმ. დუქანი.

თოზი (توز) пыль.

თოკი A веревка, თოჭი (слышалъ въ Ламѣ), მთუკი x, V.

თოლი глазъ; очко, არ-თოლი AV одно-глазый, кривоглазый, косой; — თო-ლი-გონწკიმერი x бдительный, быва-лый (букв. съ открытыми глазами), თოლი-გონწკუმერი A, у Aჩარ. съ ссылкою на Bt приведена и форма თორ-გონწკიმერი; სმ. კამწამი, ჩელა-მურე (ჩილაში); — თოლონი съ гла-зами, არ-თოლონი x одноглазый, кривоглазый, косой, მჭიფე-თოლო-ნი съ мелкими очками (напр. сѣтъ).

თომა волосъ; კვინიშ თომა x перья птички, კინიშ თომა V, კინი-თომა A; — თომალარი волосатый, თომო-ლარი V; — თომონი A съ волосами, волосатый (менѣе употребитель-но); — უთომოლიდერი x безволо-сый.

1. **თორ** A, **თირ** x: ოთორუ A нести, переносить, ოთირუ x, ი. ფთორუმ A, ფთირუფ x, აორ. ფთორი, ფთირი, ნ. ფთორარე, ფთირამინონ, სრ. ზღ; — ოცირონი (ვმ. ოთირონი) x носилки, სრ. ო-გზალონი.

2. **თორ:** ოთორუ възлѣзать на дерево, ი. ზთორუმ, აორ. ზთორი, ნ. ზთო-რარე.

3. **თორ-** სმ. თალი.

თოფერი სმ. თაფური.

თოფური x, რხ медь, თოფრი AV; — თოფურიშ დუქუნა x воскъ, თოფურიშ დუქუნა (ინიე произнесли: ნუქლა) V.

თოჭი სმ. თაკი.

თოხნი V мотыка, ср. ჩაფა.

თოხლი рх годовалая коза, ср. ქოშატი

თოხმაღლა х, V თიფი.

თრბა: თრბაგუ V покрывать, скрывать, н. დობორაგუმ, აორ. დობორაგი, ბ. დობორაგარე.

თრბნგი см. თანგრი.

თრთნი (греч. θρόνος) скамья, стул, ср. კული, ორძო.

თვ: н. თუმს AV სწიგზ იდეთ, სწიგზ გადაეფ, მთუფს х, აორ. დომთუ, ბ. თუასერე, მთუასუნონ, ორდო ორდო მთური (მთური рх) თუმს, თუასერე AV სწიგზ იდეთ непрерывно (ხუკვ. რაпо, рано), ორდო ორდო მთვირი მთუფს, მთუასუნონ; — მთური (თური) A სწიგზ, მ-თვირი (თვირი) х, V, მთვრი рх, по A ორ. თვრი Bt, მთური მთუმს, თვირი მთუფს, მთვრი მუღუნ.

თუგი A мышь, თუჯი б, მთუგი A, рх, х, მთუი V.

თუღე AV подь, თუღელე V подь, вишу.

თუთა V, х мѣсяць, მთუთა A, თუთა х замѣкъ (თავზ ნაზვალაი ვზ სთარინუ, კოგდა замки были круглые); — თუთაში მწესაჩნი; менстრუაია; ჯალოვანье (первоначально ежемѣсячное). Названия мѣсяцевъ, начиная съ марта: მარტი, აპრილი, მაისი, ქირეზ ილი ქირეზ-ა (> ჩირეზ-ა), ჩურუ-ლი, მარიაშინა ილი ცურკეში, ა თავჯე აღუსტოაზი, სტაროშინა (рх სტაროშინა) ილი ჩხალევა *сбивание ореха*, გიმუ (рх გუმ) ილი ცახვა *сборъ кукурузы*, სტველი ილი წილევა *сборъ винограда*, სრისტანა (სისტრონა, სისტონა), წანა აღანი (рх წანაღანი) ილი თუთა მორდერი, კუნდურა (рх კუნჭულ-ი), см. *Изъ повѣдки*, стр. 628—629.

თუთარხა см. подь.

თუთი рх, V медвѣдь, მთუთი A, х; თუთიშ ზუცკეჯი V шмель, მთუთი- (равно თუთი-პუცკეჯი A; ზულაშ- თუთი рх «морской медвѣдь», ზულა- თუთი V, ზულა-მთუთი A.

თუთუნი (т. توتون) табакъ.

თუთხუ V рѣдкй (груз. მეჩხერი); тонкй, თუთხი A, თითხუ х, рх; ნო- სი-თუთხუ малоумный; — თუთხუში დენგი, თითხუში х, ср. გენჭარერი.

თუიღესი х мать (охотничья) ястреба, ср. მამულიწი.

მ-თუეკი см. თოკი.

თუღი образъ; родъ, «თუეული».

თუნა р. Дунай.

თური см. თვ.

თურქი турокъ; — თურქი (т. تركچي) по-турецки, თაურქი ორ. თურქია.

თურქია (т. تركي) шѣсня, стихъ, თურქია.

თუჯი см. თუგი.

თვრი см. თვ.

თქვ см. ცკ 1.

თქვან вы, თქვა, Гр., § 37; — თქვანი ვაშ, Гр., § 42.

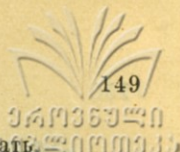
თხა AV, по и Bt по Ег. козель, коза.

თხირი A, х мелкй орѣхъ, თხი V; ქხანერი თხირი V мелкй орѣхъ, поджаренный на сковородѣ, თხირი კაურმა х; — თხირეფუნა х, рх, V ორქშინი; — თხირონა A ორქშინი, თხირონა V; — ოთხირა A ორქშინი.

თხოზერი х «заплетенный (волосъ)», თომაშ-თხოზერი коса.

მ-თხოლარი х зеленая ящерица, она — ядовита: მთხოლა-მანჭამურე. ილი თხოლა-მანჭამულე, ср. «მანჭამულე», «ხოლურა».

თხოლო V выжиман, осадки вино-

града по изготовленіи бекмеза, თსოლე x, px.

თსომზირი см. თსომური.

თსომირი см. თსომური.

თსომუ x, px ольха, თსომბუ A и въ селахъ V, ср. ფშქველა.

თსომური x, px гной, гнойная кровь, თსომრი V, თსომზირი A (и V იწკოტორე).

1. **თსორ:** III-я пор. н. ვონთსორუმ A меня рветь (*букв.* я рвусь), аор ვონთსორი, ონთსორი тебя вырвало, ო. ვონთსორარე; — объект. строя 3-го ср. аор. ანთსორუ x его вырвало.

2. **თსორ:** ონთსორუ A კოპარე, **მა-თსორი** V მწრა ვწა, равная двумъ

оросарамъ (ოროსარი), მანთსირი x: одинъ «мантхиръ» равенъ двумъ *кажамъ* или *каджамъ* (см. კაჟი); два *мантхира* — одному «кандრә» (კანდრე), два *кандрә* — одному *дежирли* (დეჟირლი).

თსზ (> ნთსზ): გამა-თსჟერი вышедшая замужъ, замужня, ср. ქომოჯგერი; — გო-ნ-თსუ A выдать замужъ, н. გოვონთსუმ A, გოვონთსუფ x, აორ. გოვონთსი A, გოვონთსჟი, ო. გოვონთსარე A, გოვონთსჟამინონ, ср. ქომოჯგ.

o.

1. **o** *вопросит. частица* ლი: რენი есть ლი? ონი есть ლი?

2. **o** см. უვ.

1. **ობ**, **იბა** x тотъ, *Гр.*, § 41, b, 3.

2. **ობ** см. უვ.

იბ см. ლ 1.

ივინ см. უვ.

ივინაჩხა см. ღა.

1. **იღ** см. ლ 1.

2. **იღ** см. უვიღ.

იღანჯგული (т. *يلانچق* змѣйка; *мед.* рожа) по объясненію лаза — пышки, *Хрест.*, А. II, 8, 4; лучше ср. ეღანჯგული.

იღაჯგი (т.-არბ. *علاج*) средство, лекарство.

იღი см. უვიღი.

იღლა (т.-არბ. *الا*) непременно.

იღღირიმი (т. *يلدرم*) x, V молнія; называютъ лазы такъ и Баязида, ср. ეღამს.

იღღეთი (т.-არბ. *علت*) болѣзнь.

იღზი (т. *ايلقى*) табунъ; стадо.

იპრენი A оловянное прясло, кольцо для верхней части веретена, იპრენი x, px (იპრენის თი).

«**ინდირ**» см. უინ.

ინდრ V: ოინდრუ брать въ долгъ, II-я пор. н. ბიინდრუმ я беру въ долгъ, ср. უირღ и ცხერ.

ინერი см. უინ.

ინესი A лосось, ср. ღვანჭი.

ინთქო კავადი V ягоды терновника «ლაკი ღანძი», см. ღამი.

ინვილი x охалка, горсть, ср. სეში.

ინტრ: ოინტრუ x, V помѣщаться, умѣщаться, н. ინტრენ помѣщается, умѣщается, აორ. ინტრუ, ო. ინტრასუნონ x, ინტრასე V, ჰუმ კონი კაპის ვარ ინტრენ V зтотъ человекъ не умѣщается въ своемъ сосудѣ.

ინჭირა px, V бузина, ინჭირი x, V, ср. ანჭკლი, ლი-ვორი, ლი-მზორი; — მაინჭირე x маленькая сѣрая птичка (жсть бузину).

იპრენი სმ. იპრენი.

ირ სმ. ირი.

ირდ სმ. უირდ.

ირევი სმ. ერევი.

ირი AV, x весь; всякій, каждый, ირი-
თული всякаго рода, неоформл. ირ.

ისა (т. ايسا) пожалуй.

ისინა V оголенное отъ лѣса мѣсто
на горахъ, горная поляна, по
Аѳар. «пустыня».

ისიგვი V სტრლა, სრ. კეტი, სტუკალი.

ისტერსე, равно ისტესე (т. استرسه)
хочеть — хочеть, გინუნ (გინონ) ნა—
გინუნ (გინონ) ნა хочешь ли — хо-
чешь ли, или — или, то — то.

იფედენ სმ. ფელ.

იფთინერი (отъ арб. ابتدا) A, x преж-
ний, ранний, სრ. სიფთენერი, წოს-
ლენი.

ისთე (т. اشته) воть.

ისო სმ. ჰისო.

ისონი V сосѣдъ (сообщено мнѣ въ
Хопѣ).

ისტალი (т. اشتاه) аппетитъ.

ისი ვწერ, ისინი მცეიბუ ხ ვწერა
мельница; если бы въ A была та-
кая мельница, ее называли бы ისინი
ქარმატე, но нѣтъ ея.

იფთისარი (т.-арб. افتخار) честь, сла-
ва, იფთისარი ბიქომ ხვастაუსь.

კ.

1. კ: მონ-კა x, V тяжелый, მუნკა A.

2. კ სმ. გ 1.

კაბული (т.-арб. قبول) согласие.

კავე (т. قهوة) кофе; კაფა, კავეე Вт; —

კავეჯი (т. قهوجی) кафеджи.

კავი (т. قاو) A, рх, x трутъ (груз.
აბელი).

კავრანი x, рх улей, სრ. ზოგინა, ლუნი,
მ-ცქა.

კავუღა (т. غوغا) бой, схватка.

«კაზარი [т.-арб. قَصْر ?] укрѣпление»
по R.

კაზი (т. قاز) гусь, но ი ლაზი.

კაზული (т. قازق) коль, სრ. პალუ.

კათ: н. აკათენ (კონის) V სწდებე (че-
ловѣкъ), აორ. ქაკათუ. ბ. აკათასენ; —
ქნე-კათერი კონი სწდოი человекъ.

კათა სმ. კატა.

კათი სმ. ართი.

კაი V хорошій; хорошо, კაა, სმ. ვორსი,
გგირი; — კაობა V доброта; — კაი-

ლული доброта, благодѣяніе, воз-
даяніе добромъ за добро; красота.

კაკი рх 1. маленькое корыто, სრ.
სარლა, 2. სმ. კარიკი.

კაკი (т. قايق) лодка; — კაკინი (т.
قايقي) лодочникъ, კაკინი; — კაკი-
ჩილული (т. قايقچيلق) ремесло ло-
дочника, კაკიჩილული.

კაკინი x ხწაია тыква, სრ. კასკანე.

კაკალი x орѣхъ, AV штука орѣха,
мелкаго и грецкаго, სრ. ნე-პი; ne-
ренно шулятное яйцо; — კაკალა-
მკასუ x, рх длинная муха, похожая
на стрекозу; — отым. глаг. კაკალუ
V очищать мелкій орѣхъ отъ ше-
лухи, თხირის კაკალუმან ზოზოფე V
мелкіе орѣхи отъ шелухи очи-
щаютъ женщины, ღომიკაკალეს очи-
стили для меня (у меня) отъ ше-
лухи.

კაკუნცელი სმ. კანკულეცი.

1. კაღ: კაკალუ или კაკალუ A въ рядѣ

დწალა, нарядать, убирать, напр. შინა ღომკალი ი привязаль въ рядъ конскіе волоса, я нарядилъ конскіе волоса (когда дѣти готовятъ силокъ для птицы); *ონზორი ღომკალი* я прибраль или убраль комнату, ср. წარი 1.

2. **კადლ:** *ოკალუ* х лудить, н. *ბეალუფ*, аор. *ბეალი*, б. *ბეალამინონ*.

1. **კადლა** V, х бѣлила, см. ფერი.

2. **კადლა** V каменная сковорода для жаренія «хамсы»: ქაფჩაჲ კალა, ср. ცალანი.

3. **-კადლა** *poslany* сь, вмѣстѣ сь, *Гр.*, § 17, b.

კადლათი AV, х крупная корзина; — *საშ-კალათი* A корзинка сь ручкой, *სეშ-კალათი*.

კადლასაპი см. მ-ცხული.

კადლას: объект. строя 3-го сир. аор. *მაკალასუ* мнѣ было жарко.

კადლასი х сильный, пенстовый вѣтеръ, буря, *ბეთი კალასეფე* х сѣверные, страшные вѣтры (къ *ბეთი* ср. т. *باتي* западный вѣтеръ); приводимаго А чаряпомъ (*qibbeti galasere*) я внидѣ не слышалъ.

კადლე (т.-арб. *كادق*) крѣпость.

1. **კადლი** см. ზოდა 2.

2. **კადლი** см. კერფი.

კადლივი (греч. *καλνβει*) A, х шатерь.

კადლიპარ: пов. *აკალიპარი* проси его, ср. სვეწ.

კადლმანა (груз.; арм. *կարմրահայտ*) V форежь, ср. ალაბალოლი.

კადლო рх помочь (по сообщенію хопца), ср. ნოდერი.

კადლოსი в особый видъ невода или сѣти.

კამპურიში (ср. т. *كامپور*, resp. *گامپور* горбатый) ж. фамилія, Камбурова.

კამპული A муха, *კანკული* V, ср. მ-ჭაფი.

კამპარა х растение или дерево, полое внутри, сь колѣнцами какъ камышь, по переводу хопца — «*سَوَّهَ اغاجي*». По толкованію въ Вицѣ: полое внутри растение; изъ него дѣти дѣлають самострѣль; *метаф.* мужской членъ.

კამწამი AV рѣсницы, წამწამი х, рх, но и V, гдѣ слышалъ даже წანწამი, *თოლიშ-კამწამი* AV, *თოლიშ წამწამი* х, рх.

კადა (т. *قبا*) скала.

კადადე AV (т. *قيد*) мотивъ пѣсни.

კადაზანა безпризорный.

კან: *ოკანუ* A двигать, качать, *ონკანუ* х, II-я пор. н. *ვიკანამ* A двигаюсь, качаюсь, *ზინკანამ* V, аор. *ვიკანი*, *ზინკანი*, б. *ვიკანარე*, *ზინკანარე*, *გინკან* х я качаю тебя, III-я пор. н. *ვოკანამ* двигаю, качаю A, *ზონკანამ* V, *ვონკანაუ* х, аор. *ვოკანი*, *ზონკანი*, *ვონკანი*, б. *ვოკანარე*, *ზონკანარე*, *ვონკანამინონ*, страд. II-я пор. н. *ვინკანერ* х двигаюсь, качаюсь, аор. *ვინკანი*, б. *ვინკანამინონ*; — *ლოკანუ* A метать, стрѣлять (изъ ружья), кидать (сѣть), III-я пор. н. *ლოვოკანამ*, аор. *ქოლოვოკანი*, б. *ლოვოკანარე*, прич. *ლოკანერი* пущенный (выстрѣль), выстрѣливший; — *ლოკანსუ* для киданія; — *ლოკანონი* удобный для киданія (сѣтей), ср. სტო-მ, ცკო-მ, ცკონ.

კანდრე х мѣра вѣса, см. მა-თხორი.

ская куртка обыкновенно сѣраго цвѣта».

კაპულა А спина, подиора, поддержка (напр. въ томъ мѣрѣ), **კაპულას** მოკიდერი х навьюченный на спинѣ, **კაპულა** მოკიდერი А по Ачар; *послѣ.* съ род. за, сзади, **ოხორიში** **კაპულა** за домомъ.

კაპი х мѣра, одна *ока* (ოკა), равняется вицскому, а не агинскому **კაპიწი**, **კაპი**, см. **მა-თხორი**.

კარაზალუღი (т.-арб. غلبلق) большое стеченіе, смятеніе, *Хрест.*, А. II, 22, 82.

კარაბურუნ (т. قره‌بورون) см. **მ-ცხელი**. **კარაგოზი** (т. قره‌كوز) *черный глаз* х сестра ястреба (выводится одною насѣдкою изъ ящ.), также охотничья, ловить птицъ, лягушекъ, ящерицъ.

კარავი (греч. καράβι) А, х корабль; пароходъ, ср. **ვაპარი**, а также **გემი**, **სანდლი**, **ქელუკა**.

კარდალა х большой котель, ср. **ჭუკანი**.

კართი კართი см. **ართი**.

კარიკი V, х желобокъ для насыпанія кукурузы и т. п. въ мельничный жерновъ, **კიკი** рх.

კარკალ: **ოკარკალუ** х, V кудахтать (про курицу при несеніи яйца), ср. **კალან**.

კარწიმალი рх (въ селахъ), V туманъ, **ქარციმალი** А (однако въ Ламѣ я слышала **კარწიმალი**), ср. **ღუმანი**.

კარჭი (греч. καρφί) х, рх гвоздь, А **კაჭრი**.

კასმა V дощечка, служащая катушкой для нити.

კასტანე бѣлая тыква (не смѣшивать

съ тур. ქესტანე каштанъ), въ которыхъ селахъ смѣшиваютъ эти названія, ср. **კაიში**.

კატა А, рх всякій, каждый, **კათა** х, см. **ღა**.

კატაცირი А порогъ.

კაცირი х женская обувь въ формѣ контры: свекровь дарила ее невѣсткѣ, еще когда она была у себя дома, и затѣмъ молодая приносила съ собою въ числѣ приданого.

კაცუ (арм. կատու) кошка, **კაცუ** გილალასენ (вм. გილალასერე) кто либо понесетъ вздоръ (*букв.* котъ будетъ лаять); — **ღალი-კაცუ** х бобръ, ср. **კუნღუზი**; — **კაცუ-ნენა** V, *გერ.* **კაცუშ** ნენა (ср. كدى دلی) х названіе дерева, но отличнаго отъ **ჭაქჩე**, а **კაცუნჯა** въ V не знаютъ; — **კაცუნჯა** А тополь, ср. **ქნეჯა**.

კაურმა (т. قاورمه) пряженіе, жареніе (на сковородѣ), см. **თხირი**.

კაფალი (ср. т. قپاق) крышка) х тоже, что въ V **მოთრკალე**.

კალან: **ოკალანუ** V кудахтать (при несеніи яйца), н. **კალანას**, аор. **კალანუ**, н. **კალანасერე**, ср. **კარკალ**.

კაშავი х, V скребница (съ желѣзными зубцами) для чистки лошади.

კარ см. **ქარ**.

კაცხანაკა V черника, изъ листьевъ ея готовятъ чай, **ცხანაკო** х, ср. **ანცერა**.

კაწანური А (и въ другихъ мѣстахъ) сокъ незрѣлаго винограда, употребляемый въ пищу для приправы, ср. **ქაცხანი**.

კაწი V миска (изъ дерева, глины).

კასი AV воробей, **კინი-კასი** рх, **კვინქანი** х.

კაპვი см. **კავე**.

კატაღარი (т.-перс. قفادار) V, х то-варницъ.

კატე кофейня; ресторанъ.

კატრი см. კარტი.

«**კეზი**» см. ტკეზი.

«**კევი** (т.-არბ. قوی) Вт сильный, мощ-ный» по Ачар.

კერა V камень очага, на который кладутъ концы дровъ, ср. ო-ტრები; х очагъ, ср. ო-ტრებულე.

1. **კერი** х кабанъ (здѣсь, конечно, дикій кабанъ), ср. ნადირი.

2. «**კერი**» см. ქერი.

კერემიდი (греч. κεραμίδι) х, V че-репница, კერემიდი ლეცა земля или глина для изготовленія черепицы, въ х такую землю называютъ и ქალიმი.

კერემული рх цѣнь или крюкъ дере-вянный, привѣшиваемый надъ оча-гомъ для подвѣшивания котла и т. п., კრემული х, კერემული V, A კლემური (у Ачар. «ლემური»).

კერკეტა (груз.) V, х твердый орѣхъ, კერკეტა ნები твердый орѣхъ, კერკე-ტა კონი глухой человекъ.

კერმული см. კერემული.

კეტი х стрѣла, ოქემუ კეტი, ср. ისიჯი.

ბო-კეფე рх, х нить, нитка («Вт бумаж-ная нитка» Ачар.), ნოკეფე V, ნენ-კეფე A.

კერფი х, рх конопля, კეფრი AV, მჭეფრი b; изъ нея вьютъ веревку и лазы; კეფრი (კერფი х) კალი ко-нопля, оставляемая на сѣмя.

კეფრი см. კერფი.

კესი (груз.) х деревянная часть сѣдла.

კვაპილი см. ფვაილი.

კვაბი: ბ. მებოკვაბარე V ოტრეჟუ у него, см. ჭკორ.

კვაბი х лѣстница, ср. მსკალა; მსოთი-კვაბი названіе мѣстности въ Тур-ции у нашей границы въ полчаса пути отъ «Селим-Султан-тефеси».

კვან см. რკვან.

ო-კვანდუთა охотно, добровольно по R.

კვანცერი смущенный (?).

კვანცა х, рх кувшинъ съ ручкою, см. მ-ცხული.

კვარერი см. ფვარ.

კვაჯი шулятныя яйца, ср. ფვაჯი; ქუჭქე კვაჯი или ქიჭა კვაჯი малень-кія яйца, названіе ранняго цвѣтка, по Шевки Кадіа-оглы — фіалки, но едва ли такъ, другіе не знали такого названія.

კვერი см. მ-ტვერი 1.

მ-კვერი см. მ-ტვერი 1.

კვინჩი х птичка, კინჩი AV, см. ოამ, კახი, ჩხვინდი, а также მ-ცხული.

კვინჭახი см. კახი.

1. **კია** см. ფი.

2. «**კია**» A гребешокъ (пѣтушій) по Ачар., ср. ფამფარი 2.

კიაფუ см. კაფუ.

კიბინ || **კიბირ** > **კიბრი**: съ дат. от-нош. н. მეზაკიბინამ V кусаю, аор. მეზაკიბინი, ბ. მეზაკიბინარე (у Ачар. съ ссылкой на Вт приведены აორ. მივაკიბინი, ბ. მივაკიბინამინონ); — კიბირი х, рх зубъ, კიბრი AV, კვინ-ჩის კიბირი х влювь, ср. კიკილი 1; კიბირისი წკუნე рх зубная боль, კიბირი-წკუნე V, კიბრი-წუნა A; — კი-ბირონი х, рх съ зубами, у кого хорошіе зубы, зубастый, კიბრონი AV; — უკიბირე х беззубый, უკიბ-რელი V.

კიბირი см. კიბინ.

კიბრი см. კიბინ.

კიბრითი (т.-არბ. كبريت) Вт по Аѳар. спички.

1. **კიდ**: I-я пор. сь дат. отнош. н. ელე-ბაკილამ V играю, щекочу, аор. ელებაკილი, ბ. ელებაკილარე, страд. н. ელა-ვაკილერ х, ელაკილერ, ელა-კილენ. аор. ელავაკილი, ელაკილი, ელაკილე, ბ. ელავაკილამინონ, ელაკი-ლაგინონ, ელაკილასუნონ; — II-я пор. н. ქელებეკილამ ვწაю на себѣ; — III-я пор. н. გაე-ბოკილამ V вѣшаю, аор. გაებოკილი, ბ. გაებოკილარე; — გოწო-ვოკილავ х вѣшаю, გოწოკი-ლაფ, аор. გოწოვოკილი, ბ. გოწო-ვოკილამინონ;—аор. ე-ბოკილი я на-чаль, აოკილე, но н აუკილე онъ на-чаль, ოპიცილე აუკილე началъ смѣяться; — II-я пор. аор. ნიკილე повисъ; III-я пор. н. მე-ბოკილამ, аор. მებოკილი, ნოკილე.

2. **კიდ**: ოკილე A ссориться, н. ოკო-ვაკილამ ссорюсь, ოკობაკილამ V, ოკოვაკილავ х, аор. ქოკოვაკილი A, ოკობაკილი V, ოკოვაკილი, ბ. ოკო-ვაკილარე A, ოკობაკილარე V, ოკო-ვაკილამინონ.

3. **კიდ**: ოკილე V закрывать на ключъ, н. ბკილემ, аор. ბკილი, ბ. ბკილარე;— прич. კიდერი, см. კოლა.

4. **კიდ** см. კოდ.

5. **კიდი** см. კუდი.

კიზი см. კუზი.

კითი палець, ბაში კითი A большой палець, კითი ბაში V, ბაშ-კითი х, ქურენერი კითი A указательный па-лецъ (бука. второй палець), შუმე-ნერი კითი A средний палець, ოშქე-ნანი კითი A безымянный палець (но ოშქენანი *собств.* средний!), წუ-ლე კითი A мизинець (бука. малень-

кій палець), მწუცა или წუცა კითი V, ჭიცა კითი х, კუნსეშ კითი V, ძა-ლეც ნოგი, კუნსე-კითი A, სეშ კითი V палець руки, სე-კითი A.

კითხ: I-я пор. н. ბკითხამ A спраши-ваю, ბკითხუფ х, аор. ბკითხი, ბ. ბკითხარე, ბკითხამინონ, II-я пор. н. ვოკითხამ A спрашиваю, аор. ვი-კითხი, ბ. ვიკითხარე; н. (ჭარა) ბი-კითხამ V читаю, ვიკითხუფ х, аор. ბიკითხი, ვიკითხი, ბ. ბიკითხარე, ვი-კითხამინონ; IV-я пор. н. ოკითხავამ заставляю читать, учу, пов. ლო-კითხათეი ნაუჩი, სრ. ცკ I;—გე-კითხუ V осуждать, поносить, клеветать, III-я пор. н. გე-ბოკითხამ V, გვეო-კითხუფ х ругаю, аор. გებოკითხი, გვეოკითხი, ბ. გებოკითხარე. გვეო-კითხამინონ (უ Аѳар. по Ег. при-ведены: «გეკითხავა», аор. «გივო-კითხი», ბ. გივოკითხამინონ).

1. **კიკილი** V ключь, კინიშ კიკილი, სრ. კიბირი, ნუნეუ подь ნუკუ.

2. **კიკილი** V петля для застегивания (въ одеждѣ), სრ. კუკულა.

კილა см. კოლა.

კილეერი х запертый на ключъ, см. კოლა.

ო-კინთე V (въ самомъ городѣ Вицѣ) вл. ალამილი, см. ანამილი.

კინჩი см. კინჩი.

კინჩხი х, рх остовъ конопля по очи-сткѣ ея отъ нитей для веревки, სრ. ლინჩხი.

კირ см. კორ.

კირაფი V король, царь.

კირვა см. კორვა.

კირი х известъ, სრ. ქერეჭი.

კირიკვეში х птичка, въ A извест-ная подь названіемъ მალულე (см.

ლული); хопскій терминъ Али-эфенди объясняетъ тѣмъ, что такъ называютъ птичку за особое чирканье, и прибавилъ: «много ихъ бываетъ въ августъ и сентябрь» (но не находится ли скорѣе терминъ въ связи съ груз. названіемъ іюля: *კვირკობის-თვე*?).

კირიკუბა х название птицы, ср. მ-პატულე.

კისირი безилодный.

კისმეცი (т.-арб. قسمت) доля, судьба.

კისრადი V (т. قسراق) кобыла.

კიკრი видъ древесной тыквы: плодъ значительно крупнѣе апельсина, но цвѣтомъ очень похожъ на него.

კიში (т. قيش) зима.

კიცი х каменная сковорода или площадка для печенія кукурузнаго хлѣба, ср. გრესცა.

კიჭკიჭი V полый деревянный цилиндръ, черезъ который пропускается нить: этою палкою тинетъ мастеръ (ткачъ) нить съ *ოკინთე* (см. *ო-კინთე*).

კიქოლი см. *კუქოლი*.

კლავი (груз.) рх (по многіе не знаютъ) локоть, *სე-კლავი* V (по увѣренію Шевки), ср. ღურუუ.

ღღღღ-კლანცერი V ухабистый, со рвами.

კლემური см. *კერემული*.

კლიმა см. ქლიმ.

კლიმერი х, V: *სე-კლიმერი* взявшійся рукою за руку.

კმაფუ V шакаль, *მკააფუ* рх, въ нѣкоторыхъ селахъ ქაფუ.

კმურა (греч. κμαρ) х, V госпожа, *კურა* х, см. *ოსორი*.

კნ: *ოკნუ* A схватить, н. *ვაკნუმ* хватаю, схватываю, *ვაკნეფ* х, аор. *ვაკნი* или

ქოვაკნი, б. *ვაკნარე*, *ვაკნამინონ*; — аор. *გა-ვაკნი* *Вt я узналъ*; ср. *გნ*.

ეკნა A (бываетъ и *ნეკნა*) дверь, х, V *ნეკნა*, ქიცა *ნეკნა* х дверца наружной двери, прикрывающая ея пролетъ, ср. *კოწოპორცა*; — *ეკნანა-რუმს* привратникъ (*ბუკა*. дверь кто охраняетъ).

კობო V, х еще незрѣлый; кислый сокъ всякаго незрѣлаго фрукта, *კომბო* A еще незрѣлый, ср. *კოსა*.

კოდ V, კიღ х: н. *ღო-ზკოდამ* V строю, аор. *ღოზკოდი*, б. *ღოზკოდარე*, н. *ბკიდუფ* х, аор. *ღოზკიდი*, б. *ბკიღამინონ*; — *კოდერი* V построенный, *კიდერი* х, *გელაკოდერი* V нары, тахта (*ბუკა*. пристроенный); — *კოლა* стѣна (дома), ср. *ღარაბა*.

კოვიდი (по А чар. «govidi») A головачъ-бычокъ (рыба, груз. ღორჯო), *გოვიცი* V, ср. *ღოვიდი*.

1. **კოკარი** см. *კუკარი* 1 и 2.

2. **კოკარი** см. *სიმსი-კოკარი*.

კოკიწა V, х коклюшъ.

კოლა AV ключъ, *კილა* х, но, повидному, была и форма *გოლა*, если въ составѣ слѣдующаго выраженія находится это слово, а не предлогъ *გო-ლა*: *კოლა-კიდერი* V закрытый, запертый на ключъ, *გოლა-კიდერი* A (рѣдко), *კილა-კიდერი* х, *კოლა-კიდი* рх, *ლეშკი* *გოლაკიდერი* съ сомкнутыми губами.

კოლაკიდი V крючекъ для затвора двери, ср. *კორაკი*.

კოლი см. *მკოლი*.

კოლო х, V горькій.

«**კოლოსკოპოს მოჭკუბადერი**» по Ф.-бею какое-то хопское ругательное выраженіе.

კომა AV дымъ, V туманъ;— კომონი
полный дыма; туманный.

ო-კომალა (ოკო-მალა?) х товарищескій
обѣдъ въ складчину натурою, о-
კომალაში V.

კომზო см. კობო.

კომში см. კონქში.

კონ: ოკონუ полоть, н. ბკონუმ, აორ.
ბკონი, ბ. ბკონარე, სრ. ბერგ.

კონალი (т. قوناق) домъ; дворець.

კონორაჯი (т. قوندره-جی) сапожникъ.

კონკორასი см. კუკურასი.

კონკურასი см. კუკურასი.

კონქში (т. قونكشى) сосѣдъ, კომში,
სრ. მალთე, მანმაგერე;—კონქშილული
(т. قونكشىلىق) сосѣдство.

კონჭი см. კაჭი.

კოღი (т. قوڭى) овца, სრ. ჩსური.

კოპა V, х «пѣвникъ», ложка для
снятия пѣнки, х большая ложка.

1. **კოპალი** V палка, которою бьютъ
по ватѣ на ცოკასრი, а также для
разбиванія орѣховъ.

2. **კოპალი:** წკარ-კოპალი х название
водяного животнаго; хонецъ пред-
положительно называлъ его въ ка-
чествѣ соотвѣтствія вицскаго за-
რიოშინე.

კოპელა V незаконнорожденный, х
კოპელე.

კოპელი х незрѣлый орѣхъ, еще въ
зеленой скорлупѣ.

კოპი V овечій калъ, სრ. კორკოლა 1.

კოპჭა х пуговица. Различные виды
пуговиць въ Хопс: 1. ფარფალონი
въ видѣ привѣска цѣпочки изъ се-
ребра; 2. ჩსომიშ კოპჭა на подо-
бие рыбы; 3. ჭაპრასტი კოპჭა: а)
მამული крючекъ, б) დაღული петля.

1. **კორ** AV, კირ х: ოკორუ AV свя-

зывать, ოკირუ х, I-я пор. н. ბკო-
რუმ, ბკირუფ, აორ. ბკორი, ბკირი,
ბ. ბკორარე, ბკირამინონ; прич. კო-
რერი связанный; IV-я пор. н. ვო-
კორაფამ заставляю привязывать,
აორ. ვოკორაფი, ბ. ვოკორაფარე;—
გო-კორუ A обвязывать, გო-კირუ х,
იმამიშ გოკორუ A чалма имама, იმა-
მიში გოკირუში х (груз. იმამის ოთავ-
სკარავი);—დოკორუ V привязъ
коровы у яслей, будетъ ли она цѣпъ,
палка или веревка, სრ. მანგური.

2. **კორ** см. ყოროფა.

3. **კორ:** съ род. отношеніемъ н. გიკო-
რემს тебѣ нужно, хочешь; страд.
н. უკორენ V нуженъ ему, недо-
стаетъ ему, ოყორეფს Bt по A чар.,
უკორემს рх, კორის ნოსი უკორენ
человѣку недостаетъ ума, но лучше
по A: კორის ნოსი დეჭკირენ, ვა
გიკორენ A я тебѣ не нуженъ, ვა
გიკორენ онъ тебѣ не нуженъ, ვა
მიკორენ, ვა მიკორენ (ვარ მიკო-
რემს V), прош. нес. ვა გიკორენტი,
ვა გიკორენტუ, ვა მიკორენტი, ვა
მიკორენტუ, см. ყოროფა.

კორავი х крючекъ для затвора две-
ри, სრ. კოლაკიდი.

1. **კორეც** см. კოროც.

2. **კორეც:** ოკორეცუ V, х плакать,
оплакивать.

1. **კორზა** V початокъ, სრ. კოცნა, პარკი.

2. **კორზა** деревянная лопаточка или
ложка съ плоскою головкою (вм.
въемчатой, какъ въ ложкѣ) для
мѣшанія въ сосудѣ, гдѣ готовится
пища, х კირზა.

კორიდა A клопъ.

1. **კორკოლა** х, рх овечій валь, სრ. კოპია.

2. **კორკოლა** х кудри, კორკოლა თო-
მონი съ кудрявыми волосами.

კორობ: კორობუ собирать, ჰკორობუ AV, ჰკორობუფ x, აორ. ჰკორობი, დობკორობი, ბ. ჰკორობანე, ჰკორობამინონ; — დობკორობუმს собираетъ.

კოროცხ: კოროცხუ x считать, перечислять, н. ჰკოროცხუფ, აორ. დობკოროცხი, ბ. ჰკოროცხამინონ, კოროცხუ A, x считать, *счеи*. დაბეჭდვით იმუშვენთ ცენზა, н. ჰკოროცხუმ A, აორ. ჰკოროცხი, ბ. ჰკოროცხანე.

კორღონი см. კოღონი.

კოსცი Костя, прозвище грековъ.

კოცნა x початокъ, ср. კორზა, კურკა 1.

კოტულა AV темя, კუტლა რხ.

კოღონი V, x комаръ, კორღონი რხ.

კონი человекъ; — კონობა x доброта, человекность; — კონონი человекный, честный; — კონონობა AV, x.

კოწო- предлогъ въ глаголахъ.

კოწობორცა A დერცა ილი პოლუ-დერცა, პრყრვაოაოа сноруჟი ნყონოუ პოლოვину норуჟნოу დერი დოма, ея пролетъ, чтоби куры и животныя не проходили внутрь, когда дверь открыта; такъ же называють эту архитектурную по-дробность и мѣстныя, напр. сур-менскіе, греки, კოწობულა რხ, ср. ჭიკა ნეკა. Во время экскурси по Атинскому ущелью я не имѣлъ случая видѣть такую дверцу; ко-го ни спрашивалъ, всѣ отговарива-лись незнаемъ кромѣ одного мо-лодого ламбойца, плохо знавшаго по-чански, но значительно лучше по-русски: онъ назвалъ самъ კოწო-ფორცა, но объясненіе далъ иное,

притомъ неясное — «дверца по-дорогъ». Этотъ источникъ нева-дежный. Дверцу я видѣлъ въ эк-скурси по Абу-џкари.

კოჭალი см. მ-ცხული.

კოჭი x, რხ лодыжка (у А чар. «бедро Вт»), კონჭი V.

კონა A незрѣлый виноградъ, x незрѣлый, сокъ незрѣлаго винограда, მ-ჭონა V кислый, V კონა сокъ незрѣлаго винограда, ср. კობო.

კონა см. კონა.

ო-კრებულე x мѣста съ двухъ сторонъ очага, см. ო-კრებულე.

კრემული см. კერემული.

კრი: н. კრიაფს x щебечеть (цыпленокъ), კრიაფან ჭუჭულეფე щебечуть цып-лята, ср. კრიალ, ყი, н. ჰკრიამ ბ კრი-чу, აორ. ჰკრიი, ბ. ჰკრიარე, ср. ყურ.

კრიალ: н. კრიალაფს x кудахчетъ, აორ. კრიალუ, კრიალაფს ქოთუმე კუ-дахчетъ курица.

კრომი (греч. κρόμμυον) A, x лукъ, ср. სოღონი.

კროშე см. ქრუში.

კუბა см. ყუა.

კუბალი см. ყუალი.

კუბანდ см. რკვან.

1. **კუბარი** см. ყუარი.

2. **კუბარი** V, x лепешка маисовая или иная для дѣтей, изготовляемая въ очагѣ, კვერი.

კუბროჯი A, x воронъ, ср. ყუარი.

კუდელო AV хвостъ; — კუდელო-მაკასი ლასოჩკა: только это слово и при-своили сначала лишь A, а потомъ лишь V въ значеніи ласоჩკи, ср. შილიღონი; — უკუდელე безхвостый.

კული V, კილი x большая черная пти-ца, садится на гнилыхъ пняхъ, по-

стучиваетъ клювомъ; მ-კული რხ
дятель, ср. სპიწილი.

1. **კუზი** AV ложка, კიზი х.
2. **კუზი** х, V дѣтенышъ (овцы или козы).

კუი (т. قویو) колодезь.

«**კუკადი**» см. **კუკარი** 1.

1. **კუკარი** V крючекъ, **კოკარი** х, впро-
чемъ и въ V **კოკარი** брючекъ, сог-
бенный, у Аchar. въ томъ же зна-
ченіи съ ссылкой на At: «**კუკადი**»,
ср. **კანკულეტი**.
2. **კუკარი** V часть плуга, **კოკარი** рх.

კუკმა см. **კუკუმა**.

კუკულა х гребешокъ, «а въ V **კუნ-
კულა**», такъ сообщили мнѣ въ Хопэ,
а въ V гребешокъ, какъ сами мѣст-
ные назвали, **კუკულა**, ср. **ფამფარი** 2,
ფანკილი.

1. **კუკულა** A крючекъ, ср. **კიკილა** 2.
2. **კუკულა** V шлякъ, на голову надѣ-
ваемый, ср. груз. **კუნკული**.

კუკუმა V кувшинъ (изъ мѣди, вообще
металлическій), **კუკმა** A, х.

კუკუმბოლი V растеніе съ бѣлыми
цвѣтками, съ длинными узкими
листьями; изъ него готовятъ ку-
шанье, судя по турецкому пере-
воду (**چردیش اوئی**), асфодель, золото-
цвѣтникъ, ср. **ჭურია**.

კუკურახი V кость набедренная (верхъ
бедра), **კონკურახი** рх, **კონკორახი** х.

კუკუჭი A пучекъ волосъ на головѣ
курицы, хохолъ (а не гребешокъ),
по объясненію одного аѳинца, съ
которымъ согласился и Ф.-бей, въ
началѣ заявившій, что онъ не
знаетъ его, а знаетъ лишь слѣ-
дующее: въ селѣ одного челоуѣка,
мулду, называютъ **კუკუჭილი**, неиз-
вѣстно, почему; ср. **ჩონჩოკა**.

კულამფარა (т. قولامبر) педерастъ,
ср. **სოდურა**.

კულაღუზი (т. قولاغوز) путеводитель,
проводникъ.

კულანი х дѣвушка, ср. **ბოზო-მოთა**.

კულბეთი (арб. كلبه) лавка.

1. **კულე** AV короткій, **მკულე** х.
2. **კულე**: **ოკულე** V, рх послѣ, за (чѣмъ
либо); — **შ-კულე** послѣ чего либо
(შ отъ род. пад.), въ устахъ раз-
личныхъ лицъ: **შ-ქულე**, **შ-სულე**.

კული A скамья, стулъ, ср. **ორბი**,
ობპო.

კულუნი A жеребенокъ, ср. **მოთალი**.

კუმაში (т.-арб. قماش) ткань.

კუმბი х подробность дамскаго на-
ряда: на нижней сторонѣ рукъ до
локти надшивалась нить съ сереб-
ряными пуговками; называютъ ее
и **ცქიალი**.

კუმი (т. قوم) х, V песокъ, **ღუმი** A,
მწსუ **ღუმი** A щебень (*ბუკა*. круп-
ный песокъ), по R «sxukumi», ср.
შირიმი; — **ღუმიარი** A съ пескомъ,
песочный.

კუნდი х, V калъ, **გუნდი** A, см. **ფუშ-
გუნდი**; — **კუნდონი** съ каломъ.

კუნდუზი (т. قندز) бобръ, ср. **ღალი-
კატუ**, **წვინარი**.

კუნდურა см. **თუთა**.

«**კუნკულა**» V гребешокъ, см. **კუკულა**.

კუნც см. **კუც**.

-**კუპა** см. **პიჭკუპა** подъ **პიჯი**.

-**კურა** см. **კურა**.

კურბანი (т.-арб. قربان) жертвопри-
ношеніе, жертва.

კურზაღე: თი **კურზაღე** внизъ голо-
вой, стремглавъ.

კურთა AV, х женскія кальсоны.

კურკა V, х початокъ безъ кукурузы,

сердцевина, ხ სვამა ილოდა, სრ. კოცნა, ა также პიპილა.

კურუმბი (ტ. قورشمون) свинецъ, пуля.

კუპლი (ტ.-არბ. قفل) V висячий замოქ, სრ. ჭრანგული.

კურუმბი რხ почка, სრ. ფურჯი, ქკემი, ხ пуговица.

კურმული ხ, რხ горлица, სრ. ცირლონი, ცოროჯი.

კუს: ომკუსუ А стонать, н. მკუსუფ, მკუსამ რხ, ჰკუსაფ ხ, აორ. მკუსი, ჰკუსი; — н. ჰკუსინაფ ხ.

1. **კუსკური** V подвздошный, у Аchar. въ значеніи os iliaque «guckuni (Bt)».

2. **კუსკური** ხ подхвостникъ лошади.

კუსური (ტ.-არბ. قصور) недостатокъ, порокъ; срамъ.

კუცავი V щенокъ собаки, კუცავინა А, სრ. ლაკოცი.

კუცალა სმ. კოცულა, კუცალი.

კუცალი V (по Аchar. и Bt) углубленный, выемчатый, კუცალა რხ.

კუცუ ხ дѣтскій мужской членъ, სრ. ბიბილი 1, V мужской членъ.

კუცულა ხ мальчишка, ребенокъ.

კუსული (ტ. قوشلق) охота за птицами.

კურსე нога, კურსეთე პწჰკომქ; — კურსეში გზა ხ, V тропинка, კურსე-გზა; — კურსეშ-მოღვალო V обувь, კურსე-მოღვალო ხ (სრ. ღვ); — კურსეშ-ცაბანი სმ. ცაბანი 1, კურსე-ცაბუ სმ. ცაბუ; — კურსეშ-კითი палець ноги, კურსე-კითი; — კურსე-ქური სმ. ქური; — ცენიშ-კურსე V копыто лошади; — ნო-კურსენი ხ слѣдъ, ცენიშ ნოკურსენი слѣдъ лошади, სრ. ნო-ველი.

კუცხ А, კუნცხ V: კუცხუ А просыпаться, пробуждаться, კუნცხუ V, ჯორ კუნცხუ бодрый, н. გო-ბკუცხურ ხ, რხ, გო-ბკუცხურ V, გო-ბკუცხამ А, გო-ბკუცხამ V, აორ. გო-ბკუცხი ხ, რხ, А, კო-ბკუცხი V, ნ. გო-ბკუცხანე, გო-ბკუცხანე, გო-ბკუცხამინონ; — ღულა მუშის გო-ბკუცხინერი V бдительный въ своемъ дѣлѣ.

კუჭულ-პი სმ. თუთა.

კუჭოლი или კიჭოლი яйцо, остав- ляемое подъ несущемою курицею, სრ. ო-ნ-წირამუ.

ლ.

1. **ლ** < **ლვ** [∞ ვლ] или **ლი** и **ლი** (სრ. სც), *Гр.*, § 110: ულუ хождение, путешествие, ოღვა ходить, იდი, прохოდитъ, П-я пор. н. ვულურ А, ხ იду, ბულურ V, აორ. ვიდი, ბიდი, ნ. ვიდანე, ბიდანე, ვიდანინონ, ჰულაფე («ბულაფე» Bt) ნულუნ ხ облака იდუთ, წოსოლე ვიდათ продолжимъ (*букв.* пойдемъ впередъ)! — **Объект.** строя 3-го снр. н. მაღენ А, გაღენ, აღენ выходитъ, აღენან выхóдять, მაღემს

რх, გაღემს, აღემს, აღემს ხ, შურა აღენ (по Ф.-нею ეაღენ) пахнетъ А, შ. აღემს რх, შური აღემს ხ; — ქამაფითი войдемъ внутрь; — აორ. გელ-იცი (< გელ-იდი) ты отправил- ся; — აორ. გამაფთი я вышелъ; — н. გე- ვულურ спускаюсь, აორ. ქაგეფთი; — გო-ღვა гулять, н. გო-ვულურ ხ прохожу, гуляю, გო-ბულურ V, გულურ, გულუნ, აორ. გოფთი, გონ- ცი, ნ. გოფთანი, но н. გო-ილაპ

приходвишь гулять, гуляешь, аор. გო-ბილი, გოვიდასა когда я буду гулять; — объект. строя б. გო-მაღასენ я буду гулять, გოგალასენ, გვალასენ, გომალანენ, გოგალანენ, გვალანენ, ენა ვარ გოგალასენ вотъ не будешь гулять; — გოლ-ულვან проходить мимо, уходить, მუ გო-ლულვან х почему уходить? არ გო-ლა-მილი მან разъ зайди (*букв.* пройди) ко мнѣ, გოლო-ლვერი А прошедшій, минувшій, გოლაღერი х, გოლოღვერი დღა А минувшій день, გოლაღერი ნღა х, გოლა-ლაღვერი ნღა V; — аор. ე-იტი ты под-нялся вверхъ, см. მ-ჰგუდ; — аор. ელ-იტი ты подвнялся вверхъ; — б. ესკაფთარე ვიწდუ; — объект. строя 3-го сир. н. ე-მაღენ х я могу под-няться; н. მე-ულურ А прихожу, дохожу, მებ-ულურ V, аор. მე-ფთი, მეწთი, მეწთუ, б. მეფთარე, მეწთარე, მა თაუქანის ვარ მეულუ («მეულუ ვთ» А чар.) х я не иду въ лавку; — аор. ეწე-ფთი я сошелъ внизъ; — б. парал. მეწაფთიკო я должень туда пойти; — მეკა-ლაღვერი х про-шедшій, უსყ. მეკალაღვე, მეკალღერი х, მეკალაღვერი V, ვითის სუთ ღეკიკე მეკალაღვერი х когда прошло пять минутъ [послѣ] десяти (часовъ); — н. მეკა-ვეულურ х иду отсюда туда, მეულურ, მეულურს (я бы пред-почелъ მეულურს), аор. მეკავილი, მექილი, მექილუ, б. მეკავიღამინონ, მექიღამინონ, მექიღასუნონ (უ А чар. сложный предлогъ: მიყო-); — н. მო-ვეულურ А прихожу, მობ-ულურ V, მოვეულუ х, аор. მოფთი А, მოფთი х, рх, V, б. მოფთარე, მოფთარე, მოფ-

თამინონ, მოვიდასა ჰორდა-ში, მივი-დი, по записи А чар. მუვიდასა; — объект. строя 3-го сир. н. მო-მა-ღენ я могу прийти, მნწ хочеться прийти, аор. მომაღლუ, б. ვარ მოგა-გალასენ не сможешь прийти; — н. მოკევეულურ х оттуда прихожу сюда, аор. მოკევიღი, б. მოკევიღამინონ (უ А чар. сложный предлогъ: მუქო-).

2. ლ: сь дат. отнош. н. გე-ვოლურ А, падаю, рх дремлю (*собств.* скло-няюсь головою), გაოლურ, გაოლურს, გევეოლურთ, გაოლურთ, გაოლურანს, აორ. გევეოლი, გაოლი, გაოლუ, გევეო-ლით, გაოლით, გაოლეს, б. გევეოლა-რე; — II-я пор. н. გე-ბილამ რх по-гружаю въ воду, გეალამ, сრ. ცონ; — IV-я пор. გე-ბოლაფამ V по-гружаю въ воду, გე-ვოლაფუ х, აორ. გებოლაფი, გევეოლაფი, б. გე-ბოლაფარე, გევეოლაფამინონ. — от-нос. н. გემიველამს А у меня вы-падаетъ, გაუველამს у него выпадаетъ, აორ. გეგეველუ у тебя вы-палъ; — მეღაფუ V, х падать, по-падать, ударяться, н. მეზლამ V, აორ. მეზლი, б. მეზლარე; — относ. н. მემილამს V, ნულამს, აორ. მემილუ, ნულუ у него выпало; — ოკუელუ А совпасть, сойтись, хорошо подойти другъ къ другу; угодобиться, н. ოკოვეველურ, აორ. ოკოვეველი, б. ოკოვეველარე; — ოკოვეღერი (искус-ственное образование) товарищъ.

ლაგ: ოლაგუ რх бить, ударять, по словамъ нѣкоторыхъ архавцевъ — спроваживать, выпроваживать, го-нять, н. ზლაგუმ, აორ. ზლაგი, б. ზლაგარე.

ლაღრე V влажный, ლარღე რх, напр.

ლარდე ღიშკა სურია დროა; — ლად-
რობა V სიროთ, ლარდობა рх.

ლაზა см. უომური.

მა-ლავე V, х животное, перескакиваю-
щее через заборъ и всякія ограды,
— корова-ли, лошадь ли или иное
какое.

ლაზი ღაზ, ჟან; — ღაზისცანი ღაზი-
სანი, ღაზსკაილი ჟანსკაილი სტრა-
ნი; — ღაზისი ღაზსკი (ჩეღოვსკი); —
ღაზური ღაზსკი, ჟანსკი; ღაზსკი
ილი ჟანსკი ჟაზსკი, ზითუნ ღაზური
ზღაჭათ (ვიღარღაღათ х) ბუდემ
ვე ვრემა გოვორიტ პო-ჟანსკი, სი
ღაზური გიჩქინი? ზნაესქ ღი თქ პო-
ჟანსკი? — ღაზნი (т. ღაჯ) პო-ღაზ-
სკი, პო-ჟანსკი.

ღაზმა (т.-არბ. ღაჯ) [პოტრებნოსქ,
გალ, ფუჭქი ღაზმა х, V კოროვი
ნაოვოზ.

ღაზუცი კუკურუზა, მანს.

ღაი მოჟეტ ბუტ, ა თო — ნეპერე-
ვოღიმაა ჩაქთა ვროდწ ნაროღნაო
რუსკაო «თაღ».

ღაკი A (სღაშალ ი ღაქი) სობაკა,
ღაჭი b, სრ. ქოფაქ ი ჟოღორო, სმ.
ღაკი - ღაძი; — ღაკოცი х, рх შე-
ნოქ, ჟოღოროსი ღაკოცი х სობაჩი
შენოქ, სრ. კუჭავი.

ღაღ: ოღაღ AV ღაღ, ნ. ღაღუმს
AV, ღაღუმს х, აორ. ღაღ, ბ. ღა-
ღასერე, ღაღასუნონ, ჟოღოროქ (sic)
ღაღუმს х.

ღანგანა х, V სოსარვიშქი (შესქ),
ღანგანა კონა (პრო ჩეღოვსკა) სტარ-
ში შესქ.

ღანგონი V ოვჩარკა.

ღარდე, ღარდობა см. ღარდე.

ღასირ: ნ. ზღასირუმ V თოჟ, ოსტრუ,
ზღასირუმ, აორ. ზღასირი, ბ. ზღა-

სირარე, ზღასირამინონ; — ღასირერი
ნაოჩენში, ოსტრი (მეჭ) — ოღა-
სირონი პოღეჟაქი თოქენი.

ღაქ: პოვ. ღო-ღაქი უტშ მენა.

ღაქი см. ღაკი.

ღაქინ (т.-არბ. لکن) ნო.

მა-ღაღუღე A ივოღა, მაღაღურე V (см.
მ-ცხელი), სრ. შიღოგოგია.

ღაღუნ: ოღაღუნე V ჟევატ, ნ. ზღა-
ღუნუმ V, ზღაღუნუმ, აორ. ზღაღუნი,
ღოზღაღუნი, ბ. ზღაღუნამინონ, უ
Aჭარ. სქ სსილქა ია Vt ოსნ.
ღაღონ; — ოღაღუნეში х მასტიკა
ღი ჟევატია, ოღაღუნეში პო R.

მა-ღაღურე см. მა-ღაღუღე.

ღაჭი (т.-პერს. لاف) ბესჭდა) х სლოво;
— ოთმ. გლოღ ოღაჭე х ბესჭო-
ვატ, რაზკაჟვატ, გოვორიტ, ნ.
ზღაჭავ, აორ. ზღაჭი, ღოზღაჭი, ბ.
ზღაჭამინონ, სრ. ღარღო.

ღაჭრონი см. ეღაჭრონი.

ღე- პრეფიქსი ვქ იმენაქ სუბსტან-
ტივნი (კარტ. ნე- ილი ნი-).

ღეჟვერა см. ღეჟვერა.

ღებ: ნ. ზღებუმ х გრიაჟი, პაჩკაო,
ღო-ზღებუმ рх, აორ. ზღები, ბ.
ზღებამინონ, ღოზღებარე; III-ია პორ.
ნ. ვოღებავ х გრიაჟი, პაჩკაო,
აორ. ვოღები, ბ. ვოღებამინონ; სტრად.
II-ია პორ. ნ. ღო-ვიღებერ პაჩკაოჟს,
აორ. ღოვიღები, ბ. ღოვიღებამი-
ნონ; — ღები გრიაჟი, პიათი; — ღე-
ზიარი გრიაჟი, ჟაპაჩკანი; ნე-
ოპრიათი; — ღებონი გრიაჟი, ნე-
რიაჟა, აა მუ ღებონი მენდიღი რენ х
კაოქი გრიაჟი პიათი! ღებონი
კონი х ნეოპრიათი ჩეღოვსკი.

ღება AV პოზი, სრ. აზო.

მა-ღებე х, V ნაზვანი რუბი, პო Aჭარ.
კარქ, მაღაბე A.

დედა полотно из нитей;—მეღებო
шелковая материя.
«**დედაური**» см. კერძული.
დედაი иглолка.
დედაკუა см. ლე-ნჭკუა.
დედაჭკუა см. ლე-ნჭკუა.
«**დედაჭკუა**» см. ლე-ნჭკუა.
დედაი см. ლე-რი.
დედა V плетенка для ловли рыбь,
ср. გოდორი.
დედა A земля, ср. ღისა.
დედანი х тазъ (изъ всякаго мате-
риала).
დედაი см. ლე-უქი.
დედაი см. ლე-უქი.
დედადი A верхнее платье на ват-
ной подкладкѣ, работа вродѣ
ватныхъ одѣялъ, надѣвають стар-
цы, а изъ молодыхъ лишь муллы.
დედადი A садъ при домѣ, დედადი
აკრა края сада.
დედაორი см. დე-ვორი.
დედაარბა по сообщенію Шухри такъ
называютъ въ Ризѣ дерево ლუ-
კუმბა (см. это слово).
დედანი (т. ليمان, греч. λιμάνι) га-
вань.
დედა A: ოლიმბუ любить, объект.
строя 3-го სპრ. ნ. მალიმბენა люблю;
გალიმბენ, ალიმბენ, მალიმბენან, გა-
ლიმბენან, ალიმბენან, სრ. ოროფ.
დედაორი см. დე-ვორი.
დედაონი AV, х лимонъ.
დედაფსვანა }
დედასანა · } см. დე-მსონა.
დედასონა }
დედაფი см. ლუჟფი.
დედატრე A глиняный кувшинъ (для
воды, уксуса), სრ. კვანცა.
დედანი A остовъ конопли по очисткѣ

ея отъ нитей для веревки, სერ-
კინსი.
დედარდე см. დე-პარდე.
დედარობი праздникъ Литропъ, по
инымъ — დედაროვი, а также დე-
დარობი, см. *Изъ поэмки*, стр. 629.
დედადა фасоль.
დედა х слабо свитая веревка, სრ.
მ-წყირმე.
დედაორი V неряха, съ разстегну-
тыми брюками, съ выпущенною ру-
башкою; бездѣльникъ; въ х его
знають, но слово не хопское.
დედა V соевъ, выжимаемый изъ ви-
нограда, яблокъ и т. п., пока онъ
не обработанъ въ бекмезъ.
დედა см. დოსკ.
დედა см. დოფა.
დედაი A (въ нѣкоторыхъ селахъ
ლორესი) мотыка, копающая глуп-
же, чѣмъ ბერგი, სრ. ჩაფა.
დედა AV, **დედა** х: ოლოსკუ ლივან,
ოლოკუ, ნ. ბლოსკუმ, ბლოკუფ, აორ.
ბლოსკი, ნ. ბლოსკარე, ბლოკამინონ.
დედატონი см. დოსტონი.
დედატონი A скользкій, гладкій;
вкусный, დოსტონი V, ნოსტონი
х, рх.
დედა х сладкій, დოდა A, დოდა V;
х сладкій соевъ винограда, свѣжий
виноградный соевъ, см. შირა.
დედა см. დოფა.
დედა (ср. დ 2); აორ. ბილტო я далъ по-
скользнуться; отвергнулъ (?);—აორ.
გე-მილოტუ х у меня поскользнулась
(нога), ნ. გე-მილოტასენ.
დედა см. ლუჟუ.
დედაუმბა х, V названіе дерева (съ
черными ягодами), по-турецки
ایلیان, სრ. დედაუმბა.

ქართული
ენათმეცნიერება

ლოლა (груз., т. لولا) рх водопроводная труба, желобокъ, приспособление въ мельничномъ желобѣ для усиленія силы воды, ср. სკუჭენი, სცვინა.

ლომგვი V вечеръ, **ლიმგვი** A, x, ლუმგუშე (ლუმგვიშე) ღოთანშა V съ вечера до утра, **ლიმგვიშე** (A и ლიმგვიშა) ღოთანშა A, x; — отгм. глаг. аор. ღოლუმგუ свечерѣло, наступила ночь, ღოგილუმგუ V у тебя наступила ночь, ღოლუმგუ ღოთანშა съ вечера до утра; — ლუმგერი свечерѣвший, ლუმგერიშე V со свечерѣвшей поры, съ вечера, вечеромъ.

ლოქნა см. ლუქნა.

ლოქუნა x, рх восковая свѣча, ლუქნა AV, ნუქლა V, см. თოფური.

ლოლი инжирь, винная ягода, მცური ლული A ღწნოი ინჯირь.

შა-ლოდე A «инжирникъ», название птицы, по цвѣту пестрой (цвѣтъ сѣрый съ зеленымъ); вопреки названію инжира она не ѣсть, а питается букашками и насѣкомыми, ср. კირიკვეში.

ლოუუ x капуста, ლუ A, თუთიშ ლუუუ, см. ზურლი 1.

ბ.

1. შ-а) передъ губными ზ, ზ, ფ представляють фонетическій наростъ, напр. ომზლორუ. и др., б) именной префиксъ, часто появляющійся въ живой рѣчи и въ формахъ, не нуждающихся въ немъ; въ такихъ случаяхъ слова показаны въ алфавитномъ порядкѣ, независимо отъ наращенного შ обонхъ видовъ.
2. შ- мѣстоименный префиксъ 1-го л. объективный въ глаголахъ, не оформленный.
3. შ- мѣстоименный префиксъ 1-го л. субъективный преимущественно въ основахъ съ начальнымъ согласнымъ кореннымъ или нараченнымъ, особенно въ аѣнскомъ говорѣ.
4. შ [\llcorner ლშ]: страд. II-я пор. н. იმელს > იმეზ (вм. იმე-ს): ეშემიმელს V несеть для меня; — н. მე-ვიმარ x იმევიმერ თვოшу, შო-ვიმარ «Вт», x ი შო-ვი-

მერ приношу, съ отнош. ქომოგომარ приношу тебѣ; A წარ. съ ссылкой на Vt приводит имя дѣйствія მოშალა приносить. Аор. и буд. глаголъ этотъ образуетъ отъ другого элемента того же корня: ღ, см. ღ.

1. შა я, შაბ.

2. შა- префиксъ именъ дѣйствующихъ лицъ, порядковыхъ числительныхъ,*
Гр., § 35, а.

3. შა- см. შო- ზ.

შაანშა см. აში.

შადლი (груз.) x благодать, შადლი ვარ უღუნ იქტუ у него прелести.

შაენა см. ენი.

შავითა см. ვით.

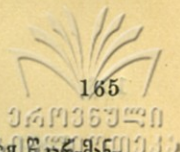
შათხორი см. შათხორი.

შაი см. უაუ.

შაინჭირე см. ინჭირა.

შაისი см. თუთა.

შაკათი (по A წარ. მარკათი) закваска

для кислого молока (ср. арм. *մակարդ*); ср. ზუა-წყარი.

მაკასი (т.-арб. مقاس) ножицы.

მაკვანდე см. რკვან.

მაკოკი х (арм. *մակոկ*) челнокъ, часть ткацкого станка, მაკოჭი А, მაკოქი рх, х, მარქუქი V, см. ღისალი.

მაღაზე см. მა-ღებე (подъ ღებ).

მაღავე см. მა-ღავე.

მაღალუდე см. მა-ღალუდე.

მაღალურე см. მა-ღალურე.

მაღებე см. მა-ღებე.

მაღთე V сосѣдъ. «Слово общеупотребительно въ районѣ хопскаго говора, а въ Вицѣ говорятъ рѣдко, больше въ рядахъ базара; вм. него კონკში», такъ сообщили мнѣ въ Вицѣ; на дѣлѣ слово извѣстно еще въ Архавѣ, но въ Хопѣ его не знаютъ, ср. კონკში, მანძაგერე.

მაღი (т.-арб. مال) стадо; стада.

მამული х, V самецъ, ძმტუხ, მუ-მული А, см. კობჭა; — მამულიწი х отецъ. (охотничьяго) ястреба, ср. თუილესი.

მან см. მა 1.

მანათი рубль.

მანგალი х серпъ, ср. ღრეპანი, ხან-გამი.

მანგანა (греч. μαγγάνα) AV машина, специально молотилка для выбиванія зеренъ изъ кукурузныхъ початковъ. Деревянный молотъ кладется на перекладину; укрѣпленную на двухъ столбахъ; конецъ бревна ногами приводится въ движение, и оно молотомъ бьетъ въ початки, насыпанные въ каменный сосудъ (ოჩამრე); въ селахъ близъ Вицѣ сооруженіе это дѣйствуетъ

водою, и оно называется ვიკარ მანგანა, ср. ოჩამურე.

მანგაფერი см. გ 1.

მანგური х привязъ коровы у яслей, მანგურე рх, см. ღო-კორუ.

მანდილი «Вт», V платокъ, босынка, მენდილი х, рх; — თი-მანდილონი V женщина, თი-მენდილონი х, рх.

მანდრე (греч. μάνδρα) А хлѣвъ, ко-пюшня, рх ვიქ дома, а въ самомъ домѣ ახირი.

მანოსირი см. მა-ოსორი.

1. **მანი** V сгнившій пень буковаго де-рева, быстро загорающійся и тлѣю-щій безъ пламени.

2. **მანი მანი** х скоро, часто, непре-рывно, ср. კაპინერი კაპინერი; — მა-ნიში х скорый; скорѣй, быстро, скоро.

«მანშა (Вт) шестой» см. აში.

მანშქუთია см. შქუთია.

მანჩორლო см. ჩორლო.

მანძაგერე или **მანძაგირე** х сосѣдъ.

მანჯე см. ოხორი.

მაჯარე А древесная лягушка, მარი V, ср. მაჟაჟი поды ჟაჟ.

მაორვო см. ოვრო.

მაპაზუდე см. მა-პაზუდე.

მაპაცუდე см. მა-პაცუდე.

მაჟურა см. ჟურ.

მარაზი (т.-арб. مراض) болѣзнь.

მარანლო (ср. т. مرانغوس) V токарь.

მარკათი см. შაკათი.

მარი 1. см. შაარე, 2. ვმ. მარნი, Хрест., А, II, 21,1.

მარიაშინა см. თუთა, ყომური.

მარკვანდე см. რკვან.

მარცი см. თუთა.

1. **მარცინი** V чайка, см. ჭინო.

2. **მარცინი** ружье Мартини.

მარქვალი სმ. მარქვალი.

მარქუქი სმ. მაკოკი.

«მარქუხანი Вt правая сторона»
А чар.

მარხვა х раскаленный уголь, ср.
სურმალი.

მასა (т. მასა или маса изъ «итал.
mensa» по В. de Meunard) V столъ.

მაშუმა სმ. შუმი.

მაფავრი სმ. ფავრი.

მაფსა (по R მაფსე) AV ясное небо
днемъ и ночью, лунный свѣтъ, рх
ясное небо днемъ.

მაქვალი სმ. მარქვალი.

მაქოქი სმ. მაკოკი.

მაღალი (груз.) х высокій, მაღა, სმ.
გაარობა.

მაყაყი სმ. ყაყ.

მაწიწილე სმ. წიწილა.

მაწურლე სმ. აწირლე.

მანუთა სმ. სუთ.

მაგაგლე სმ. მაგაგლე.

მზ სმ. უომინ.

მზინ სმ. უომინ.

მზირი სმ. მღირი.

მზღუ სმ. ზღუ.

მგარ, ზგარ: ომგარუ х плакать, ომგარ-
რინუ х, ოზგარუ, ოზგარინუ V, н. ვიმ-
გარ, ვიზგარ, ზიზგარ, აორ. ვიმგარი,
ვიზგარი, ნ. ვიმგარამინონ, ვიზგარა-
რე;—объект. строя III-е ср. аор.
მზგარინუ მიწ ვსპაკნულს; —
сост. ღიზგარას.

მღუნ: страд. з. II-я пор. н. იმო-მღუ-
ნამს V провисаетъ внутри (плодь,
напр. груша), портится или чер-
нѣетъ внутри, იმომღუნაფს, лучше
იმომღუნ х созрѣваетъ, აორ. იმო-
მღუნუ, ნ. იმომღუნასე, იმომღუნასუნონ.

მე- въ ту сторону; — მელე id; —

მელენი V напротивъ, vis-a-vis, მე-
ლენი სოქალის რენ V онъ на про-
тивоположной улицѣ; — «მელენლა
Вt напротивъ, на виду» А чар.

მეარიძი სმ. მეკარიძი.

მევაფერი სმ. ფვაფ.

მეზარე (т.-არბ. مزار) могила.

«მეზბუნერი» სმ. ზმ.

მეთხი, также მენთხი, V бревна, обык-
новенно пара, передъ главнымъ
корпусомъ моста; въѣздъ на мость.

მეკლაფერი სმ. ლ 1.

მეკლასი სმ. მეცაქსე.

მელანდერი სმ. ზდ.

მელეზი სმ. ლეშა.

მემცხვერი (მემცხური) სმ. მე-ნ-ცხური
(იოდъ -ცხური).

მენდა- предлогъ съ глаголами.

მენდილი სმ. მანდილი.

მენდრა далеко; — მენდრალე ვდალი,
ივდალი, მენდრალე ქომამირუ ვდალი
(ივდალი) я увидѣлъ.

მენცხური სმ. მე-ნ-ცხური.

მენწანაშე სმ. წანა.

მენგელი V сильный, ср. ღერმანო-
ნი; — ამენგელე, ამენგელი безсиль-
ный V, ამენგელონი рх. Въ V იწკო-
თრეხე предлагали შემენგელუ, утвер-
ждая, что ამენგელი они не слышали.

მეძალაფერი სმ. ლ 1.

მეძაფერი სმ. ფვაფ.

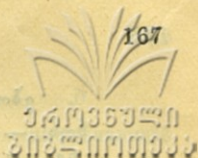
მეძდანი (т.-არბ. ميدان) ристалище,
пiazza, просторное поле.

მეძვე (т.-перс. میوه) фрукты, მეფვა
по А чар. Вt.

მეჟა- предлогъ сложный (მე-ჟა) въ
глаголахъ.

მერგზ სმ. მეროგა.

მერთეჟი (т. مارتك, арм. մարտակ) AV
доски (балки) подъ черепицею.

- მერთოგა** **A** петрушка, მერგ“ (<მერ-გა) **V**, სრ. ქიტამი.
- მერჩელი** სმ. რჩ.
- მერწი** **AV**, **x** название вѣтви плети (კანცარი 1) тьмы, дыни и т. п., на которой растёт плодъ.
- მესელი** (ტ.-არბ. مثل) поговорка.
- მესვარაფუ** სმ. სვარ.
- მესნეთი** (ტ.-არბ. مسند) мѣсто, почетное мѣсто; санъ.
- მესოღონი** **V**, **x** бедро.
- მესტი** **A**, **x** внутренняя обувь изъ кожи, безъ подошвы, плотно облегающая ногу, სმ. ჩაფულა, ზანგაღონი.
- მეტაქსე** **V** шелкъ, მეტაქსი **x**, მეტასი **A**, სმ. მ-ცხულ.
1. **მეტი** სმ. წუკალი 1.
 2. **მეტი** სმ. წანა.
- მეტურა** **x** щедрый.
- მექთუბი** (ტ.-არბ. مكتب) школа; — მექთუბი (ტ.-არბ. مكتوب) письмо.
- მეფავფერი** სმ. ყვავ.
- მეზვერი** **V**, **x** много.
- მეგვი** **V** помочь, т. е. то же, что въ **x** ნოღერი (значить, въ **V** ნოღერი заимствовано), სრ. კალო.
- მეჯარიფი** (ტ.-არბ. معارف) науки.
- მზად:** ომზადუ **x** готовить, варить (исключительно про лომუ, სრ. гур. ღომის დამზადება), **n**. მზადუფ, აორ. ღომზადი, **n**. მზადამინონ.
- მზუგვი** **A**, **px** шмель, სრ. აწირლე, მჟურგი.
- მთელი** **AV** цѣлый; всё; у изслѣдователей еще «თელი» съ ссылкой на «**Bt**» и «ბთელი»; მთელ все время, все.
- მთვირი** სმ. თვ.
- მთიღანა** სმ. თიღანე.
- მთინაღა** სმ. თიღანე.
- მთირი** სმ. თირი.

მთუგი სმ. თუგი.

მთუთა სმ. თუთა.

მთუი სმ. თუი.

მთური სმ. თვ.

მთური სმ. თვ.

1. **მი?** **кто?** — მითი **кто** же; მითი **ვარ** нѣто.

2. **მი-** мѣстоименный префиксъ объективный въ глаголахъ, родительный.

3. **მი-** = **მ** (неоформл. мѣст. префиксъ 1-го л. объективный) — **ი** (характеръ II-й породы).

მიღი სმ. წუკალი 1.

«**მიღიღონი** **Bt** миллионъ» **A** ჭარ., მიღაღონი.

მიღეთი (ტ.-არბ. ملت) народъ.

მიღღონი სმ. წუკალი.

მინთა мята.

მინგვი **AV**, **x** название молочного продукта: по выдѣлкѣ сыра остатокъ собираютъ, сжимаютъ и сушатъ; по **Ф.**-ბეუ слово и въ турецкомъ встрѣчается въ формѣ მინბი mind-i (sic), სრ. ვაზნაკი.

მისა: **n**. მისა ზორე **px** молчу, მისა ღობი, **n**. მისა ზივარე, სრ. სტიბ.

მისინა **V**, **x** ремешъ крученый изъ кишекъ (შქემზე, resp. უკემზე) для удочки или крючка (ловли рыбы).

მისირი (ტ.-არბ. مسير) кукурузა, мансъ, სრ. ლაზუტი.

მიტროპი სმ. ლიტროპი.

მკოღი **A** стрекоза, კოღი **x**, **V**.

მკორ: II-я пор. **n**. ვიმკორაფ **x** рыгаю, აორ. ვიმკორი, **n**. ვიმკორამინონ, სრ. ზღორ.

მკუთ: ემკუთინუ **V** приходите въ ярость, III-я пор. **n**. ე-ბომკუთინამ, 2-ე л. ამკუთინამ, ევომკუთინამ **x**, აორ. ებომკუთინი, ევომკუთინი,

ნ. ეპოპეუთინანკე, ევოპეუთინამინონს; — ეპეუთინერი x «yurkmiш», ეპეუთინერი A ტრუსლივი.

1. მო для чего? почему? A: მო ქარუმ почему пишешь? მო მეჩამ почему ты даешь ему? მო მეჩი почему ты далъ ему? მო მონთი почему ты пришел? მო მულურ почему приходишь? სი ჯევაბი მო ვა მომჩამ? почему ты не даешь мнѣ отвѣта? მოთ почему?

2. მო не (при повел.), A: მო ქარუმ не пиши! მუ მეჩამ не давай ему! მო მულურ не приходи!

3. მო- მისთიენნი პრეფიქსი 1-ო ლ. ობიექტიური ვე გლაგოლხე, დატელიური ტუბალ-კაიპსკი, მა— დატელიური კარტსკი.

4. მო = მ (ნეოფორმ. მისთ. პრეფიქსი 1-ო ლ. ობიექტიური) — თ (ხარაქტერი III-ი ვლი IV-ი პოროდი).

მოდა x, V почему не? სი ჯევაბი მოდა ვარ მომჩამ почему ты не даешь мнѣ отвѣта? A ჭარ. სე სსილკოე ნა ვეტი პრივოდიტი «მოთა» ვე ზნიჩენი «почему?», ა სე სსილკოე ნა A მოთ' ვე ზნიჩენი «как?» სი მოთ' ქოგალასეგ ნაკე თე პროგულივაეშე?

მოღინი x მელინიჩიური იჯიკე, იზე კოროგო სიპლეთე კუკურუზა ვე ჯელობოკე ნადე ჯერნოვომე.

მოდულეი რე სჯათე პოლე, პაშია კუკურუზა, პოსლე თოგო ნაკე სობრალი პოჩატკი ი სრეზალი კუკურუზა, მუბლელი A.

მოზარი სმ. მო-ზარი.

მოზღინერი სმ. ზღ.

1. მოთა სმ. მოთალი.

2. «მოთა» სმ. მოლა.

მოთალი რე დეტენიში, მოთა x, V

дѣтенышъ; внукъ, მონთა A, ცხენისი მოთალი რე ჯერებეოქე, ცხენის მოთა x, სრ. კულენი; სმ. ზოზო.

მოთვალერი სმ. თვ.

მოთვალე სმ. თვ.

მოთრავალე V კრულია შირაკია სკოვოროდა დე პრიგოთვლენი ოდოგი ვიდა «бурѣга», ლასკაგო ბლუდა იზე მოლოკა, სირა ი მასლა, სრ. კაფალი.

მოლა A თელიური, სრ. ცუცა ი ჩუნუნა.

მოლოქი (გრუზ. მოლოქი პროსკურნიაკე) x ზანიჩენი რასენი.

მომდენ სმ. მდენ.

მონგაფერი სმ. გ 1.

მონდო A ნაკე ბი ნე, მონდო გოლარე ბოიუსე, ჭო უპადეში, ილი ბიტი მოქეთე, უპადეში, სრ. ვაშაქლა.

მონდენი სმ. ონონი.

მონვა სმ. გ 1.

მონთა სმ. მოთალი.

მონჭაფერი სმ. ჭ 3.

მორგვალეი x კრული, მურგვალეი AV, მუგვალე რე. ვეტი პრივოდიტი ეშე ფორმა «ბურგვალეი».

მოსა AV, x სეტი, ქაფჩაში მოსა ილი ქაფჩა-მოსა სეტი დე ლოვი ხამსე, ქაფჩიაში მოსა x, ათმაჯი-მოსა x სეტი დე ლოვი იატრება.

მოსა x ოსობი ვიდე შინიცი.

მზონ (< ნზონ?): ნ. გე-ვოპზონავე x პრივივაი, გეპოპზონამ V, გაპოპზონავე, აორ. გეგოპზონი, გ. გეგოპზონამინონ, სრ. აონ 2.

მუა V მოლოკო, ზუა A, ნო ზდესე ონო ზნიჩენი მოლოკო ვე ოდნიხე სელახე, ა ვე დრუგიხე — პახთანე, ვე ნაკომე ზნიჩენი ვე ინიხე სელახე თონი, ნაპრ. ზუა ფუკომი A ი ზელე პახთანე; უ A ჭარია ნა პრივოდენე ეშე ძელიური რადე, კაზალოსე ბი, დია-

საქართველო
საქართველო

ლექტიческих разновидностей слова, маловѣроятных или невозможных, какъ то «mša (Bt), bca (X), tca (Tr)», ср. მ-ქალვა; — მქა-წკარი х закваска для кислаго молока, закваска, ср. მკათი; — მქა-წკარი см. თანი.

მუაი х кислый; у Ачар. съ ссылкой на Bt въ томъ же значеніи приводится «ქარი», ср. სვიპო, მ-ჭოსხ.

მუაიღბა рх названіе растенія: «если подавить листья, выступает молоко», по объясненію моего учителя.

მუივანე х птичка-гадальщица (до-стаетъ «предсказаніе» изъ ящика).

მუირი А свѣжая кукуруза, ср. ქვაი.

მუოლი х, V тутა; у Ачар. съ ссылкой на Bt приводится ქოლი, ср. მ-ღუთი; მუოლიშ გჶа х, V тутовое дерево.

მუორა b, х солнце, ბეორა А, ჟორა V. Разновидности «ჯაგა» (K) и даже «ბსოგა» (R) приходится отнести къ плодамъ недоразумѣнія; — მუორასულე V «названіе невысокаго цвѣтка; листья его служатъ лекарствомъ отъ раны», მუორა-ოსური х съ тѣмъ же значеніемъ, какъ მუორასულე V, по Ачар. ჟორასულე А подсолнечникъ, однако въ Атинѣ мои собесѣдники отозвались незнаемъ; — ომქორე А, х солнечная сторона; — II-я пор. н. ვიმქორამ А освѣщаются солнцемъ, ვიმქორაჟ х, аор. ვიმქორი, б. ვიმქორარე, ვიმქორამინონ, страд. н. ვიმქორერ х, слышно и ჳ ვმ. ქ.

მქურქი (арм. միւժ) V шмель, ср. მჭურქი.

მსელი см. ფს.

მსიმარე А поздно посѣващій сортъ злаковъ и фруктовъ. Въ Вицѣ этого слова не знаютъ; здѣсь одинъ изъ собесѣдниковъ заявилъ, что слово существуетъ, но оно звучитъ მსუმარი; тогда виццы стали кричать: «онъ изъ Ризы, а ризцы не лазы, они лазскаго не знаютъ».

მსირსუ см. მსურსუ.

მსირულა см. მსურილა.

მსიჭონ: II-я пор. н. ვიმსიჭონუჟ х думаю, аор. ვიმსიჭონი, б. ვიმსიჭონამინონ.

მსკალა А лѣстница: вырѣзываются ступени на одномъ деревѣ, и это называется *მსკალი* მსკალა, მქვა-ლა, ფსკალა V (гур. ჰქვალა), ср. კვათა.

მსორა (греч. ψάρα чеснокка) х, рх проказа [вѣроятно, и паршь, чеснокка], სორა V.

მსუა А, х крыло, перья, перо, ფსუა AV, *переноси.* სულეამანის მსუა ნუტროსუ у Сулеймана крылья сломались.

მსუმარი см. მსიმარე.

მსუმიარი см. ოზუმაშე.

მსურილა А названіе птицы, она въ ростъ дрозда, пестрая, съѣдобная, მსირულა х, рх. Эту птицу и называютъ турки جوز بقال [дроздь].

მსურსუ V пармь, шишка, х მსირსუ (ср. груз. სირსვალი).

მსქიბუ см. მ-სქიბუ.

მსქვ см. მ-სქვ 1 и 2.

მსქუა см. მ-სქუა.

მსქუერი см. მ-სქუერი.

მც: ომცინუ AV обращать въ бѣгство (но и бѣгать), бѣгство, II-я пор. дѣйств. зал. н. ვიმცამ AV убѣгаю,

спасаюсь, ვიმცაუ x, чаще страд. зал. н. ვიმცერ, ზიმცერ, იმცერ, იმცენ, იმცენან, იმცენან, აორ. ვიმცი, ზიმცი, ნ. ვიმცარე; III-я пор. н. ვიმცინამ я обращаю въ бѣгство, спасаю; — наст. გამა-ბგურ x, V избѣгаю, спасаюсь, აორ. გამა-ბცი, ნ. გამა-ბცინონ, გამა-ბცარე, სრ. ც 1.

მცი см. ცი.

მცკელი: კატე-მცკელი плоды растенія მ-შკერ-ლაძი.

მცკო см. მ-ცკო.

მცო см. მ-ცკო.

1. **მუ** что? მუ მკითხუფ о чемъ ты спрашиваешь меня? მუა A; მუნ ღლას x въ какой день? მუნღას [$<$ მუ-ნ ღლას] A когда? მუნღეს x, V, მუნღე b (но и მუნღეს); — მუ ვაკიცს когда? მუ ვანთის? მუთ на что? почему? — მუკო V сколько? სრ. ნაკუ; — მუ ორას когда? მუშენი почему? для чего? — მუჭო какъ? какимвъ образомъ? მუჭე A, მუჭო რენი какъ ძღო (სუკვ. какъ есть)? კაი რენი хорошо; — მუჭეთე какимвъ способомъ? — მუჭომფერი A каковой, მუფერი V; — მუთუ x, V что либо, нѣчто, მუთი V вещь, მუნთა, მუთსანი, მუნთსა, მუთუ ვარ ничеგო, ჩქუა მუთუ ვარ მინონი ნичеგო больше не хочу, არ მუთუ x, რხ პნუთო, არ მუთი A, არ მუთსუ V, არ მუთსანი x, ან მუნთსა რხ.

2. **მუ:** მუ-ქ ონუ, *Гр.*, § 39.

მუარიძი (т.-არბ. معارف) ученый.

მუგვადა см. მორგვალი.

მუზარი см. მუ-ზარი.

მუთი см. მუ 1.

მუთუ см. მუ 1.

მუთსანი см. მუ 1.

მუთსუ см. მუ 1.

მუკაბილი (არბ. مبادلہ) вѣзданіе, см. ლოღ.

მუკო см. მუ 1.

მულა A яшень (такъ наглядно, уезывая на самое дерево, объяснилъ слово одинъ лазъ въ Атинскомъ ущельѣ); — მულუ AV тополь.

მუმული см. მამული.

მუნღას см. მუ 1.

მუნღენერი см. ჰინღენერი.

მუნღეს см. მუ 1.

მუნღი x задница; მუნღი-კუნღონი (см. კუნღი) съ немывтымъ задомъ (такъ лазы-мусульмане называютъ христіанъ).

მუნღული см. მოღული.

მუნთა см. მუ 1.

მუნთსა см. მუ 1.

მუნკა см. კ 1.

მუნცრი см. მუნცური.

მუნცური x, V червь (V большой червь), მუნცრი A, მეტაქსიში მუნცური x шелковичный червь, ქუბრი მუნცრი A червь каштана; სრ. ცქირ-მუნცური; — ოთმ. გლ. ომუნცრუ становиться червивымъ, II-я пор. н. ვიმუნცრამ A, აორ. ლევიმუნცრი, დი-მუნცრუ сталь червивъ (напр. სორცი мясо), ნ. ვიმუნცრარე.

მუნჭყი см. მუ-ნ-ჭყი.

მუაფერი см. უვაფ.

მურა x овчарка, большая собака.

მურგვალი см. მორგვალი.

მურეგი V облачный, пасмурный, ორა მურეგი რენი погода пасмурная.

მურგი A, x клубокъ.

მური V, x шмель; въ V объяснили такъ: «водится въ ульяхъ, похожъ на пчелу, кусается», по другимъ, это — трутень.

მურუნა название рыбы.

მურუნცხი х, V звѣзда, მურუნცხი и მურუნცხა А, «მურიცხი» съ ссылкой на Реасок'а и Ег. у А'чар. (см. Н. Марр, *Ифет. происхождение арм. слова magdageu — пророк*, Изв. Имп. Ак. Н., 1909, стр. 1158, 14, b).

«მურღი Вt земляника» по А'чар., однако ни въ AV или рх, ни въ х его не знаютъ, ср. კანღუ.

მურწი х видъ крупной рыбы, бытъ можетъ, ღვანჭი виццевъ.

მუსანღარა (т. *مصنوع*, ср. греч. *μυσσίντερα* чердакъ) швапъ въ стѣнѣ для хранения постели (слышалъ въ Ламго).

მუსლიმანი (т.-арб. *مسلمان*) мусульманинъ.

«მუსტაკი» [греч. *μυσταξ*] А усъ по А'чар., ср. ბუღული.

მუშ, მუში см. მუ 2.

მუშა (груз.; арм. *מש*) носильщикъ.

მუშენი см. მუ 1.

მუჭე см. მუ 1.

მუჭო см. მუ 1.

მუნუნი V кротъ, ср. ემსუ, ხუნული.

მფუღი см. ფული.

მფხორ см. მხორ.

მქირ см. ქინ.

მქორ: ომქორუ А, х зѣвать, III-я пор. н. ვიმქორამ (то опять ვიმქორუმ), аор. ვიმქორი, б. ვიმქორარე; — объект. строя 3-го спр. н. მამქორენ V, მამქორანენ, аор. მამქორუ, б. მამქორასე, მამქორანერე.

მღ: მღუმს V тлѣть (когда горитъ მანი 1), მღუგს х.

მღეჯ: страд. з. II-я пор. н. იმღეჯანენ А прокисаетъ внутри (плодь,

напр. груша), портится внутри, აორღეჯანუ, б. იმღეჯანერე, ср. მღეჯი.

მღირ: ომღირუ V мутить, смущать, III-я пор. н. ზომღირანამ (мы ожидали бы ზომღირამ по IV-й пор.), аор. ზომღირანი, б. ზომღირანარე, ср. ნღეჯარ; — I-я пор. съ род. отнош. н. ე-ბუმღირამ, აუმღირამ, აუმღირამს, аор. ე-ბუმღირი, აუმღირი замути ей (голову), б. ე-ბუმღირარე; — მღირენი А, х мутный; — მღირი V мутный (о водѣ и т. п.), ზღირი х, მზღირი мутная (въ менструаціи).

მღორ х, V: ომღორინუ кричать, рычать, н. მზღორამ V, аор. მზღორი, б. მზღორარე, ოზორმაღოფე ქურამან, ქომოღეფე მღორამან V женщины воють, мужчины кричать.

მღუ см. ზღუ.

«მშადღ» см. «მ-შადღ».

მშკირი см. მ-შკირი.

მშკირღონი см. შიღიღონი.

მშკირონ см. შკორ.

მჩინ см. ჩინ.

მჩირე AV широкій, просторный.

მჩქირი см. მ-ჩქირი.

მციქა см. ციქა.

მცუღი см. ცული.

მცქ: ომცქუ брать медъ изъ улья, аор. ღობუმცქი рх, ср. წონ მ, კარვანის თოფური ღობუმცქი рх я взялъ медъ изъ улья.

მცქვ см. მ-სქვ.

მცხული см. ცხული.

მწიღეც см. წიღაც.

მწირი см. მწკირი.

მწკაღა см. მსკაღა.

მწკირმე, см. მ-წკირმე, ср. ღოღა.

მწკირი V, х блоха, მწირი А.

მწკუფი см. წკუფი.

მჭობა см. მ-ჭობა.

მსენი см. ფსენი.

ფი-მსონა А папоротникъ, ლიმსნა V, ლიმფსგანა x, у А чар. съ ссылкою на Вt приводится «ვიმსონა espèce d'herbe (t. eugelti)», т. е. *ناپوروتنيك*; — ლიმსნანაფუნა V, ლიმფსგანაფუნა x მწესო, поросшее папоротникомъ, пустыня; — ლიმსონონა А пустыня.

მსონი: II-я пор. н. ვიმსონი А ზმზ,

ბ.

1. **ბ-** фонетическій паростъ, появляющийся передъ звонкими и глухими зубными и гортанными, особенно послѣ гласныхъ.

2. **ბ:** объект. строя II-го спряж. н. მი-ბონ x, рх, V хочу, გინობ, უნობ, მინობან, გინობან, უნობან, прош. нес. მინცუ, ოშუშე მინობ რხ хочу пить, жажду, ср. ყობინ. Вь А слово извѣстно, его поймутъ, но не употребляютъ, развѣ случайно.

ბა что (მწეს.); когда, если, გოფთი ბა А когда я прошелся, погулялъ, მი-ბობ ბა если я хочу (прошу); — ნაკო x сколько, ნაკუ (но иногда и ნაკო) А, ср. მუკო, სათი ნაკო რეხ x сколько часовъ? ნაკო ზღარეხ x сколько дней съ тѣхъ поръ? передъ гласнымъ ნაკო-ბ; — ნაკო А куда? что? — ნაქ А куда? гдѣ? ნაკობ (< ნაქ ობ) гдѣ есть? — ნაქელე ოთუდა? — ნა ქობური ბ «отбудышный»? ოთუდა?

ბადირი (груз. ბადირი дичь) x дикій кабанъ, ср. კერი 1.

ბადოსკუდე см. სკუდ.

ბაზუდი (т.-перс. کزان) нѣжвий.

ბავ, ნაკო, ნაკუ см. ნა.

ბიმსონ V, აორ. см. ვიმსონი ვიმსონი-
чемъ говорить ნაღარე ვიმსონი ვიმსონი
ზლ სზო», когда пища была без-
вкусная, ვიფსონ x, ვიმფსონ A,
прош. нес. ვიმფსონცი, ბიმფსონცი,
ვიფსონცი, ვიმფსონცი.

მსუფი А плечо, ფსუფი x, рх, V; R приводит форму «ზსოფი», но я ее не слыхалъ, хотя она вполне закономѣрна.

მგორ см. მგორა.

ბაღა AV амбаръ для кукурузы на четырехъ столбахъ, кукурузникъ, ср. ზაგენი, სერენდე.

ბაღრი (т.-арб. نعلين) желѣзная подковка на пятѣ башмака, чтобы не скользпитъ.

ბამ А который, ნამუ Вt, ა კობი ნამუ ოდიხ челоуѣкъ, который, ბაა V въ *Хрест.*, А. II, 20,7; — ნამინეფე ვь какія мѣста.

ბანა мать, ნანაშ-ანცრისე ილი ნანაშ-ანციპი см. ანცრისე. «ნაპასхе (At) вторая мать» по А чар.; ნან-ლილი V бабушка, ср. ღილი и ღილი-ნანა; — ჟაღვა-ბანა А молочная мать, кормилица, ნანა-ჭიკა x; — უნანელი безъ матери.

1. **ბანი**, ნანი, ჰანანი ბაю, ბაю, ბაუიხი ბაю.

2. **ბანი** см. *Гр.*, § 46.

ბარი AV (т.-перс. گران) гранатъ, ср. ბერწეული.

ბაქ, ნაქელე см. ნა.

ბაღურ см. ღურ.

1. **ბახ** (груз. ნახ): II-я пор. н. შე-ვინა-სეფ x сохранияю, прячу, შინსეფე, შინსეფეს, აორ. შევინახი, შინახი, ში-

ნახუ, რ. შევიზნასამინონ, შინასაგინონ, შინასასუნონ; въ А предлогъ груз. უე, gesp. ში воспринять какъ часть корня съ огласовкой о: ოშინახუ, II-я пор. н. ვიშინასამ, აორ. ვიშინახი, რ. ვიშინასარე; — I-я пор. н. ეფუშინახუმ А прячу, აორ. ეფუშინახი, რ. ეფუშინასარე; — формы объект. строя съ ссылкою на Вt приводить А чар.: «აორ. ქომიშევენახი, რ. ქომიშევენასამინონ».

2. ნახ вმ. ნა-ხვ.

ნგ см. გ 1.

ნგოლლ см. გოლ.

ნგორ см. გორ 1 и 2.

ნდარი см. დარი.

ნდინ см. დინ.

ნდუნ см. ღუნ.

ნდღვარ: ონდღვარუ А мутить (воду), III-я пор. н. ვონდღვარუმ, აორ. ვონდღვარი, რ. ვონდღვარარე, სრ. მღირ, ა თავჯე ცალ (ოკონცალუ) 1.

ნე- префиксъ въ именахъ дѣйствія и вообще въ существительныхъ.

ნეკნა см. ნე-კნა.

ნემფი (т.-арб. نيمض) х пульсъ, ნემფი გეჩაფს ნულს ბეფ.

ნენა AV, х языкъ; слово, ნენა მეჩით დაფე слово; звукъ, голось, эхо, არქაზიში или არსავეში ნენა არხავსკი გოვორ (бука. языкъ), по А ч ар. არსავიში ნენა.

ნენფი см. ნე-ჰი.

ნეჰი см. ნე-ჰი.

ნენვეფი см. ნო-კეფე.

ნესი икристая, крупная (рыба).

ნეჭელი см. ნეჭერი.

ნეჭერი х, рх, V სეფე და ჯოფი შიჭი, ნეჭელი Δ; — ონეჭერე х, рх მბეფო და რასანოფი შიჭიხე

სეფი; — ნეჭერლული х, рх სობრა ნიე სეფი და ჯოფი შიჭი, მბეფო შიჭი.

1. ნოს: სე დატ. ონოშენიემ შრად. ჯალ. ნ. ნანოსერ პოდაფე; — გე-ვანოსერ А падаю, გაანოსერ, გაანოსენ, აორ. გე-ვანოსი, გაანოსი, გაანოსუ, რ. გე-ვანოსამინონ, გაანოსაგინონ, გაანოსასუნონ, სრ. ც 1; — ნ. მე-ვანოსერ А ნატალივოფს ნა ჩო ლიბო, სპოტყკაოფს ობო ჩო ლიბო, ნანოსერ, ნანოსენ, აორ. მე-ვანოსი, რ. მე-ვანოსარე; — მო-ნოსაფუ А უდარიფ, ლყნუფ, ნ. მეუნოსამ Δ, ნუნოსამ, ნუნოსამს, მეუნოსიფ х, ნუნოსიფ, ნუნოსიფს, აორ. მეუნოსი, ნუნოსი, ნუნოსუ, რ. მეუნოსარე, ნუნოსარე, ნუნოსასერე, მეუნოსამინონ, ნუნოსაგინონ, ნუნოსასუნონ; — ოკვანოსუ А სტალივოფსა, ბოროფსა დრუფ სე დრუგომ, ოკვანოსუ V, ნ. ოკვანოსერ, აორ. ოკვანოსი, რ. ოკვანოსარე.

2. ნოს см. ოსჯ.

ნოსორ см. ოსორ 1.

ნისა см. ნუსა.

ნისადა см. ნუსადა.

ნისაფა см. ნუსაფა.

ნიშანი (т.-перс. نشان) ჯნაქე ოფლიჩი; ორდენ.

ნკ см. კ 1.

ნკალ: ონკალუ რავოფტისე, უსპოკონიფსა, ნ. გო-მკალუმ, აორ. გომკალი, რ. გომკალარე.

ნოდერი х ნომოჩე (რავოტა შირომე ჯა უგოშენიე), სრ. კალო, მეჭი. Въ Лазистанѣ ნომოჩე სობირაოფს და რავოტე კაქ ნა ნაშინ, თაქე ვე სადუ, ორფშინეფს и т. п.

ნოველი см. ნო-ველი.

ნოთე V лучина, въ х нѣтъ этого слова или мало его знаютъ.

ნოკეფე см. ნო-კეფე.

ნოკურსენი см. კურსე.

ნომლორდე см. ღორ.

ნოსი см. ღნოსი.

«ნოსცა» см. «ნოსცონ».

«ნოსცონ» R вкусъ, смакъ, «ნოსცა Bt» по Аѳар.; — ნოსცონი х вкусный; — ნოსცონერი AV вкусный, ნოსცანეი по Аѳარ.; — ნოსცონიანი [ნოსცონიანი] V вкусный.

ნოსცონი см. ღოსცონი.

ნოლა рынокъ, базаръ, городъ; берегъ по R, ნოლაღენ ვმ. ნოლაშე. По толкованию R (ц. с., стр. 32, прим. 1), ნოლა собственно должно означать «берегъ»: только на морскомъ берегу находили, молъ, лазы каждаго ущелья ровное мѣсто, гдѣ они могли строить ряды лавокъ для торговли и общенія; — ნოლარი городской, горожанинъ, купецъ, ნოლარი ბოზოფე городскія женщины.

ნოლაშე или **ნოლაშისა** AV новобрачная, рх и новобрачный (греч. νεύγαμος ὁ и ἡ), по Аѳар.: «ნულაშე Bt супругъ».

ნოშქერი см. ნო-შქერი.

ნოსაპულე см. ნო-საპულე.

- ნც:** გო-ნცაფუ A пахнуть, распространять запахъ, цвѣсти, н. გონცამს, аор. გონცუ, ნ. გონცასერე, ср. ც 1.
- ნც:** გუნცუ V прокалывать, н. გობუნცამ, გუნცამ и т. д., аор. გობუნცი, ნ. გობუნცარე.

ო-ნცულე V садъ; огородъ Bt по Ег. ნ-უ- преф. во 2-мъ и 3-мъ лицахъ глаголь, въ 1-мъ лицѣ имѣющихъ მე-უ-, Gr., § 58.

ნუგუ AV подбородокъ, ნუგუქუქუ | подбородокъ, все лицо, но и ნუგუ х: კვინიშ ნუგუ х влювь, ср. კიკილი 1.

ნუმკუ см. ნუკუ.

ნუნკუ см. ნუკუ.

ნუსა AV новобрачная; «невѣстка» по Аѳар., мн. ч. ნუსალეფე (такъ по крайней мѣрѣ рх), ნისა х, мн. ч. ნისალეფე.

ნუსავა см. ნუსალა.

ნუსალა рх двѣ невѣстки (жены двухъ братьевъ въ отношеніи другъ къ другу), ნუსავა V, ნისალა или ნისალა х.

ნუსქა (т.-арб. نَسَاءٌ) списокъ; текстъ заговора, талисманъ.

ნუქლა см. ლუქნა.

«ნულამე» см. ნოლამე.

ნუსუ V, х полная гореть въ двѣ руки, пригоршня (груз. ცორი).

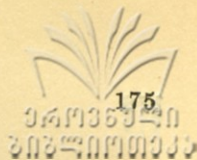
ნუჭუსი (т.-арб. نَفْسٌ) души, лица.

ნქინ см. ქინ.

- ნჭ:** съ дат. отношеніемъ дѣйств. н. მე-ვანჭამ A, по лучше страд. მე-ვანჭერ A приближаюсь, достаю, ნანჭერ, ნანჭერს, მევანჭერთ, ნანჭერთ, ნანჭერან, аор. მევანჭი, ნანჭი, ნანჭუ, ნ. მევანჭარე, ნანჭარე, ნანჭასერე, ср. ჭ 3; — ოკონავანჭერ х отступаю [> остерегаюсь, не доверяю], ოკონვანჭერ, ოკვანჭერ, аор. ოკონავანჭი, ოკონვანჭი, ოკვანჭუ, ნ. ოკონავანჭამინონ, ოკონვანჭამინონ, ოკვანჭასუნონ; — მე-ნჭონი приучень (ср. ჭ 2).

2. **ნჭ** см. ჭ 3.

ნჭვ > ნჭვად: съ дат. отнош. или III-я пор. н. ღო-ვონჭვალემ или ღო-ვონჭვალამ A плюю, ღონჭვალამ, ღონჭვალამს, აორ. ღოვონჭვალი, ნ. ღო-ვონჭვალარე, см. «ლე-ნჭკუა».

«დე-ნჭკვა» Вt по А чар. სივსა, ლექსები
V, ლექსები A, но и ლექსები A пле-
вокъ, ლექსები рх, см. ნჭვ.

ნჭა см. ჟა.

მა-ნჭეე хозяинъ въ сложномъ словѣ, см.
ოსორი.

დ.

დ см. უვ.

1. და *межд.* о!

2. და (т.-перс. *يا*) или, ადღო или ჯე.

დავაშ-დავაშ (ت. *ياواش يواش*) см. თა-
მო-თამო.

დაზ см. უაზ.

დაზი (т. *ياز*) лѣто.

დაზმა (т. *يازمه*) вышивка.

დაზული (т. *يازق*) достойный сожа-
лѣнiя.

დაილა (т. *يايلا*) яйла, лѣтнее кочевье.

დათალი (т. *ياتق*) ложе, постель.

დაკინ (т. *ياقين*) близкiй, близко, ა-
კინდე (т. *ياقيند*) въ ближайшемъ.

დალი х, V зеркало; бинюкль.

დამჭი (т. *يامچق*) A бурка, აპჩი х, V.

დან (т. *يان*) въ сторонѣ.

დანო х, рх поздно, დიდო ანო რენ
очень поздно, ср. ლეზა; — აორ. გა-
მი-ანცუ я запоздалъ.

დასაკ (т. *ياساق*) запретъ, запреще-
нiе, ასაკ ვარ ონუ A ნტვ запрета,
разрѣшается.

დაცონი A ნაწვს, სდალო, шестъ ვნწ
клетки, въ частности для ястреба.

დაქინი (т. *ياقين*) ნაწრო.

დალი (т. *ياغ*) масло, по А чар. только
«huile», ფუჯიშ ალი A კორვეს
масло; — აალი (т. *ياغلو*) жирный
Вt по А чар., маслянистый.

დედელი (т. *يدلك*) кафтанъ.

დეღი дикая азалия.

დეშა A полдень, ср. ონდერი подь
ღა; — «ემართი A» по А чар. черезъ
три дня, ჰიმართი A, ср. გენღანი
подь ღა.

დეშული см. აშული.

დერი (т. *در*) мѣсто.

დესირი см. ესირ.

დესილი (т. *ياشل*) зеленый.

დესც см. სც.

დიღ см. უვიღ.

დინდრ см. უირდ.

დომიული (т. *ياملك*) ხ ясли, აემული
х, ср. ო-თიღე, ომოქსურა.

1. დონ см. ფონ.

2. დონ; გე-მონუ A прививать, н. გევი-
მონამ, აორ. გევიმონი, გომონი, გომ-
მონუ, ნ. გევიმონარე, გე-მონუ ხ ი
въ селахъ, ср. მპონ.

დოქსე (т. *ياوخسه*) или, ოქსე.

დოდურთი (т. *ياوغرت*) кислое молоко,
დოდურთი рх, ср. მეაფერი подь უვიფ.

დოს см. ჟოს.

დურ см. უურ.

დურდუღუმი (ср. т. *يوردلوق*) наслѣд-
ство. Въ чанскомъ, повидимому, за-
имствовано съ тур. суффиксомъ
1-го лица.

დუქსერი верхнiй.

დუქსელი (т. *ياوكسك*) высокий, воз-
вышенный.

ო.

1. **ო-** префиксы, диалектически **ო-ბ-**, когда за ним слѣдует согласный съ нарастаемымъ **ბ-**: а) служить для образования III-й и IV-й породъ глаголовъ, б) выражаетъ въ глаголахъ же дательное отношеніе, в) въ именахъ выражаетъ мѣсто чего либо, собраніе, орудіе и т. п.

2. **ო-** см. უ.

ო-ბოდადე см. ბოდა.

ობლე AV (по Ачар. и Вt) гнѣздо, киниშ **ობლე** AV птичье гнѣздо, вообще гнѣздо; ფუჯიშ **ობლე** AV плетенка для новорожденнаго теленка, ср. ფაცხა.

ოდა (т. օდა) комната.

ოდრიკონი см. დრიკ.

ოდრო см. ოდრო.

ოვიდევილონი см. ვირვილი.

ოვირვილონი см. ვირვილი.

ოველი см. ო-ველი.

ოვრიადლონი см. ვირვილი.

ოვრო восемь, ოვრო R, ოვრო მუშ, ოვრონერი, მარგო см. Gr., § 34 сл.

ოთიადდე см. ო-თიადდე.

ოთხო четыре, ოთხო მუშ, ოთხენერი, მათხო см. Gr., § 34 сл.

ოთხენერი A восемьдесятъ.

ოინი (т. օյն) пляска, игра.

ოკა (т. օკა) мѣра вѣса (въ западной Грузіи ოყа три фунта), см. მ-ცნული.

ოკადაფე б многие. На видъ это мн. ч. отъ ოკადა = օკადօ *столько*.

ოკანკადე см. კანკ 2.

ოკანკუდე см. კანკ 1.

ოკვანდუთა см. ო-კვანდუთა.

ოკინთე см. ო-კინთე.

ოკო- префиксы въ глаголахъ со зна-

ченіемъ взаимнаго мѣстоименія, Gr., § 44.

ოკომალა }
ოკომალაში } см. ო-კომალა.

ოკონავანჭე см. ნჭე 1.

ოკონცადე см. ცადე 1.

«**ოკორი**» см. ოსორი.

ოკონწყორი V, x теплая (вода).

ოკუდე см. კუდე.

ოდაღუნუში см. ლაღუნ.

ომან см. ლომან.

ომბრი см. ყომური.

ომინ см. ყომინ.

ომისურა см. ომიქსურა.

ომიქსურა A ясли, по R ომიქსურა (арм. օմիք); Ф.-бей производитъ слово отъ арб. كاسъ и считаетъ его не чанскимъ, съ чѣмъ трудно согласиться; ср. ო-თიადდე.

ომცინუ см. მც.

ომჰა см. უმჰა.

1. **ომური** см. ყომური.

2. **ომური** (т.-арб. օմ) x жизнь.

ომშოლინა см. შვალ 1.

ონ см. ყონ.

ონა см. ყონა.

ონგური см. ო-ნ-გური.

ონდეერი см. დეა.

ონთხირა см. თხირი.

ონთხორუ см. თხორ 1 и 2.

ონცაბუ см. ცკაბ.

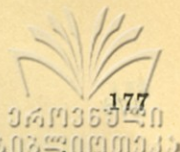
ონცაბუ см. ცკაბ.

ონცაბუ см. ცკაბ.

ონცუდე см. ო-ნ-ცუდე.

ონუ A есть, ჰიმ ქჷნას ჰამ ქჷნა დაჰა ჰეჰი ონუ *этотъ каменьъ крѣиче того*, Gr., § 109.

ონცორო см. ცორ.

ონგვლორე სმ. ო-გვლორე.
ოჲა (т. آيا) кайма, обшивка.
ოჲორე სმ. ყოყორე.
ონ სმ. ყოროფა.
ონა (греч. ὥρα) V, x время, по-
 года; ჰემ ონას V ვე თო время, თო-
 და, ონა ოკონუ погоდა испортилась,
 სრ. ვაკიცო; — **ცონა** (греч. τὸρα)
 теперь, нынѣ.
ონაკანე სმ. ო-რაკანე.
ონანწყილონი (см. რანწყ) ხხოლოვль-
 чикъ (для коровы и т. п.), ср. ცანგარა.
ონდი (т. اوردی) лагерь, станъ.
ონდო AV, x рано, быстро, снѣшно;
 დიღო ონდო რენ сейчасъ очень рано,
 ონდო Bt по A чар., ონდო ონდო
 часто, непрерывно; — ონდონი-
 რი V რანнй, ონდონარი рх, ონდო-
 ნალი x, ონდონიარი მცხულ სეჭე-
 ქული V რანнй сортъ груши («се-
 тетуб»); — ონდოში A რანнй.
 1. **ონე** სმ. ყოყორე.
 2. **ონე** სმ. რ.
ონექსი (греч. ὄρεξίς) A желудокъ, x,
 V аппетитъ, ონექსი მიღუნ у меня
 аппетитъ.
ონვო სმ. ოვრო.
ონთა (т. اورتی) V ვე срединѣ.
ონთიქი სმ. ორციქი.
ონმოთი სმ. ღორმოთი.
ონნედი (т. اوردنک) образецъ, примѣръ.
ონოსარი V «оросаръ», мѣრა ვე დვე
 оку (ოკა), სმ. მა-თხორი.
ონოფა სმ. ყოროფა.
ონცივი (греч. ὄρτυξ) A перепелка,
 ორციფი, ორთიქი, ორთიჭი; x, V
 ო-ტრიკე.
ონუბა სმ. რუბა.
ონმო (также ორზო) V скамья, стулъ,
 ორპუ რх, სრ. თრონი, კული.

ოსური AV დწუшка, V ი ოსურე.
ოტი x (греч. ὄτι) что (союз); ვე თომ
 же x его можеть замѣнять тур.
 ქი (ატ), სმ. ჩქუა.
ოტრეზი სმ. ო-ტრეზი.
ოტრიკე სმ. ორციკი.
ოფუტე სმ. ო-ფუტე.
ოფე: н. გე-ბოფეში რх наполняю,
 გაოფეში, აორ. გეოფეში, გაოფეში, ბ.
 გეოფეში, გაოფეში; — н. ე-გოფ-
 შა x, აოფეში, აორ. ეგოფეში, აოფ-
 ეში, ბ. ეგოფეში; — ე-ფეში x
 полный; — ფეში AV наполнен-
 ный, полный; — ოფე V полный,
 много, A много, очень, სი ოფე
 აგროფენ ты очень любишь (бука.
 тебѣ очень онъ излюбленъ), ოფე
 ვაკიცო по R часто, სრ. დიღო.
ოქე (т. اوق) x стрѣла ვე выражени
 ოქე კეტი x стрѣლა.
ოქრო золото (метафор.): ოქრო ღო
 გუშუში რე ты золото и серебро,
 სმ. еше მ-ცხულ, თაე-თო ვე значе-
 нии золота სმ. აღოფი.
ოქსე სმ. აოქსე.
ოქსურა A (ვე селлахъ) корзина осо-
 бой работы, სმ. სპირიდი.
ოღინე სმ. ღინ.
ოსანა счастье! блаженъ!
ოსვადენა სმ. შვალ I.
ოსი сто, ოშ მუშ, ოშენერი, მაოშ, სმ.
 Гр., § 34 сл.
ოსურათი რх тема, по R виски.
ოსქენა სმ. უქენ.
ოსქური (სმიშნო ი ოშქური) A яб-
 лoko, უშქური V, უშქირი x, მტური
 ოშქური ღესოное яблoko; сорта яб-
 локъ ვე V: კაკეტი უშქური зим-
 ний сортъ, вкусный, ქნე კაკეტი
 უშქური хороший зимний сортъ,

овальный, ფოცოლ უშქური ძრე-
 ვიჩაინო სადკოე იბლოკო, მაკუჭო
 უშქური კრუპნოე იბლოკო, დოღო ნე
 დერჟიტსი, სკორო პორტიტსი, ჩუჩკუშ
 უშქური მიაგოე, სადკოე, არომატნოე
 იბლოკო, ბეიშ უშქური ხ სორტი იბ-
 ლოკო; — დისა უშქური V ზემიანსი
 გრუში, დისა უშქური ხ.

ოჩამურე სმ. ჩამურ.

ოცხეგვი სმ. ო-ცხოგვი.

ოცხოგვი სმ. ო-ცხოგვი.

ოწილაშე სმ. წილ.

ოხარსალონი სმ. ო-ხარსალონი.

ოხორი AV, ხ დომე, «ოქორი» პო
 Ачар., ოხორშა (ვე სტიხახე) დო-
 მოი; — ოხორჭკურა ხ ხოზიანკა დო-
 მა, სარსია ვე დომე, ოხორჭკურა

х, ოხორჭკურა V; — ოხორსალონი ხო-
 ვიანე დომა, სარსი ვე დომე; —
 ოხორსა А ზენჯინა, მნ. ყ. ოხორ-
 ძალეფე, ოხორგა V, მნ. ყ. ოხორ-
 გალეფე, ა თაკე სე პრედსე-
 ჩენიე მ: სორმა, სორძალეფე, სორ-
 გა, სორგალეფე; — ოხორსაკირი х, V
 შურივე (ბრათე ზენი), *ბუკვ.* სმნე
 დომა; — ოხორსურე V სვოიჩენიძა
 (სესტრა ზენი), *ბუკვ.* დოჩე დომა,
 ოხორსულე х, рх; — ოხომონდუნი V
 ნიჟინია ყაბე ოყაგა, პრотивопо-
 ლოჟნია კამნი კერა, სრ. ცრეპი.

ოხორსაკირი სმ. ოხორი.

ოხორსურე სმ. ოხორი.

ოჭირჭილონი სმ. ო-ჭირჭილონი.

ოჭირდი (გრეჩ. ὄφρῆς) AV ბროვი.

3.

3 სმ. 3 1.

მა-პაჭურე V სვეტიანე, სრ. თანურა, წი-
 წინათერი.

«**მაიკაღე**» სმ. პალიკარი.

პაღა А გლუხი, პაღალო х, рх.

პაღაკარ: ოპაღაკარე А პროსიტე, მო-
 ლიტე, II-ია პორ. ნ. ვიპაღაკარამ, აორ.
 ვიპაღაკარი, ბ. ვიპაღაკარანე, სე დატ.
 ოთნოშ. ნ. ვოპაღაკარამ, აორ. ვოპა-
 ლაკარი, ბ. ვოპაღაკარანე, ა რავნო
 აორ. ვაპაღაკარი ბ, სრ. სეგწ.

პაღიკარი V (рх თოლე ვე სელახე)
 ხრებრი, დობესტნი, გეროი, «მაი-
 კაღე ბ» პო Ачар., სრ. დელიკანი.

პაღე (გრუზ. პაღო კლინე) სთობიკე,
 ვბივამე ვე ზემო, ნაპრ. ლოძო-
 ნიკომე დია პრიაჟივანი კე ნემუ
 ლოძი, სრ. მგეგვი.

პან: აორ. გა-პანე [გა-ფანე?] მოღნი
 სვერკნულა ბт პო Ачар. (პოდე «гар»!).

პანცა (გრეჩ. πάντα) х ვსეგდა, პანცა
 AV; — პანდანიე AV ვსეგდაში, პო-
 სთანი.

პაპე სმ. პაპელი.

პაპელი დედე; AV სარეძე, ვე V
 უპოტრებიათე ეგო ი ვე ზნაჩენი
 ოსობო ვაჟნიჟ ლიწე, ნაპრ. ცარე; —
 პაპე AV დედე, დედეშკა; — პაპელი-
 ში рх დეტსკია იგრა ვე პიათე კა-
 მეშკოვე, სმ. წიკვაპი.

პაპეწი (ტ.-პერს. چاچا, გრეჩ. πα-
 ποῦτ'ι) х დამსკია ობუვე: ზელთია
 თუფლი, ნადევაამე პოვერხე წანგი,
 ნიჟია; სზადი ონე სოვესმე ოტვერ-
 თია, ნადევაათე თოლე ნა ნოსოკე.

პარამით (გრეჩ. παραμύθι): ოპარამითე
 рх (ი ვე А, ნო ვე ნეკოტორიჟ დე-
 რევიანე) ბესედოვათე, გოვორიტე, კი
 პარამითამს х კრასნორჩივე; — ოპა-
 რამითონი рх პრედმეტე რავგოვრა,

подлежащий сообщению, ср. ცკ 1.
პარასკე см. названія дней недѣли подъ лѣт.
ლი-პარდე А гена (по Февзи-беку, нѣчто среднее между волкомъ и лисою).
პარკი х початокъ кукурузы, ср. კორცა 1.
პარმალი (т. *პარმელი*) V балконъ кукурузника (ხალა).
პაცი см. პიათი.
პატოჯი А двѣ дощечки на ремняхъ, части ткацкаго станка, см. ღისალი.
მა-პატულე V названіе птицы, товарки ჩინჩინი или ჩინჩინი, ср. კირიკუ.
პაჭა (т.-перс. *دچار* бедро) А по А ч а р. нога, собственно въ чанской рѣчи его употребляютъ въ b; V ноги, голова (иногда и внутренности), сдѣланныя въ укусу; ср. ტუტული.
პენტკა х шесть для сбиванія орѣха, ср. ო-ნ-ჩხაკალე.
პეპერი см. პიპერი.
პერონი х, V деревянная перекладка между ножками стула, ср. ზაზა 2.
პეტელა: ოპეტელე х, V бляеть, н. პეტელაჲს, аор. პეტელუ, ნ. პეტელასე; въ рх и про коровъ: мычать.
პეტროპოლი Петербургъ.
პეტრესული Петербургъ.
პეჩკო (русс. печка) печка.
პეჯი AV толстый, плотный, но ни отъ кого я не могъ добиться, чтобы подтвердили существованіе прилаг. ზეი въ значеніи крѣпкаго или плотнаго, какъ это свидѣтельствуеъ R; — страд. II-я пор. н. დ-პეჯანეხ, V становится жесткимъ, твердымъ, аор. დპეჯანუ, ნ. დპეჯანასუნონ, დპეჯანასე.

პი см. უე.
პია AV неужели!..
პიათი см. პიათი.
ნო-პინწყალე х, рх осколки; пскры.
პიპერი (т. *بیر*) перецъ, პეპერი рх.
პიპიდი V закваска для приготовления сыра.
პიპილა (по R პიპილი A) AV зерно, сѣмя плода (груши, арбуза), ср. კურკა.
პირ (груз.) въ формѣ картскаго же основы პირეზ-: страд. съ род. отнош. н. უპირეზუნ «Вт» собирается, ქვმა უპირეზუნ дождь собирается.
პირინბი см. პრინბი.
პიტკუპა см. პიჯი.
პიჯი ротъ; лицо; берегъ (см. აკრა, ჩინარი); პიჯიში წკარი V вода для омовенія лица (такъ въ рх), а потомъ честь, стыдъ, პიჯიშ წარი; პიჯამაში х лицомъ вверхъ (напр. спать), პიტკუპა х навзничъ; — ოპიჯუ A приеванвать, приучать, привлекать, II-я пор. н. მო-ვიპიჯამ приучаю или привлекаю къ себѣ, аор. ქომოვიპიჯი, ნ. მოვიპიჯარე, ср. ქე.
პოგა V, рх (часто слышу и პორგა) колѣна, «лоно» (на колѣнахъ), ср. პოღა.
პოღა (греч. *ποδὶς* передникъ) х объятія, лоно, ср. პოგა.
პოლი Константинополь, Стамбулъ, პოლ ღო თუნა въ Стамбуლѣ и на Дунаѣ.
«პოპოჯი» см. ფოფოკი.
პორგა см. პოგა.
პოსკა см. პროსკა.
პოცე (греч. *ποτέ*) когда либо; нѣ- когда, давно; древній, პოცეს.

პრასა см. პროსკაა.

პრასკა см. პროსკაა.

პრიკე А горькій.

პრინში А ристъ, изъ усть же Ф.-беа
სლყაშალ ზრინში, პრინში b, ფრინჭი
V, ზრინჭი x. Т.-перс. **چرا** отнюдь
не объясняетъ происхожденія этого
слова.

პროსკაა А (по Ф.-бею) лукъ-порей,
პოსკაა' (Ламфо: слышалъ отъ маль-
чика, опять съ удареніемъ на послѣднемъ
слогѣ), პრასკა x, px,
პრასა V.

პროც: ოპროცუ x, V ოყიპყვათ, ოყი-
შათ, ოყიშთ (პლოდ, ოვოცი), (x:
ოყიშათ ოყემე ყაბოკო ი თ. п.),
ი. პროცუვ, პროცუმ, აორ. პროცი, ბ.
პროცამინონ, პროცარე, см. ფრც ი
ср. სოს.

ქ.

მ-ყაღვა AV მოლო, ზეღვა b, ნო ი
ჟაღვა A, см. ნანა; — ზეღვასტერი
ბნდჳი ყაკ მოლო, ოყიშთ.

მ-ყანგი V რჟავყინა, ჟანგი x; R ოყი-
ვოდჳთ «დოლა»; — ჟანგერი რჟავყი
px, ჟანგერი x, ср. ცანგერი.

მ-ყვაბუ V ლყუშყა, ჟაბა, ჟვაბუ x «ნა
სუშთ, ბოლშაყა, ოყინაყა, სოსეშთ ოყი-
როვშთ» ოყი ოყიშენი ოყიშა, ჟვაბუ
A, ср. მარი I, მამყვაბულე (პოდჭინკა).

ყვად: ოყვალე V ოდლყათ, II-ყ ოყი.
ი. ლიყვალამ, აორ. ლიყვალი, ბ. ლიყ-
ვალარე; — აორ. დიყვალეს ოყინაყა;
პობლელი (ზვზდჳ).

ყვარ: ოყვარე V ოყორთ (მოლოდჳშთ
პრუთომ), ი. ზეღვარამ, აორ. ზეღვარი,
ბ. ზეღვარამინონ.

ღე-ყვერა x, V სლუყავყი (მალყიყ).

ყი: ჟილე AV ნავერჳ; — ჟილენი AV

პროწანა см. წანა.

მა-პუზადე см. მა-პუზალე.

პულა AV ობლაკო; — პულერა AV ობ-
ლაყიყი, ср. ბულული.

პურმოლი x, V (V ოყიშე პურმოლი)
ნაზვანიე ოყიყა: ჟელაყა შეყა, ბნ-
ლაყა გრუდ, სწოვარყი ჟვოსთ.

პურწუმოლი V (იწიშე ვე სელაჟ
პროიზნოსიშთ პურწუმოლი) ვიდე
თეროვნიყა, სწოდბოე რასთენიე:
იზე ნეგო გოვოთყა ოსობე ბლუდო
(გრუჯ. ეკალი).

«პუტოჯი» см. ბუტუჯი.

პუტუჯი см. ბუტუჯი.

პწკორა V (-px) მწეო ვოკრუდ ოყაგა;
პო დრუდოუ თოკოვანიუ, სომეო მწ-
ეო ოყი.

ვერჳიყი; — ჟინ AV ვვერჳ, ნადჳ,
ჯინ (არტაშენ), ოსორის ჟინ ნადჳ
დომომჳ, ნავერჳ დომა; ოსორიშენ
ჟინ ვიშე დომა.

ჟილ см. ჟოლ I.

ჟირ см. ჟოლ I.

1. **ჟოლ** x, ჟილ px, ჟირ AV: გე-ჟირე
ვიშერყვათ, სტირათ, ი. გე-ბჟო-
ლუვ x, გე-ბჟილუმ px, გე-ბჟირუმ A,
აორ. გე-ბჟოლი x, გე-ბჟილი px, გე-
ბჟირი A, ბ. გე-ბჟოლამინონ, გე-ბჟი-
ლარე, გე-ბჟირარე.

2. **ჟოლ** см. ჟოლი.

ჟორა см. ჟოორა, ჟოორასულე.

ჟუ см. ჟურ.

ჟურ, ჟური AV, x დვა, ვე არტაშენ
ჯური, ა ვე ლამფო 85-თი ლწიყი
სარიყი პროიზნოსიშთ ოტყელივო:
აჳრ, აჳრ წანა დვა გოდა; არ-ჟურ

одинъ, другой, нѣсколько, см. არ; ქუ, причемъ послѣдующій согласный получаетъ нарость ნ: ქუ ნღა

два дня; ქურმუ, ქურენეში, მჭკურა, ღრ., § 34 сл.

რ.

რ: а) основа ორე, I-я пор. н. ვორე А, ხ я есмь, ზორე V, ორე х, დ-ორე, რენ есть, ორენ, დ-ორენ, ონუ А, пов. ორცას А да будетъ, ცას V. б) основ. რინ: ღორინუ А зачать, родить, III-я пор. н. ღოვორინამ А, ღოვორინაფ, აორ. ღოვორინი, ფუჟიქ ქოღორინუ короვა отелилась, ნ. ღოვორინარე, ღოვორინამინონ; — ღორინერი родившийся; урожденный R.

რაგი V западня, მთუგიმ რაგი, თუთიმ კაპანი западня — мышей, капканъ — медвѣдя.

ო-რაკანე რხ названіе мѣста, гдѣ разставляютъ сѣтъ ნეჭერი для ловли птицы, ср. ნეჭერლუღი.

რაკანი А подъемъ по Шухри-эфенди, отвѣсная гора по Ф.-бею (то же самое и არაკანი), V небольшая гора, რხ, х высокая гора.

სა-რაკელი х (груз. სა-რეკელი) деревянный молоточекъ для жернова въ мельницѣ, ср. ო-კანკულე.

რანწკ, რანწ: ორანწკუ რხ звучать, дребезжать, звенѣть, ორანწუ А, н. რანწკალაფს х.

რახნა (греч. ἀράχνη) AV паукъ, ср. ზომბულა.

რახუნ: ორახუნუ რხ дрожать, объект. строя 3-го ср. н. მარახუნენ, აორ. მარახუნუ, ნ. მარახუნასენ, ср. თირთ.

რაჰათი (т.-арб. راحت) покой; спокойно.

1. რგ: III-я пор. н. ვორგამ А сажая, ზორგამ რх, ვორგაფ х, აორ. ვორგი, ზორგი, ნ. ვორგარე, ზორგარე, ვორგამინონ; — н. ღო-ვორგამ, ღოზორგამ и т. д., ლუ ზორგამ сажая капуста (въ нѣкоторыхъ селахъ V также употребляютъ, но въ V обычно ღობღგუმ и въ этомъ значеніи, а въ რх ღობღგიმ только ставлю).

2. რგ, გერ. რგინ А, х, ნგრინ V: ორგინუ катать, крутить, III-я пор. н. ვორგინამ, ზონგრინამ, აორ. ვორგინი, ზონგრინი, ნ. ვორგინარე, ზონგრინარე.

რღ: ორღუ расти, увеличиваться, страд. зал. II-я пор. н. ვირღერ х расту; ირღენან, აორ. ღოვირღი, ნ. ვირღამინონ; ორღაფუ, III-я пор. ვორღაფ х рошу, возвращаю, აორ. ვორღი, ნ. ვორღამინონ; — н. ღო-ვირღერ, აორ. ღოვირღი, ნ. ღოვირღამინონ; — რღერი (иногда ღერი) взрощенный х, V, ჩქიმი სეს (სემ) или სე ჩქიმიში რღერი взрощенный моею рукою; — მურღაფუ и ომორღუ AV расти, страд. зал. II-я пор. н. ვიმორღერ А, ზიმორღერ V, იმორღენ, იმორღერან А, აორ. ვიმორღი, ზიმორღი, ნ. ვიმორღარე, ზიმორღარე, IV-я пор. н. ვომორღაფამ, ზომორღაფამ, აორ. ვომორღაფი, ზომორღაფი, ნ. ვომორღაფარე, ზომორღაფარე; — [н ღევომორღუმ А увеличиваюсь, აორ. ღევომორღი, ნ. ღევომორღარე]. Эти въ

скобках стоящія формы сообщили одинъ агнецъ, а четверо, въ томъ числѣ Ф.-бей твердо отрицали его существованіе; — **მორღერი** **A** взрослый; большой, **მორღერი** **ორუბა** большая рѣка, **მორღერი** **თუგი** большая мышь, **ср.** **ღიღი**; — **ნომორღერი** **A** взрощенный, **უკიმი** **ნომორღერი** взрощенный мною (полный сирота), **ჩქიმი** **ნომორღე** **რხ**, **ჩქიმი** **სეშ** **ღერი** (**ср.** выше).

რენშევენლული (т.-перс. رنجهنلوی) земледѣліе.

რენგი (т.-перс. رنگ) цвѣтъ.

რესიმი, **რესმი** (т.-арб. رسم) рисунокъ, портретъ, **რესიმი** ქარუმს **V** фотографируетъ.

რთი: **н.** съ род. отношеніемъ **ვურთა** **x** раздѣляю, раздаю, **აორ.** **ვურთი**, **ბ.** **ვურთამინონ**; — **н.** **გობურთამ**, **აორ.** **გობურთი**, **ბ.** **გობურთარე**; — **ღობურთამ** **რხ**, **აორ.** **ღობურთი**, **ბ.** **ღობურთარე**.

ღე-რი **AV** чеснокъ.

რიკი **см.** რუკალი **1**.

რინ **см.** რ.

რკვან (**რკუნდ**) **x**, **კვან** (**კუნდ**) **AV**: **II-я** **пор.** **н.** **ვირკვან** **x** попрошайничая, **ირკვანან**, **ვიკვან** **AV**, **იკვანან**; — **ოკუნდлу**, **ოკუნდлину**, **II-я** **пор.** **н.** **ვირკუნდлу** желаю, прошу, **ვიკუნდამ**, **съ** **дат.** **отнош.** **н.** **ვარკუნდлу**, **ვაკუნდლუმი**; — **მარკუნდე** проситель, нищій, **მაკვანდე**.

«**ე-რკინა**» желѣзо по мало-достоверному

Ег: слова не знали мои собесѣдники ни въ **A**, ни въ **V**, ни въ **рх**, ни въ **x**.

რკუნდ **см.** რკვან.

«**როსი** **Вт** вкусный, сладкій; изящный», **A** **ჩარ.** **ссылается** и на **At**, но здѣсь этого слова не знаютъ, если это не **ვორსი**, **resp.** **ვსროსი** хороший.

რუბა **рх**, **x** ровъ, **ორუბა** и **რუბა** **A** ущелье съ рѣкою, рѣка.

რუნცი радуга, **ср.** **ცა** **ორცაფო**. **Шукри-эфенди** отрицаетъ существованіе слова **რუნცი**, не зналъ его и **Ф.-бей**, но отецъ послѣдняго, старецъ 70-ти лѣтъ, сообщившій его, твердо стоитъ на томъ, что оно существуетъ. Въ **V** его также не знаютъ, **ср.** **სუნც**.

რუსი русскій, **ურუს**; — **რუსიში** კონი русскій человекъ.

მა-რქვალი **x**, **V** яйцо, **მაქვალი** **рх**; — **ღისა-მარქვალი** картофель.

რჩი: **გაურჩი** ты постлалъ ему; — **ღორჩი** **AV** постлалъ постель; — **страд.** **II-я** **пор.** **н.** **ღორჩებ** стелется; — **ღორჩელი** **A**, **x** постель, **მერჩელი** **x** (чаще); — **მე-რჩონი** годный для настиланія; — **ოკორჩონი** для разстиганія, разстиганіе; — **მო-რჩონი** подлежащее разстиганію; **раскрытіе** (одного [секретнаго] дѣла).

ს.

სა- **картскій** префиксъ отглагольныхъ именъ въ заимствованныхъ изъ грузинскаго словахъ, соответствуетъ тубал-вайнскому **ოშ**, **resp.** **ო** [**<** **შო**].

საათი (т.-арб. ساعة) часть; часы; — **საათლული** (т. ساعتعلق) -часовой.

საბაცონ, **საბაცონი** **см.** названія дней подъ **ღღ**.

საბასთან (т. صباحدن) утромъ.
საზრი (т.-არბ. صبر) терпѣніе.
სადე (т.-არბ. ساد) простой; просто; всё.
სადრაკი см. ფსარდაკი.
სავალი V плетенка для поклажи, ср. ტენური.
საჰადი (т.-არბ. صياد) птицеловъ, охотникъ.
სანდალი (т. صندال) парусное судно поменьше გემი, ср. კარავი.
სანსარი (т. سنسار) бѣлодушка, каменная куница.
საპარი слабый, разслабленный.
საპი (т. صاپ) рх рукоять, древко; палка.
საპუ A лишай, мохъ (на камнѣ), ср. ღლეპი.
სარაკელი см. სა-რაკელი.
სარგანა х угорь, სარღანა AV.
სარი (т. صارى) желтый; — და-სარუ пожелтѣлъ.
სარდაკი см. ფსარდაკი.
სარღა A, рх деревянное корыто для укладки хлѣба, სარღა V; деревянная миска, ср. გობი, საღანი.
სარღანა см. სარგანა.
საფანი (т. صيفان) рх сошникъ, желѣзная часть на сохѣ, см. დემირი.
საღანი (т.-არბ. سحن sahan) A, х тарелка, ср. სარღა.
საღი (т. صاغ) здоровый; цѣлый.
სევკაუღი (т. سوکيلو) возлюбленный, -ная.
სევდა (т.-არბ. سودا) грусть, тоска; страсть; — სევდალი (т. سودالو) влюбленный, любовникъ; — სევდალული (т. سودالقي) любовь.
სეთი (т.-არბ. صيت) голосъ; слухъ, молва; слава.

სელი: ე-სელუ рх подниматься, II-я пор. н. ე-სელამ рх, ევისელ ხ, აორ. ებისელი, ევისელი, ნ. ებისელარე, ევისელამინონ; — მო-სელუ AV подниматься, вставать для совершения послѣдней ночной трапезы въ рамазанъ, II-я пор. н. მოვისელამ A, მოვისელ ხ, აორ. მოვისელი, ნ. მოვისელარე, მოვისელამინონ; — მოსელა время вставанія въ рамазанъ для совершения ночной трапезы за два, три часа передъ разсвѣтомъ.

სელადი х задвижка деревянная, прибиваемая къ верху пролета двери: ее надвигаютъ на дверь и закрываютъ, ср. ცაკო.

სერენდე х кукурузникъ, амбаръ для кукурузы, ср. ბაგენი, ნაღაჲ.

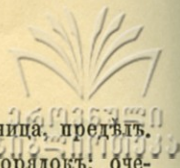
სერი AV, х ночь; (რѣдко) вечеръ, სერ Bt по Aჩარ. ночью; — ამ-სერი въ эту ночь; — სერი-მწუმალუ другое названіе птицы სერიში; — სერიში ночной: а) «свадебный» по R и Aჩარ., б) названіе птицы вродѣ летучей мыши, постоянно чирикаетъ; гнѣзда она вѣтъ въ августъ, ср. სერი-მწუმალუ; — წოქ-სერი (ср. წოხ) позавчера, сюда же ცოქსერი [позавчера] х нѣсколько дней тому назадъ, по Aჩარ. позавчера (Bt), დოქსერი A вчера.

სერსი см. სესი.

სესი (т. سسى) голосъ, სერსი V.

სეფილი (отъ арб. سفيد) рх глупый, მუ სეფილი კობი რებ какою глупый человекъ! Ср. ქანდარა 2.

1. **სე:** ოსუმუ V мазать (краскою и т. п.), тереть (рукою), гладить; съ род. отнош. сосл. დო-გისვა поглажу у тебя; — н. მეზუსვამ, აორ. მეზუსვი,

ბ. მეზუსვარე; страд. н. მეზუსუმე რხ (ხო ი მეზუსუმე), ნუსუმე (ნუსუმე), ნუსუმენ; — მისუმეს მაჯეთ მენი.

სვა: «მე-სვალე» თანუთ, თაშით, სვ როდ. თნოშ. н. მე-უსვავ ხ, ნუსვავ, ნუსვავს, აორ. მეუსვი, ბ. მეუსვამინობ.

სვა см. სვა.

სვარ: ფსვარუმ (ფსვარუმ) AV ставлю въ рядъ, აორ. ღოფსვარი, ბ. ფსვარამინობ; А чар. სვ სსულოქა на Вt приводить формы: აორ. ღოფსვარი, პოვ. ღოფსვარი, ბ. სვარამინობ; — გამისვარი დაი მნაქ პონაქ; — გე-სვარაფუ V переплетъ, плетень потолка; — მესვარაფუ AV частоколъ, А по Ф.-ბსю: выложенныя въ рядъ балки, напр. кровли.

სი თუ, სიბ, ა ვь нѣкоторыхъ селахъ и სიბო.

სიბავი см. სუბავი.

სიკაღლი V верхушка кукурузы, ср. თალასანი.

სიმიბ: II-я пор. н. ვისიმინუჟ ხ სლშუ, სლშაუ, აორ. ვისიმინი, ბ. ვისიმინამინობ.

სიმსი-კოკარი х маленькая птица, хвостикомъ бьеть, бьстро пере-скакиваетъ, სიფსი-კოკარი х трясогозка, ср. მაბუსალე, შინცანი.

სინაფ: ოსინაფუ V говорить, бесѣдовать, II-я пор. н. ბისინაფამ, აორ. ბისინაფი, ბ. ბისინაფარე; — სვ როდ. თნოშ. н. ბუსინაფამ გოვორუ სვ ნიმ; — ოსინაფონი V предметъ разговора, ср. ცკ 1.

სინდომი А сѣть треугольной формы для ловли ястреба; сѣть натянута на двѣ пальи, сходящися угломъ.

სინო см. სი.

სინორი (т. سنور) граница, предѣль.

სირა (т. صر) рядъ, порядокъ; очередь.

სირაჭი см. სკურაჭი.

სირცი (т. صرت) А хребеть, вершина горы, по R ущелье.

სიფთენერი (отъ т. سفند, арб. استفتاح) А прежний, ранний, ср. იფთენერი.

სიფსი-კოკარი см. სიმსი-კოკარი.

მ-სიფი см. მ-სუფი.

სიჭთერი (греч. ξυφτέρη) А ястребъ (охотничий), ср. ამაჯა.

«სიქა» см. ციქა.

«სვალაცი Вt სუხო» по А чар.

სვანი твой.

სვაჭინდი (греч. σκαφίδι) А длинное корыто (для стирки бѣлья), ср. კანსა.

სვიდ см. სკუდ.

ვლა-სვიდერი см. სკუდ.

სვიდიმუნცური см. ცქირმუნცური.

სვირ см. სკურ.

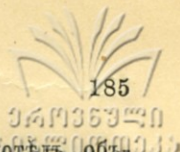
სვირაჭი см. სკურაჭი.

სვირი AV, х смыш, въ А, повидимому, то же слово звучало и სვი (< *სვი skid), если записанное R'омъ ესვი представляетъ зват. надежъ, точнѣе — неоформл. сь междометiemъ ე, см. ე; сюда же «შირი» «трапезундскихъ лазовъ», если вѣрно записано слово А чаряномъ.

სვირმუცი см. ცქირმუნცური.

სვიშ см. სვირი.

სვიჭინდრი, равно სჭინდრი AV (ხო ვь რხ იტა) названіе дерева сь несѣдобными желтыми плодами, по виду дерево похоже на масличное, на «пшатель», въ Тифлисѣ

называют барбарисомъ, ср. სოუთი. В груз. напоминает по созвучію სენცრი, но это растеніе купёна, снндрихъ.

სკულ A по R, სკიდ x, V: п. დო-ფსკუ-ღუმი остаюсь, დოფსკიღუმი V, დოფსკიღუფ x, აორ. დოფსკუდი, დოფსკი-ლი, ბ. დოფსკუდარე, დოფსკიადარე, დოფსკიადმინონ; — ნადოსკუღუ оста-თოქ (ხუკა. что осталось); — ელა-სკიღერი x оставшійся; оставшаяся ვь ძევაхъ.

სკურ V, **სკირ** x: страд. н. მე-ბსკირუ x გასუ, მესკირინაფ, აორ. მებსკირი, ბ. მებსკირამინონ, ოსკურინუ V, III-я пор. н. ბოსკურინამ V გასუ, სუსუ, აორ. ბომსკურინი, ბ. ბოსკურინარე, н. მე-ვოსკირინაფ x გასუ, ნოსკირი-ნაფ, ნოსკირინაფს, აორ. მევოსკირინი, ბ. მევოსკირინარე.

სკურაჭი (греч. ξυράφι) x бритва, სკირაჭი რx, სირაჭი A.

სკუჭუნ რx приспособленіе въ мельничномъ желобѣ для усиленія силы воды, ср. ლულა, სცვინა; по-грече-ски σκουφών. носки, а σιφόνι мельничный вешняѣ (пролетъ съ подъемнымъ замкомъ для спуска лишней воды).

სო гдѣ? куда? სოთი гдѣ бы то ни было; — სონთხანი куда либо, куда бы ни; — სოლე A откуда; — სომა куда; — სონური откуда происходя-щій? სონი V.

სოი (т.-п. سو сторона, бокъ) около, сбоку.

სოკადი (т. سوقاق) V улица, სოლადი A, სოსანი Bt по A чар.

სორა см. მსორა.

სოუთი x названіе дерева; одинъ хо-

нецъ этимъ словомъ хотѣлъ об-яснить атинское სკიჭინდრი, но не настаивалъ.

სოლანი (т. صوغان) რx лукъ, ср. კრომი.

სოლადი см. სოკადი.

სოლუნ (т.-არბ. سكون) покой (?).

სოსანი см. სოკადი.

სპინ: ოსპინუ A свистать, свистаніе, свистъ; н. ბსპინუმი, აორ. ბსპინი, ბ. ბსპინარე, ср. სცვინ 1.

სპირ: ოსპირუ A внимать, II-я пор. н. ვისპირ ვნიმაო, აორ. ვისპირი, пов. ისპირი, ბ. ვისპირარე и т. д.

სპირიდი (греч. σπυρίς) A a) или სვი-რიდი по Ф.-б.ею: корзина, плетеная безъ деревянныхъ прокладокъ, въ селахъ она называется и ოქსურა. Такъ называется и такъ же изго-товляется сумочка, перевѣшивае-мая черезъ плечо; б) по Шукри-эфенди: корзина. По сообщенію обоихъ ее плетутъ изъ лубка че-решни.

სპიცონი V желѣзная часть на брев-нѣ, въ которой укрѣплена ось мель-ничнаго колеса.

სპიჭილი A птичка, бьетъ клювомъ, съ мѣста на мѣсто перескакиваетъ, желтаго цвѣта, въ ущельяхъ бы-ваетъ, ზიბზილი (въ селахъ ზიბზი-კოკარი) V, ზიბზი-კოკარი x, ср. მკუდი, а особенно სიმსი-კოკარი.

სცარიშინა, **სცაროშინა** см. თუთა.

სცერ: ოსცერუ რx плясать, по A чар. и «толкать», ოსცერამუ по A чар., II-я пор. н. ვისცერ x, ბისცერ რx, აორ. ბისცერი, ბ. ბისცერარე.

სცელო (греч. στέγη, герс. στέγος) [кровъ, дома], по объясненію хоцца: «пространство вокругъ дома внут-

რი линии стекания капель съ крыши дома».

სვც: ოსციინუ V, x скользять, н. ზუსტურ V, ვუსტურ, უსტურ, უსტუნ, აორ. ზუსციინი, ვუსციინი, ნ. ზუსციინარე, ვუსციინამინონ; — объект. строя II-го ср. н. გომისტუნ V выскальзывает у меня из рукъ, გუსტუნ, გომისტუნან, прош. п. გომისტუტუ, აორ. გომისტუ; — н. მე-მისტუნ AV у меня скользить, მეგისტუნ, ნუსტუნ, მემისტურან, მე-მისტუნან, прош. нес. მემისტურტუ, მემისტუტუ, აორ. მემისტუ, ნენა მე-მისტუ V у меня сорвалось слово,

სვცელი см. თუთა.

1. **სვცინ:** ოსციინუ V свистать, н. ზსციინუმ V, ზსციინუფ x, აორ. ზსციინი, ნ. ზსციინარე, ზსციინამინონ, სრ. ზპინ; — სვცინა x, V приспособление въ мельничномъ желобѣ для усиленія силы воды, სრ. ლულა, სკუტუნი.

2. **სვცინ** см. სვც.

სციბ: н. დო-ფსციბუმ V молчу, დოფსციბურ x, აორ. დოფსციბი, ნ. დოფსციბარე, დოფსციბამინონ, სრ. მისა.

სციბო A кислый, სრ. მეაი, მ-ქობა.

სცოდ см. სცო-მ.

სცო-მ: страд. зал. II-я пор. н. ვისტომერ x бросаю; мечу, стрѣляю (изъ ружья), სრ. კან (დო-კანუ), ვ-ე ლ. მნ. ч. ისტომერან, прош. нес. ვისტომერტი, აორ. ვისტოლი, ნ. ვისტოლამინონ, სრ. ცკო-მ ი ცკოჩ.

სტუფელი см. თუთა.

სტა A мѣсто, სვა, მნ. სტაღეფე, სვაღეფე.

სუადლი (т.-არბ. سوال) вопросъ.

სუბუქი (груз., перс. سبک) x, V легкий, სრ. ელაქრონი.

სულ: ოსულუ A, x щенить (коноплю на веревки), н. ფსულუმ A, აორ. ფსული, ნ. ფსულარე; — страд. зал. II-я пор. н. ისულენ A, x щепится, აორ. ისულუ, ნ. ისულარე; — სულერი AV исщепленная конопля, приготовленная для витья веревки.

მ-სულთო см. ტულტუ.

სუმ см. შუმ.

მ-სუმიარი мѣра, равная турецкой мѣрѣ «qila», въ A 30 овъ, въ Хоп — 20 овъ (ока — около трехъ фунтовъ): въ A 1 მსუმიარი = 8 ოზუმასე (см. ზუმ), 1 ოზუმასე = 2 კაპიწი.

სუმაკი x торбеть (рыба), სიაკი V, შაკი A.

სურეთი (т.-არბ. صورت) изображение, портретъ.

სური (т. سورى) AV стадо; стая; толпа.

სურიე ж. имя Суріа.

სურიკი A скворецъ (пепельнаго цвѣта съ бѣлыми пятнами, летаетъ въ стаѣ), врагъ саранчи, სრ. მ-ჩქირი.

სუს-გიში (т. سوزج) ძვდილა.

სუსერი замѣкъ.

მ-სუჯი V плющъ, სუჯი At по A წარ, მსიჯი x, რх.

სფირიდი см. სპირიდი.

მ-სქიბუ Bt мельница, წკარიში მსქიბუ водяная мельница по A წარ, ფსქიბუ x; основа, ვჭოართო, — სქიბუ; სრ. ქარმატე.

1. **მ-სქვ:** н. ქო-გესქქამს V несетъ (яйца), გესქქამს რх, გესქქამს x, აორ. ქო-გესქქუ, გესქქუ, ნ. ქოგესქქამსე, გესქქამსენ, გესქქამსუნონ.

2. **მ-სქვ** AV, მცქვ x, რх: ომსქუ AV красоваться, хвастаться, чваниться,

гордиться, ომცქუ x, рх, II-я пор. н. ომსქუამს чванится, аор. ვიმსქუი, н. ზიმცქვერ рх, аор. ზიმცქვი, б. ზიმცქვარე, н. ვიმცქვერ x, аор. ვიმცქვი, б. ვიმცქვამინონ x; — მე-გომსქუენ კъ тебѣ хорошо идетъ.

მ.სქუა AV красивый, прекрасный, სქუა Аჩარ., ფსქუა x. R приводит и форму «bskuu»; — полн. форма:

სქუალი «Bt»; — სქუალინა კრავენკი; — მემსქუანერი x, рх нарядный, шегольской, по R приличный, მემსქვიმერი V, მომსქუანერი AV.

მ.სქუერი AV олень, и R, и Аჩარ. приводят еще форму безъ префикса მ: «სქუერი» («სქერი» R).

სძინდრი см. სკიძინდრი.

ტ.

1. **ც**: сь дат. отнош. გე-ვატუმ A падаю на что либо, наталкиваюсь, ვსტრჩაუს, გაატუმ и т. д. [მნწ сдается, что лучше бы спрягать по страд. залогу: გე-ვატერ, გაატერ и т. д.], аор. გევატი, б. გევატარე, пов. გე-ვატას და დაეცა თემა; у Аჩар. подь «vat» (sic!) приведены аор. «გი-ვატი», б. «გივატამინონ» сь ссылкой на Bt, ср. ნოს 1; — ე-ვატუმ ვსტრჩაუს, ვსტრჩაუს, н. ევატერ AV (V сь ზ ვმ. ვ) нечаянно сталкиваюсь сь нимъ, ევატი, ევატერს, аор. ევატი, ევატი, ევატუ, б. ევატარე, ევატუ პოპალ მნწ (по ногѣ) — н. მე-ვატერ AV (V сь ზ ვმ. ვ) ვსტრჩაუს, ვსტრჩაუს, аор. ნავტერ, ნავტენ, аор. მევატი, ნავტი, ნავტუ, б. მევატარე; — сь род. отнош. н. მო-უცამ я напускаю на него; — сь дат. отнош. аор. მო-მატუ x, V რაილს ვ მენა, მომანტუ A, ზიგა მომატუ პალკოი უდარილს მენა, შურა მომატუ პაქაქომ უდარილს მენა, ნაქნულო ნა მენა, მომატუ V ნაქნულო ნა მენა, მომანტუ A, მოგატუ, მოგანტუ, სრ. ცალ 2.

2. **ც** (ღ) см. ლ 1.

3. **ც** см. ცკ 1.
1. **ცაზანი**: კუნსე-ცაზანი x подошва ноги, კუნსეში ცაზანი рх, სრ. კუნსე-ცაბუ подь ცკაბ.

2. **ცაზანი** V крючковатая часть сохи, на нижнем концѣ которой желѣзный сошникъ (ღემირი), სრ. საზანი.
«**ცაბუ**» см. ცკაბ.

ცავა см. თავა.
«**ცავარ**»-ი (توار) A скотъ; вь A форма «davari», приводимая Аჩар., вызвала удивление, и слово согласились объяснить лишь вь качестве турецкаго.

«**ცავერი**» მდენიца, მწებობარა იყერიца по R, სრ. მ-ვეერი 1.

ცავო V деревянная задвижка, прибиваемая кь верху пролета двери: надвигаютъ на дверь и закрываютъ, также გოლატკომილონი, სრ. სელადი.

1. **ცალ**: a) აორ. მო-მი-ნ-ცალეს უ მენა პერემწალი, ომინცალი თუ ზამუტილს მენა; — ოკონ-ცალუ A სმწიხარე, н. ვოკონცალუმ, აორ. ვოკონცალი, б. ვოკონცალარე, სრ. ნღვარ; b) н. ოკონ-ცალუ A ვიუ ვერეკუ, აორ. ოკონცალი, б. ოკონცალამი-

ნონ; — ოკონცალე მწიანო, სმწიანო.

2. **ცაღ**: აორ. გე-მიცალეს покинули меня; — დ-მიცალეს оставили меня; — ეკე-მიცალეს подпустили; — მე-მიცალეს напустили на меня, науськали; — მომიცალეს поманили меня (глазом).

ცაღაზი (груз.) ხ, V გრძე, სრ. ცოლოფი, ჩაპური.

ცამცრა ხ, V ტრაპეზუნდი, ცრაპიზანი, ა თავჯე ცრაპუზონი A (ხო ვე ნე-კოტორიხ სელახე ი ჯდეს ოსობეე ნავანიე ცრამცრა).

ცანგა სმ. ცანგარა.

ცანგაღა სმ. ცანგარა.

ცანგარა A კოლოკიჩიე, პოდვშე-ვაემი კე შეე კოროვი ი თ. პ. («ცონგორო») A чар. мои агинцы не знают), ცანგალა V, ცანგა რხ, სრ. ო-ნ-წკილონი, ორანწკილონი.

ცანგერი რხ რჯავი (პრო ჯელეზო), ოსობენო ჯაღსენეწილი (პრო ფრუქტი), სრ. ჟანგერი, ჯანგერი, ცენგირი.

ცაპ სმ. წაპ.

ცარონი რხ პოგოდა, ვრეია, ცარონი დიღო უინი რენ პოგოდა — ოჩენე ხოლოდნა, აა მუ ჰატი ცარონი! ჭო ჯა სკვერნაია პოგოდა! სრ. ორა.

ცას სმ. რ.

ცაფეღა გრუ. სმ. წუკალი 1.

ცაქიმი V, ხ პღუგ, სოჯიშ ცაქიმი, ცენიშ ცაქიმი.

ცაღანი AV სკოვოროდა, ციღანი AV, ცაღანი ხ კამენნაია სკოვოროდა დია ჯარენი ხამსი, ქაფნაში ცაღანი, სრ. კალა 2; — ოცაღანუ ჯარით ვე სობსვენნომ სოკუ, ნ. ჰცაღანუგ, აორ. ჰცაღანი, ნ. ჰცაღანმინონ.

ცახ: ოცახუ ჯომათ, რასკალნავთ, რაზბივავთ, ნ. ჰცახუშ A, ჰცახუშ V, ჰცახუშ ხ, აორ. ჰცახი, ჰცახი, ნ. ჰცახარე, ჰცახარე, ჰცახამინონ; ლა-ზუციში ოცახუ რხ სრყვანიე პოჩათკოვუ კუკურუზი, სობორუ კუკურუზი; — ოცახუ V, ხ დოლოტო, ჯელეზნოე ორუდე პლოტნიკი დია ვიბივანიე დერევა; — მე-ცახუ A სლომავთ, ნ. მე-ჰცახუშ, აორ. მეჰცახი, ნ. მეჰცახარე; — მოცახერი რაზბიტი, თოლი ილი თო-ლეფე მოცახერი სე ვიკატივშიმია გლაზამი.

ცახსრეგანდი სმ. მ-ცხოღარი.

ცები სმ. ცეპი.

ცეკიკე სმ. ლეკიკე.

ცელეგი (т. طبل) უჩენიკი, მორღერი ცელეგი სტუდენტი.

ცელი სმ. ცეცელი.

ცენგირი ხ პრევისში ილი ნესკოლ-კო პრეგნისში, ხოთა ბი პოსლე სო-ლენი, სრ. ცანგერი.

ცენი რხ ვლჟნი, სიროი, სრ. დი-მ-ცონუ.

ცენცელი სმ. ცეცელი.

ცენური (პო შუქრი-აფენდი ცენო-რი) A ჭყერეგოლნაია ჟლენკა (ობყნოვენო იზე ლუბკა) სე ჭყერე-ვია ვერევაკამი, პრევიჟანნიმი კე ჭყერემე ეა უღამე: ვე ნეე ჯავერ-ტყავაუთ პოვლაჟუ, ჭოთბი ნესტი ნა სპინე. სლოვო უნოტრებლეთსა ვე ვერხნიხ (ნაგორნიხ) სელახე.

ცერი სმ. თერი.

ცეცელი ხ გოლი, ნაგოი, ცენცელი რხ, თი-ცეცელი ხ სე ნეპოკრეტი ჯოლოვი, თი-ცენცელი რხ, ვე სლოჟენი ინოდა ცელი: კუნცეცელი ხ ბო-სოი, სრ. ჭუნცე.

ცეფური A ლავსკი კრუგლი სოლ

на одной низкой пожѣ, см. *Изъ помятки*, стр. 631.

1. **მ-ცეცო** V молочная каша, ღეცო რხ, სრ. ფაფა.

2. **მ-ცეცო** см. მ-ცეცეცო.

ცვაბ см. ცვაბ.

ცვაბ: ოცვაცუ A лопнуть, разрываться, მიცვაცუნ AV, x у меня разрывается, аор. მიცვაცუ, б. მიცვაცასენ (მიცვასსენ At по A чар.), მიცვაცასუნონ, გური მიცვაცუნ (მიცვასუნ At по A чар.) сердце разрывается у меня.

1. **მ-ცვერი** A змѣя (красная, неядовитая), მკვერი (въ селахъ и кვერი) V, ყვერი x.

2. **მ-ცვერი** см. მ-ცვეერი.

ცი «Вt» вошь, მცი A.

ციბ см. ცუბ; — ციბუ см. ცუბუ.

ციბა см. ცობა.

ციკ: дѣйств. зал. I-я пор. п. ციკამს или ციკუმს A капаетъ, аор. ციკუ, страд. зал. I-я пор. п. ციკუნ капаетъ, прош. нес. ციკურცუ, სრ. წაპ, წროდ; — «ციკი капля» A по R, სრ. წაპუ.

ციკანი см. თიკანი.

ციკინა A, x корзинка поменьше კალათი.

ციკინარსა см. пазванია двей недѣли подь ღლა.

ციმცვირი x губы, სრ. ჩაბრი.

ო-ცირონი см. თონ 1.

ცირლონი (греч. τρυών) A, რქე რხ горлица, въ A встрѣчается и ცრიგონი, სრ. კურმული, ცოროგო.

ცილანი см. ცალანი.

ციშუნა несчастный. Это слово общилъ Ф.-бей, какъ вицское, по въ V *мои собесѣдники его не знали. Въ слѣвѣ какъ будто უნა

черный, но что тогда? (ცოცხელი) Но როდღი (ცი-შ) ოფ ცი < арм. տիւ დեպ?

1. **ცვ** [$< tkw$], ც A, თქუ x, VA: ოცუ говорить, читать, ოთქუ A, I-я пор. н. ლქუფ x говорю, приказываю, сочиняю, ფთქუმ A (ჭარა ფთქუმ читаю, სრ. კითხ), აორ. ფთქუი x, VA, თქუი, თქუ (ჭარა ცუუ b), ფთქუით, თქუით, თქუეს, ღობთქუი V, ბ. ლქუამინონ x, ფთქურე VA; страд. II-я пор. ზი-ცა A слово [zi-ta || karp. si-tkva], н. ვიტურ A учусь, სრ. ზიბ, იტურ, იტურს, ვიტურთ, იტურთ, იტურან, ბ. ვიტურანე; отым. глаг. ოზიცუ A говорить, ოპიტუ b читать, объект. строя 2-го სრ. მიძიცაფუნ я читалъ, учился, III-я пор. п. ოპიცაფუმს учить, съ род. отнош. н. ვუზიცამ A я говорю ему, აორ. ვუზიცო, ბ. ვუზიტანე; — თქვერი x сказанный [помолвленный], Reascock თქვერი, გერპ. გამათქვერი приводитъ въ значеніи *женатого* — ჯეშადი ჩქიმში ბერე გამათქვერენ ჰქემუს ღაშა სწყხ მоего дяди женать на его сестрѣ, სრ. ჩილერი, также გამათქვერი (подь თხ) ი ქომოგერი; — ოთქულუსი x предметъ разговора, ოთქულუსი ნება слово къ сообщенію, სრ. ზობ, ლაქი, პანამით, სინაფ, ლარლალ, სპარ.

2. **ცვ** см. ცკო-მ.

«**ცვა** Вt [дикая] трава» по A чар., მცვა x, V шиповникъ, специально кусть лѣсной черной малины (груз. მაყვალი); — მცკური x лѣсной, дикій, მცკორი რხ, V, ცკური и მცკური A, მცკორი ღეგვი რხ дикій кабанъ, см. ქოთუმე.

ცვაბ რხ, ცვაბ V, ცვაბ A: ონცვაპუ რხ,

ონცვაბუ V, нажимать рукою, напирать ногою, топтать; — ცაბუ A: კუჩხე-ცაბუ подошва ноги, სრ. ცაბანი, სეცაბუ A ладонь руки, სეშ-ცაბუ рх.

ცვაბი V кожа, шкура, ცვაბი A, ცაბანი V ცვაბი კორკა ხლჩბა, Aჩარ. приводит и форму «ცვაბი» какъ трапезудскую.

მ-ცვაცი V лубокъ, кора дерева, მცვაცი A.

მ-ცვაო x, V протяженіе межъ большого перста и мизнца, растянутыхъ на плоскости (მცვაველი), მ-ცუ A, по R и ცუ, სრ. მ-ცილა.

ცვაობ: н. ზცვაობურ x причусь, скрываюсь, აორ. ღობცვაობი, ბ. ზცვაობა-მინონ; — ცვაობაშა x, V секретно, тайно, ცვაობაშა A, «ცვაობაშა ოზობინუში ლაჭი მიღუბ ვt у меня ш-что (букв. слово) для сообщенія тебѣ секретно» по Aჩარ.

ცვაორინ V, ცვაორინ A: ოცვაორინუ пердѣть, ოცვაორინუ, н. ზცვაორინამ, ზცვაორინამ, აორ. ზცვაორინი, ზცვაორინი, ბ. ზცვაორინარე, ზცვაორინარე. Есть и въ x.

ცვაო-მ: ოცვაომაღუ V бросать, метать; стрѣлять (изъ ружья); — н. მე-ზცვაომერ бросаю туда; сыплю, проливаю (слезы); — н. მეუო-ზცვაომერ x отбрасываю, აორ. მეუო-ზცვაორინი, ბ. მეუო-ზცვაორინამინონ; страд. II-я пор. н. ზიცვაომერ, съ дат. отнош. н. ზოცვაომერ, აორ. ზოცვაორინი, см. ცვაორი и სრ. სცვაო-მ; — н. გური ოცვაობიცვაომერ разбиваюсь; убиваюсь (букв. сердце бросаю); — გო-ცვაორი оторвавшійся, сорвавшійся; — ოცვაომაღუ ружье.

ცვაორ V, ცვაორ A: I-я пор. ზცვაორუმ V,

II-я пор. ვიცვაორამ A, III-я пор. н. ზოცვაორუმ, ოცვაორუმ V бросать, метать; стрѣлять (изъ ружья), სრ. კან (ღოკანუ), ოცვაორუ A, ვოცვაორუმ или ვოცვაორამ, აორ. ზოცვაორინი, ვოცვაორინი, ბ. ზოცვაორინარე, ვოცვაორინარე. У Aჩარ. по недоразумѣнію აორ. მე-ზცვაორინი («mebdgoči» sic) и ბ. მე-ზცვაორინამინონ («mebdgočaminon» sic) съ ссылкой на Vt приведены подъ основою კონ («გოც») — пов. ქომეშ-უცვაორინი брось внутрь, см. ცვაო-მ и სრ. სცვაო-მ.

ცვაუბი см. ცუუბი.

ცვაობა A (больше въ селахъ) озеро, прудъ, ცვაობა x.

ცვაოსარი (греч. τοξάρι) V лукъ, въ V чаще орудіе для трепанія ваты, ცუკსალი A.

ცვალოფი V грязь, სრ. ცვალახი, ჩამურნი.

ცვაონ: ცვაონუ A погружаться въ воду, страд. зал. II-я пор. н. ვიცვაონერ A (— V, по въ деревняхъ встрѣчается ზიცვაონერ), ვინცვაონერ x, აორ. ვიცვაონი, ვინცვაონი, ბ. ვიცვაონარე, ვინცვაონამინონ, სრ. ლ 2; — дѣйств. зал. III-я пор. н. გევონცვაონაფუ x, გავონცვაონაფუ, აორ. გევონცვაონი, ბ. გევონცვაონამინონ; — страд. зал. I-я пор. съ дат. отнош. н. გევანცვაონერ x, გავანცვაონერ, გავანცვაონერს, აორ. გევანცვაონი, ბ. გევანცვაონამინონ; — აორ. დ-მ-ცვაონუ A промокъ, სრ. ცვაინი.

«**ცვაონგორო**» см. ცვანგარა.

ცვაონა см. ორა.

ცვაორინ см. ცვაორინ.

ცვაოროფი A голубь, также горлица, V, x горлица, სრ. კურმული, ცირღონი.

ცვაცი V вѣтъ.

ცვაქსერი см. წოქსერი подъ სერი.

ცოჩ სმ. ცკოჩ.

ცოამცოა სმ. ცამცრა.

ცოაპიზანი სმ. ცამცრა.

«**ცოაუდა**» სმ. ცოალოლე.

ცოალოლე (грец. αρχαϊσμός), ოცრა-ლოლე AV ძწიე, АЧар. ცრაულა სь ссылкою на Вt и А, н. ცრალოლე-მან поють, объект. строя 3-го спр. н. შაცრალოდენ пою, у меня на-строение пить, ср. ბირ.

ო-ცრეზი А камень очага, на который кладут концы дровь;—**ოცრეზულე** А мѣсто, гдѣ горитъ огонь, очагъ, ср. კერა, ოკრეზულე.

ცრიკოანი სმ. ცირლონი.

ცრიკი V часть ноги, х, по однимъ ниже колѣна, по другимъ ниже лодыжки.

ცროც V, **ცროც** х: ოცროცუ ოპრო-кидываться, разрушаться, ონცრუ-ცუ х, н. ცროცუნ, შ-ცრუცურ, ცრუ-ცურ, ცრუცუნ, აორ. ღომცროცუ, ღომ-ცრუცი, ნ. ცროცასე, ცრუცამინონ.

ცროს: н. ზცროსუმ А ломаюсь, აორ. ზცროსი, ნ. ზცროსანე;—სპრჯ. სь отнош. род. შე-გიცროსუ у тебя сломался, сь отнош. дат. შეგო-ცროსუ отъ тебя отломался;— сь дат. отн. «მო-გოცროსობა» по АЧар.; ср. ცას, см. უქა.

ცრუნჯი рх померанецъ (груз. თუ-რინჯი, т.-перс. ترنج), თრუნჯი, ср. არ-ზრანცი.

ცრუც სმ. ცროც.

შ-ცუ სმ. შ-ცკო.

ცუბ V, рх, **ცუბ** х: ოცუბუ გრწება, н. ზცუბურ (ზცუბურ) V, აორ. ზცუბი, ნ. ზცუბანე, III-я шор. ოცუბინუ V печь, н. ზოცუბინამ V пеку, ღომზოცუბი-ნამ рх согрѣваю, ვოციბაუ х со-

გრѣваю, **ცურუნჯი** გაარეცუბი-ნამ V пекаръ печеть хлѣбъ, აორ. ზოცუბინი, ვოციბი, **ცურუნჯი** გაარი ღოცუბინუ V пекаръ испекъ хлѣбъ, ნ. ზოცუბინანე, ვოციბამი-ნონ;— ცუბუ рх теплый, ციბუ х.

ცუბი სმ. ცუხუბი.

შ-ცუერი х зола, ср. შ-ცუცა.

ცუკსალი სმ. ცოკსარი.

ცულუმი (т. طلوع) х мѣхъ, въ х это турецкое слово—предпочтительно въ сочетаніяхъ ქაფრამ ცულუმი мѣхъ для хамсы (рыбъ), ღინამ ცულუმი მѣხъ для вина, ср. გულა; зурна.

ცუპრანი სმ. ცურპანი.

ცურა სმ. ღურანი.

ცური სმ. ცკა.

ცურიკეში სმ. თუთა.

ცურპანი (грец. τρῦπάνι) х буравъ, ცუპრანი рх.

შ-ცუცა AV зола, ср. შ-ცუერი.

ცუცული А бедро (встрѣчается и въ V, равно рх); х исключительно про бедро животныхъ, птицъ; см. შ-ცესული.

ცუცუჯი А крапива, ср. ო-ჩხაპულე.

ცუჩელი (т. تفنگ) ружье.

ცუცა А горячій, ср. შოლა и ჩუჩუნა; кисель: ცუცა tuča представляетъ кисель изъ винограднаго сока и муки съ приправою орѣховъ или другихъ фруктовъ. Рассказывается, что лазъ изъ Атинскаго ущелья спросилъ: «если этотъ кисель на-зывается tuča *горячій*, то что же онъ такое, когда остываетъ?» Ср. თერმონი.

ცუხუბი х близнецы, ცკუბი рх, ცუბი А;— ცკუბიში Vрх, х.

უ.

უ-, resp. უნ- отрицательный префиксъ, не-, без- и т. п., *Гр.* § 31, 32.

უბა V груди, снѣжки; А, х пазуха, ოსორმაღეფეს უბა ქედუნან, ამა ნოსი ვარ უღუნან V у женщины груди есть, но ума нѣтъ, უბას ქომელიღუ პოღიღსა за пазуху, უბას ქომეულიღუ х.

უბღუ см. ბღ 1.

უგვერღეღა см. გვერღი.

უვა по R финиѣ.

უვერინე (т. اوڤرینه) па, უვერინე უქიმი на мнѣ, со мпой.

უკაღე см. უკანღე.

უკანღე А сзади, послѣ, черезъ, спутя; изъ усть одного деревенскаго жителя я слышала უკაღე; — უკანინერი послѣдний, ср. კულე 2; — უკანღელე по Реасоску сзади.

უმა (ср. греч. ἔμφαλος) х, V пупъ, пупокъ, ომა въ Арташенѣ, უმა მასკუნენ х, V у меня болитъ пупокъ, ср. წიპა.

უმქი см. названія дней подѣ ღღა.

უნ- см. უ-

უნოსე см. ღნოსი.

უნქი см. названія дней подѣ ღღა.

«**ური**» см. უური.

ურუს см. რუსი.

ურმენი см. უურმენი.

უსტუნე (т. اوستنه) поверхъ, за.

უსტუნი (т. اوستون) верхнiе, надстрочные знаки арабскаго письма для гласныхъ.

უფი потъ, «უფიღი» Вt по А чар., უფი გემწეუ А потъ выступилъ у меня, უფი გემწეუ б.

უღუნოსე см. ღნოსი.

«**უშა**» см. უნა.

უშკირი см. ოშქური.

უშქური см. ოშქური.

ურა черныи; печальный; А чар. приводитъ и форму «უშა» съ ссылкой на Тг.

უწიღონი см. წიღ.

«**უხუნე**и беременная Вt» по А чар.

უჯგვი см. გგვი.

უჯი, **უჯ-** см. უუჯი.

უჯეღი см. უუჯი.

უჯუზი (т. اوچو) х дешевый.

ფ.

1. ფ- префиксъ см. ვ 1.

2. ფ- префиксъ см. მ 1.

ფავრი AV древесный листъ, въ рх нѣтъ, а въ х поспорили, есть ли слово у нихъ или нѣтъ; повидимому, нѣтъ; — მაფავრი AV мѣсто для листьевъ.

ფათქალღ: ოფათქალღ V биться (о пульсѣ), ოფათქალღეს х бьется (пульсѣ), მიფათქალღს V у меня бьется (пульсѣ),

ფათქალღ რх бьется (пульсѣ), აორ. ფათქალღუ, ნ. ფათქალღსენ, ср. ნემზი. ფათს; — ნ. ფათქალღსმს взлетаетъ.

ფათს: ოფათსუ А встряхнуть; биться (о пульсѣ), ср. ფათქალღ.

ფავ см. ფალი.

ფაღა х, V мечъ (такъ называются острые мечи) *собств.* съ длиннымъ остриемъ, отсюда ბუჯელი ფაღა челоуь съ длинными усами.

ფაღუ х, V простой, одинъ: ფაღუ გაარი одинъ хлѣбъ (на хлѣбъ и на воду).

ფაღური AV пламя, ფარელი х.

ფამფაი см. ფამფარი 1.

1. **ფამფარი** (< ფანფარი) V, х кончикъ, нижняя часть, უჯგიმ ფამფარი х нижняя часть уха (ушная мочка), гдѣ продѣвается серьга, უჯგიმი ფამფაი (< ფანფაი) рх, V, ср. ფანწალა.

2. **ფამფარი** (также ფანფარი) рх гребешокъ (пѣтушій), ср. «კია» 2.

ფანკილი A гребешокъ (უ პѣтуха), въ селахъ V ფანკელი, ср. კუკულა, კუკუძე.

ფანფარი см. ფამფარი 1 и 2.

ფანწალა AV селезенка, ფაწალა х, უჯგიმ ფანწალა (ფანფარი или ფანფაი х, V) A низъ уха (ушная мочка), гдѣ продѣвается серьга.

ფარა (т.-перс. *فارس*) х деньги, монета.

ფარელი см. ფაღური.

ფართო (груз.) х широкий.

ფარფა AV крупное прясло веретена; A, х деревянная кашитель или покрывка столба въ формѣ круга у кукурузника (ნალა).

ფარფალი AV, х бабочка, ср. ქეფენელი; — ფარფალონი см. კოპჭა.

ფარჩა (т.-перс. *فارس*) кусокъ, обломокъ; мелкій.

1. **ფატი** V просо (Hirse R); судя по объясненію, данному мѣ въ рх, — высьвки, отруби, ср. такое же семасіологическое раздвоеніе груз. ფეცვი въ различныхъ говорахъ, ср. ჩხვარი.

2. **ფატი** A кусокъ доски (ср. арм. *ქაჯი*).
ფაფა х молочная каша, ср. მ-ცეცი 1.

ფალი (т.-перс. *فالى*) ხ чистый, но и безъ именного окончанія: ფაკა.

ფაცსა рх плетенка для собиранія листьевъ; плетенка-кѣтка для куръ; х плетенка-гнѣздо, въ которомъ куры высидиваютъ яйца, ср. ქაცანცელი; კვინიმი ფაცსა х гнѣздо, ср. ოზღე; V хата изъ плетня.

ფაწალა см. ფანწალა.

ფანალი (т. *فانالى*) х дорогой; — аор. ღოკოფანსალეს ძღვალა დროგიმხ (?).

ფელ: страд. зал. იფელენ გოდისა; II-я пор. ზიფელერ V გოჯუსა, იფელერ, იფელენ A გოდისა, აორ. ზიფელი, ნ. ზიფელარე, იფელარე, იფელასენ или იფელასე; — ფელაფერი рх дѣятельный.

ფემცქვა V верхняя шелуха съ колочками каштановыхъ плодовъ, ფემცქა х.

ფენირი (т.-перс. *فینیر*) A сыръ, ср. უქალი.

ფენწი A, х улитка, ფენწო V.

ფენჯარე (т.-перс. *فنجار*) окно.

1. **ფერი** (груз.) V двѣтъ, х красная краска для лица, ср. ო-მ-ჭითონონი, см. კალა 1; — ფერი-დაღალი V жирная трава, ფერო х, ср. წიწილაზოა; — უფერე A (რѣდო) безцвѣтный, полинялый; — ფ.-ბეი въ качествѣ матеріала для A отъ этого слова могъ припомнить лишь отым. глаг.: II-я пор. аор. დ-იფერუ окрасился.
2. **ფერი** (п. *فیری*) V двѣтъ (такъ слышался и въ рх), ангель.

ფერო см. ფერი 1.

ფელი (т. *فالى*) очень, весьма, ფელი დიდი очень большой, ср. ოფუს.

ფილა груз. см. წუკალი 1.

ფიმიფილი х борода, ფიმილი AV; —

ფიმფილონი х бородатый, по А'чар. и «царь» (ср. პაპული); ფიმბილონი AV.

ფინ: ოფინუ A, х разстлать, III-я пор. н. ვოფინამ A, აორ. ვოფინი, ბ. ვოფინარე.

ფინბილი см. ფიმფილი.

1. **ფინჭო** V видъ сосны.

2. **ფინჭო** х камышовое растение невысокаго роста: изъ него дѣлають вѣники.

ფირფიტა х, V подматокъ, дощечка для наматыванія витей.

ფიშმანი (т.-перс. پشیمان) раскаявшийся; — ოფიშმანუ каяться, II-я пор. н. ვიფიშმანამ каюсь.

ფიტარი (груз.) AV, х доска, по А'чар. «плотничья работа; срубъ; лѣса».

ფირვ, პირვ: ოფირუ AV поститься, II-я пор. н. ვიფირუმ, ბიპირვამ V, ვიპირვამ х, აორ. ვიფირვი, ბიპირვი, ვიპირვი, ბ. ვიფირვარე, ბიპირვარე, ვიპირვამინონ, ბიჭვი ვიტოხუთ წანერი ოფირვამს юноша постится, когда онъ — пятнадцати лѣтъ, ბოზოქთი ოფირვამს дѣвушка также постится.

ფოვარი (т. پيکار) родникъ, источникъ, ср. წყარ-თალი.

ფოთინი (фр. bottin) башмакъ, сапоги.

ფოლო A нога (ниже бедра вся).

ფონწო х, V видъ рыбы, ფონცო A.

ფორჩა рубашка; мнѣ не довелось слышать формъ «вогъ», «рогъ», «вогха», «рогха» (см. А'чар., стр. 48); вѣкоторыя изъ нихъ безусловно фантастическiя; — ფორჩონი въ рубашкѣ, ქვე-ფორჩონი въ бѣлой рубашкѣ.

ფორჩუმალი х одна изъ сорныхъ травъ.

ფორცუნი A животное вроде шакала, но поменьше. По Ф.-бею, ფურცნუ > ფურცუნი, ср. მუ-ნ-ჭყი.

ფოსკოლი бахрома кукурузнаго початка, ფუნცქული х.

ფოსტი (т.-перс. پشت) спина (?).

ფოფოუი х пѣна, ფოფოუი V, въ A слово не удостоверено: Ф.-бей произнесъ «პოპოუი», но съ сомнѣнiемъ.

1. **ფრინგი** (т.-перс. پرنج) желтая мѣдь; бронза.

2. **ფრინგი** см. პრინი.

ფურჯ см. ფურჯი.

ფრც: ოფრცუ A очищать отъ кожуры плодь. При образованiи окончательныхъ временъ мои учителя сбивались и не знали, какъ собственно: н. ფორფცუმ, აორ. ფორფცი, ბ. ფორფცარე или н. ფროფცუმ, აორ. ფროფცი, ბ. ფროფცარე, см. პროც.

ფს: н. ფსუმ AV мочусь, აორ. ფსი, ბ. ფსარე, съ предлогомъ ღო— н. ღოფსუფ х, აორ. ქოღოფსი, ბ. ღოფსამინონ, съ дат. отношенiемъ при предлогѣ ღო— н. ღოვოფსუმ A (но и ღოფსუმ), აორ. ღოვოფსი, ბ. ღოვოფსარე; — ფსელი A, მსელი V (но и A) моча.

ფსარდაკი рх названiе невысокой травы, горькой на вкусъ, въ огородахъ и садахъ, да и вѣ ихъ: ею отравляютъ рыбъ [ср. греч. ψαρά рыба, ψαράδιος рыболовъ], სარდაკი V, სარდაკი х.

ფსკალი см. მსკალი.

ფსუა см. მსუა.

ფსქიბუ см. მსქიბუ.

ფსქუა см. მსქუა.

ფუთხ: ოფუთხუ V взлетать, н. ფუთხურ

V взлетаю, аор. ფუთნი, ბ. ფუთნარე; формы аор. ვოფუთნი, ბ. ვოფუთნამინონ, приводимыя Ачар., — III-ий пор. и должны означать: я заставляю взлетать, вспугиваю (птицу).

ფულა (მფულა): ომფულე AV, x прятать, хоронить, н. მფულემ, ფულეფ, аор. მფული, ფული, ბ. მფულარე, ფულამინონ, III-я пор. н. ვომფულემ, аор. ვომფული, ვომფულარე.

ფული (греч. πωλί птичка) A (слышаль я пзъ усть мальчика Сервета въ с. Ламго съ удареніемъ на исходномъ о) цыпленокъ, но мои учителя въ A и V утверждали, что это турецкое слово [چولہ: молодая курочка], и что такъ говорить въ Ривз, ср. წიპილი, ჭუჭული.

ფუნტურა x, V пустой (орѣхъ); Пунтура, прозвище одного лаза. По мѣтнѣю сказителя Фахри-эфенди, въ стихотвореніи А. II, 3 игра съ этимъ словомъ и именемъ, къ носителю котораго и былъ обращенъ этотъ экспромтъ во время пляски съ перекрестными стихами.

ფუნჩხა A кроха, крошки, у Ачар. «gunčxa (Bt) miettes de pain».

ფუნცქული см. ფოსკოლი.

ფურკი A древесный листъ, ფურქი V, ფუქური рх, ფუქირი х, ფურქი მცხული видъ ароматной груши, ფურქირელი მცხული х; — ოფურკუ A цвѣти, ოფუქურე рх, н. ფუქურემს рх, ფუქირუფს, ბ. ვიფურკარე A.

ფურფუ b лёгкое, легкія.

ფურჩ см. ფუჩ.

ფურცუნი см. ფორცუნი.

ფურჯი AV почка; — отым. глаг. аор. ღო-ფურჯე сложился въ почку, за-

вязался, далъ завязь, въ X произнесли ღოფურჯე, по წიქი, ძერეჟი სпрось поправили въ ღოფურჯე, ср. კურუმპი, ჭქემი.

ო-ფუცე x мѣсто вокругъ дома, дворъ за линіею стеканія капель съ крыши дома.

ფუფული AV нарывъ, A и ფუფუ по увѣренію Шевки, а въ рх сообщаютъ, что ფუფუ употребляютъ въ бѣсѣдѣ съ дѣтми.

ფუქირი см. ფურკი.

ფუქური см. ფურკი.

ფუშკუნდი (< ფუჭიშ გუნდი) A коровій навозъ, см. კუნდი и ср. ღაზბა.

ფურ x, V, **ფურჩ** A: ოფურე V клясться, н. ღოფურემ V, ღოფურეფ, аор. ღოფური, ღოფურნე A, ბ. ღოფუნარე, ღოფურამინონ.

ფუცქული глупый, безумный (слово, повидимому, вульгарное: въ х, гдѣ мѣ его сообщили, оно вызвало смѣхъ).

ფუცხოლ: н. ფუცხოლეფ царапаю ногтями, аор. ფუცხოლი, ბ. ფუცხოლამინონ; у Ачар. съ ссылкой на Bt приведенъ глаголъ «ცე» царапать ногтями, ногтями.

ფუწი x, V полунислѣвшее дерево (хорошо загорается).

ფუჯი AV, x корова.

ფუაფერი см. ოფუა.

ე-ფური см. ოფუა.

ფურიღონი см. შიღიღონი.

ფუკერი см. მ-შკერი.

ფშველა V ольха. Слово употребляется въ самомъ Вицѣ, въ селахъ чаще თხმბუ; въ рх не знаютъ ფშველა; въ х такъ называютъ

молодые экземпляры, а рослые
თხომუ.

ფშქირდონი, ფშქირიდონი см. ში-
ლიდონი.

ქ см. 1) ქო, 2) ს < ხა 2.

ქაღალაშანი лапти, ср. ჩაფულა.

ქაღე А рѣдко: о, дѣвушка (всегда съ
ბოზო), рх, еще менѣе знаютъ ქაღე
въ х.

«ქამი» см. ხამი.

1. **ქანდარა** х, V силкоь, какъ объяс-
нили въ V; эти силки «для ловли
птички, которую ласы называютъ
ჭიჭიღენი, а турки ლაჯო» [у гру-
зинъ ლაჟო]: ею потомъ ловятъ
ястреба, ср. ლაჭო.

2. **ქანდარა** V, х глушый, ср. სეჭილი,
ქანდარა კოჩი малоумный человекъ,
მუ ქანდარა კოჩი რენ! Какой глушый
человекъ!

ქაპი V, х пень (нижний обрубок на
корню, неистлѣвшій).

ქარა ободокъ сита; *მეტაფ.* задница.

ქართალი см. ქარცალი.

ქარმაცი А мельница, ср. მსქიბუ.

ქარცალი х бумага, ქართალი А.

ქარქაღაპი V, х куски дровъ, вы-
брасываемые моремъ на берегъ.

ქარციმალი см. კარწიმილი.

ქაცო х перхоть.

ქაფრა AV излюбленная у лазовъ
рыба «хамса», вродѣ сардинки
или скорѣе вильки, ანჭოუს,
ქაფრა х. Двустийше: ჰანწო ვარ იგუ
ქაფრა: ზერეფე ჩქიმის მუ ზრა? Въ
этомъ году не было улова хамсы:

ფხენი AV веретено, მხენი ხ.

ფხორ см. მხორ.

ფხორუფე см. სოლურა.

ფხუჯი см. მხუჯი.

что же мнѣ дать моимъ дѣтямъ?—
ქაფონი съ «хамсой».

ქაჩი х, V, კაჩი А: ოქაჩუ хватать, дер-
жать, II-я пор. н. ვიკაჩამ А, აორ.
ვიკაჩი, ბ. ვიკაჩარე, III-я пор. н. ვო-
ქაჩაფ ხ, ბოქაჩამ V, აორ. ვოქაჩი,
ბოქაჩი, ქოღიქაჩი ты хватилъ, ბ. ვო-
ქაჩამინონ, ბოქაჩარე, აუქსელი გოქაჩი
я тебя принялъ свысока; — страд.
зал. II-я пор. н. ვიქაჩერ ხვატაქუს,
ლოვლუს, აორ. ვიქაჩი, ბ. ვიქაჩამი-
ნონ; — აორ. მე-ბიქაჩი V.

ქაჩულა (ср. т. کچک) папача.

ქაცანცელი V плетенка-гнѣздо, въ
которомъ куры высидываютъ яйца.

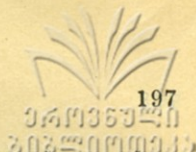
«ქაცასი» Аჭარ. приводитъ въ каче-
ствѣ атинскаго слова въ значеніи
пезрѣлаго виноградаго сока, но
его не знаютъ ни въ Аѳинѣ, ни
въ другихъ частяхъ обследован-
ныхъ мною пунктовъ Лазистана;
въ Аѳинѣ теперь извѣстна лишь
фамилія одного лаза ქაცასი, ср. კ-
წასური. Не отъ хемшина ли идетъ
слово? По-арм. *բացալ* укусъ.

ქედერი (т.-арб. کدک) печаль, огорче-
ніе.

ქედი деревня Р (kedi).

ქემერი (т.-перс. کمر) поясъ.

ქერენდი А коса. Слово, восходящее
къ арм. *գերանդի*, употребляется и
въ мѣстной турецкой рѣчи; у ла-
зовъ теперь нѣтъ косы, ср. ღრეპანი.

ქერეჭი (ტ. كيرج) рх известь, ср. კირი.
ქერი (груз.)х, рх ячмень, А «კერი» по Ф.-бею, который однако сообщил это съ оговоркой «быть можетъ», въ V слова не знаютъ.
ქერქი (груз.) х, V кора дерева.
ქერცვლა см. ცვლა 1.
ქესარი А молотокъ-топорикъ (груз. ჩაქუჩი); ქესერი рх.
ქესეთი (т.-арб. كيسه) кясеть.
ქესიმი (т.-арб. قسم) доля, часть; удѣлъ.
ქესტანე (т. كستانه) каштанъ, ср. ქუბური, также კესტანე.
ქეფნელი А червь (съ нимъ связана болѣзнь овецъ), такъ объяснилъ мшѣ Ф.-бей, а по Ачар. «At, Vt бабочка», какъ въ турецкомъ كينك, ср. ფარფალი.
ქეფი (т.-арб. كيف) удовольствие.
ქვაბანა х глиняный кувшинъ для приготовления არაბი, ср. ღერგი.
ქვამჭკუელი V красная глина (негодная), ქვამჭკილი х.
ქო: ოქო AV крутиться, вертѣться; страд. зал. II-я пор. н. ვიქთერ AV, х кручусь, аор. ვიქთი, б. ვიქთარე, ვიქთამინობ, საათი იქთეხ часы идутъ, ср. გზარ, ქარმატე (ფსქიბუ х) იქთეხ мельница вертится; III-я пор. или съ дат. отнош. н. ვოქთერ А, ბოქთერ V, ვაქთერ и т. н. вращаю, кручу или вращаюсь, верчусь по отношению къ нему, аор. ბაქთი; — съ дат. отнош. аор. გო-ვაქთი А я обогелъ кругомъ чего л., по-сѣтилъ его; II-я пор. аор. გზაშე (გზაშენ х) გოვიქთი AV, х я вернулся съ дороги, გოიქო V онъ вернулся, გოიოუ А (въ х говорятъ

გოვიქოუ. хощамъ известна и შორ-
 ма გოიოუ, но они ее называютъ афинскою); გომაქთა ნა если сумѣю вернуться; — ოქთი х, V подъемъ.
ნო-ქთერიზა V, х мужъ двухъ женъ.
ო-ქთი см. ქო.
ქთირ см. ქთურ.
ქთურ AV, ქთირ х; II-я пор. н. ვინ-ქთურამ А мѣняю, мѣняюсь вещью, ბიქთურამ V, ვიქთირაფ х, аор. ვინ-ქთური, ბიქთური, ვიქთირი, ბ. ვინქთურარე, ბიქთურარე, ვიქთირამინობ; — II. ღო-ბიქთურამ V, აორ. ღო-ბიქთური, ბ. ღო-ბიქთურარე, съ род. отнош. ღოვექთირაფ х, ღუქთირაფ и т. д.
ქი (т. აკ) в что; когда, разъ, см. ოცი.
ქიბირი (т.-арб. كبيبر) гордый.
ქით: ოქითუ х складывать, II. ბქითაფ, აორ. ბქითი, ბ. ბქითამინობ, ср. ქიჩ.
ქითაზი (т.-арб. كتاب) книга.
ქიმი (т. كمي) кто-либо, пѣкоторые, ქიმი — ქიმი одни — другіе, діалектически ჩიმი.
ქიმინ: II. ბქიმინუფ х мѣшу (хაზნხ მქსიფ), ბქიმინამ рх, ср. შველ 2.
ქიმოლი см. ქომოლი.
ქიმოჯგი, ქიმოჯგერი см. ქომოჯგი.
ქინ (ნქინ) рх, **ქირ (ნქირ)** V: I-я пор. съ род. отнош. II. მო-ბუნქინამ рх заносу (руки, груз. მოვექ-ნეფ), მო-ბუმქირამ V, აორ. მო-ბუნქინი, მო-ბუმქირი, ბ. მო-ბუნქინარე, მო-ბუმქირარე.
ქირეც или **ქირეც-აჲ** см. თუთა.
 1. მ-ქირ см. ქინ.
 2. მ-ქირი см. ქვეერი.
ქიფ см. ქოც.
ქიფ см. ქუმ.
ქიჩ: II. ბქინუფ х мшу, აორ. ღო-ბქინი სმიალ, ბ. ბქინამინობ; Ачар. съ

ссылкой на Вt переводить «складывать», აა მეზღილი ღობქინი по Аѳар. значить «я сложил этот платок», а вь х понимаютъ «я смял этотъ платокъ», ср. ქით.

ქლიმ: ოქლიმუ А приобрѣтать; торговля, ср. გ 4; — კლიმა (ვმ. ქლიმა) приобრѣтение.

ქნოლ: აორ. ქნოლუ ჰზვულუ Р (кнол, кнолу).

ქადარი (т.-перс. کد) ძბლო; выгода, прибыль.

ქადონა А свѣтъ, ჩადონა (Аранашъ), ср. თუ.

ქაურდი курдь.

ქო х, V და, ср. ჰო; —ქო- утвердительная приставка вь глаголахъ, предшествующая всякому префиксу и даже предлогу, Gr. § 60.

ქაბლი см. ქავალი.

ქავალი А хлѣбъ, ქაალი х.

ქარული (т. کارد) палка.

ქოთუმე х, V курица, მცვა-ქოთუმე ღბსნა курочка, бекасъ, მცკორი ქოთუმე рх, მცკური ქოთუმე х, ср. ქორმე; — ოქოთუმალე V курятникъ.

ქოი (т. کوی) деревня, село, приходилось слышать и ქოა.

ქოლო AV (—рх) лубокъ, кора дерева, изъ коей готовить корзины.

ქომ см. ქუმ.

«ქომი» см. სამი.

ქომოლი А храбрый, доблестный мужъ, герой, ქიმოლი х.

ქომოჯი AV мужъ, ქიმოჯი х; — ოქომოჯუ V выдать замужъ, ოქიმოჯუ х, н. ზოქომოჯამ, ვოქიმოჯავ, აორ. ზოქომოჯი, ვოქიმოჯი, ბ. ზოქომოჯარე, ვოქიმოჯამინონ; — страд. II-я пор. н. ვიქიმოჯერ х выхожу за-

мужъ, აორ. ვიქიმოჯი, ბ. ვიქიმოჯამინონ; — ქომოჯერი Vрх замужня, ქიმოჯერი, ср. გამა-თხუერი (подъ თხუ) и გამა-თქუერი (подъ ტქ1); — ქომჯონი А замужня, ხავი ქომჯონი съ дурнымъ мужемъ; — უქომოჯუ AV (по Аѳар. ოქომოჯი) безмужня, вдова, ოქიმოჯუ х, უქიმოჯუ х.

ქონ = ქო ონ (< ონუ).

ქორზა AV, х животъ, желудокъ, «ქოლზა» Р, ქორზას ინგენ желутокъ у него дѣйствуетъ, ქორზანზალა V дизентерия.

ქორთული см. ფომური.

1. **ქორი** коршунъ.

2. **ქორი** см. ქური.

ქორიცი V коза безъ рогъ (особый видъ).

ქორმე А курица, მცა-ქორმე ღბსნა курочка, бекасъ, ср. ქოთუმე.

ქოს: ოქოსუ подметать, чистить, стирать, н. ბქოსუმ А, ბქოსუვ х, აორ. ღო ბქოსი, ბ. ბქოსარე, ბქოსამინონ, съ пеоформл. отнош. ღომქოსი, ღომქოსუ, ღოგქოსი, ღოგქოსუ; — ოქოსალე А вѣнникъ.

ქოც А, ქიც х: ოქოცუ сложить (plier), н. ბქოცუმ, ბქიცუვ, აორ. ბქოცი, ბქიცი, ბ. ბქოცარე, ბქიცამინონ.

ქოფაქ (т. کوفک) собака, ср. ლაკი и გოლორი.

ქოშაცი V годовалая коза, ср. თონლი.

ქორანი V номеръ каждаго жителя вь Турци.

ქრა х, рх, V (მნ. ქრალევე) рогъ, აქრა А, აქრა მეგეცასარე *metaf.* я тебъ сломаю рогъ.

ქროსოე рх точило круглое (колесомъ).

ნო-ქროფე *A* початокъ (кукурузы).

ქრუსი *x* ударъ ногою, ქუსი *AV*, ცხენი ქუსი გერე ღოდად ღაგულა.

ქრუსი «курушь», ღიასტრე, ნო სღყს-ნო ი ქროსე, სრ. გროსი.

ქსინ: ოქსინუ *A* бздтъ, н. ფქსინამ, აორ. ფქსინი, ბ. ფქსინარე.

ქუა *AV*, *x* камень, *x* кремень для высканія огня, мн. ч. ქუალეფე; — ქუანი *x* дѣтская игра въ пять камешковъ, სრ. წიკვაბი.

ქუბორი სმ. მ-ცხული.

ქული *AV* шапка, *x* феска.

ქუერი *AV* мука, მ-ქირი *x*, ნო ქირი პო *A* чар. სე სსღღო ნა *Bt*; — ო-მქიანლე *x* ящикъ для кукурузы, изъ коего она сыплется въ жерновъ (собств. «мѣсто для муки»), სრ. ო-ხარულე.

ქუი სმ. ქური.

ქული სმ. კული 1.

ქუმ *A*, **ქომ** *V*, **ქიფ** *x*: *II*-я пор. н. ვი-

ქუმ *A* дѣлаю, ბიკომ *V* *სრ. ვიკომეფე*; სმ. ქომინი.

ქუნ: ღოლო-ქუნუ *AV*, *x* одѣваться, *A* платье, *II*-я пор. н. ღოლოვიქუნამ *A*, ღოლობიქუნამ *V*, აორ. ღოლოვიქუნი (ქოლოლევიქუნი), ღოლობიქუნი, ბ. ღოლოვიქუნარე, ღოლობიქუნარე, სტრად. н. ღოლოვიქუნერ, აორ. ღოლოვიქუნი, ბ. ღოლოვიქუნამინონ, *III*-я пор. н. ღოლობიქუნამ *V*, ღოლოვიქუნაფ *x*, აორ. ღოლობიქუნი, ღოლოვიქუნი, ბ. ღოლობიქუნარე, ღოლოვიქუნამინონ.

ქური *x*, *V* пята, ქუი *px*, კუნსე-ქური (ქორი) *x* пята ноги, კუნსე-ქური *V* (პო *A* чар. н. *Bt*).

ქუსი სმ. ქრუსი.

ქუე სმ. ხე.

ქჩანერი სმ. თხირი.

ქჩე სმ. ხე.

ქც სმ. ხე.

ღ.

ღ [*<ღვ>*, **ღმ**] *>* [γ^h]მ: გამოღმალუ *A* извлекать, *II*-я пор. пов. გამოღი რესიმი სნიმი პორტრეტ მოი, герср. для меня; — გამო-ღიღი დოსანь მნტ; — н. გე-ვიღამ *A* вниз сношу, გიღამ, გიღამს, აორ. გევიღი, გიღი, გიღუ, ბ. გევიღარე, გიღარე, გიღასერე; — н. ქოლოღიღამს ოპუსკაეტე ვნიზ; — н. ქეიღამს (ქეეიღამ) возносить, извлекает; — н. ეშკევიღამ *A* извлекаю, выношу, вывожу, ეშე-ბიღამ *V*, ეშავიმერ *x*, ეშკიღამ, ეშიღამ, ეშიმერ, ეშკიღამს, ეშიღამს, ეშიმერს (ეშიმერის) *>* ეშიმერ *V*, აორ. ეშკევიღი, ეშებიღი, ეშავიღი, ეშკიღი, ეშკიღუ, ბ. ეშკევიღარე, ეშე-

ბიღარე, ეშავიღამინონ, სე როდит. ოფნოშ. ეშე-მიმელს *V* несетъ для меня, ეშეგიმელს, ეშემელს, აორ. ქეშემიღუ, ბ. ეშემიღასენ; — н. [შევიღამ *A*, შებიღამ *V*] ოფნოшу, შევიმარ, შევიმერ *x*, სმ. მ, აორ. შევიღი, ბ. შევიღამინონ; — н. შენდე-ვიღამ *AV* (*V* всегда сь ზ ვმ. გ) уношу, ოფნოшу დაღშე, შენდევიმერ, შენდიღამ, შენდიმერ, აორ. შენდევიღი *AV*, შენდევიღი, ბ. შენდევიღარე, შენდევიღამინონ; — იმა დწიღვია მო-ღაღუ *AV*, «მო-ღაღუ» პო *A* чар., н. მო-ვიღამ *AV* (*V* сь ზ ვმ. გ), მოვიმარ იღი მოვიმერ *x*, მოღამ, მუშმერ, მოღამს, მუშმერს, აორ. მოვიღი *AV*, *x*, მოღი *AV*, მული *x*, მო-

დუ, მულუ, ნ. მოვილარე, მოვილამინონ, მულარე, მოლაგინონ, მოლასერე, მულასუნონ, მოვილამინონ, однако в V: მოილამს и т. д., ნენაქ ნენა მოილამს слово вызывает слово; — н. ოკო-მილამს приносить мнѣ; — н. ქეშემოგილამ разстегну у тебя, resp. твое что либо.

დავ см. ფავ.

1. **დავნი** см. კავნი.

2. **დავნი** (т.-арб. خاص ?) чистая, подлинная монета; золото.

დალაგვიგვი или **დალაგვიგვა** V мышка, подмышка, по Ачар. сь ссылкой на Вt: «სელაგვიგვი» (въ А не знают).

«**დალდ** Вt утомлять, уставать, аор. მოზლალი, ნ. მოზლალიმინონ» по Ачар. Возможно, что это — заимствование изъ грузинскаго: მოლაღვა, ср. ქკინ.

დალი V рѣчка, დიდი ღალი რѣკა, წუტა ღალი ручей.

დალია А названіе животнаго («краснаго цвѣта, поднимается на дереву»).

დანგვი А нога (jambe), х, V икра ноги.

დანჭკა х паразиты на животныхъ, вырастають крупныя, отпадаютъ.

1. **დარ:** ოღარუ рх чертить, проводить линии, н. ზღარუმ, аор. ზღარი, ნ. ზღარარე, ср. სავ 2; — ღარერი полосатый; — გელა-ღარერი V полосатый, გელაღარელი х, ср. გელა-სარერი.

2. **დარ:** ოღარუ V очищать отъ лѣса, сорной травы садъ, орѣшникъ и т. п., н. ზღარუმ, аор. ზღარი, ნ. ზღარარე; — сь род. отнош. н. ოხირის ეწე-ბულარამ V пропалываю орѣхъ; ср. ნჭვარ.

3. **დარ:** сь дат. отнош. н. გობაღარამ V ობნიამო, აორ. გობაღარი, ნ. გობაღარარე.

დარა («Гара», изъ поговорки (Хрест., А. I, 18), неизвестное слово (см. стр. 99, 1).

დარამჭო А (въ селахъ) петрушеа, ср. ქიჭამი.

ო-დარამე А удочка.

დარი AV ტნებ (груз. ღანდი), ср. ვავა.

დარღა см. მ-წკარ-ღაღა.

დარღალ х: ოღარღალუ говорить, бесѣдовать, н. ვულარღალუ говорю, бесѣдую, аор. ვულარღალი, ნ. ვულარღალიმინონ; — ოღარღალუსი предметъ бесѣды, ოღარღალუსი ნენა слово къ сообщенію, ср. ცკ 1, см. ლაჭი, პარამით, სინავ, სავარ.

დარღალიტა х, V болѣзнь горла; скарлатина.

დაჭო х сороконодь (груз. ღაქო), мать этой птички въ х называется ანაგვი, отецъ — შირა, ძეღუშკა — ჩიქი შირა, ср. ჯეგველნი.

დერი AV стволъ кукурузы.

დეგვი AV, х свинья, кабанъ, см. უომური; — ოთმ. глаг. II-я пор. н. ბიღვერ V веду себя какъ свинья, ვიღვერ х, აორ. ბიღვერი, ვიღვერი, ნ. ბიღვერარე, ვიღვერიმინონ.

დვალუ V, х названіе травы.

დვამფო х сажа на низу котла; въ V говорили, что такъ называютъ мягкую кожуру грецкаго орѣха, ср. ღღეპა.

დვანჭი V крупная форель, лосось, ср. ინენი.

დვარ: ოღვარუ А промокать, мочнуть; молодѣть, быть свѣжимъ, зеленѣть; II-я пор. н. ვიღვარამ, აორ.

ვიღვარი, ნ. ვიღვარარე, იღვარანენე, ა
также страд. н. ვიღვარერ, იღვარენ,
სმ. ღჷარი, სრ. შოლ, შუგ.

ღველიკ x, V, **ღლიკ** px: ოღველიკუ
извиваться (ო ზმწხ), II-პორ. н. იღ-
ველიკამს, იღლიკამს, აორ. დიღველიკუ.
ნ. იღველიკასენ.

ღვი x, **ღვი** V: н. ღვიფს мяукает,
ღიამს, აორ. ღვიუ, ღვიუ, ნ. ღვიასუ-
ნონ, ღიასე.

ღვი სმ. ღვი.

ღინ: ოღინე передь, დო.

ღინი სმ. ღუინი.

ღინჯგაღი სმ. ჯირჯილი.

ღიფა V мягкая кожа грецкого
ореха, სრ. ღვიფო.

ღიფი x, V лишай, мохъ (ნა кам-
няхъ въ рѣкѣхъ или морѣ), სმ. სპუ.

ღიკ სმ. ღველიკ.

ღიმა A обмылокъ.

ვაზო-ღმაღუ სმ. ღ.

ღნოსი (გრეც. γυναις): ნოსი A (A წარ
приводитъ и носе A) AV разумъ,
უმъ, დიზო-ნოსი A безъ ума; ნოსითე
свѣдущий, ученый; разумный, ум-
ный; — ნოსიარი V мудрый, разум-
ный, умный, ფელი ნოსონი очень
умный, «ნოსონი სოჯა докторъ»
პო R; — უღნოსე или უღნოსერი px,
x (также უღუნოსე) безъ ума, глу-
пый, უნოსე A, x или უნოსერი A; —
отым. глаг. II-я пор. აორ. დ-ღნოსე
x образумился.

ღობერი AV плетень, ограда, изгородь.

ღოდ: ოღოდუ x ძღაღა, совершать;
III-я пор. н. ვოღოდაფ, აორ. ვოღო-
დი, ნ. ვოღოღამინონ, ეღოდუ გოღო-
ღარე воздамъ тебѣ добромъ, თეს-
ლიმი ვოღოღარცუ я передалъ бы
ему, მუკაბილი ვოღოღათ ოთმეტიამъ.

ღოვიდი V (-px) შრშ (морской), სრ.
კოვიდი.

ღკო-ღოღი приведи.

ღოზან x вчера, ღოზა AV, ოზან A წარ.
(სმ. ჭუზანი); — ღოზანერი AV вче-
рашнй.

ღოში, ღოშუ სმ. ჩხვარი.

ღორ: н. მო-ვადორ x обманываю,
აორ. ქომოვადორი, ნ. მოვადორამი-
ნონ; — მო-ღორღინუ A обманыв-
аться, быть обмануто, н. მოზღორ-
ღუმ, აორ. მოზღორღი, ნ. მოზღორ-
ღარე; — ნომღორღე обманщикъ.

ღორმა V, x широкое отверстие.

ღორმოთი AV (въ V обыкновенно
თანგრი) Богъ, въ Трап. по A წარ.
ორმოთი, ვქ ჯეშინი еще гово-
рять: ღორმოთიშე კაობა ოფ ბოგა
благо, ღორმოთიქ გიშველას და ცო-
მოქეთ თეწ ბოგე, ღორ მოთი ჭურ-
ცილა რუგატელნოე რეჩენიე, სმ. სმ.
котораго неизвѣстенъ и тѣмъ, кто
его произноситъ, სრ. თანგრი.

ღრამათი (გრეც. γράμματες) A пи-
сарь (ფ.-ბეი ოხოტიე произноситъ
ღრამეთი).

ღრინდ: н. ე-ღრინდამს x, V, ფუჟი სო-
ჯი კორუმს корова страстно же-
лаетъ быка, აორ. ეღრინდუ, ნ. ეღრინ-
დასე. ფუჟი ეღრინდუ корова возы-
мѣла страстное желаніе (быка).

1. ღუ სმ. ზღუ.
2. ღუ სმ. ღუნ.
1. ღუა V, x щека; უ სმიშნო იი კაკუ ჯი;
მი. წ. ღუაფე x, ღუაღეფე V, სრ. სპარი.
2. ღუა სმ. ფუა.
- ღუარი** V потокъ, სმ. ღვარ.
- ღუინი** x вино, ღინი V, სრ. შერაბი.
- ღუფა** x гнутый, согнутый, ღუღი V,
სმ. სვენ.

დუმი, დუმიარი см. კუმი.

დუნ: объект. строя 2-го спряж. н. მი-
დუნ у меня есть, გიდუნ и გიდუნს,
უდუნ, прош. нес. მიდუცუ, ომური
მიდუნ x живу.

დუნი A улей, ср. ბოგინა, კავანი.

დურ: დურა AV умирание, смерть; —
ოღურუ умирать, н. ბღურურ AV, x
умираю, დურურ, დურუნ, аор. დო-
ბღური, ბ. ბღურარე, ბღურამინონ; сь
предлогомь დო могутъ быть всѣ
формы; — аор. გელა-ბღური я

умеръ; — страд. ოკობნაღურურ x, V
падаю въ обморокъ, лишаюсь
чувствъ, аор. ოკობნაღური, ბ. ოკო-
ბნაღურარე; — დურერი умершій,
мертвѣй.

დურნი V, x мельничный желобъ.

დურღუდავს см. გურღულაშ.

დურმული AV чума, несчастіе, V
ядь, ნაჭკომი გჳარი დურმული გავას
სწფდენნი ხლბს въ ядь (чуму)
тебѣ да пойдеть (букв. тебѣ да бу-
деть).

ქ.

უ см. უვ.

უა вѣтъ, мн. უაღუფე. Въ западномъ
наръчїи слово могло звучать а, что
и записано Розеномъ изъ атин-
скаго говора; мнѣ казалось, что
не удастся найти ни одного лаза,
который зналъ бы эту закономѣр-
ную западную форму слова; не
зналъ слова вовсе и Ф.-бей, а въ
значенїи вѣтви онъ предлагалъ არა,
но въ Ламго я однако слышалъ:
ед. ა, мн. აღუფე, -რხ, -V.

უაზ x, **ლაზ** V, **საზ** A, **დაზ** A, **აზ**
V: ოუაზუ x тесать, стругать, ოლა-
ზუ V, ოსაზუ A, ოაზუ A, ოაზუ V,
н. პუაზუფ x, პაზუმ AV, аор. პუაზი,
პაზი, ბ. პუაზამინონ, პაზარე, ср.
ლარ; — ფაზერი тесанный, ღაზერი,
საზერი, აზერი.

უალი x шея, ალი A; x наголен-
никъ; — უალონი сь наголенникомъ
(обувь).

უაუ [квакать, ср. нарт. უიუ-ინი]: მა-
უაუ x лягушка, მაი [<მაიი] რხ,
გა-მაუაუ x древесная лягушка, ср.

მაარე. Груз. ბაუაუი, по всей види-
мости, представляетъ заимствова-
нїе изъ туб.-каинской группы сь
подъемомъ მ въ ლ.

უვ > უ (წ || ა), **ვ:** аор. პი [<პვი] я
сдѣлалъ, დოპი, დოი, დოუ, сосл.
დოაას (კიმუქ A, კვექ x), ბ. პარე,
[პუარე], сосл. II ივასცუ; — сь дат.
отнош. ბ. დობავიკო я ублажу его,
ღავიკო, ღავუკო, დოგავიკო я тебя
ублажу, დოგავუკო тебя ублажить
(овъ, то); — III-я пор. страд. п. ბი-
ვერ დვლაუს, становлюсь; бываю; —
сь дат. отнош. ბ. გავასენ у тебя
будеть; — დო-მავუ სდვლასя у меня,
см. უინი; — ბ. უოღუამინონ Vt я
хочу сдѣлать, სდვლაო, დოუოღუამე
сдѣланный, готовый; зрѣмый; —
страд. зал. II-я пор. ვიოოვურ ста-
новлюсь, გრ., § 108.

უვაილი [< უვავილი] x оспа, კვავი-
ლი V, ვავილი A, კვავილი მეზკუათუმ
я прививаю оспу; — კვავილონი V
оспенный.

უვალი см. უქალი.

сорта сливъ, по сообщенію хопца: ფომურ ლავა, ფომურ მარიაშინა, ფომურ ქორთული, ფომურ ღეჭვი, ფომურ ჭაჭი (ср. гурійское названіе сорта сливъ: ჭანჭური).

ფონ **ხ**, **ღონ** **ა**, **ონ** **ვ**: მიფონუნ ყ მენა есть, მიღონუნ, მიონუნ;—II-я пор. ძნისვ. зал. пов. მიონი **ა** повези мениа, страд. зал. б. გიღონარე **ა** послѣдую за тобою (въ рпомѣ гიღონარი);—ნოაჟ **ა**, ოაონუ **ვ** провозать, страд. п. მე-ვაფონერ **ხ**, მე-ვაღონერ **ავ** (**ვ** безъ **ა** и съ **ზ** в м. ვ), ნაღონერ, ნაღონენ, აორ. მევა-ღონი, ნაღონი, ნაღონუ, ბ. მევაღონარე, ნაღონარე, ნაღონასერე, III-я пор. н. მევოჟუფ **ხ**, ნოჟუფ и т. д., მევოაჟმ **ა**, ნოაჟმ, ნოაჟმს, აორ. მევოაჟი, ნოაჟი, ნოაჟუ, მევოაჟარე, ნოაჟარე, ნოაჟასერე;—пov. მენდ-იონი **ვ** поведи, повези.

ფონა **ხ** нашня, пива, поле, ონა **ავ** (въ **ვ** слышешь элифъ: ქონა აონა), რ_ხ чаще ონტულე.

ფონოვა **ხ** любовь, ოროვა **ავ**, отым. глаг. ფონოფუ **ხ** любить, ოროფუ (ოვროფუ) **ა**, субъект. строя н. პკორომ **ვ**, გჟონოვს **ხ** онъ тебя любить, ფუჯვი სოჯვი კორუმს **ვ** корова ищетъ быка, ср. ღონიდ, равно პორომ и даже პორუმ **ვ**, ორუმ, ორუმს, касательно აორ. два вицскихъ лаза разошлись: по Шевки ни პორი, ни ღო-პორი იწტ, по Кязим-бею есть, и тогда пов. ორი; объект. строя н. მაჟონოვენ **ხ** люблю, გაჟონოვენ, აჟონოვენ, მავროვენ **ა**, გავროვენ, ავროვენ, მავროვენან, прош. нес. მაჟონო-ფეტუ **ხ**, მავროფეტუ **ა**, пов. მაჟონო-ფეტას **ხ**, მავროფეტას **ა**, мп. ч.

მაჟონოფეტას, აორ. მაჟონოფეტას, მავროფუ **ა**, მპ. ч. მაჟონოფეტას, მავროფეტას, ბ. მაჟონოფეტასმინონ, მავროფეტასერე (по пѣкоторымъ мავროფეტასენ), მპ. ч. მავროფეტასერე, აორ. გაონარე ყ პოლიბილსა თებ, თ ყ პოლიბილსა მენა, см. კორ **ზ**; — ფონოფერი **ხ** любимый, ოროფერი **ა** (по R ოროფერი святой).

ფოფუმ— см. ფვ.

ფოფორე **ხ** тыква, ოაორე **ა**, ორე [**ლ** ოქორე] **ვ**, რ_ხ, **ა**, ср. ჭელი.

ფუ: გე-მოჟუფს (ჟუფი) течеть у меня (потъ); — მოჟუფს **ბტ** по **ა** წარ. течеть у меня, ср. ჟუფი გე-მჩუ.

ფუა **ხ** лобъ, ღუა **ა**, კუა **ვ**, ვა **ა** по **რ**. ჟ слышно и какъ ჟ.

ფუალი (ფვალი) **ხ** сыр, ფოალი **ბტ** по **ა** წარ., კუალი **ვ**, ვალი **ა**, ср. ფენირო.

ფუარი **ხ**, კუარი **ავ** ворона, по **ა** წარ. «guri» (ჟური?) **ბტ**, а по **რ** и «ური», ср. ჟური.

ფუაჯი **ხ** шулятиня яйца, **ვ** კუაჯი (и **ა**); — ფუაჯალა **ხ** болѣзнь шуляци, грыжа, **ვ** კუაჯალა; — ფუაჯონი см. ფვაჯი.

ფურ: н. პჟურაფ **ხ** кричу, сержусь, ругаю, აორ. პჟური, ბ. პჟურამინონ, ср. ბეჯღ.

ფური **ხ** названіе черной птицы, похожей на ворону, но крупнѣе ея, ური **ვ**.

ფურმენი **ხ** виноградъ, ურმენი **ავ**;—ჯოლორ-ფურმენი **ხ** пасленъ, selamen nigum, псипка (растеніе съ черными ягодами, не съѣдобными, букв. собачій виноградъ).

ფუჯი **ხ** ухо, უჯი **ავ**; отым. глаг. სრდ. отнош. н. მე-ბუჟუჟამ სლშაჟ

сго, მეტიუგამ слушаю тебя; — უკელი A (по R უკელი) горшокъ, глинная утварь (бука. съ ушкомъ),

ср. დერგულა: — «ლეცა-უკელი» по R глина; — ყუკონი ხობუშინაში, ушастый, უკონი AV.

შ.

შაზან ჰელიმი მ. пмя, Шабанъ hЕлпмъ.

შათხ: ოშათხუ V, x встряхнуть пыль, აორ. ღოზშათხ.

მ-შად: აორ. ქომშალი я развернулъ, б. ქომშალამინონъ Bt по A чар. (это груз. გა-შლა, აორ. გა-ვშადე); — ნ. მო-ბშალუფ x разстранваю, აორ. მოფშალი, б. მოფშალამინონ.

შაპკა (русск.) шапка; шляпа.

შაქარი см. შექერი.

შაქი см. სუაქი.

შაშ (т. شاشمق): გო-შაშუ V, x внасть въ безуміе, остолбевтъ, II-я пор. н. გობიშაშერ, აორ. გობიშაში, б. გობიშაშარე.

შა-ჩ см. ჩ 2 (გოშაჩუ).

შეპი (т. شاپ) V, x ввасцы.

შერაბი (т.-арб. شراب) рх вино, см. ღუინი.

შერეპი A большая ложка для черпанія изъ котла.

შექერი (т.-арб. شکر) сахаръ, შაქარი въ რნმѣ, Хрест., А. II, 21,23, если здѣсь не чтение მუშა ქარი; см. მ-ცსული; — შექერონი сахарный, съ сахаромъ.

შვ см. შვ 1 и 2.

1. **შვად, შვად:** ოშვადენა A желобъ (для питья воды изъ родника), по R ოშვადინა родникъ.

2. **შვად** см. შვ 2.

შვან: შური დობიშვანაშა (я слышалъ დობიშვანაში) при каждомъ моемъ дыханіи.

შვაგ V: II-я пор. н. შო-ბიშვაგამ V отдыхаю, აორ. შობიშვაგრი, б. შობი-შვაგარე; — შოშვაგინონი бесѣда для отдыха у дороги, см. *Изъ поиздки*, стр. 562.

1. **შველ V, შოლ x, V:** н. დო-ფშველამ мочу, ფშოლუფ x, დოფშოლამ V, აორ. დოფშველი, ფშოლი, დოფშოლი, б. დოფშველარე, ფშოლამინონ, დო-ფშოლარე, II-я пор. დოვიშოლერ x мочу, ср. ღვარ, შუვ; — შოლერი x мамокшій, влажный.

2. **შველ:** ოშველუ V мѣсить, н. ფშველამ, აორ. ფშველი, б. ფშველარე. ср. ქიმი.

3. **შველ:** მე-შველუ AV помогать, съ род. отнош. н. მე-ვუშველამ A помогаю, მე-ვუშველ x, ნუშველამ, ნუშველ, ნუ-შველამს, ნუშველს, აორ. მე-ვუშველი, б. მე-ვუშველარე, მე-ვუშველამინონ.

შვენ см. შონ.

ში: ოშიუ V шумѣть (съ шелестомъ, про море), н. შიამს, აორ. შიუ, б. შიასე.

შიად: н. შიალამს V, x шелестить, ფავრი შიალამს листья шелестять, ср. შირალ.

შილიდონი (греч. χιλιδόνι) A лас-точка, შილიდონ b (ხო II A), შქე-ლიდონი მწამი, ფშირიდონი x, ფშქირდონი рх, მშქირდონი V, ფშქირ-დიდონი მწამი, ср. კუდელ-შაკასი.

შილაძე (греч. χιλιά-ς) тысяча, შილია, ср. ვით-ოშ.

შილოგოგია (გრუზ. შვილოგოგია) ხ ივოლგა, სრ. შა-ლა-ლუდე.

შინ: შური შინა помни мою душу; — II-я пор. сь род. отнош. გო-გი შინავ ხ припоминаю тебя, აორ. გოგი შინი, ბ. გოგი შინამინონ, გოგი შინარე А, ჰანდა ქოგოგი შინარე всегда я буду помнить о тебе, ნა შური შინინარე; объект. строя 3-го спряж. აორ. გომა შინუ или ქოგომა შინუ х, А я вспомнил; — შინერი х, V упомянутый, достопамятный, выдающийся; помолвленый или помолвленная; — ელა-შინერი х, А упомянутый.

შინა А воловь из конского, равно бычьего, хвоста, სრ. წარი 1.

შინას см. ნას.

1. **შირ:** н. ფ შირავ ხ кипячу (виноградный сокъ), აორ. ღოფ შირი, ბ. ფ შირამინონ; — შირა (ტ.-პერს. شير) сладкий сокъ винограда, свѣжій виноградный сокъ, სრ. ღოფა.

2. **შირ:** ფ შირავ ხ изнашиваю, ღო-ფ შირამ V, აორ. ღოფ შირი, ბ. ფ შირამინონ, ღოფ შირარე; — ღომა შირუ А у меня изнашился.

1. **შირა** см. შირ 1.

2. **შირა** (გრეც. χήρα) AV, х вдова; покинута мужемъ.

3. **შირა** см. ღაქო.

შირაღ: შირაღავს ხ (ზულაქ) шумить сь шелестомъ (море), სრ. ში, შიად.

«**შირი**» см. სკირი.

შირიმი х, V (въ V рѣдко) песокъ (и рѣчной, и морской), სრ. კუმი.

შისეღი (პერს. شيشاک) V, х двухлѣтний барашекъ.

შიჭა (ტ.-არბ. شفا) здоревье.

შკემზე (პერს. شكم, شكمه) V კიჭი, ვუტრენნости.

შ-შკერი А, рх рождодендронъ, ფ შკერი V, но и შ შკერი; — შ შკერ-ღამი х вьющееся терновое растение, обвивающееся около дерева, сь красными плодами; птицы ихъ ѣдятъ.

შკვ: сь род. отнош. н. გე-ვუ შკუმ А проглатываю, აორ. გევე შკვი, ბ. გე-ვუ შკვარე, сь дат. отнош. н. გევე-შკუმ А поглощаюсь, проваливаюсь, страд. გევე შკუმერ х глотаю, გე-ზო შკუმერ V поглащаюсь, проваливаюсь, აორ. გევე შკვი, გე-ზო შკვი, ბ. გევე შკვარე, გევე შკვამინონ, გე-ზო-შკვარე, II-я пор. страд. н. გე-ბი-შკუმერ V глотаю, აორ. გე-ბი-შკვი, ბ. გე-ბი-შკვარე.

შკვიღ х, შკვიღ А: ო შკვიღუ душить, топить, ო შკვიღუ, III-я пор. н. ვო-შკვიღუღ დუшу, топлю, ვო-შკვიღუმ, აორ. ვო-შკვიღი, ვო-შკვიღი, ბ. ვო-შკვიღამინონ, ვო-შკვიღარე, страд. ვალ. II-я пор. н. ვი-შკვიღერ задыхаюсь, тону, ვი-შკვიღერ, ი-შკვიღერან, აორ. ვი-შკვიღი, ვი-შკვიღი, ბ. ვი-შკვიღამინონ, ვი-შკვიღარე.

შკვიღ см. შკვიღ.

შ-შკერი V мелкая птица сь цвѣтною грудью вродѣ канарейки, შჩკერი х.

შკორ AV, **შკორ** х, «**ჩქირი**» Вt по Ачар: н. ზ შკორომ V я голодень, შკორომ, შკორომს, объект. строя 1-е спр. н. შ შკირონს х я голодень, ქ შკირონს, შკირონს, შ შკირონს, ქ შკირონან, შკირონან, შჩკირონს (უ Ачар. «ზ ჩქირონს») и т. д., აორ. შ შკირონუ, შჩკირონუ, 3-ე спр. н. შ შკირონენ А я голодень, შ შ შკირონენ х, აორ. შ შ შკირონუ, შ შ შკირონუ,

ბ. მამქირონამინონ; — მშკორინერი პროგოდავშისა, მშქირონერი.

შკურ (შქურ A): III-я пор. п. ვოშკურინამ A пугаю, угрожаю, ვოშკურინაჲ x, აორ. ვოშკურინი, ბ. ვოშკურინარე, ვოშკურინამინონ; — объект. строя 3-го спряж. н. მასკურინენ боюсь, აორ. მასკურინე (A, пожалуй, н V, но не рх: მასკურინო), ბ. მასკურასერე, მასკურინამინონ (чаще მშკურამინონ); н. მასქურინან A, прош. нес. მასქურინერე, აორ. მასქურინე, მასქურინეს, აშქურინე страхъ; — შკურინა V, x, равно შკურინა страхъ, боязнъ, შქურინა; — შკურინერი или მშკურინერი боязливый, трусливый; — უნშკური безстрашный.

შლეო см. ჩულოთ.

შლოპ: აშლოპუ A шлепнуться в лужу, грязь, страд. II-я пор. п. ვიშლოპერ, აშლოპერან, აორ. ვიშლოპი, ბ. ვიშლოპარე.

შლოუთ: III-я пор. п. ბოშლოუთინამ опоражниваю рх, აორ. ბოშლოუთინი, ბ. ბოშლოუთინარე, ср. ჩულოთ.

შლო см. შველ I.

შონ A, შვენ x, V, A: н. მეზონემ A я надѣюсь, მეფშვენემ V, A, მეფშვენეჲ x, ср. ჩჳ 2; — ნაშვენე сомнѣваться по объясненію Аслан-бея: объект. строя 3-го спряж. н. მე-მასვენენ, მეცაშვენენ, ნაშვენენ, აორ. მემაშვენე, ბ. მემაშვენესერე; — უმეშვენე безнадежно; неожиданно.

1. **შჳ:** აშუმე AV, x: пить, н. ფშუმ, ფშუმ, აორ. ფშვი, შვი, შუ, შვეს, ბ. ფშვარე, ფშვამინონ, II-я пор. б. «ვიშუმარე» AV напьюсь, ольяпшю; —

შუმერი R пьяный; — ფშუმინე (Lamfo) (вода) для питья, питьевая

2. **შჳ:** აშუ A твать, აშვალუ x, V, по Ачар.: «აშუმალა», «შვალა»; «прять», «плести», н. ფშუმ AV, ფშუმ ვლუ (носви), აორ. ფშვი, ბ. ფშვარე, ფშვამინონ; — აშვალერი V, x сѣдалище для твача, ткацкий станокъ; — «აშუმეში» подлежащій тканью, для тканья по Ачар.

შუგ: აშუგე V мочнуть, н. დოფშუგემ рх мочу, აორ. დოფშუგი, ბ. დოფშუგარე, страд. II-я пор. н. დობიშუერ рх мочну, აორ. დობიშუვი н დობიშვი V, ბ. დობიშუვარე н დობიშუარე, ср. ღვარ, შველ I.

«შუკა огурецъ» по Ачар., см. მცხელი.

შუმი три, სუმი, შუმ მუშ, შუმენერი, მასუმა, Gr., § 34 сл.

შუმენერ шестьдесятъ, Gr., § 34 сл.

შუნ: объект. строя 1-го спряж. н. ქო-მშუნს V, x помню, прош. нес. ქომშუნე, ბ. მშუნცასე V, ქომშუნცასენ рх.

შურ: н. ფშურამ A пахну (V შურა მეჩამს), ფშურაჲ x н т. д., აშურა AV нюхать, II-я пор. п. ვიშურამ A нюхаю, იშურამს (собака) ищеть, ბიშურამ V, ვიშურაჲ, III-я пор. п. ვოშურამ даю запахнуть, напр. табаку выдержкою, ბაშურამ V, но въ A ვაშურამ сдуваю съ него (съ дат. отнош.), IV-я пор. п. ვოშურაჲმ даю собакѣ нюхнуть слѣдѣ (на охотѣ), ვოშურაჲჲ, ბოშურაჲჲ; съ дат. отнош. въ x: ვაშურეჲм восприимаю запахъ; აშურს: გოლორი აშურს x собака ищеть; — შურა AV запахъ; — შური дуновение; дыха-

ნიე; душа; запахъ, შური გონცამს AV пахнуть; — შურონი пахучий; A коза (слово есть и въ рх, но въ значеніи мясистый), შურონი თიკანი козлепокъ.

შუშანი x დროძე (ср. груз. შაშვი).

1. **შქა** A ღრესლა, ჩქა V; *მეტაფ.* შქა მე-გაცხანრე სლომაო თებქ ღრესლა (собью съ тебя спѣсь, сокрушу тебя), ჩქა მეგაცხანრე V, შქა ნუტროსკუ (V ჩქა ნოტროსკუ) ღრესლა ეგო სლომალის (отецъ или мать скончался у него; обанкротился).

2. **შქა** სერედინა, შქა-გური x самая середина, среди чего либо.

შქეფლიღონი სმ. შილიღონი.

შქენ: ოშქენა A სერედინა, средній, სმ. კითი.

მ-შქერი სმ. მ-შქერი.

ნო-შქერი AV, x უგოლხ. **ღე-შქი** A (სმყშალქ ი ლეშქი) გუბა, გუბა,

სმ. კოლა-კიდერი, სრ. ჩაზნი.

შქითი სმ. შქითიო.

შქიმი სმ. ჩქიმი.

შქინ სმ. ჩქინ 1.

შქინი სმ. ჩქინი.

შქირ სმ. შკორ.

შქჯ: მევაშქვაო x я покидаю, оставляю, მევაშქვამ A, აორ. მევაშქვი, ნ. მევაშქვამინონ, у А чар. съ ссылкою на Bt предлогъ ში: შივაშქვაო и т.д., სრ. ჩქჯ.

შქუ სმ. ჩქინ 2.

შქუთი სემ, შქუთენერი, მაშქუთი, *Гр.*, § 34 სლ.

შქუნ სმ. ჩქინ 1.

შქუნი სმ. ჩქინი.

შქურ სმ. შკურ.

შსომი სმ. ჩსომი.

R.

1. **R:** ოჩამუ x кормить, насыщать, გაზრი ფჩამ (ფჩაო x) насыщаю; — გამ-ოჩამუ продавать, ნ. გამაზნაო x продаю, აორ. ქოგამაზნი, пов. გამაჩი, ნ. გამაზნიმინონ x, გამაზნარე V; — გეჩამუ x бить, ударять; играть на трубѣ, ნ. გეზნაო x, აორ. გეზნი, გეჩუ, пов. გეჩი, ნ. გეზნიმინონ, გეჩქი я ударилъ тебя, ჭეფსკეო გეჩქუ онъ ударилъ, герс. побилъ меня палкою, ფსუა გეჩამს A (გეჩაო x) летаетъ, *бука.* бьетъ крыльями, გური გეჩამ A обрашаешь вниманіе, უფი გეჩამს V (გეჩაო x) въ потъ ударяетъ меня, потѣю, უფი გეჩამს A потѣетъ, უფის გეჩაო x потѣіе, უფი გეჩქუ V я вспотѣлъ, სრ. გეჩო-უფუზ, ღი-ღო «ღინი» (читай: ფინი; ინი рх)

გეჩამს (აორ. გეჩქუ) V мпѣ очень холодно (было холодно), ჭტ въ x: ღიღი ფინი მიღუნ (ср. ჭ 2); — გელაჩამუ x, გელა-ზნაო x играю (*бука.* бью) на инструментѣ, აორ. გელაზნი, ნ. გელაზნიმინონ, ცულუში გელაზნი V играю на зурнѣ, სრ. ჭანდ; IV-я пор. აორ. გელოვოჩამაფი я заставилъ его играть, ნ. გელოვოჩამაფამინონ; — მეჩამუ x давать, ნ. მეზნაო x, აორ. ქომეზნი x, ქომეზნი AV, пов. მეჩი дай, бей (въ подбородокъ = лицо), მეზნიმინონ x, მეფჩარე AV, ქომექითუო დადიმъ тебя, გზა მეჩამუ x дать дорогу, пустить, ჯევაბი მომჩი x дай мпѣ отвѣтъ, ღორმოთიქ (въ селахъ V, рх, въ самихъ городкахъ ორანგი-ქ x, рх,

თანგრი-ქ V) შიჭა მეჩს AV, x და დაсть ему Богъ здоровья, ღორმო-თიქ შიჭა მექჩს Богъ და დაсть тебѣ здоровья; — II-я пор. II. ე-ბიჩამ предаю анаемѣ, проклинаю.

2. ჩ: გოშა-ჩე V, x говорить безъ смысла или пущды, болтать, II. გოშა-ზჩამ, აორ. გოშაზჩი, ბ. გოშაზჩარე.

ჩა см. ცა.

ჩაზლა см. ჩაფულა,

ჩაზრი V губа, губы, ჩარბი x, рх, ср. ციმცვირი, ლე-შქი.

ჩაი (т. چای) рѣчка, ср. ლალი.

ჩაირი см. გიბერი-ჩაირი.

ჩაღ: ოჩჩალუ x косить, II. ზჩალუფ, ср. ცალ II ქეორ;—ჩაღა: ლაზუციში ჩაღა сухой стебель кукурузы, сѣно, «ჩაღა სკირდ სѣნა» у Ачар. сѣ ссылкою на At, гдѣ его однако не знаятъ; — ოჩჩალე V амбаръ для сѣна, ср. ოწულე подѣ წუ I.

ჩამი (т. چام) AV, x сосна.

ჩამინ: ოჩამინუ A чесать, чесаться, ოჩამინუ V, II-я пор. II. ვიჩამინამ A, ზინჩამინამ V, ვინჩამინამ x, აორ. ვი-ჩამინი A, ზინჩამინი V, ვინჩამინი x;— ობъект. строя 3-го спр. II. მაჩამინენ, მინჩამინენ чешуся.

1. ჩამურ: ოჩამურე x то же, что въ A მანგანა; ოჩამურე рх, ოჩამრე A каменное остродонное корыто, закрытое въ землю II довольно высоко выдающееся падѣ нею; зѣвъ узкій, въ который однако входитъ голова молотилки. Въ него бросаютъ кукурузные початки для выбиванія зеренъ молотилкою, называемою მანგანა [ср. гур. ჩამური].

2. ჩამური (т. چامور) A гризь, ср. ცა-ლანბი, ცოლოფი.

ჩან: ოჩანუ A уродиться (отъ плодахъ); ურძენი ვარ ჩანს x винограда нѣтъ (нѣтъ его урожая), ურძენი ვარ ჩანს V, ურძენი ვა ნჩანს; — აორ. გო-ფჩინი я прирастил (придѣлалъ въ рядѣ, пришилъ);—страд. II-я пор. II. იჩანენ родится, растеть, ღჩანუ началось цвѣтеніе (плодоваго дерева);—აორ. მე-ბიჩინი я вырастилъ себѣ (крылья).

ჩარბი см. ჩარბი.

ჩაფა x, рх мотыка, ср. თოხი.

ჩაფუკი A маленькая корзинка съ ручкою. Слово знаятъ лишь въ нѣкоторыхъ селеніяхъ.

ჩაფულა x лапти, ჩაზლა AV (V также II ქალამანი), въ x, рх вѣрჩე: ჩაფულა «чусти» (груз. წულა), ა ქალამანი лапти; — ჩაფულა A кожанья «чусти» съ подошвою, надѣ-ваемья поверхъ მესტი, см. მესტი, ср. წულა.

ჩაქი (т. چاق) x складной ножъ.

ჩაჩხა см. названія дней недѣли подѣ ლა.

ო-ნ-ჩასულე V, x глиняный сосудъ для приготовления «არაიხი» со всѣми принадлежностями, см. ღერგი, მეაფერი დოლობუმან, არაიხი იქომან ოჩჩასულეთე сливаютъ кислое молоко II (изъ остатка) дѣлають пахтанье въ глиняномъ сосудѣ «ონча-хულა».

ჩე см. ქჩე.

ჩეთიხი (т. چتین) трудный, опасный.

ჩელამურე x слеза, слезы, ჩილამზრე V, ჩილამზრი AV, ჩილამბი A, ჩი-ლამრე рх, по Ачар. въ A: ჩილამი; თოლიშ- II-ილ თოლი-ჩილამზრე, также თოლიშ- II-ილ თოლი-ჩილამზრი V слеза (сукв. слеза глаза), თოლიშ-

или толои-ჩილაშირე х, толоиშ-ჩელამურე, также толои-ჩელამურე х, толои-ჩილაში А; — ჩელამურანი х слезливый, ჩილაშბრონი V, ჩილაში вызвалъ у Ф.-эфенди недоумѣніе; когда же я пазвалъ толои-ჩილაში, онъ его призналъ какъ знакомое слово, но въ значеніи глазного гноя, потомъ въ значеніи глазного гноя указалъ шопиди, а ჩილაში — въ значеніи слезы. Шевки Дж. сразу далъ форму ჩილაშბრი.

ჩეღლი х плетенка, накладываемая сверху на балки «онцхони» или «оцхонэ» въ лазскомъ домѣ, ჩეღლი А, ср. ცელა 3, ონ-ცხონი.

ჩეპენი (т. چپکن) верхняя куртка до чреселъ съ отгидными рукавами; теперь ея не носятъ.

ჩერგა (т. اكرچ شاتر): ათმაჯეში ჩერგა სბე დი ловли ястреба, ср. თენთა, მოსა.

ჩეჭეგე (т. چچگه) комода.

ჩეჩურა А горячка, лихорадка, ჩეჩე х, V.

ჩე см. ჩე.

1. **ჩით**: ოჩითუ А, II. ფჩითურ ოსვობიჯაюсь; — აორ. გამა-ფჩითი А я ოსვობიჯილ; — II. დო-ფჩითამ AV, დო-ფჩითურ х кончаю, ოსვობიჯაюсь, აორ. დოფჩითი, დოჩითუ ოსვობიჯილ, კონჩილ, ბ. დოფჩითარე V, დოფჩითამინონ х.

2. **ჩით**: ოჩითუ, II. ფჩითუფ х рублю, აორ. დოფჩითი, დოჩითუ ონъ რასკოლѣ, ბ. ფჩითამინონ, დიშკა ფჩითუფ რუბлю დროა.

ჩილაში см. ჩელამურე.

ჩილაშბრი см. ჩელამურე.

ჩილი жена; — ოთым. глаг. II пор. II.

დო-ვიჩილამ А женюсь, დო-ვიჩილამ V, страд. II. ვიჩილერ х, აორ. დოვიჩილი, пов. იჩილი, ბ. ვიჩილარე А, ვიჩილამინონ х; — ოჩილუში ბერე გიფონს ხ у тебя сынъ — женихъ (бука. [зрѣ-мый] для женитьбы или которому пора жениться), ოჩილუში ვაქთი გილუნი ვრეა ли тебѣ жениться? — пов. დო-მოჩილი ჯეპი мѣня; — ჩილერი ჯენათый, ср. გამა-თქევერი (подъ ცკ 1), также გამათხვეერი (подъ თხვ) и ქომოჯვერი; — უჩილუ ნეჯენათый.

ჩილივა-ჯგონი груз. см. წუკალი.

ჩიმი см. ქიმი.

ჩიშირი (т. چشیر) самшитъ, назв. дерева, ჩიშირი. Быть можетъ, отъ этого слова — ოჩეშირე ოჩემ-ჩირы, названіе мѣстечка, ср. შ-ჩირე.

ჩინ: ოჩინუ AV, х звать, быть знакомымъ, II-я пор. II. ვიჩინამ А, ზიჩინამ V, ვიჩინავ ხ, აორ. ვიჩინი, пов. იჩინი, ბ. ვიჩინარე, ვიჩინამინონ; — ჩინაფერი AV знакомый, ჩინოფერი х, ср. გნ-აფერი.

ჩინ (შ-ჩინ): сь род. отнош. II. უჩინამ AV паказываю, поручаю, აორ. დოუჩინი, ბ. უჩინარე; — II. მეჩინა-უჩინავ ხ, აორ. მეჩინაუჩინი, ბ. მეჩინაუჩინამინონ; у А чар., приводящаго послѣдній глаголъ сь основою მეჩინ, называється II имя д. «მეჩინაფა».

ჩინარი (т.-перс. کنار) берегъ, см. აკრა.

ჩინდ: ოჩინდუ А чихать, объект. строя 3-го спряж. II. მაჩინდენ А чихаю, აჩინდერან, მაჩინდინენ х, V, აორ. მაჩინდუ, მაჩინდინუ, მაჩინდა-

სერე. მაინდანენე(-ენ). მაინდინამი-
ნონ, მაინდინასე.

ჩინჩინა x, V, равно ჩინჩინი, на-
звание крупной птицы, ср. ма-
куле; по Шевкп-Козьмѣ Кадіа-
швил: ჩიმჩინე x, px, ср. მა-ჯა-ჯლე.

ჩირ см. ჩუიჩ.

მ-ჩირე широкий; будто отсюда назва-
ние мѣстечка Очемчпы: «უჩა-მჩირე»
черно-широкий, ср. ჩიმშირი.

ჩირეც-აჲ, resp. ჩირეც-აი см. თუთა.

ჩირი по R, **მჩირი** A вошь. R сопо-
ставляетъ съ греч. *κχιρῖον*, но если
принять отождествленіе, нѣтъ на-
добности сѣшнить признаціемъ
ѳанскаго слова заимствованномъ:
ჩირი *šir-i* (< **šwir-i*)—тубал-кайн-
ская форма яфетическаго слова,
ჩარტская его форма—ცვილი *švil-i*.

ჩიქარი V, x доброе дѣло, ср. კაილელი,
воздаяніе благое, выгода, თი ჩქი-
მიში ჩიქარი.

ჩიქი x название крупной птицы, кри-
чашей «чхир-чхир», მ-ჩიქი px
(*ფრეონ-ფოში*, ср. ჩინჩილი); — ჩიქი
შირა см. ლაჭო.

ჩიჩელი (т. *ჩიჩელი*) цвѣтокъ, ср. დღალი.

ჩიჩი x моль, у Аѳар. приведена
форма „*сi*» насѣкомое; червякъ
(арм. *სի* [т. е. *სახ*]“; п арм. *სახ*,
песомѣнно, яфетическаго проис-
хожденія, съ нимъ родственно
ჩарт. ქია, ქიაჭუ червь, гады, по
эквивалентъ нашего ѳанскаго слова
въ армянскомъ — *სի* моль, ср.
წიწი 1.

ჩიჩქუ см. ჩუჩქუ.

ჩიჩილი V мелкое пернатое тем-
наго цвѣта, бываетъ въ дубѣ, стре-
коchetъ, ср. ჩიქი.

ჩღონა см. ქაონა.

ჩობანი см. ჭკეში.

ჩოდ: III-я пор. н. დოვოჩოდინამ A оно-
ражниваю, трачу, кончаю, ზოჩოდი-
ნამ V, გზა დოზოჩოდინამ, ვოჩოდინამ
x, აორ. დოვოჩოდინი A, ვოჩოდინი x,
ბ. ვოჩოდინამ A, ვოჩოდინამინონ; —
მო-ჩოდინუ A опоражнивать, н. მო-
ვოჩოდინამ.

ჩოლი (т. *چوچو* пустошь) V, x бо-
лотное мѣсто.

ჩომენა V глуповатый.

ჩონჩი V листва, облегающая куку-
рузный початокъ, ჩონჩლო A; —
ჩონჩონი въ листвѣ початка.

ჩორბა (т. *چوربا*) супъ.

ჩოლენი см. ჩუვენი.

ჩოშელი название рыбы.

ჩორიქა A грива, ცხენიშ ჩორიქა
грива лошади, V хохоль, ჩორიკა x,
ср. კუჭუჭ.

ჩოსა AV верхняя куртка, обычно-
венно изъ шерсти, შიოსა x, px.

1. **ჩვ:** съ род. отнош. н. ვურუმ A, ვურუ-
მერ x толкаю, гоню, спроваживаю,
ზურუმერ V, ურუმერ, ურუმერს, აორ.
ვურვი A, x, ზურვი V, ბ. ვურვარე A,
ზურვარე V, ვურვამინონ; — მენდა-ვე-
რუმერ x туда погоняю, доставляю,
მენდ-ურუმერ (2-е лицо), აორ. მენდა-
ვურვი, ბ. მენდავურვამინონ; у Аѳар.
основа звучитъ «*ср*» съ ссылкою
на Bt.

2. **ჩვ:** н. ფურუმერ надѣюсь, увѣренъ, ср.
შონ; у Аѳар. «*сi*» ждатель.

ჩუვენი x котель (по Аѳар. «*chau-
dron en fer*»), ჩოლენი V.

ჩუიჩ x, px, **ჩირ** A: ომჩიჩრუ V, ობ-
ჩირუ A плавать, н. ვინჩუიჩი или
ვიმჩიჩი x, ზიმჩიჩი px, ვინჩირ A,

ბინჩვირამ V, აორ. ღოვინჩვირი x, ღოვინჩვირი px, ბინჩვირი V, ღვინჩვირი A, пов. ინჩვირი, ბ. ვინჩვირამინონ x, ვინჩვირარე A, ბინჩვირარე V.

ჩუღეთ AV, შღეთ x, px, V: ოჩუღეთინუ AV избавлять, спасать, ოშღეთინუ x, px, V, III-я пор. н. ვოჩუღეთინამ A, ბოჩუღეთინამ V, ვოშღეთინაფ x, ბოშღეთინამ px, ღობოშღეთინამ V, აორ. ვოჩუღეთინი, ბოჩუღეთინი, ვოშღეთინი, ბოშღეთინი, ღობოშღეთინი, ბ. ვოჩუღეთინარე, ბოჩუღეთინარე, ვოშღეთინამინონ, ბოშღეთინარე, ღობოშღეთინარე, სრ. შღეთ.

მ-ჩუმაღუ см. სერი.

ჩუჩქი (т.-перс. *აკიჟი*) такъ какъ, ჩუჩქი Bt по Aчар.

ჩურნი AV vulva.

ჩურჩუნა x, px V теплый, см. მოლა II გუცა.

ჩურჩუ [я слышала собственно ჩურჩუ] V мягкий, ищный, x, px ჩიჩუ.

ჩქა см. შქა 1.

ბო-მ-ჩქა V пещель, ნომჩქა x.

ჩქარ въ выраженіи: ჩქარ ვა რენ или ჩქარ ვარ V ничего нѣтъ; у Aчар. ჩქარვა сь ссылкою на Bt со значеніемъ никогда.

ჩქვ см. ჩქ.

ჩქვა см. ჩქუ.

ჩქიმი x, V мой, შქიმი A, ჩქიმი რე принадлежить мнѣ, *букв.* [это] — мое; — ჩქიმეზურა x, px, V по моему.

1. **ჩქინ:** ოჩქინუ px звать, слышать, внимать, ოშქინუ A, ოჩქინაფუ x звать, *собств.* давать звать, н. მიჩქინ x, გიჩქინ, უჩქინ, მიშქინ A (по слышу и მიშქუნ), გიშქუნ, უშქუნ, прош. пес. მიჩქიტუ x; — IV-я шор. აორ. გოჩქინაფი я тебѣ сообщилъ.

2. **ჩქინ** [**ჩქუნ**] x მიშქინ A, ჩქუნ V, ჩქუნ px.

ჩქინი x [**ჩქუნი**] нашъ, შქუნი или შქინი A, ჩქუნი V.

«**ჩქინ**» см. შკორ.

მ-ჩქირი x скворецъ, სრ. სურიკი, მ. შქირი.

ჩქვ x, შქვ AV: н. ვოჩქუმერ я посылаю; провожаю, спровоживаю, აორ. ვოჩქვი x, ვოშქვი AV, ბ. ვოშქვარე, ვოჩქვამინონ, გოშქვარე я послѣдую за тобою, სრ. შქვ 1.

ჩქუ см. ჩქინ.

ჩქუა, а также ჩქვა x, V другой, остальной, ჩქუა შუ გინონან ოცი (|| ქი) მოგილა чего еще хочешь, чтобы я принесъ тебѣ (вамъ), x; въ V лишь არ ჩქვა или ა ჩქვა еще разъ, хотя въ стихахъ встрѣчается (*Хрест.*, A. II, 19,51) и самостоятельно ჩქვა.

ჩქუნ см. ჩქინ.

1. **ჩხ:** испражняться, н. ვინჩერ x, აორ. ვინხი, ბ. ვინხამინონ.

2. **ჩხ:** ოჩხუ мыть AV, x, н. ფჩხუმ, აორ. ღოფჩხი, ბ. ფჩხარე, ფჩხამინონ, по корню Γ^hჟღ = *карт. რძღ*, т. е. რეცხა стирать, სრ. ზონ.

ჩხა см. ღა.

მა-ჩხა V, x желобокъ (у источниковъ).

ო-ჩხაკაღე A шесть для сбиванія орѣха, ოჩხსაღე px, სრ. ჰეჭკა.

ო-ჩხსაღე A, x сбиваніе шестомъ или собираніе грецкаго орѣха, см. ო-ჩხაკაღე.

ჩხამი x ядъ.

ო-ჩხაპუღე px, V крапива, სრ. ღიჭკიჯი, ტუტუჯი.

ჩხე см. ჩეხსური.

ო-ჩხე ножны, ხამი (V ხამიშ) ოჩხე.

ჩხვარი A, x მჩხვარი A хлебное расте-

pie; изготовляемый из него хлебъ (собств. каша) — ღომეუ A, x, ღომი A; въ Ламго 80-ти лѣтній старикъ меня увѣрялъ, что მწვარი и ღომი (sic) — одно и то же, по ღომი моль тур. слово. По названію это — гур. ღომი видъ пшена.

ჩვენება (ჩვენება) AV жаркій, теплый (про воздухъ, погоду), ჰვეა (ცარონი. рх) ჩვენება ობ (რებ რხ) по года жаркая, жарко, ჩხოვა (записано у меня и ჩხოვა) x, ცარონი ჩხოვა რებ жарко, ср. ცუცა.

ჩვენბ см. ჩვენბ.

ჩვენბდი x носъ, ჩხინბდი AV. У Аѳар. приводится форма ჩვენბჯი, арханчская, но я не слышалъ ея; კვინბიუ (კინბიუი) ჩვენბდი x влювъ, კინბიუ ჩხინბდი V, კინბი-ჩხინბდი A; — უჩხინბდუ безносый.

ჩხომი AV, x рыба, ჩხომიუ მარქვალთი пкра, A и უხომი; см. კოპჭა.

ჩხოვა см. ჩვენება.

ჩხორო девять, «ახლო» по P, «ეულო ჩხორო» по Аѳар. двадцать

девять; ჩხორო მუჲ, ჩხორონტეა, მახხორო, Gr., § 34 ს.

ო-ჩხოცაღე V, x доска съ зубцами для расчесыванія («სულერი») конопля; — ი. ზხოცაღეუ расчесываю пшты конопля, აორ. ზხოცი, ბ. ზხოცაღე.

ჩხო A толстый, მჩხუ x, V, но и A, თი-მჩხუ важный, знатный, თოლი-მჩხუ V съ широкими глазами, съ широкими петлями (ო სტი), თოლი-მჩხუ ურძენი винопградъ съ крупными ягодами, თოლი-მჩხუ უურძენი x.

ჩხოუნ: ოჩხუნუ и ოჩხუნუ A, II-я пор. п. ვინჩხუნამ A მიქ жарко, გრქობს, აორ. ვინჩხუნი, ბ. ვინჩხუნარე, III-я пор. п. ვინჩხუნამ A სოგრქვაუ, ვომჩხვინავ x, ზომჩხვინამ V, აორ. ვინჩხუნი A, ვინჩხვინი x, ზომჩხვინი V, ბ. ვინჩხუნარე A, ვომჩხვინამინონ x, ზომჩხვინარე, დემირი ზომჩხვინამ V раскаляю желѣзо.

ჩხოური AV по R овца (теперь въ A კოიინი), მჩხური x.

ც.

ცა небо; изъ цѣлаго ряда будто бы діалектическихъ разновидностей этого слова, собранныхъ у Аѳаряна («са», «заа», «ჯა», «კა», «სა») первая («სა») представила бы настоящую чанскую, вообще тубалкайнскую форму, если читать ее ჩ, что и приводитъ особо Аѳар. съ ссылкой на Vt, на основаніи одного Ег., но такая форма неизвѣстна и малодостоверному Ег. (182), да и миѣ ее не пришлось пи-

гдѣ слышать самостоятельно, въ составѣ же ჩანსა четвергъ она сохранилась вездѣ; — ცაჲ ოცაჲუ რხ радуга (კარქ. ცის სარტყელი), ცა-ოცაჲუ V, ცაორცაჲო A (ср. რუნცი).

1. **ცად** смотрѣть, ოცადე. I-я пор. п. ზცადეჲმ смотрю, ცადეჲმ (но и ცადომან) V пробую (вкусъ), ზცადეჲუ x, აორ. ზცადი, ბ. ზცადარე, ზცადამინონ, II-я пор. п. ვიცადეჲუ x я смотрю для себя, у себя, აორ. ვიცადი, ბ. ვიცადამინონ.

2. **ცად** заниматься, работать» по Ачаряну, судя по имени дѣйствія ცადნუა, названнаго Ачаряномъ «содн.», записано со словъ лаза, подвергшагося грузинскому влiянiю, какъ указываетъ и его помятка «Вт». Формы, приводимыя у него: «п. ვიცადაზ, аор. ვიცადი, ნ. ვიცადმინონ».

ცადლ: ონცადლუ А очинить; косить (დრეპანით), аор. ღომცადლი, სრ. ჩაღი ი ქკორ.

ცანა А мелкая птичка: красношейка.

ცანცა V корзина для собиранiя ви-пограда и другихъ плодовъ, отличная отъ გუღელი; дѣлается она изъ «ცულტუ» каштановаго дерева, а также изъ лубка черешни.

ცარა x, V грубая, безплодная земля, სრ. გა-ხადერი.

1. **ცელა** или ქერცელა x корочка на равн; чешуя.

2. **ცელა** V бѣлокъ (яйца), ცილი x (въ груз. ცილი желтокъ).

3. **ცელა** V плетенка, накладываемая сверху на балочный потолокъ въ лазскомъ домѣ, სრ. ჩელცი.

ცვ: გონცვერი x ясный.

ციგ: ოციგუ, п. ზციგუჟ x продѣваю, протыкаю, прокалываю, аор. ზციგი, ნ. ზციგამინონ, სრ. ცინ;—მ-ციგურა x растенiе съ парными колючками, пристающими къ платью (бука. всаживающимися въ платье).

ციგარა папироса.

მ-ცილა (груз. ცილა) x пядь, пядень.

ციღ см. წიღ.

ციღი см. ცელა 2.

ნო-ცინქცხადლე или **ნოცინცხადლე** x некра, სრ. წილილი ი მ-წკა.

ცინ см. ცორ.

ცინასქუა (мингр., სრ. груз. ქალი-შვილი) дочка Р.

ციფური см. წიფური.

ციქა А, по Ачар. и Вт, мало, «სიქა» R, მციქა V, x (въ x лучше ქიცა), მციქა ქალღი და ფვაღი მომიღი x принеси мнѣ немного хлѣба и сыру, ციქა ღაზური მიჩქინა я знаю немного по-лазски (по-ჩაქსки); — «არციქა (Вт)» по Ачар. немного (un peu), არ-მციქა x, ა-მციქა AV, «ამსიქა» A;—ციქობა недостатка, голодъ.

ციცი V (арм. ԶԻԶ) спсски, въ x нѣтъ, но понимаютъ, სრ. ზუჰი; — ციცილი id.

ციმი (груз.) x тѣсто, სრ. ზიმი.

ცონ: ოცონუ AV, x, ნ. ფცონუმ, ზცონუჟ პროდѣваю (груз. განვწონავ); пабиваю (табакъ), аор. ფცონი, ზცონი, ნ. ფცონარე, ზცონამინონ;—III-я пор. ნ. ღოვოცონამ А, აორ. ღოვოცონი, ნ. ღოვოცონარე, ჰალუ ღოვოცონი я всадила или вбилъ клинъ, ქემოცონი ვბეი ვ მენა; — ნ. მე-ვოცონამ, აორ. მევოცონი, ნ. მევოცონარე, ლემში მევოცონი я воткнулъ въ него иголку, ხამი მევოცონი я всадила пожь, ხე მე-მოცონი сушь მნѣ ვ რუკუ, სრ. ციგ.

ცორ AV, **ცინ** x: ზცორუმ V პროწ-ვაю черезъ сито, ზცირუჟ x; — ონ-ცორო AV сито, ონცირუ x.

ცული А, x пустой, ложный, მცული AV ი ღეძე, მცული ზცოპონ გოვორუ ღოჟ; — ცულობა ღოჟ, ნეპრავდა, მცულობა V.

ცულტუ V верхняя мягкая часть древесной коры (не смѣшивать съ მცეცეცი), также მსულთუ V, სრ. ქერქი.

ცუნცულერი ხ რიზვი (про дѣтей).

Слово было истолковано несовѣсѣмъ ясно, и тогда мнѣ его объяснили другимъ хопскимъ же выраженіемъ: ელა-მ-წკვერი.

მ-ცქა ხ улей въ двѣ створы, въ двѣ половины; если въ одно дерево, то — კავრანი.

ცქაპი რх, V западня, силки.

ელა-მ-ცქვერი см. ელა-მ-წკვერი.

ცქიალი ხ нить съ серебряными пуговками, надшитая на нижней сторонѣ рукава женскаго платья до локтя, ср. კუმბი.

ცქიმუცი см. ცქიმუნცური.

ნ-ცქიპაღე რх щенки отъ работы плотника, ნ-ცქიპოღე V въ частности и «щенка» для чистки зубовъ.

ცქირმუნცური რх башмала (плодь), кизилъникъ, ცქიმუცი V, ცსიმუნცური х, სკილიმუნცრი A, а также სკირმუცი, безъ ნ передъ ც, какъ въ ცქიმუცი V, но это, очевидно, лишь диалектическія особенности.

ცქჳ см. მ-სქჳ 2.

ცს см. ძღ.

მ-ცსადე ხ, V наяву.

ცსანავო см. კაცსანაკა.

ცსაპ: н. გო-მცსაპაჳ ხ, აორ. გომცსაპი, გონცსაპი, გონცსაპუ. ნ. გომცსაპამინონ, კონიქ ცკეპი გონცსაპუ челоуѣвъ содралъ лубокъ.

მ-ცსემზრი ср. ცსემური.

ცსემური ხ, რх грабъ, მცსემზრი A.

ცსენი лошадь, ცსენი-ბუცსა или ცსენიშ ბუცსა A копыто, ცსენიშ მონთა A жеребенокъ, ცსენიშ მითა V.

ცსერ х: II-я пор. н. ვიცსერაჳ или ვიცსერაჳ ხ беру въ долгъ, აორ. ვიცსერი, ნ. ვიცსერამინონ.

ცსიკი ხ хворость.

ცსიმუნცური см. ცქიმუნცური.

ღი-ცსირი ხ, VA кровь, но и ღინცსირი AV, х; ღინცსირი ეჭოფუშუ ხ пустить кровь, ღინცსირი ეიჭოფასერე სქაქამიშუკუნ A я знаю мѣсто, гдѣ можно пустить кровь.

მ-ცსოღარი кровать b по словамъ A лирена, но и по справкѣ Ф.-бея, лავი отвѣтили, что это «ცანცრე-ვანლი» (sic), т. е. опять таки кровать, собственно носилки (т.-перс. تختروان).

ცსონი V, х яство вродѣ сыра: его приготавлиють съ яйцами изъ трехдневнаго молока, какъ въ х въ дополненіе пояснили, «отъ коровы при молодомъ теленкѣ».

ო-ცსონი A потолокъ изъ балокъ, не сбитыхъ вмѣстѣ (груз. სსვენი), ოცსონე х, ср. ოცსონდურე, ჭერი;— ონ-ცსონდურე A «такъ, кажется, называется плетенка (ლობერი), накладываемая сверху на потолокъ «ონძხონი» въ лазскомъ домѣ», объяснили мнѣ въ A сначала. При дальнѣйшихъ справкахъ Ф.-бей сообщилъ, что эта плетенка называется ჩელთი (см. ჩელტი, ცელა მ), а ონცსონდურე тоже, что ონცსონი.

ცსოც: ონცსოცუ A, н. ქაფნა ცსოცუშს სრყავეтъ голову хамсы, ქაფნა ცსოცუცს х.

ო-ცსოჯი ხ, რх гребешокъ, A ონცსოჯი, ოცსეჯი V.

ცსუკუმზი (< ცსული კუმზი) растеніе: крессъ или сердечникъ, ср. ცსუკუმზი.

ცსუკუმზრი см. მ-ცსულ კუმზრი.

ცსული A, «Вт» груша, მცსული AV,

х, აჭარა-მცხული А ачарская груша; еще названія сортовъ груши въ Вицѣ: მცხულ ბაღი «груша-старушка», изъ нея готовятъ хорошій бек-мезъ, მცხულ გვერდანი сочная, кислая груша, მცხულ კარბურუნ «черноносая» груша, средней величины, зимняя (созрѣваетъ послѣ сбора), მცხულ კოჭალი мелкая груша, მცხულ შალაღურე желтая, ароматная груша, მცხულ-ოკა «трехфуптовая» груша, крупная, მცხულ ცუცული изъ лѣтнихъ сортовъ груши, მცხულ ქუბორი изъ зимнихъ сортовъ груши, მცხულ ჯუმორი «груша-уксусъ», сочная, кислая груша, изъ нея готовятъ отличный бек-мезъ, въ Хопѣ: თავრეგული მცხული

тавриская груша, მცხული ცილისპი (მცხულ კაიში V) зеленоватая, стелекъ толстѣй, загнутѣй, მცხულ კვანცა сортъ крупной груши, მცხულ კვინიი желтая, продолговатая, сочная груша, но меньше «груши-золота», მცხულ მეტაქსი «шелковая» груша, მცხულ ოქრო «груша-золото», желтая груша, მცხულ უექერი сахарная груша, მცხულ შუკა груша-тыква или груша-огурецъ, см. შუკა.

მ-ცხულ-კუბური х, рх частбище въ ущельѣ, V, х: ცხუკუმპრი, ცხუკუმრი, ср. ცხუკუმპი.

მე-ნ-ცხური А суставы, მემცხური V, მე-მცხვერი х, рх; х также: перевязанная веревки.

d.

მ: н. გე-ბპურ А валяюсь, лежу, გე-ბპირ х, рх, V, გეპურ, გეპირ, გეპუნ, გეპინ, გეპურან, ნ. გეპურცარე А, გე-ბპირცარე рх, V, გეპურცარე; გეპურცარე; — გეპუნ у него находится; — ვარ გეწვიპინ პრე у меня поддержки, опоры; — ეწე-გიპინ подь тобою валяется; — მე-გიპინ протянуть тобою, перекинуть тобою (мостъ); — ნუპინ находится у него.

მანკალი см. ზანკალი.

«მარო плетеная клетка для птицъ, nichet по Ачар. съ ссылкой на Bt» (груз. პარი).

მკიფ: ონმკიფუ х палить, наполнить, н. ჰმკიფუფ, აორ. ჰმკიფი, ნ. ჰმკიფამინონ.

1. **მკვ:** н. ჰმკუმ AV испражняюсь,

ჰმკუმ х, აორ. ჰმკუი, ქოღოჰმკუი, ნ. ჰმკურე AV, ღოჰმკუმინონ.

2. **«მკვ»** см. მ-პგულ.

მ-პგულ: страд. н. მპგულუნ растеть, прорастаетъ, пробивается, აორ. მპგულე, ნ. მპგულსერე, въ V также понимаютъ, но говорить предпочитаютъ: н. აულუნ (ფილისი), აორ. ესტუ, ნ. ესტასე, какъ въ х, гдѣ, однако, ნ. ესტასუნონ; — მპგულა А стволъ кукурузы (до сбора) или, повидимому, вѣрнѣе, какъ объяснили также, свѣже-выросшій стволъ кукурузы, ფილისი V. Атинское слово მპგულა напрашивалось бы на сближеніе съ [корнемъ მკვ>] «žgu», если бы онъ существовалъ; «žgu» приводится у Ачар. со значеніемъ «расти» (о деревѣ) съ ссы-

кою па Вt, по Аchar. «zgidu» [აორ. მტკულე] припялъ за прош. несов. и тому же сомнительному корню «zgu» присвоилъ имя дѣйствія глагола «кормить», собственно «насыщать» (см. ძღ) въ искаженной передачѣ Ег. 485—dzguma = Аchar. zguma [груз. ძღმა].

ბემური V большая горная мышь, ბენურური რხ, х, ср. მან-წეფურა.

ბერკუ V (-რხ) пень, пегодная часть дерева.

ბი V, х « жало » пчелы.

ბე-ბი AV орѣхъ, А и ნეზი, ხნემი внутренняя мягкая съѣдобная часть орѣха, ср. კაკალი.

ბიკვა см. ზიკვა.

ბიმიდი А гной въ глазу, глазной гной, ср. ჩელამურე. წამი 2.

1. **ბინ**: მო-ბინუ увеличивать, прибавлять, п. მოგუნძინამ AV, მუნძინამ, მუნძინამს, მოგუნძინაფ х, аор. მოგუნძინი, მუნძინი, მუნძინუ, ნ. მოგუნძინარე, მუნძინარე, მუნძინასერე, მოგუნძინამინონ, მუნძინაგინონ, მუნძინასუნონ, სვ род. отп. მომინძინამ, მომინძინამს, მოგინძინამ, მოგინძინამს и т. д., II-я пор. п. მოგინძინამ.

2. **ბინ** см. წინ 1.

3. **ბინ** см. ძ.

ბირ: ობირუ видѣть, смотрѣть; ნაოდით, п. ბირამ AV ირეუ, ბირაფ х, аор. ბირი, ქობირი (ქომპირი თქმენი უვიდნა), ნ. ბირარე, ბირამინონ; — II-я пор. аор. ბირით პოვიდალნს; — объект. строя ზი-გო სრუჯ. п. მპირენ მოუ ვიდე.

ბიფ см. ზიკვა.

ბიქვა см. ზიკვა.

ბიც х, ღიც AV: ობიცინუ х, V სმეხთ-სა, ობიცინუ А, I-я пор. п. ზიცამ А სმეხთ, аор. ზიცი, ნ. ზიცარე, II-я пор. п. ბიციამ V სმეხთ, ვიციამ х, аор. ბიცი V, ვიცი х, ნ. ბიცარე V, ვიცამინონ х, კონიკალა ობიცინუ ონჯლორე რენ სმეხთ-სა при [чужомъ] челоуѣхъ—срамъ.

ბღ: ოღლუ, ძღლუ насыщаться, паѣдаться, II-я пор. п. ვიძღლუ А, ბიძღლუ V, аор. ვიძღ, по Аchar. ღო-ვიცნი, ნ. ვიძღარე, III-я пор. п. ვიძღამ насыщаю, аор. ვიძღი, ნ. ვიძღარე, IV-я пор. ოღლაფუ заставлять насыщать, п. ვიძღაფამ заставляю его насыщать, аор. ვიძღაფი, ნ. ვიძღაფარე; — ძღერი AV, х сытый, ძღელი х; ძღაფერი AV насыщенный.

ძღაზულერი (ძღორე: ძღაზულერი) V, х рябой (отъ осны).

ძღებუ V ძტская игра въ пять камешковъ, ср. წიკვაზი.

წ.

1. **წ** см. წკ.

2. **წ**: ოკო-წ-წუ А одинъ къ другому подошелъ (по цвѣту, характеру и т. п.).

წა: წალე AV внизу, внизъ; — წალენი нлжний.

წათხ х солить: ოწათხუ, п. ბწათხეფ, аор. ღო ბწათხი, ნ. ბწათხამინონ, ср. წუთხ.

მო-წ-წაღერი А чванящийся, пѣжащийся, ср. ელა-მ-წკვერი.

1. **წამი** А (въ самомъ городѣ Атинѣ) ремень для связывающа палокъ ярма, ср. წევლე.

2. **წამი** гной въ глазахъ: წამიარი А гнойный, ср. ბიმიდი.

წამწამი см. კამწამი.

წანა годъ; разповидности «зана» и «тсана» — результатъ неумѣлой транскрипцiи, быть можетъ, и «sana», если это не передача тур.-арб. سنة, წანა აღანი AV по-вый годъ, см. თუთა, ნა მოხვასეб (ნა მოხვასუნობ ხ) წანა ხ, V будущий годъ, ნა მულეб წანა ხ, V грядущий, будущий годъ; — წანაშ A въ будущемъ году, წანაშე V, ხ, წანაშ გინჭარარე A я напишу тебѣ въ будущемъ году, «მა ემუს მინლაუჭარამინობ წანაშ Bt» я ему напишу въ будущемъ году; — წანას AV въ будущемъ году; — მეტი წანაშ A черезъ годъ, მენწანაშე რხ, გემწანაშე; — გოწო A, რх прошлый годъ, въ прошломъ году, გოწოხ ხ, რх; გოწოწოფეს რх, х еще раньше, გოწოწოხ Bt въ позапрошломъ году, გოწოწოხლე х за годъ до прошлаго года, V два, три года тому назадъ; — პროწანა V въ позапрошломъ году; — ჰანწო V въ этомъ году, ანწო A по Ф.-бею, а по Шукри и просто: წო; — წანერი: არ-წანერი х, რх одного съ кѣмъ либо года, сверстникъ, ср. აღანი, დიდო-წანერი რх древнiй, ср. წიანერი.

წანგი (греч. τῆχυγιον, τῆχυγα) х женская обувь изъ желтой кожи, съ наголеппикомъ (ყალობი), ср. პაპუწი. Этой обуви (წანგი) пѣтъ уже сейчасъ: мать Али-эфенди, моего учителя въ Хопз, 80-ти лѣтняя старушка, носила ее еще.

წანწამი см. კამწამი.

წაპ: წაპუს V капаетъ, წაპუეს, страд. зал. წაპუნ V, ცაპუნ V, ср. ციკ, წროდ; — წაპუ V, х капля.

1. **წარი** х, V волосъ конскаго, равно бычьяго, хвоста, მწარი V (чаще), ნწარი რх, ср. შინა; — წარი რх слокъ изъ конскихъ волосъ, წარიშ ქანდარა х, ср. შინა.

2. **წარი** см. წკარი.

წარი-ღაღა см. მ-წკარ-ღაღა.

წარსა (т.-перс. چرخ) რх, V, A колесо, часть ткацкаго станка, ქარსა ხ, წარსა A, см. ღისალი.

გონ-წაფ см. გონ-წკ подъ წკ.

წარა см. წარსა.

ო-წერი V колыбель, ოწელი х, რх, ომწელი A.

მა-წეფურა х большая горная мышь, ср. ძეფური.

წვ: говорить, ნ. ღოუწუმერ х я ему говорю, ღუწუმერ, ღუწუმერს, აორ. ღოუწვი, нов. ზერეფეს უწვი скажи дѣтямъ, ღუწვი скажи ему, დომწვი скажи мнѣ, ნ. ვუწვამინობ; ნ. უწვაბ ი ღოუწვაბ х я ему говорю, ღოვიწვაბ я тебѣ говорю; ნ. ვუწუმ AV, ზოწუმერ რх, აორ. ღოუწვი (ღობუწვი V), ნ. ვუწვარე.

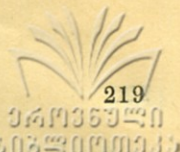
წვინარი х соборъ (въ х описательно объяснили: ღალიშ ჯოღლორი რჩნაია собака, ср. Н. Марръ, *Физиолог*, стр. 115, 117), წინარი A (въ A объяснили словомъ კუნდეზი); — ნოწინარე название мѣстности въ Атинскомъ уцельѣ въ полчаса ходьбы отъ Атины.

წვრის-თი см. მ-წკური.

წი: უწიუ V, х выть (про собаку), ნ. წიამს, წიავს, აორ. წიუ, ნ. წიასე, წიასუნობ.

წიანერი V древнiй, წიანერი შიანერი древнiй, предревнiй, ср. დიდო-წიანერი, მ-ჯვეში მჯვეში.

წიხვ см. წოფს.

წიკვა см. წიკვა.

წიკვაბი А пять круглых камешков или дѣтская игра въ нихъ; въ эту игру обыкновенно играютъ дѣвочки, рѣдко мальчики, ср. პაპუ-ლიში, ქუაონი, ძღებუ.

წილ: срывать плоды, собирать, ჭა-შენ მეტწილი AV, х я собралъ съ де-рева, А въ произношеніи Ф.-бея мнѣ послышалось მეფცილი; — უშ-კური-უწილონი V сѣтка для соби-ранія яблокъ, ოწილაშე х, рх, ср. ზოდა; — н. გამა-წილოუეს (მარქუ-ლეფე) х высиживаетъ (яйца), аор. გამაწილუ, б. გამაწილასუნონ.

წილას: ოწილასუ А давить руками, выжимать сокъ руками, н. პწილას-სუმ, ბწილასუფ, аор. პწილასნი, ბწი-ლასნი, б. პწილასარე, ბწილასამინონ, ურმენი იწილასენ, ოშქური ვარ ჭი-ნასაშ ვარ იწილასენ виноградъ вы-жимается рукой, но изъ яблока нельзя выжать сокъ иначе, какъ прессомъ. Приводимое съ ссылкой на Вt Ачаряномъ «მწილეს» вы-жимать тяготѣеть сюда, какъ и аор. «ღო-მ-წილესი», б. «უმწილე-სამინონ».

წილიდი А искра, ср. მ-წკა и ნო-ცინცხაღე.

ღდა-წიმერი см. წკ.

1. **წინ** А, **ძინ** V: ოწინუ расплавлять, топить, III-я пор. н. ვონწინამ, ზონ-ძინამ, аор. ვონწინი, ზონძინი, б. ვონწინარე, ზონძინარე.

2. **წინ** см. წონ.

წინარი см. წვინარი.

წინდექი А носки, წინექი А, წინექი х, V, у Ачар. приведены еще фор-мы: «zendeki», «sindeki».

მა-წინდი см. მა-წკინდი.

წინწინ: объект. строя 3-го спряж. н. მაწინწინენ х я вытягиваюсь (მა-წოლინებს), მაწინწინენან, аор. მა-წინწინუ, მაწინწინეს, б. მაწინწინა-სუნონ, მაწინწინასუნონან.

წინცანი рх маленькая зеленая птич-ка, хвостикомъ бьетъ, быстро пер-рескакиваетъ, ср. მამუხაღე, სიმსი-კოკარი.

წიპა А пухъ, пупокъ, წიპა მაწუნენ у меня болитъ пупокъ, ср. უმპა.

წიპი х, рх мелкія рыбешки, წიპა V.

წიპილი V дыленокъ, ср. ფული, ქუ-ჭული.

წირ: показывать, III-я пор. н. ვაწი-რამ V, аор. ვაწირი AV, н. ვაწირაფ х, аор. ქოვოწირი, б. ვაწირამინონ, ср. ძირ; — ო-ნ-წირამუ V яйцо, оставляемое подъ несущеюся ку-рицею, ონწირაფუ х, ср. კუჭოლი.

წირღუ х червеобразный паростъ на половомъ органѣ коровы; онъ мѣшается случкѣ быка, и потому его выжигаютъ раскаленнымъ же-лѣзомъ.

წიფრი см. წიფური.

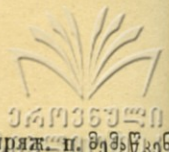
წიფური х, рх букъ, буквое дерево, წიფრი AV (въ А слышалъ я и ციფრი).

წიფს см. წოფს.

წიწ (груз. წიწვა) Вt по Ачар. тя-нуть, н. [ბწიწუჯ.] წიწუჯ. წიწუჯს.

1. **წიწი** б моль, х, рх красный червякъ, ср. ჩიჩი.
2. **წიწი** х кишки, внутренности, ср. ჭინჭყვალა.

წიწილა AV, х змѣя, R приводить форму «sisila»; — წიწილა-ზოა А жирная трава, ср. ფერი-დაღლი; —

წიწილა-თენა V СВѢТЛЯКЪ, წიწინათერი рх, ср. შთანურა подь თან;—მაწიწილე V апетъ (бука. змѣвникъ), მაწიწილი A, წიწილა-მკარობუ х (бука. подбирающий змѣй).

წიწინათერი см. წიწილა-თენა.

წკ: ოწკიმუ х пороть (шовъ), рвать, вырвать, ოწკუ V, х, ოწკუ A, II. ზწკიფ, აორ. ღობწკი, ბ. ზწკამინონ, აორ. ღობწი A; Ачар. съ ссылкой на Вt переводить «стирать, портить», у него же фраза «ანდლა [даже ანცლა!】 ცარონი ღოწკუ სეგოდია პოგოდა ისპორტილას; — «გონწკიმუ Вt», გონწკაფუ V открывать, გონწაფუ A, II. გობწკიფ х, გამწკუმ V, გამწკუმ A, გონწკუმ, გონწუმ, გონწკუმს, გონწუმს, გონწამან b открываютъ, აორ. გობწკი (по и გამბწკი х, გამწკი V, გამწი [даже მგამწი, по и გამწი] A, II. გონწკი х, V, გონწი A, ეკნა გონწი A открой дверь, ბ. გამწკამინონ х, გონწკაგინონ, გონწკასუნონ, გამწკარე V, გამწარე (даже მგამწარე), გონწარე; — გონწკიმერი II გონწკერი х, V открытй, გონწუმერი II გონწერი A; — აორ. ე-ზწკი х, V я вырвалъ, ებწი A; — ელაწუმერ A priotворенный, немного-раскрытй (o двери), ელაწიმერი II ვь говорахъ A, ელაწკიმერი V, ზოზო ქოგემავალუ ელაწიმერ (ელაწკიმერ V) ეკნაშა (ნეკნაშე V) ძვუშუკა ოზარია მენა მოლინეო ვь полуоткрытую дверь; — აორ. მო-ზწკი х, V я содралъ кожу, корку, მო-ზწი A, II-я пор. მო-ზწკი я снялъ съ себя, III-я пор. თი снялъ съ него (эта же форма повел.);—объ-

ект. строя 3-е спряж. II. მეწკაწკენ, მოგუ რვათ.

მ-წკა V искра, ср. ნო-ცინცხალე II წლიდი.

წკარი V, х вода, წარი A; форма «скали», приводимая у Ачаряна, с мншительна; ჰიგეში წკარი სოვეტ სტიდ (бука. вода лица), ჰიგე წკარი მოკვათერი ბეზსოვეტნი (бука. у кого отсѣчена вода лица); — წკარ-თოლი V источникъ воды, რიწკე, ср. ფოვარი; — მ-წკარ-ლალა ვიდი ანსა: ростомъ съ кулика, ონ ოდიнокო ლეტაეტ, პეშელაგო ცვѣტ კრასოვათუ у крыльевъ, съ днш пимъ клювомъ, на высокнхъ ნაგაхъ, წარი-ლალა A, ღარლა х; — წარიარი A водный, водяной; — წკარონი V влажный, водянисты ობილный водою, წარონი A.

წკედ: ოწკედუ V, ოწკომუ V სმორѣტ ოსმორѣტ, ოწკუ х, II. ვოწკერ სმორუ, ჰეკი ოწკენ ონონი ონ სმორთუ ვა დომომ, აორ. ღოვოწკედი, ბ. ვოწკედამინონ, აორ. ზოწკედი V; — გამ-ოწკედი ვგლიპი; — გეწე-ბიწკერ V სმორუ სვერხ ვიწკი; — ჰეკიმიქი გამოწკედუ დოტორი ოსმორѣტ მენა; — II-я პო II. ევე-ბიწკერ ოგლიდვავაუს; — II. მეწკედოწკერ х სმორუ ვь თ სტონუ, აორ. ქომეწკედოწკედი, პო მეწკედი, III-я პორ. II. ვოწკედოწკედი V ჭვავაწიწი, იწკაწიწი ელაწკევერი х, ср. ცუნცულერი, მონ წკადერი.

ო-წკიადლონი V колокольчикъ (на ше коровы II т. II), ср. ცანგარ.

წკინ: ოდწლათ, კონჩათ, II. გოვოწკინაფ х, აორ. ქაგოვოწკინი, ბ. გო-

წროდ: н. წროდეს V капаецъ, წროდეს x, страд. н. წროდუნ V, ср. ტკი, წაპ.

1. **წუ V** (-რх) солома (стебель пшеницы, ячменя, кукурузы); — **წულე** Вt по Ачар. (осиале) амбаръ для сѣна, ср. ოხნალო подь ჩაღ.

2. **წუ** см. წუწონუ.

3. **წუ** см. მ-წკო.

წ-წულე V четыре бревна, соединяющія сверху четыре угла кукурузника, x полка.

წუთს: მწუთსურ V (-რх) созрѣваю, прокисаю, ср. ღლულ, x я солень, аор. ღობწუთსი, ср. წათს; — მწუთსე A солёный.

1. **წუკალი** AV игра въ палки, წუკალი собственно деревянная палочка съ заостренными концами: по одному изъ ея концовъ бьютъ большею палкою მეტი, и когда она подскакиваетъ, новымъ ударомъ въ нее, уже на воздухѣ, мечутъ ее подалше, въ рх წუკალი называется რიკი, а მეტი, большая палка, — რიკის ბიგა; въ x вся игра известна подь названіемъ მილონი: წუკალი называютъ მილი, а მეტი — მილის ბიგა или ღაფა. Въ Лазистанѣ мнѣ говорили, что по-грузински эта игра называется «ბილა»; мнѣ, однако, известно лишь гурійское названіе этой игры რიკ-ტაფელა, რიკი — ჩან. წუკალი A, ტაფელა — ჩან. მეტი A; по словамъ студ. Ак. Шанидзе, на грузинскомъ въ этой игрѣ существуетъ терминъ ფილა въ значеніи *осыпки, неудачи*, такъ въ Верхней Имеретіи; въ Гуріи и въ Нижней Имеретіи въ томъ

же значеніи терминъ ფუწი — отсюда по-грузински выраженіе ფუწიმე *виновать, я ошибся*. Въ Карталинѣ та же игра называется ჩილიკა-გონი; въ ჩილიკა имѣемъ т. *ჩილიკა* *палка для игры*, откуда и арм. *չիլիկի սուլ* *играть въ палку*.

2. **წუკალი** см. ქუკანი.

წულე A маленький, წულე კილი მიწვიეც, ср. ქუტა.

ელა-წუმერი см. წკ.

წუნ см. წკუნ.

1. **წუნა** A ядъ, წუნა უკომარე переносно.

2. **წუნა** x самка, წუნა მხსური x овца, ср. ზუნა.

წუპუტი см. ქუპუტა.

მ-წურველი рх півка, «ველა» Вt по Ачар.

წურიკი V карликъ, ср. ქუტა კონი.

წუტა см. ქუტა.

მ-წუფი см. მ-წკუფი.

წულა V кожанья «чусты» съ подошвою, надѣваемая поверхъ მეტკი, ср. ჩაფულა.

მა-წულე см. მ-წულე.

წუწონუ V сосать, н. ბწუწონუ მ, ბწუწონუე x, аор. ბწუწონი, ბ, ბწუწონარე, ბწუწონამიონ. Мнѣ не пришлось слышать основы «წუ». приводимой Ачаряномъ въ томъ же значеніи съ ссылкою на Вt: аор. «ღობწუთი», ბ. «ბწუამიონ».

ვიეზ: *наскучать, надоѣдать*, страд. III-я пор. н. გა-ბწუეზღურ x я наскучаю, мнѣ надоѣдаетъ, аор. გა-ბწუეზღი, ბ. გაბწუეზღამიონ; приводимы у Ачар. съ ссылкою на Вt формы аор. მო-ბწუეზღი, ბ. მობწუეზღამიონ [სწედვალთვით, и н. მობ-

წყენდურ], по словам хопцев, встрѣчаются въ «грузинскихъ се-

лахъ», т. е. въ Русскомъ Лазистанѣ, ср. ჭირ 1.

ჭ.

1. ჭ: ოჭუ шить, н. ზჭამ А (по Ф.-эфенди возможно и ზჭუმ), ღოჭამ AV, ზჭაუ х, аор. ზჭი, ღოჭტი, ბ. ზჭარე, ზჭამინონ. У R глаголь приведенъ со значеніемъ aufrichten, это — недоразумѣніе, возникшее отъ смѣшенія т. *كلمة* *شيم* съ *كلمة* *aufrichten*.
2. ჭ (ср. ჭვ): ღიღო უინი მომჭუნ х мнѣ очень холодно, ср. გუჩამუ подь б.
3. ბ-ჭ (>ბ-ჯ): II-я пор. аор. მე-ზინჭი я достигъ, прожилъ (созрѣлъ?); — III-я пор. н. ვო-მო-ნჭინამ А даю дозрѣть, аор. ვომონჭინი, ბ. ვომონჭინარე, страд. зал. II-я пор. н. მო-ინჭენ х созрѣваетъ, аор. მონჭე V, ქო-მონჭე х, ბ. მონჭასუნონ; — ომ-ონჭე А незрѣлый; — მონჭაფერი AV зрѣлый, спѣлый, მონჭაფერი მევაფეუ зрѣлые фрукты, მონჭაფერი ლული зрѣлый инжиръ; — მონჭონი зрѣлый; — аор. ღი-მონ-ჯუ А созрѣлъ.
4. ჭ см. ჭვ 1.
5. ბ-ჭ см. ჭვ.
- ჭაბუ V растительный наростъ съ вѣтвями, на нихъ подобіе несѣдобныхъ плодовъ, листья остаются и зимою, бываетъ на яблоняхъ и грушахъ; х растительный клей.
- მა-ჭაბულე V ящерица зеленого цвѣта, см. ოსოლა-მანჭამულე подь მ-ოსო-ლარი. Грузины называютъ такъ лавовъ, по словамъ послѣднихъ.
- მე-ჭაბულე V (-რх) «клей», образу-

ющийся на деревѣ, особенно персиковомъ, ср. ჭაბუ.

ჭად см. ჭკად.

ჭაკი V зеленая шелуха мелкаго орѣха, ჭაჭი, см. უომური, ср. ზომქვა.

ჭალა რх мелкій, круглый камень, голышь; ოი-ნჭალა безволосый чело-вѣкъ (ბუკვ. съ головою, какъ голышь).

ჭალივი А, х красноватая глина (въ х специально для изготовленія черепицы, ср. კერმილი), а въ V мнѣ объясняли: «грязь такая».

ჭამი V, х лѣкарство.

ჭანგი (т. - перс. چنگ) коготь (птицы); — аор. съ неформл. отнош. ღო-მჭანგუ онъ оцарапалъ меня, ср. ხაკარ.

ჭანდ: ოჭანდე AV приглашать, н. ზუ-ჭანდამ V, ვუჭანდეუ х, аор. ვუჭანდი, ბ. ვუჭანდამინონ; — III-я пор. съ ინ ნ. ვოჭანდინაზ заставляю приглашать; — аор. ქო-გოჭანდე (А чар. ქოგოჭანდრე); — ჭანდა А приглашеніе; х брачная процессія: когда брачная процесія съ невѣстой прибываетъ къ стѣнамъ женихова дома (სველო-ს), ее осыпаютъ деньгами (ფარა ნობლაფან) свекровь, шуринъ, свояченица; — III-я пор. съ ინ: ოჭანდინუ А играть на инструментѣ, н. ვოჭანდინამ, аор. ვოჭანდინი, ბ. ვოჭანდინარე, х приглашать ср. გელა-ჩამუ (ბ).

ჭაპრასტი см. კოპჭა.

ჭარ: ონჭარუ A писать, н. ზჭარუმ AV, ზჭარუფ x, ღოზჭარუფ, აორ. ზჭარი (по R: მჭარი A), ღოზჭარი, ნ. ზჭარარე (по R: მჭარარე A), ზჭარამინონ; — ჭარა грамотность, наука; — ჭარალი написанный, ჭარალი მიღუნ я написаль, ჭარალი მიღუტუ (მიღუტუ A) у меня тогда было написано; — ჭარერი писанный, ჭარერი მიღუნ V, ჭარერი მიღუტუ; A пестрый, чаще გოჭარერი, ср. ქნეჭარერი; — ჭარუ по А́ар. A, Вt буква, наука, учение; — ჭარონი грамотный, ученый; — ოჭარონი x, V чернильница, чернила съ перомъ, ონჭარონი A; — უჭარუ не написанный, უნჭარუ; — გუჭარელი x деньги, გენჭარერი, ср. თუთსუში.

ჭარხა см. წარხა.

ჭაფუ см. კაფუ.

- 1. ჭაფხ:** н. გო-ზჭაფხუფ x ნატიგვაუ шкуру на палки (ხაშარი), აორ. ქა-გოზჭაფხი, ნ. გოზჭაფხამინონ.
- 2. ჭაფხ:** ოჭაფხუ прилѣпиться, прильнуть; — съ род. отнош. ელ-უჭაფხამს A тащится около, трется о кого либо, ელ-უჭაფხუფს x.
- 3. ჭაფხ:** აორ. ღო-ჭაფხუ A поблиз трос-точкою, см. ჭეფხე.

ჭაფხუ x, V шнуръ, правило плотниковъ съ ремнемъ и краскою.

ჭალანა (т. چاغنون) V (по R и въ A) ракъ, x, рх ჭალანი, მჭალანი x.

ჭაჭი см. ჭაკი.

ჭახი см. კახი.

მჭაგვი AV, x муха, форма безъ префикса ჭაგვი приводится у А́ар. съ ссылкой и на R, и на Вt, но въ сомнительной, точнѣе ошибочной транскрипци «jaji», ср. კამკული.

ჭე метод. 0!

ჭელი (> ნჭელი): объект. строя 3-го спряж. и. გო-მანჭელენ x тоскую по дому, აორ. გომანჭელუ, ნ. გომანჭელასუნონ; — გონ-ჭელერი x тоскующий (по дому), ონორიში გონჭელერი.

ჭელიერი см. ა) ჭელი, б) ჭერელი.

ჭერიელი (груз. ჭრელი) x пестрый, ჭელერი V, ჭირილი рх.

ჭერი x потолокъ изъ балокъ, не сбитыхъ вмѣстѣ, ср. ო-ნ-ცხონი; V поль кукурузника изъ рѣдо проложенныхъ бревень, გერა x.

მჭევრი см. კერფი.

ჭევზე AV, x пруть; ვწვ; тростника, хлысть; V тростника, прокладываемая въ тканн во время тканья.

ჭეში см. ჭეშე.

ჭვ см. ჭვ.

ჭვალ: ონჭვალუ A, x донтъ, н. ზჭვალუმ, აორ. ზჭვალი, ნ. ზჭვალარე, ფუგვი ზჭვალარე пододу корову.

ჭვაი x молодая кукуруза, ср. მუიონი, ჭიციონი, ჭოლო, а также ჭყინცი.

ზო-ნ-ჭვა x насѣдка, V მონჭვე.

ნ-ჭვარ: I-я пор. съ род. отнош. გო-ზუნჭვარამ очищаю отъ сорной травы, ონირის გოზუნჭვარამ (გოგუნ-ჭვარამ x) рх пропалываю орѣхъ ср. ღარ 2.

ო-ჭვეთელა V мѣсто для сора во дворѣ дома, отгораживаемое особо камнями, x ოჭვეთურა.

ჭვინ: съ род. отнош. აორ. ღოუჭვინი я сжалъ (но Ф.-бей не знаетъ).

ჭვითი (т.-перс. چغت) нара.

მჭითა AV, x красный, А́ар. и R записать и форму ჭითა; — ომჭითონონი V красная краска для лица, ср. ფერი.

ჭიკრიკი V, რხ орудіе для нити.

ჭილინჭუღალა см. ჭინჭუღალა 1.

ჭიმა (რქდო), **მჭიმა** A дождь, у Ачар. ჭუმა сь ссылкою на Вt; — отым. гл. онჭიმუ AV падать дождю, п. მჭიმს AV, მჭიფს x, аор. მჭიმუ, б. მჭიმასერე A, მჭიმასუნონ x; — გო-მჭიმს A протекает.

ჭიმოლ: ოჭიმოლუ x, V ვით ვერევკუ, н. ზჭიმოლუფ x; аор. ზჭიმოლი, б. ზჭიმოლამინონ.

ჭინ см. ჭკინ.

ჭინანს A: ოჭინანსუ сжимать, давить, н. ზჭინანსუ, аор. ზჭინანსი, б. ზჭინანსარე; — ოჭინანსუ прессы сь корытомъ для выжиманія винограда.

ჭინკა x ლწნოი ჩელოვწბ, ლწში; — ჭინკა მამევაბულე x აისტ, ჭინკა მომევაბულე V.

ჭინო A чайка, ср. ალიონი.

ჭინუ см. ჭუნუ.

1. **ჭინჭუღალა** x კიშიკი, ვუტრენოსტი, ჭინჭუღალა რx, V, у Ачар. сь ссылкой на Вt ჭილინჭუღალა, ср. წიწი 2, მ-ჭუ.

2. **ჭინჭუღალა** x сумаतोха или возня дѣтвoры.

1. **ჭირ:** ნასკუჩათ, ნადოჭდათ, страд. III-я пор. н. მე-ზჭირღურ V ნასკუჩაю, მიწ ნადოჭდათ, მეჭირღურ, მეჭირღუნ, аор. მეზჭირღი, მეჭირღი, б. მეზჭირღარე.

2. **ჭირ:** объект. строя 3-го спряж. н. ღო-მჭირენ მიწ ნუჯენ онწ, მიწ ნედოსათ, ღვაჭირენ [\leq ღვაჭირენ] A ему недостает, ср. კორ 3; — ღო-ჭირონი A ნუჟნი.

ჭირიღი см. ჭერელი.

ჭიღირი V молодой кукурузный початокъ, ср. ჭვაი.

ჭიფე по Ачар., **მჭიფე** AV, x мелкий, ზჭიფე At по R, მჭიფე მჭი A мелкая вошь, მჭიფე მოუკი x тонкая бичевка.

ჭის: მე-ჭისუ A (по R и მე-ჭისინუ) достигать, н. მეზჭისამ или მეზჭისუმ AV, მეზჭისურ x (3-е л. мн. ч. მეზჭისუნან, но незадолго передъ этимъ въ такомъ же случаѣ произнесъ сь რ вმ. ნ: მეჭისურან), аор. მეზჭისი, б. მეზჭისარე, მეზჭისამინონ, сь неформл. отнош. н. მეკჭისამ A я тебя догоняю; достигаю, მეკჭისურ x, V, аор. მეკჭისი, б. მეკჭისარე, მეკჭისამინონ.

ჭიჭამი x петрушка, ср. მეროგა, ლარამწო.

1. **ჭკ** > **ჭე:** გე-ჭკაფუ V начинать, გოჭკაფუ A (по Ачар. გეჭკაფუ), н. გე-ვოჭკაფუ x, გე-ზოჭკამ V (по н გეზოჭკუმ), გე-ვოჭკამ A (но н გე-ვოჭკუმ), გოჭკამ, გოჭკამს, аор. გე-ვოჭკი x, გე-ზოჭკი V, გე-ვოჭკი A, ქო-გე-ვოჭკი, გოჭკი, გო-ჭკუ, б. გე-ვოჭკამინონ, გე-ზოჭკარე V, გე-ვოჭკარე A; — страд. зал. II-я пор. н. გ-იჭენ [\leq გე-იჭენ] A начинается.

2. **ჭკ:** ომჭკუ პრუჩათ V, x, III-я пор. н. ზომჭკამ V, аор. ზომჭკი, б. ზომჭკარე; — ჭკერი სიძოერი (რx ათმაგა) პრუჩენნი იარებ; — II-я пор. н. მო-ზიჭკამ პრუჩაю къ себѣ, ოზო-ვომჭკინანუ x.

ჭკად x, V, **ჭკად** A: н. ზჭკადუმ V ვნივაю гвоздь, обиваю, ზჭკადუფ x, ზჭკადუმ A, аор. ზჭკადი V, x, ზჭკადი A, б. ზჭკადარე V, ზჭკადამინონ x, ზჭკადარე A; — მე-ჭკადუ V პრивоздитъ, მეჭკადუ A, н. მეზოჭკადამ (sic, тажъ какъ мой учитель сначала

продивтоваль მეზოჭკაღუმ, но потом призналъ самъ «ошибку» и просилъ исправить въ форму 1-го класса -ამ) V, მე-ვოჭკაღუმ A, აორ. მე-ზოჭკაღლი V, მეგოჭკაღლი A, ბ. მე-ზოჭკაღარე V, მეგოჭკაღარე A; — მე-ჭკაღერი კოვანყი; твердый (о мясе); — ქვეგე-ჭკაღერი хотя и крѣпко кованный.

ჭვეში x სჲმია; почка, ср. კურუმში, ფურჯი.

ჭვეში по R пастухъ, форма восточная, но мѣ удалось слышать лишь ჭვეში A, ჩოზანი (т.-перс. چوچان) x, px; — отым. глаг. н. ზჭეშუმ сто-рожу.

მე-ჭკვადერი Хрест., A. II, 17, 2.

ჭკილი см. ჭკულ.

ჭკინ (> ჭინ A) и **ჭკინდ**: ონჭინუ A уставать, III-я пор. н. ვონჭინამ утомляю, აორ. ვონჭინი, ბ. ვონჭინარე; — объект. строя 3-го спр. н. ღო-მაჭკინდენ V, ღომაჭკინენ A устаю, აორ. ღომაჭკინდუ, ღომა-ჭკინუ, ბ. ღომაჭკინდასერე, ღომაჭკინდასერე, ср. ღაღდ; — ჭკინერი V усталый, ჭკინერი A, ჭკინდერი V, ღომაჭკინდერი x.

1. **ჭკინდ**: ოჭკინდუ V პრიობრტათ, ვში-გრивать, იმტე გამოდუ, ბარყი; — объект. строя 3-го спряж. н. ღო-მაჭკინდენ პრიობრტაю, см. ღინდღი подь უირღ, ср. თავჲე გ 4, ქლომ.

2. **ჭკინდ** см. ჭკინ.

ჭკირ см. ჭკორ.

მ-ჭკირი x გნიდა, «მელიკია ბჲლია ნა-სჲკომყი ვე ვოლосახე, კაკე ვში, но не вши».

ჭკოდ: აორ. მე-ჭკოდუ px რაზორვალე, ოთორვალე, მეჭკოდუ V, მეჭკოდრე A.

ჭკომ: ოჭკომუ V, ოშკომუ A, იშკომორ A, იშკორ, იშკორს (იშკორს), იშკორ px, ვიშკორ, ზიშკორ V, აორ. ზჭკომი V, ოზჭკომი x, ოშკომი A, ბ. ზჭკომარე A (ვე A იშკორსა ესე ბუდ), ზჭკომამინონ; у А чар. სე ессылкою на Vt პრиводитса и н. ქოზჭკომუე; страд. зал. II-я пор. н. ზიჭკომერთ V დრუგე დრუგა სჲ-დაემე (во время вражды), აორ. ზი-ჭკომით, ბ. ზიჭკომითერე; — ოჭკო-მაღე კუაშაბე, ჲაჲვა, ოშკომაღე A; — ოჭკომონი სჲზდობნყი, ოჭკო-მონი მცესული გრუა [ნასოლკო სოზრჲშაჲ, что] მოჲო ეე ჲესე; — ჭკომურა V, x ობჲორა.

ჭკონდ: აორ. გომო-ჭკონდუ V ია ზა-ბყლე, გოჭკონდუ ონე ზაბყლე, გო-მოჭკონდუ A, по А чар. Vt: აორ. გუ-მოჭკონდუ, ბ. გუმოჭკონდასუნონ; — გო-მიჭკონდინამტე ზაბყშაჲშე მენა.

ჭკონი V დუბე, მჭკონი x, px, მჭკონი A (по R ი ჭონი), ვე ვნიღ ია სჲ-შალე ი მჩკონი.

ჭკორ > ჭკირ: ოჭკორუ V კოსიტე (стричь V), ოჭკირუ x, н. ზჭკორუმ V, ზჭკირუე x, აორ. ღოზჭკორი V, ღოზჭკირი x, пов. ღოჭკორი V, ღოჭკირი, ბ. ზჭკორარე, ზჭკირამინონ, ср. ჩაღ ი ცაღ; у А чар. ია პრиведена ჲრაჲა ღიშკა ღოზჭკირი ვე ჲაჩენი ი ნარუბილე დროა, по ვე ეთომე სლუჩაჲ ი ვე x, ი ვე V პრეპოჩიტაჲტე გო-ვორიტე; ღიშკა ღოზჭკორი ი ნარუბილე დროა; — ქომე-ზჭკორუმ V ოტრჲზ-ვაჲე, მეზჭკირუე x, აორ. ქომეზჭკორი, ქამეზჭკირი, пов. ქამეჭკირი, ბ. მე-ჭკორარე, მეზჭკირამინონ.

ჭკორდ см. ჭკოდ.

ჭკუდ см. ჭკოდ.

ჭკუდი V (и А) мансовый хлѣбъ, чурекъ, მჭკუდი რხ, ჭკიდი ხ, სრ. გარი.

ჭკუიდი ხ, **ჭკიდი** V: н. ბჭკუიდიუ х разрываю, ломаю, н. მო-ბჭკიდიამ V, აორ. მე-ბჭკუილი я оторвалъ, მო-ბჭკიდი V, ბ. ბჭკუიდიამინონ, მობჭკიდიარე. Аѳар. приводить основу skuid со значеніемъ гнать, выводить съ ссылкою на Bt.

ჭკოდი: «ონჭკოლაფუ» по Аѳар. отказывать, н. ვუნჭკოლამ А отказываю, აორ. ვუნჭკოლი, ბ. ვუნჭკოლარე.

ჭკოლო V სწვჯაი кукурузა, სრ. ჭკვი, ჭკიკინი.

ჭკონი см. ჭკონი.

ჭკორი: ონჭკორუ А бравить, н. მჭკორუმ, აორ. მჭკორი, ბ. მჭკორარე, სრ. ხვ 5.

ჭკოფი: ოჭკოფუ AV, ხ хватать, брать, ловить, поймать, н. ბჭკოფამ А (даже ფჭკოფამ), ბჭკოფუმ V, ბჭკოფუფ ხ, აორ. ბჭკოფი, ბ. ბჭკოფარე;— ეჭკოფალა х брать, ეჭკოფუმუ, н. ებჭკოფუმ А, ეჭკოფუმან погупають, სურეთი ეჭკოფუ ონ снялъ фотография, ებჭკოფი А, х, ეჭკოფი или ქვეჭკოფი «Bt» по Аѳარ. ბ. ებჭკოფარე AV, ებჭკოფამინონ х (ეჭკოფამინონ «Bt» по Аѳარ.), ემიჭკოფარე возьмешь съ меня;— объект. строя 3-го спряж. н. მაჭკოფენ могу взять.

ჭკოჭყოფი х топкое мѣсто.

1. **მ-ჭკონა** см. კონა.

2. **მ-ჭკონა** А названіе птицы.

ჭკი: н. ბჭკუმ AV жарю; зажигаю, ბჭკუფ ხ, აორ. ბჭკუი, ღობჭკუი, ბ. ბჭკუარე, ბჭკუამინონ, ღაჩხურის ბჭკუმ V развожу огонь, ღაჩხურის ბჭკუფ ხ;— მე-ბოჭკუმ сжигаю;— страд. зал. II-я пор. н. ბინჭკვერ რх горю, სრ.

გზ; — ჭჭერი сожженный, закаленный.

მ-ჭკუ А кишка, სრ. ჭინჭყვალა 1.

ჭჭუარი рожь по Аѳარ. съ ссылкою на Bt [груз. ჭვავი], სრ. ჩხვარი.

ჭჭუბრი см. ჭჭუბური.

«**ჭჭუბული**» см. ჭჭუბური.

ჭჭუბური ხ, რხ каштанъ, каштановое дерево, ჭჭუბრი AV, ძხიგეგურეცъ произнесъ ჭჭუბრი, у Аѳარ. приведена форма ჭჭუბული съ ссылкою на Bt, и если она существуетъ, въ ней ლ замѣнилъ რ, по всей вѣроятности, подъ влияніемъ груз. წაბლი, სრ. ქესტანე;— ჭჭუბურიშ-გა каштановое дерево.

ჭჭუვალი см. ჭჭუკანი.

ჭჭუკანი А большой котелъ, но Шუჩри увѣряетъ, что въ Аტნიხ ჭჭუკალი, წუკალი V, სრ. კარდალა.

ჭჭუკი ხ, V большой (по инымъ: и большой, и малый) котелъ, ჭჭურჭი [\leftarrow *ჭურკი] А большой котелъ, სრ. ჭჭუკანი.

ჭჭუმანი AV, ხ утро, ჭჭუმანან V съ утра, ღომა (ღომან ხ) ჭჭუმანი ინგირუ AV вчера утромъ заснулъ, у Аѳარ. въ значеніи «вчера утромъ» «ომან ჭჭუმანი», ოჭჭუმე А (ჭჭუმე ხ, V) завтрашній день, на слѣдующій день, завтра, ოჭჭუმე (ჭჭუმე V) ნოლაშა იღარეი? AV пойдемъ ли завтра на рынокъ? У Аѳар. приведена форма «ჭჭუმენ» въ значеніи завтра, судя по примѣру съ глаголомъ въ ბ. на -მინონ, изъ восточнаго нарѣчія: ჭჭუმენ სი ჩარეიშა იღარეინი? пойдемъ ли ты завтра на рынокъ? — ჭჭუმანიშე

завтра утромъ; — ჭუმანერი утренняя, см. გარობა.

ჭუნუ А тонкіе прутья, которыми заплетаются колы (სოჟა = груз. სარი) плетня (ლობერი), ჭინუ х, груз. წნელი, герс. წნელი.

ჭუნჭუ AV голый, нагой, თი-ჭუნჭუსь обнаженной головой, კუნსე-ჭუნჭუსь босой (бука. голоногий), ср. ტეცელი.

ჭუნჭუტა рх маленький (меньше, чѣмъ ჭუტა), малюсенький, წუნჭუტი V.

ჭურბი см. ჭებური.

ჭურიბა х растение, употребляемое въ пищу, тоже, что въ V კუკუმბოლი.

ჭურჭა V, х названіе маленькой птички.

ჭურჭი А см. ჭუკი.

ჭურცა рх маленький, ჭიცა х, წუცა V, ჭუცა კორი рх карликъ, ср. წურიკი, ჭიცა ლალი ручеекъ, ср. წულუ.

ჭურჭი V маленький, ჭიჭა, см. კვაჯი.

ჭურჭული х цыпленокъ, ср. ფული, წიპილი.

მუნ-ჭყი названіе животного, по Ф.-бею, тоже, что ფორცუნი. Произносится н მუნსი.

ჭყინტი х кукуруза пастолько молодая, что ее нельзя ѣсть, ср. ჭვაი.

ს.

ს см. სეღ.

1. **სა** см. სე.

2. **-სა** до, -ქ, равно -ქ-ის, ლუმჯიშა-ქის до почи; подобный, подобно, какъ; ზაზა უქიშიშასა какъ мой отецъ, въ степени моего отца (заслуженный), ჰამუშასა подобно этому.

საბერი (т.-арб. خبر) V н А вѣсть, новость, საბერი ქებჭოფი V я узналъ новости (სკანი о тебѣ), по А чар: «საბერი ქებჭოფი я узналъ новости о тебѣ» [вѣроятнѣе: для тебя], ср. სპარი.

«**საგური**» см. გური.

გა-სადერი А худой; грубая, бесплодная земля, ср. ცრა.

სავა воздухъ; погода, ჰავა (груз.).

სავი А дурной, სიА, სავი გვა скверная дорога, ср. პატი, სიჯანი.

საი см. სავი.

1. **საფ** см. ფა.

2. **საფ**: ოსაფუ AV (-рх) чертить, про-

водить линии, н. ფსაფუმ, аор. ფსა-ფი, ნ. ფსაფარე; III-я пор. н. გეზოსა-ფინამ რх (говорятъ такъ нѣкоторые), ср. ღარ; — საფერი полосатый.

საფი см. საპი.

საფირი (т.-арб. حاضر) готовый; — отым. глаг. ოსაფირუ готовить, н. ფსაფირუმ готовлю, пов. დოსაფირი приготовь, დე-მისაფირი приготовь мнѣ.

საკვარ: н. ფსაკარუმ V царапаю, аор. დო-ფსაკარი, ნ. დოფსაკარე, сь неоф. отпош. დომსაკარუ ош оцарапалъ меня, ср. ჭანგი.

სალე: ოსალე V, х пережарить, н. სალამს, аор. დოსალე, ნ. სალასე; — სალერი перегорѣлый.

საღალი V ящерица, ჰაღალი რх, а также მსაღაი.

საღალი жертва, «курбан».

საღე (т.-арб. خا) отхожее мѣсто по

R (у Аѳар. почему-то пѣм. Abtritt переведено французскимъ degré).

სალი (გ.-არბ. حال) положение, состояние, ჰერ-სალ (ტ.-პერს.-არბ. هر حال) во всякомъ случаѣ, ჰალი At по Аѳар.

სამამი (ტ.-არბ. حمام) А баня, точнѣе было бы ჰამამი, что также пришло слышать.

სამი AV, х ножъ; если формы «kamī (K.), komī» Аѳаряца результатъ сколько нибудь правильного наблюденія, то онѣ должны звучать «ჰამი», «ჰომი», а не «კამი», «კომი».

სამია AV (-рх) тифъ.

სამნელა (по-чхальски) болѣзнь; — სამნელი больной; — სამნელობა болѣзнь.

სამსი (ტ. خمسی) рыба хамса, см. ქაფხა.

სანგამი рх (одни знаютъ, другіе — пѣтъ) серпъ, ср. დრეპნი, მნგალი.

სანედანი (ტ.-პერს. خاندان) членъ знатнаго дома.

სანმ: II-я пор. п. ზისანმ V у меня болить горло, ломаетъ меня, аор. ლობისანმი, ბ. ზისანმრე, объект. строя 3-го сир. аор. სურსი ლობისანმუ горло заболѣло у меня.

სანჭალი А рука (отъ плеча до кисти), мышца, по Аѳар. мышка, подмышка.

სანჭელი х полузрѣлый (плодъ: яблоко, груша и т. п.).

სადარი, рѣдко **სარაი** А щека, ср. ლუ 1.

სადაცი (ტ.-არბ. حیات) дворъ) балкоть, терраса.

საპარ: ოსპარუ А говорить, II-я пор. п. ვისპარ, аор. ვისაპარი, ბ. ვისპარრე, ვორსი საპარს (бываетъ слышно

и საფარს) А краснорѣчива, ოსპარუ გლგ. имя IV-й пор. ოსპარაფუთ А для бесѣды, ср. ცკ 1; — საპარი (ტ.-არბ. خبر?) свѣдѣніе, новость, ср. საბერი.

საპერაში х черная тыква: ყოყორე საპერაში.

ხო-საპულე х щенка.

სარ: аор. съ род. отнош. ღო-ბუსარი я разсѣялъ у него, разгромилъ.

სარაბი (ტ.-არბ. خراب) развалины.

სარაი см. სადარი.

გელა-სარერი А полосатый, გილასარერი V, გელასარელი х, ср. გელა-ღარერი ღარ 1.

სარი х раскрытыя, разставленныя ноги, სარი გონთხი раскрой или растопырь ноги.

1. **სარკი:** სარკის ბერე V чужое дитя [сынъ наложника, герс. наложницы, ср. арм. հարձ-որդի].

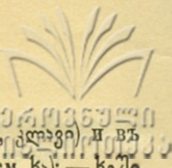
2. **სარკი** V (употребляется и въ турецкой рѣчи) канавка для воды мельничной, оросительной и т. п., ср. სელკო.

სარო (груз.) V четырехугольное отдѣленіе въ углу или вдоль любой стѣны кукурузника, амбара и т. п. для хранения фруктовъ, хлѣба и подобной провизіи.

სარსუვ (греч. χαρίζω) ოსარსუვე V жаловать, дарить, съ род. отнош. п. ბუსარსუვამ, аор. ღობუსარსუვი, ბ. ბუსარსუვარე.

სარცომა х, V дрань (груз. ყავარი), ср. ბედქრა.

ო-სარულე рх ящикъ для кукурузы, изъ коего она сыплется въ жерновъ, ოსარე V, ср. ო-მ-ქირაღე подѣ ქუერი.

ხარხალი: ოხარხალუ х, V кипѣть съ шумомъ, шумъ кипѣнія, н. ხარხალამს, ხარხალაფს, აორ. ხარხალუ, ბ. ხარხალასე, ხარხალახუნონ.

ო-ხარხალონი рх дѣтская игрушка, см. ვირვილი.

ხარჯე (т.-არბ. خرج): ნ. ზხარჯეუ х расходую, აორ. ზხარჯი, ბ. ზხარჯამინონ, ნ. დოზხარჯუმ А, აორ. დოზხარჯი, ბ. დოზხარჯარე.

ხაცირ (т.-არბ. خاطر память; уважение): აორ. დო-ზიხაცირი я вспомнилъ (часто слышно было დოზიხაციри); — ხაცირლი (т. خاطرلو) пользующийся уважениемъ.

ხაშარი х налжи (для натягивания шкуры), см. ხოშკა.

ხაშკ см. ხაჩქ.

ხაშკაღაბი см. კალაბი.

ხაჩ-კეცი см. ხოშკა.

ხაჩქ х, V, **ხაშკ** А: ოხაჩქუ V копать, ოხაშკუ А, ნ. ზხაჩქუმ V, ზხაჩქუფ х, ფხაშკუმ А, აორ. ზხაჩქი, ფხაშკი, ბ. ზხაჩქარე, ზხაჩქამინონ, ფხაშკარე; — ხაჩქერი, ხაშკერი выкопанный, раскопанный.

ხაში (სმუხალაქ ი ნ ხაში) А, ოსობ. ბ ხოროხო, პრუათნო, უგოდნო, ხაში მაიენ (> მაიენ) მწჷ პრუათნო. ფ.-ბეი სჩუათელა სლოვო არაბსკიმჷ خاص, ნო, ბუთჷ მოჟელა, სლოვო სთონტჷ ვჷ სუაზი სჷ არმ. *հառայ սլոմնի*.

1. **ხაჯი** фасоль.

2. **ხაჯი** (т.-არბ. حاجی) паломникъ.

ხაჭაჭური ვიდჷ გრუში: ხაჭაჭური მცხელი А, მცხელ ხეჭეჭული V, მცხელ ხეჭეჭური х.

ხე рука; чистая тубал-кайнская форма ხა; ონა სოხრანილასჷ ლიშჷ ვჷ ნჷ-ხოროხოჷ სლოჟპჷხოჷ სლოვახოჷ (см.

გური, დურუ, კალაბი, კლაფი) ნ. ვჷ ხაჩესტვჷ სოსლჷბოგა (см. ხა); — ხეში х сношь, собствено ოხაჩკა, ср. ხეფა.

ხე-გური см. გური.

ხედ > ხ, ხუნ (основ. III-й пор.): დო-ხუნუ სიდჷთჷ (бука. сажать), I-я пор. ნ. ზხერ, ხერ, ხენ სიჟუ, პროშ. ნეს. ხეცუ (< ხერცუ), აორ. ზხელი, დოზხელი, ბ. ზხედარე, დოზხედარე, ზხედამინონ, დოზხედამინონ; III-я пор. აორ. «ზხუნი» я спрятаь, ბ. «ზხუნამინონ» по А чар. — გე-ხუნუ სიდჷთჷ ვერხოჷ, ნ. გეხხერ; — ნ. გელა-ზხერ საჟუსჷ ვჷ ზასადუ; — III-я пор. [გელაზხუნამ საჟაუ ვჷ ზასადუ], გელაზხუნაში А სიდჷნი; ზასადუ, გელაზხუნაში х, გელაზხუნონი рх, х; — ნ. ქე-ლა-ზხერ V подсаживаюсь, საჟუსჷ სჷ ბოკუ, სო სთრონი; — სჷ როდ. ოთნოშ. ნ. ელ-უხერ სადიხსჷ ოკოლო ნეგო; — ქე-უ-ბუნელი я сѣлъ внизъ; — ნ. მელე-გიხენ ნა-ხოდიტსჷ უ თერა; — ნ. მეშა-ზხერ V, х прячусь, მეშახერ, მეშახენ, აორ. მე-შაზხელი, ბ მეშაზხედარე, მეშაზხედამინონ, III-я пор. ნ. მეშეკეოხუნამ А საჟაუ, ზაკლუაუ (во что либо), ხოროხო, პრუაუ (напр. იტიცუ ვჷ კლჷტკუ), მეშე-ბოხუნამ V, მეშე-ვო-ხუნაფ х, მეშეკოხუნამ, მეშეკოხუნამ, მეშეკოხუნაფ, მეშეკოხუნამს, მეშეკოხუნამს, მეშეკოხუნაფს, აორ. მეშეკეოხუნონი, მეშეკოხუნონი, ბ. მეშეკეოხუნარე, მე-შეკეოხუნარე, მეშეკეოხუნამინონ; — სჷ როდ. ოთნოშ. მო-უხერ საჟუსჷ ნა ნეგო, მუხერ, მუხენ, ср. ხე ვ.

ხელილი лыжи.

ხე-დური см. დურუ.

ხე-კლაფი см. კლაფი.

1. **ხელ:** ოხელუ AV ბუთჷ დოვოლნიხჷ,

веселымъ, радоваться, II-я пор. н. ვისელამ AV, ვისელაფი или ვისელა х, аор. ვისელი, б. ვისელარე, ვისელამინონ; — სელა радость; — სელიერი V обрадованный, веселый.

2. სელ см. სველ.

«სელაჯიჯი» см. ლალაჯიჯი.

სელვი რხ канавка для воды мельничной, оросительной и т. п., ср. საკვი 2.

სემშელი хемшинь.

1. სენ см. სვენ.

2. სენ см. სედ.

სენწველი см. სენტქელი.

სენჭკელი V маленькая корзинка, სინჭკელი V, სენწკელი х, რხ.

სინჭკელი см. სენტქელი.

სერემი რხ лѣстница въ каменной стѣнѣ вложенными камнями, особливо въ каменныхъ оградахъ.

სეფა V, х снопъ, собств. горсть, см. სეში; — თი-სერსერი сь распиленной головой (сь гребешкомъ).

სერსი V, х пила; — отым. глаг. ოსერსუ, н. ფსერსუმი, аор. ფსერსი, б. ფსერსარე; — თი-სერსერი сь распиленной головой (сь гребешкомъ).

სეშ-კალათი см. კალათი.

სექეპა х, V скорлупа орѣха, ოსირიშ სექეპა.

1. სვ: н. ღო-ზსჴამ რხ полю (прополоть), аор. ღობსვი, б. ღობსვარე.

2. ნა-სვ: ონასუ AV, х стирать, н. ნა-ფსჴუმი, ნაფსჴუფ, аор. ნაფსვი, б. ნაფსვარე, ნაფსვამინონ.

3. სვ: III-я пор. н. ღო-ვოსჴუმი AV (V сь ზ ვმ. ვ) хорою (покойника), погребая, н. ღოვოსჴაფ х, аор. ღოვოსვი, б. ღოვოსვარე, ღოვოსვამინონ, ср. სუნ подь სედ.

4. სვ: н. მე-ზსჴუმი AV კიდაფი, რძიფი, მეზსჴუფ х, аор. მეზსჴი, б. მეზსვარე, მეზსვამინონ.

5. სვ: н. გამა-ზსჴუფ х, გამაზსჴუმი რხ ბუ-რავლი, аор. გამაზსვი, б. გამაზსვამინონ, გამაზსვარე, ср. ქორ; — გამაზსვერი V, х пробуравленный, про-дмрявленный.

6. სვ: пов. ქოლო-მოსვი ვსტრფე მენა, ср. სვად.

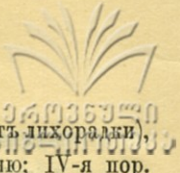
ოკო-სვ: ოკოსუ A портить; разбить (войско), н. კოკოსჴუმი A порчусь, კოკოსჴუმი, კოკოსჴუმს (ო პოგოფი), ოკოზსჴუფ х, аор. კოკოზსვი, კოკოზსვი, კოკოზსუ ისპორტილას (ო პოგოფი), б. კოკოზსვარე, ოკოზსვამინონ (ხო-სკია ფორმა, კოპეჩო, სь ბ. ოკოზსვარე ვსტრფაჴუნს ი ვ ატინსკოი კაზი, ნო ვ სელახი); რამზიხვაო: н. ოკოზსჴუფ, აორ. ოკოზსვი, ბ. ოკოზსვამინონ, სვა ქოკოვას-ის (სმჴიშნო ი კოკოვასის) კოდა პოგოდა ისპორტილას, სგანეტ ხოლოდნა; — ოკო-სვერი х мелочь (დენგი), ოკოვერი ვარ შილუნ იწეფს უ მენა მელიჩი.

სვად: н. მო-გვადონ ვსტრფაჴუნს სь თობო, см. სვ 6, ср. სჴაწ.

სვალ: ოვალუ AV кашель, кашлять, აორ. ზვალი ი ვაკაშლელს, ობექტ. სტოა 3-ო სჴრჴ. აორ. ღომავალუ ი ვაკაშლელს; — სვალი პლეოქ.

სვალა см. სჴალა.

სვამ, სვამზ: ოვამუ х მოლჴისა, მო-ლჴის, ოვამჴუ AV, სь როდ. ოთნოშ. ზუნვამი V, აორ. ზუნვამი, ბ. ზუნვა-მარე, II-я пор. н. ვინვამზამ, ვინვა-მაფ, აორ. ვინვამზი, ვინვამი, ბ. ვინ-ვამზარე, ვინვამინონ; — ოვამჴუ დომჴ მოლენია, ცერკოფ.

სვანჩი свинка; — სვანჩონი больной свинкой.

სვატ: მე-სვატირუ გრვტყ, რაშეძელია ზუბამი (ნაპრ. ორჩხ), პოსტერეთ, პ. სვატუმს V გრვტყე ი თ. პ., სვატუმს, აორ. სვატუ, ბ. სვატასენ, სვატასუნონ; — სვატერი იგრვზენნი, ისტერტი.

სველ რხ, **სელ** AV: გო-სველუ რხ ძქლოვათ, გო-სელუ AV, პ. გოზსველერ რხ, გოვსველერ A, გოზსველერ V, სრ. ჟუნდ.

სვენ ხ, **სენ** AV: ოსვენაფუ ძქლათ, სტონთ, ოსენაფუ, IV-ია პორ. პ. ვოსვენაფე (ი ბყ ოჯიდალ: ვოსვენაფუ) ხ, ვოსენაფამ, აორ. ვოსვენაფი, ვოსენაფი, ბ. ვოსვენაფამინონ, ვოსენაფარე, ღულა ოსენაფუ A რაბოტათ, ღულა ოსვენაფუ ხ სგიბათ, ღული ოსენაფუ V; — პოვ. ღო-მისენი სძქლათ მქ; — ობექტ. სტოა 3-ო სპრ. ბუდ. პარალ. მასენუკო; — სვენაფერი სძქლანნი, ვისტროენნი, გოთვი [ი რავზ ვე ეთომ სმუსლ «ვრქლთი»], სენაფერი (სენაფერი R).

სვეწ: ოსვეწინუ ხ, რხ, V პროსით, პ. ვოსვეწაუ ხ, აორ. ვოსვეწი, ბ. ვოსვეწამინონ, პ. ზასვეწამ V, აორ. ზასვეწი, ბ. ზასვეწარე; — პ. გა-სვეწერ პროსუ თება; — პ. გო-სვეწეფურ პროსუ თება.

სვეწი რხ ზელქპოე ორუდო დოა ვისკაბლვანია ოგლუბენია ვე ლოჯქ.

სო სმ. ღ 1.

სიზანი V პლოხი, სრ. სავი.

სიზარი A პილა.

ო-სილო V პერილა მოსტა (სქ ოდნი ოლი დუხუ სტონთ).

სინ: ოსინუ ბლქდიტ, ლინათ, *მეაფ.* სქდტ; II-ია პორ. პ. ვისინერ ხ

ბლქდიტო, ზელქტო (ოტ ლიხორადკი)

პ. ვისინაფერ ხ ლინათ; IV-ია პორ. პ. ვოსინაფაუ ზასტავლია ლინათ; — ღისინერ რენ ხ პობლქდიტლ, პოჯელტლ (ოტ ლიხორადკი).

სინჯი AV მოსტ; ხ, V (-რხ) ჭატი პლუგა, პრინყკოაოა კე ცაზანი.

სიპირი მოლოდი ოგურეც, მალენქი, სმ. სიტიპი.

1. **სირ:** II-ია პორ. პ. მე-ვისირამ A (V სქ ზ ვმ. ვ) კრადუ, ვორუ, ნისირამ, ნისირამს, მევისირ ხ, ნისირ, ნისირს, აორ. მევისირი, ნისირი, ნისირუ, ბ. მევისირარე, ნისირარე, ნისირასერე, მევისირამინონ, ნისირაგინონ, ნისირასუნონ.

2. **სირ:** ოსირუ V პოდნიმთ (პულ), რავქვათ, პ. ე-პოსირამ, აორ. ეპოსირი (სკაზიტელ პროისნეს ეპუსირი), ბ. ეპოსირარე.

სირტი პუსტაკ; ნეგოდა ნეშ.

სირზინ: ოსირზინუ V, ხ რჯათ, პ. სირზინამს, სირზინაფს, აორ. სირზინუ, ბ. სირზინასერე, სირზინასუნონ.

სისიმი (т. خصص) სვოელ.

სისტონა, სისტრონა სმ. სუთო.

სიტვი V მოლოდი ოგურეც, მალენქი [სუკა ოგურეც], სრ. სიპირი; *перен.* მუჟსკოი ჭლენ უ დქთეი; ოტყმ. გლგ. II-ია პორ. პ. ისიტვიპამს მალენქი ოგურც «ვისუსკაეტ», ძქლათ ზავიზ, აორ. ღისიტვიპუ, ბ. ღისიტვიპსენ.

სიჯი კულაკ პო R, მსიჯი A, სრ. მ-ჯისი.

სმარ: ოსმარუ AV ოპოტრებლათ; II-ია პორ. პ. ვისმარამ A (რქდო), ზისმარ ი ზისმარამ A; III-ია პორ. პ. ვოსმარამ A, ზოსმარამ V, აორ. ვოსმარი, ზოსმარი, ბ. ვოსმარარე, ზოსმარარე.

ხნაფერი см. ხენაფერი.

ზოდ: ზოდღუჲ x совершаю половой актъ, аор. ღობხოდი, ბ. ზოდამინონ; — «ზოდურა Вt педерастія» по Аѳар.; — «ზოდურობა Вt занятіе педерастією» по Аѳар.

1. **ზოლ:** მე-სოლაფუ А приближаться (по Ф.-ბეю, тихою приближаться), н. მევოსოლუმ А, მევოსოლურ х, ნოსოლუმ, ნოსოლურ, ნოსოლუმს, ნოსოლუნ, აორ. მევოსოლი, ბ. მევოსოლარე, მევოსოლამინონ; IV-я пор. н. მევოსოლაფამ приближаю, მევოსოლაფაფ, აორ. მევოსოლაფი, ბ. მევოსოლაფარე, მევოსოლაფამინონ; — სოლო х близько, около, სოლოს id., ჩქიდა სოლო რენ близь мени паходится, ближе ко мнѣ паходится.

2. **ზოლ** см. სოლო 2.

1. **ზოლო** см. სოლ 1.

2. **ზოლო** AV назадъ; опять, снова, სოლო გოვიქით я снова вернулся, სოლო'.

3. **ზოლო** теперь.

«**ზოდურა**» ящерица по R; Ф.-ბეი предлагалъ «მ-ზოდულე», но тутъ одинъ изъ аѳинцевъ произнесъ ფზოდურულე, и съ нимъ согласился Ф.-ბეი съ поправкой ფ ვ მ: მზოდურულე, ср. მ-თხოდარი.

ზომ: აორ. ღობომუ х просохъ, высушенъ, ღობომბუე V, ჰამ მეფევე ღობომეს ღორენ ეტი плоды посохли, какъ я слышалъ (გამხმარან); III-я пор. ოზომინუ рх сушить, ოზომინუ А, н. ზოზომინამ рх, ვოზომინამ, აორ. ზოზომინი, ვოზომინი, ბ. ზოზომინარე, ვოზომინარე; — სომულა х, рх сухой; суша, სომბულა AV; სომბულა засохшій калъ, см. თიფი.

ზონდ: н. მე-ვოზონდემ (A ჰინუ, მგაჲ) ზონდემ, ნოზონდემს, აორ. მევოზონდი, ბ. მევოზონდარე; — ნუზონდუ ჰინუ; — მე-ვუზონდურ х терплю, მეზუზონდურ, ნუზონდურ, ნუზონდუნ, აორ. მევუზონდი, მეზუზონდი, ბ. მე-ვუზონდამინონ, მეზუზონდარე.

ზონც х, V, **ზუნც** A: н. სონცუნ х, V громъ гремитъ, აორ. სონცუ, ბ. სონცასუნონ, სონცასე, ср. გურგულამს, н. ზუნცამს А сверкаетъ молнія, აორ. ზუნცუ.

ზოპ: ოზოპინუ V, х затягивать, связывать, стягивать, наир. კისეთ, სვ როდ. ოპინუ н. ზუკოპინამ, აორ. ზუკოპინი, ბ. ზუკოპინარე.

ზოპე A лопатка; весло. R сопоставляетъ съ греч. κωπίου, скорѣе съ κώπη слѣдуетъ сопоставить, но вопроса о происхождении это не рѣшается.

ზორონ (греч. χορός): ოზორონუ AV, х играть, плясать, н. ზორონაფ х, აორ. ზორონი, ბ. ზორონამინონ; II-я пор. н. ვიზორონამ AV (V съ ზ ვმ. ვ), აორ. ვიზორონი, ბ. ვიზორონარე.

ზორს-არ V, х, **ზოს-არ** х, V, **ზოს-იარ** A: ოზოსიარუ А смотрѣть черезъ щель, ოზოსარუ V, III-я пор. н. ვოზოსიარამ А, ვოზოსარაფ, აორ. ვოზოსარი, ბ. ვოზოსიარარე; — н. მე-ზოზოსარამ заглядываю, აორ. მეზოზოსარსარი, ბ. მეზოზოსარარე, ღორმამენ მეზოზოსარამ рх заглядываю черезъ отверстие, ფენკერემუ ჭირილაჲ მეგოზოსარსარი я посмотрѣлъ на тебя черезъ просвѣтъ между створами и рамкою окна, н. მეშე-ზოზოსარამ выглядываю изъ укром-

наго мѣста, изъ-подъ вуали; — მეშ-
ობროსა-ს когда ты смотришь изъ
скрытаго мѣста.

მ-სორულე см. «სოლულა».

სორშა см. სოშკა.

სორშაკადლი см. სოშაკადლი.

სორცი (груз.) AV, x мясо.

სორშა см. ოსორი.

სორჯა см. ოსორი.

სოს: п. ფსოსუმ b счищаю кожуру
плода, очищываю, чишу плодъ, аор.
ფსოსი, ღობსოსი A, б. ფსოსარე, по
Ачар.: «სოც и т. д.», ср. პროც,
სროსკ.

სოსკ: მე-სოსკინუ гасить, III-я пор.
п. მეგოსოსკინამ AV (V სვ ზ ვმ. ვ)
гашу, ნოსოსკინამ, ნოსოსკინამს, аор.
მეგოსოსკინი, б. მეგოსოსკინარე.

სოცორ см. სოჭორ.

სოშკა A კოლ (груз. სარი) плетня
(ღობერი), სოჩკა V, სორშა рх; კოლ
или тычинка (груз. ბარჯგი), во-
круг которой вьется фасоль (სლ-
შალვ ვა ლამო), სორშა рх, ხაშარი
x, ხაჩ-კეტი V.

სოშაკადლი AV градъ, სორშაკადლი
x, рх.

«სოც» см. სოს.

სოჭორ > **სოცორ**: სოცორუ A
стричь волосы, шерсть, სვ род.
отнош. п. ვუსოჭორაფ x, თომა უსო-
ცორამ A стригу волосы, аор. უსო-
ცორი, б. უსოცორარე, ср. ჭკორ.

სოჯა (т.-არბ. احواح) учитель, არი-
ფიშ სოჯა учитель ученыхх.

სოჯი AV, x быкъ.

«სრაკ» (груз.) по Ег. жарить, аор.
ღინრაკუ.

სრისცანა см. თუთა.

სროსკ > **სოსკ** A, **სროცკ** x, V: ო-
სროსკუ или ოსოსკუ A издохнуть,
околѣть, ოსროცკუ x, V, н. ფსროს-
კუმ, ფსოსკუმ, ფსროცკუმ, ფსროც-
კუფ, аор. ფსროსკი, ფსოსკი, ფსროც-
კი, б. ფსროსკარე, ფსოსკარე, ფსროც-
კარე, ფსროცკამინონ, ср. სოსკ.

სც: аор. ე-სცუ AV, x («აესცუ» по
Ачар.) взошелъ, поднялся, по-
явился, б. ეცტასენ V, ეცტასუნონ,
ბეორა (მეორა V, по Ф.-бею и А)
ქესცუ A солнце взошло, აწი მეო-
რა ეცტასუნონ (по Ачар. «აესტასუ-
ნონ») сейчасъ взойдетъ солнце.

Наст. აულუნ восходить см. ლ 1.

სუადა AV одиноко; только, სვალა.
«სუაწუ Bt ветрѣчать, аор. ქომობსუა-
წი, б. სუაწამინონ» по Ачар., ср.
სვალ.

სუთ пять, სუთ მეშ, სუთენერი, მანუთა
см. Гр., § 34 сл.

სუთათული A сортъ винограда, სუ-
თათური მცხელი сортъ груши, ვა
V: ზღეთური.

სული см. კული.

სულიეხი x, V ручная сѣть съ двумя
палками для ловли рыбъ.

სუნ см. სედ.

სელა-სუნაში см. სედ.

სუნც см. სონც.

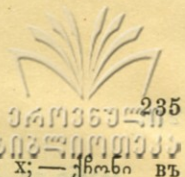
სუნჭკული V горло, гортань, ср.
ფირფინცი, სურსი.

სურ: ოსურუ рх, x затыгивать, свя-
зывать, стягивать, напр. კისეთ, н.
მე-ფესურუმ рх, ср. სობ.

სურმალი V раскаленный уголь, ср.
მარსვა.

სურსი рх горло.

სუცადლი A (изъ усть булнца) стрѣла
ср. ისიჯი.

ზუტულა V, х отверстие, дыра.

ზუტენი V, х бесплодные экземпляры въ коноплѣ.

ზუტუპალი V маленькая корзинка (წუტა ცანცა): дѣти кладутъ въ нее пишу, когда идутъ въ школу.

ზუსულა V хата изъ досокъ; игрушечная хата для дѣтей.

ზუსული x вротъ, ср. მუსუნი.

ზრე x бѣлый, ქრე AV, меджидიэ (сереб. монета), въ V можно слышать и ქრე (изъ группы лавовъ одинъ въ V ქრე и самостоятельно произнесъ ქრე, но другіе поправили въ ქრე), возможна и форма რე, хотя мнѣ не приходилось слышать, но «kiše» и «dze», приведенныя у А Чаряна, маловѣроятны или плохо транскрибированы; — ქრეჭარერი რხ пятнистый (съ бѣлыми пятнами), пестрый, ხრეჭარერი x; — ქრეჯა A (но здѣсь чаще კატუნჯა *бука*: кошачье дерево), тополь, ქუსენჯა V,

ხრეჯა или ჯახრე x; — ქრინი въ бѣлой одеждѣ, ср. ქრე-ფორჩონი.

ზრინი x [сѣдой, сѣдая] старикъ, старуха, ქრინი AV (и въ x) посѣдѣвшій, состарившійся, V старуха (иногда и въ A старикъ); — ოხრინუ სძდებთ, ოქრინუ, II-я пор. н. ვიხრინერ, იხრინერ, იხრინენ, ვიქრინერ, იქრინერ, იქრინენ, აორ. ვიხრინი, ვიქრინი, ბ. ვიხრინამინონ, ვიქრინარე; III-я пор. აორ. ვოხრინი, ვოქრინი, ჰამ ბერექ დომოქრინუ (დომოხრინუ x) ეთოტ მალეჩიქ (сыпъ) ჯაჲაჲვლ მენა პოსძდებთ.

ზც x, ქც AV: ოქცუ გნით, н. ფცტურ, ფქცურ გნიუ, აორ. დოფცტი, ფქცო, ბ. ფცტამინონ, ფქცარე; III-я пор. н. ვოქცამ ჯაჲაჲვლ ილი დოჲსკაუა გნით, აორ. ვოქცო, ბ. ვოქცაჲარე; IV-ი პორ. н. ვოცტაჲაჲ ჯაჲაჲვლ ეო დოჲსუთიტ, გნით, ვოქცაჲამ, აორ. ვოცტაჲი, ვოქცაჲი, ბ. ვოცტაჲამინონ, ვოქცაჲარე; — სცაჲერი, ქცაჲერი გნით, იჲპორჩენი.

ქ.

1. **ჯე**: н. დოლომჯარ A ложусь въ воду, опускаюся въ воду, დოლონჯარ, დოლონჯარს, დოლომჯარან, დოლომჯარნ V, დოლონჯარნ, დოლომჯარმს, ср. ჯონ 1.

2. **ჯე** см. ჯვ.

ბ-ჯე см. ბ-ჭ 3.

ჯე x, VA дерево, мн. ч. ჯალეჲე, ბჯა A, см. ქრეჯა; — ჯაში V იჲვ დერეა, дѣревянный, ნჯაში V.

ჯაზი создание.

მა-ბ-ჯაბლე (კოჩი) V человекъ, способный нести сколько угодно дровъ или дѣрева, но и მენჯელონი.

ჯამე (т.-арб. جامع) соборная мечеть; мечеть со школою; школа.

ჯამი (т.-перс. جام) стекло; зеркало, ср. აალი.

ჯამუში (т.-арб. جاموس, арм. դամբ) A буйволъ, ჯამიში 'x', V.

ჯანგარა x, რხ тупой (ножъ, чело-вѣкъ), ср. ბენჯელა.

ჯანგერი см. უანგერი.

ჯანგი см. მ-ჲანგი.

ჯანლი (т.-перс. جانلو) мясистый, жирный.

ჯანუმ (т.-перс. جانم) душа моя! до-рогой мой!

ჯვარი см. გაარი.

ჯახს: ონჯახსუ x, рх бить, молотить, н. ზჯახსუჲ x, аор. მჯახსი A я ударилъ, ср. ზახ.

მა-ჯაჯღღე AV названіе птички: похожа на მსურღღა, съѣдобная, но меньше ея, მაჯაჯღღა x, рх. «Кажется, это по тур. جوز بقال *ძოვბა*», сказалъ мнѣ Ф.-бей, но ср. მსურღღა, ჩინჩინბა.

ჯვინ (см. ჯვინი): III-я пор. н. ვოჯვინამ A побѣждаю, ვოჯვინაჲ x, аор. ვოჯვინი, б. ვოჯვინარე A, ვოჯვინამინონ x.

[**ჯვინი** мингр. хороший, отсюда сравнительн. степень] უჯვინი x, рх, რѣდო V лучший, ირის უჯვინი лучший изъ всѣхъ, лучше всѣхъ, ср. ჯვინ.

ჯეზი (т.-перс. جيب) карманъ.

ჯევაზი (т.-арб. جواب) отвѣтъ.

ჯეზა пмя, Джеза.

ჯენგი (т.-перс. جنگ) война.

ჯენი см. გაენი.

ჯერო: ოჯერო A, x вѣрить, II-я пор. н. ვიჯერ A, x (а также ვიჯერამ A), аор. ვიჯერი, б. ვიჯერარე, ვიჯერამინონ; — н. ღო-ბიჯერ რხ ვერю; — аор. 2-ე ლ. ღო-მაჯერი თჲ მნѣ повѣрилъ; повѣრე მნѣ; აორ. ღომაჯერო ითჲ მნѣ повѣрилъ, б. ღომაჯერასე ითჲ მნѣ повѣრით.

ჯერა см. ქერი.

ჯვზ: ონჯვზუ AV пасть, I-я пор. н. მჯვზმ A я пасусь, ზჯვზუ x (въ первомъ лицѣ эта порода у лозовъ вызываецъ смѣхъ, такъ какъ выходитъ такъ, точно говорящій, т. е. человекъ, свидѣтельствуецъ про себя, что онъ пасется), аор. 3-ე ლ. ღოჯვზუ x, б. 3-ე ლ. ჯვზასუნონ,

напр. ფუჯვზი ჯვზასუნონ-კორონა-ბუ-დეთъ пасть, ონჯვზინუ V, ონჯვზინუ A; III-я пор. н. ვონჯვზამ A пасу, ვოჯვზინაჲ x, ზოჯვზინამ V, ღოზო-მჯვზინამ V, აორ. ვონჯვზინი A, ზომ-ჯვზინი V, ვოჯვზინი x, ღოვოჯვზინი x, б. ვონჯვზინარე A, ვონჯვზინამინონ x; въ V *მეტაფ.* надуваю, провожу (точно скотину пасу); формы ჯვზ, приводимой A чаряномъ, отъ этой основы мнѣ не удалось слышать.

ჯვავუ A см. მე-ჯვავუ.

მ-ჯვვეში см. ჯვე.

ჯვინ см. ჯვ.

ჯიზალ см. ჯუზალ.

ჯიზბეთი см. ბეთი.

ჯიგერი (т. جگر) печень, ქნეგერეკერი A (ср. т. اى جگر) легкiя, სნეგერეკერი x, უნა ჯიგერი (т. قره جگر) печень.

1. **ჯინ**: ოჯინუ A ложиться, лежать (по и спать), II-я пор. н. ღევიჯინამ A, ღევიჯინამ V, აორ. ღევიჯინი, ღევიჯინი, б. ღევიჯინარე, ღევიჯინარე; — н. ღოლო-ვიჯინამ A ложусь внутри, აორ. ღოლოვიჯინი, б. ღოლოვიჯინარე, значенiя «*tomber en ruines*», указываемаго A чаряномъ, мои лазы не знаютъ; — III-я пор. н. მოლო-ვოჯვინამ A заставляю ложиться, укладываю, повергаю, მოლო-ზოჯვინამ V, მოლოვოჯვინაჲ x, აორ. ქომოლოვოჯვინი A, x, ქომოლოზოჯვინი V, б. მოლოვოჯვინარე A, მოლოზოჯვინარე V, მოლოვოჯვინამინონ, ჯინ < ჯვ¹-ინ, ср. ჯ 1.

2. **ჯინ**: ნოჯინუ прислониться, н. მე-ვაჯინამ A, მეზაჯინამ V, მევაჯინაჲ, აორ. მევაჯინი A, მევაჯინი A, x, მე-ზაჯინი V, б. მევაჯინარე II მევა-

ჯინარე A, მეზაჯინარე V, მევაჯინა-
მინონ.

3. **ჯინ** см. ჯვინ подь ჯვ.

4. **ჯინ** см. ჟინ подь ჟი.

ჯინიქი A (რბდკო) шея, у A 4არ. сь
ссылкою на Bt.

ჯინლი (т.-არბ. جنلی) дявольскій;
дiаволь.

ჯირ: ონჯირუ AV, რხ, ხ, ჯირომა Bt
по A 4არ., свать, по A 4არ. лечь Bt,
II-я пор. н. ვინჯირამ A, ღოვინჯირაუ
х, прош. нес. ვინჯირამცი или ვინ-
ჯირცი, აორ. ვინჯირი, ბ. ვინჯირარე,
ვინჯირამინონ; III-я пор. н. ვონჯი-
რამ A усныляю, აორ. ვონჯირი, ბ.
ვონჯირარე; — объект. строя 3-го
спряж. н. მა მანჯირენ ხ я хочу спать,
სი განჯირენ, ემუს ანჯირენ, აორ. მა
მანჯირუ, სი განჯირუ, ემუს ანჯირუ,
დიღო მანჯირენ მიწ очень хочется
спать; — ჯირი сонъ, ჯირითე A зас-
нувший, заспанный; — ჯირონი со-
ня; — ღონჯირერი A уснувший, ле-
жащий, больной, ღონჯირელი х ус-
нувший, по A 4არ. лежащий, въ по-
стели; — ონჯირე х постель; —
უნჯირე безсонный, бдительный.

ჯირჯილი A десна, ღინჯილი х.

მ-ჯინი AV кулакъ; у A 4არ. сь смыш-
кою на Bt ჟინი, სრ. სიჯი.

ჯიჯი A, х корень, см. ღლაჯიჯი.

ჯიჯეღენი A сорокопудъ, სრ. ღაჭო.

ჯოღორი х, რხ собака, სრ. ღაკი и
ქოჯაქ.

ჯოს х, V, **აოს** A: н. ვუჯოსუე х
зову, называю, ბუჯოსამ V, ვუაო-
სამ, აორ. ვუჯოსი х, ბუჯოსი V,
ვუაოსი A, ბ. ვუჯოსამინონ, ბუჯო-
სარე, ვუჯოსარე; II-я пор. н. ბიჯო-
სამ, ვიჯოსაუ, იზანი იჯოსამს (мулла)

выкрикиваетъ «азанъ»
зоветь; — страд. н. ჯოსუნ зовет-
ся; მუ გჯოსონს? V какъ тебя зо-
вуть? — ჯოსო х, V იმია, აოსო A,
ჯოსო სკანი მუ რენ? х, ჯოსო სკანი
მუნ ორენ? V какъ твое имя? —
ჯოსონი х, V прославленный, име-
нитый, აოსონი A, ა კონი დიღო სკ-
თირლი ღო ჯოსონი კონი რენ этотъ
человѣкъ очень уважаемъ и про-
славленъ.

ჯუბალ х и **ჯიბალ** A: ოჯიბალუ
ловить, вырывать, II-я пор. н. ვინ-
ჯუბალაუ х, ვიჯიბალამ A, აორ. ვინ-
ჯუბალი х, ვიჯიბალი, ბ. ვინჯუბა-
ლამინონ, ვიჯიბალარე, სერ. ვინჯი-
ბალარე A.

ჯუზ (ნ-ჯუზ): გონჯუტუ, объект.
строя 3-го спряж. н. გომანჯუტენ A
მიწ ნადობდაეტ, ნაკუჩაეტ, про-
тивно, აორ. გომანჯუტუ, ბ. გომანჯუ-
ტასერე, სრ. ქელ.

ჯუე старый, древний, ჯუეში V, მჯვე-
ში х; ოინი ვь V უვრიალ, что
ჯუე მჯუეში и მჯუე х; у A 4არ.
приводится и форма «сѣч» сь смыш-
кою на Tr; ჯუე ოსონი старый
домъ по A 4არ., ჯუე ღაზევე დრე-
ნიე ღაზე по A 4არ., მჯვეში მჯვეში
преддревний, სრ. წიანერი.

ჯუზი (т.-არბ. جوج) орѣхъ, სრ. ნე-ქი.

ჯუმა братъ, მნ. ч. ჯუმაღუე; — ჯუ-
მაშ-ბერე х, V სმიწ ბრატა, племян-
ნიქ, ჯუმა-ბერე A по R, также Bt
по A 4არ.; — ჯუმაღი х, V ბრატ
матери (სრ. ღაი) или ოტца, დიდა,
უ A 4არ. только ბრატ ოტца; კრომъ
того, у него же — старший ბრატ
сь смышкою на Bt и A, ვь послѣд-

немъ пунктѣ никто мнѣ не подтвердилъ значенія слова.

ჯუმარსა см. названія дней подѣл.

ჯუმენი названіе съѣдобной травы.

ჯუმორი укусъ, см. მ-ცხული.

ჯუმუ соль, у Аѳар. приведены еще другія формы этого слова, именно «jīm (Ег.)», «guīmu (К.)», «čimo (Тг.)», частью сомнительныя, частью возможные, ჯუმუ-კაბი AV солонка, ჯუმუ-კაბი x; — ჯუმონი соленый, посоленный, произносятся и მჯუმონი; — ონჯუმალე V, x солонка, «ონჯუმალე» Bt по Аѳар.; — «ონჯუმორუ» A по R солить, н. ზჯუმორუ x солю, аор. ზჯუმორი, б. ზჯუმორამინონ x, «მჯუმორარე» A по R; — უნჯუმელი A безъ соли, უნჯუმელი მო ისპარამ (px მოთ ისპარამითამ) не говори пошло (ბუკა. безъ соли).

ჯუნდ: н. ვაჯუნდუ x цѣлюю его, аор. ვაჯუნდი я поцѣловалъ его, б. ვაჯუნდამინონ поцѣлюю его, IV-я

пор. н. ვაჯუნდაფუ я заставляю его цѣловать, ср. გო-სველ.

ჯუნჯული V уѣчный, კუნსე-ჯუნჯული съ ногою култышкою (безъ пальцевъ отъ огня или раны), ჯე-ჯუნჯული съ рукою култышкою (безъ пальцевъ и т. п.), ср. ჯუნჯური.

ჯუნჯური x грубый, глухой, по Аѳар. съ ссылкой на Bt «ჯუნჯული grobe, grossier».

ჯური см. ჟური.

ჯღიმ: н. ზღლიმუ x мну, аор. ზღლიმი, б. ზღლიმამინონ; — ჯღიმერი x помятый.

ჯღირერი A сгнившій.

ჯღონ: ონჯღონუ посылать въ даръ, дарить, раздавать, доставлять, н. ვონჯღონამ A, аор. ვონჯღონი, б. ვონჯღონარე; — съ род. отнош. н. მევენჯღონავ x, მუნჯღონავ, მუნჯღონავს, აორ. მევენჯღონი, б. მოგინჯღონარე, მევენჯღონამინონ.

«ონჯღორე Bt» по Аѳар. стыдъ, срамъ, ონჯღორე A.

ს.

ჭა этотъ, Gr., § 41, ჭა კონი px (подѣ древнимъ вліяніемъ восточнаго нарѣчія) этотъ человекъ.

ჭავა см. ხავა.

ჭავესი (т.-арб. هوس) страсть, желаніе, рвеніе.

ჭაი b здѣсь.

ჭაკუ [какъ будто слышно ჭაკაკუ] A столько (چاقو, груз. ამდენი), ჭაკო V (метаф. чуточку, съ коготочекъ, щепотку), აკო x въ такой степени,

такъ, ср. ეკო подѣ ჭე, а также ნაკო, resp. ნაკუ подѣ ნა.

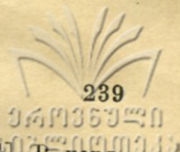
ჭალადლი см. ხალადლი.

ჭალი см. ხალი.

ჭამ A этотъ, мн. ч. ჭანი, ამ Vid., მნ. ч. ჭამთეფე, ანთეფე, Gr., 41, b, 4; «ჭამ ძერი» это мѣсто, ჭამ სუა A, ჭამუშას A такъ, подобно сему, ჭამუშაქს px, ამუშაქს x, ჭანიშასა подобно симъ; — ჭამინეფე здѣшніе.

ჭამამი см. ხამამი.

ჭამდლა см. დლა.

ჰანი სმ. ჰამ.

ჰანწო სმ. წანა.

ჰადა ეთოტ, *Gr.*, § 41, b, 1, სრ. ჰამ.

ჰასთერი სმ. თერი.

ჰაქ სმ. ჰაქო.

ჰაქო и **ჰაქ** ა ზდჷს; სჷდა, თაკიმ ბრ-
 აზომჷ, ჰაქ V, აქო Vt პო A წარ.,
 აქ x; — ჰაქოლე AV სჷ ეთი სთო-
 რონი; სჷდა, აქოლე x; აქოლე ექოლე
 x სჷ ეთი и სჷ თი სთორონი; — ჰა-
 ქონი ზდჷში V, აქონი x, ჰაქონის-
 ტერი პობიში ზდჷსნემუ; — აქო-
 ნაში «Vt» [ზდჷში;] ზდჷს.

ჰაშო A სჷდა, «საგჷ».

ჰაწი A, **აწი** x თეპერ, აწიმ «Vt»,
 ჰაწიშ-კულე V თნიწ, აწიშ-კულე
 x, ჰაწი ღოთანსერგენ ვოტ რა-
 სვტეტე, აწი შჷორა ეგნოსსუნობ თე-
 პერ ვოიდეტ სოლიე; — ჰაწინერი
 V ნიწშიწ, აწინერი x, სრ. ჰუს.

ჰე, *Gr.*, 41: ე-კო სთოლე, ვჷ თაკი
 სთენი, სრ. ჰაქუ.

ჰელაღლული (ტ.-არბ. حلال) ზაკონ-
 ნოტ; აობრენი, სოგლიე.

ჰელაქი ზაკიწ.

ჰელბეთ (ტ.-არბ. البت) კონეწი, ნა-
 ვწრო.

ჰელიმი სმ. შაზან.

ჰელჰაღ (ტ.-არბ. الحال) თეპერ, ნიწ,
 სმ. ხალი.

1. **ჰემ** V თოტ, *Gr.*, § 41, b, 5.

2. **ჰემ** (ტ.-პერს. هم) თაკჷ, и; ჰემ — ჰემ
 и — и.

ჰემინდონერი სმ. ჰინდონერი.

ჰერ სმ. ხალი.

ჰერსლი (ტ.-არბ. حرصى) სერდიტიწ,
 ვსჷლწიწიწი.

«ჰეზიჯე» [т. هجيج] ოქორი-
 დოწი.

ჰექიმი (ტ.-არბ. حكي) დოქოტო, ვრატჷ.

ჰექო A თამჷ, თოგა, ჰექო A, ჰექი b,
 ჰექ V, ექ x, ექი и თამჷ; — ჰექო-
 ლე A თამჷ; თუდა, თთუდა, ჰექელე,
 ექოლე x; — ჰექელენდე თთუდა, ჰი-
 ქელენდე თთუდა თაკჷ; — ჰექონ
 თამჷ; — ჰექონი თამოშიწ; — ექო-
 ნაში [თამოშიწ;] თამჷ «Vt» პო
 A წარ.

ჰეშო V თუდა, თაკჷ, ეშო «Vt» პო
 A წარ., ჰეშო A, იშო b; — იშოთე b
 თამჷ.

ჰემ A თოტ, მწ. წ. ჰინი, *Gr.*, § 41,
 b, 6; ჰემუშაზა პობიში თოტ; — ჰი-
 მინეუგენ ვჷ ტჷხ (მწსთაჷ).

ჰემაროი სმ. აგმაროი.

ჰინდოს თოგა, ვჷ თაკომ სლუწაწ; —
 ჰინდონერი A თოგაშიწ, ჰემინდო-
 ნერი V, მუნდენერი x.

ჰინი სმ. ჰიმ.

ჰიქ სმ. ჰექო.

ჰიქო სმ. ჰექო.

ჰიშო სმ. ჰეშო.

ჰირი (ტ.-პერს. هيچ) V ნისოლე, ნი-
 კოგა, ვოვსე.

ჰო და A, b, ნო ვჷ ჰუდიწ თჷ მწს-
 თაო ღაზა ი სლუშალჷ ქო, სრ. ქო.

ჰურიეი (ტ.-არბ. حرّيت) სვობოდა.

ჰუს A თეპერ, ჰუსიშ-კულე თნიწ,
 ჰუს შჷორა ეგნოსენ, გერს. ეგნოსერე
 თეპერ ვოიდეტ სოლიე, ჰუს
 ღოთანსერგენ თეპერ რასვტეტე; —
 ჰუსუნერი ნიწშიწ, ჰუსუნერი ღე-
 ლა თეპერსნე დჷლო, ჰუსუნერი
 ვაკიწ ნიწშიწე ვრეა, სრ. ჰაწი.

ფ.

ძარა x, V რაზ, -კრატ, არ ძარა
 ონაჟდჲ, რაზ, არ ურ ძარა რაზა
 დვა, იწსკოლქო რაზ, სრ. ფორი.

ძელენგი ბალკა, ოდკლადჲვაემაჲ
 ოდუ სუდნო, ცობჲ ლეგე ორატაჲ
 ეგო ნა ბერეგ.

ძელი V ტყევა, სრ. უოჲორი.

ძელუკა (ტ. فلوقة) «ფელიუკა», ფელი-
 გა, ოარუსნაჲ ლოდა, ოობეჲ ლოდა,
 სრ. კარავი.

ძესი (ტ. فس) ფეს, ფესკა.

ძიი სმ. ლ 1.

ძიღისი V თოჲე, ცო ო ო ო-ძგუღა.

ძიღაღღეს ჲაზჲ ოამი ორეველი
 «ბრჲზნული». ბჲჲ ოოჲეჲ გლავოლ
 ოფი *في الحال* *ვძრუგ*.

ძირიღა V ორსვეტ (ორვერსტიე)

მეჲდუ სტორამი ო რამკოჲ დვერი
 ოლი ოკნა, სმ. სორსარ.

ო-ძირძიღონი რხ დწსკაჲ იგრუჲსკა,
 სმ. ვირვილი.

ძისთანი (ტ. فستان) არხალუხ.

ძიქირი (ტ.-არბ. فكر) მჲსლ; — ფი-
 ქირლი (ტ.-არბ. فكرلو) ჲაღუმცჲვიჲ,
 რაზსუდითელი, ომჲვი.

ძღამური (ტ. فلامور, فلامور) ჲინა.

ძორი (გრეც. φορძ) A რაზ, -კრატ,
 სრ. ძარა.

ძრანგული x ოსიჯიჲ ჲამოკ.

ძუკარა (ტ.-არბ. فقرا) ბწდიჲ.

ძუნნი სმ. ჲურნი.

ძურნი (ტ. فرون) x, რხ ოეჩ ჲაწბო-
 ჲეკა, ოო A წარ. «funni В»; — ჲუ-
 რუნჯი (ტ. فورنجى) ოეკარ.

წ.

წაა სმ. აა.

წინი სმ. უინი.

წონა სმ. უონა.

წურ სმ. უურ.

